

**TÜRKMENISTANYŇ MILLI MEDENIÝET «MIRAS» MERKEZI
TÜRKMENBAŞY ADYNDAKY TÜRKMENISTAN MILLI
GOLÝAZMALAR INSTITUTY**

HATAMNAMA

خاتمانامه

**Çapa taýýarlan
Gurbangül Guzuçýýewa**

AŞGABAT «MIRAS» 2006

UOK 894.361+820/89

H28

H28 Hatamnama, A: Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi, 2006 – 256 s.

REDAKTOR

Annagurban Aşyrow,
dil-edebiýat ylmlarynyň doktory.

Türkmenistanyň Ilkinji we Ömürlik Prezidenti Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň howandarlygynda neşir edilyän «Hatamnama» kitaby halkymyzyň geçmişde döreden ajaýyp edebi-ruhy gymmatlyklarynyň biridir.

Kitapda sahylygyň we jomartlygyň eýesi hökmünde Gündogar edebiýatyna giren Hatam Taýyň başdan geçirmeleri mertlik, gaýratlylyk, sahylyk we jomartlyk ýaly ajaýyp pähim-paýhaslaryň, dürli kyssalaryň üsti bilen beýan edilyär. «Hatamnama» Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasynda saklanýan onlarça golýazma nusgalary esasynda taýýar edildi.

TMMMM № 059

TDKP № 33

2006

KBK84 Tür7+84(5)

© Türkmenistanyň milli medeniýet
«Miras» merkezi, 2006 ý.
Hatamnama, 2006 ý.
G.Guzuçyýewa, çapa taýýarlama,
sözsoňy 2006

***Garaşsyz we baky Bitarap Türkmenistanyň
Ilkinji we Ömürlik Prezidenti
Beyik Saparmyrat Türkmenbaşynyň
howandarlygynda neşir edilyär.***

GEÇMIŞIŇ ÝAŇY – GELJEGIŇ DAŇY

Türkmeniň ykbal asmanyndan nur saçýan Garaşsyzlyk halkymyza diňe bir Altyn eýýamyň altyn gapysyny açyp bermän, eýsem onuň asyrlaryň jümmüşinden gözbaş alýan ýol-ýörelgelerini, däp-dessurlaryny, edim-gylymlaryny täzeden dikeltmeklige, medeni we ruhy miraslarynyň il-günüň köňül ganatyna öwrülmegine hem giň mümkinçilik berdi. Bu bolsa häzirki türkmen döwletiniň berk taryhy binýat esasynda gurulýandygyny alamatlandyrýar.

Türkmen topragy münlerçe ýyllaryň dowamynda dünýä medeniýetiniň umumy taryhy üçin ähmiýetli wakalaryň mesgeni boldy. Bu toprak ekerançylyk, maldarçylyk, ylym, medeniýet we sungat sallançagy boldy. Alymlar biziň eýýamymyzdan 6 mün ýyl öň türkmenleriň atababalarynyň öňdebaryjy bilimleri özleşdirendigini nygtaýarlar. Irki ekerançylyk zamanasyndaky türkmen jemgyýetleri Garadepe, Göksüýri, Ýylgynly ýaly oturymly ýerleri – ajaýyp ýadygärlikleri miras goýdy. Gadymy oguz-türkmen döwleti, Parfiýa zamanasy, seljuk türkmenleriniň döreden onlarça döwletleri, osman türkmenleriniň soltanlyklary we beýleki türkmen döwletleri adamzadyň syýasy taryhynda özboluşly adalat baýdagy bolup pasyrdady. Hut şonuň üçin hem Türkmenistany

dünýä taryhynyň ösüşinde Hytaýyň, Mesopotamiýanyň, Müsüriň hatarynda goýýarlar. Ata-babalarymyz dünýä gymmatlyklarynyň arasynda özboluşly, milli öwüşgin bilen lowurdaýan ruhy we medeni baýlyklary bize miras galdyrdy.

Medeni miras – bu perzendiň üstünde kökenek gerýän türkmen enesiniň hüwdüsidir, agras türkmen gojasynyň pendi-nesihatydyr. Mukaddes topragy gany bilen goran gaýduwsyz gerçeğiň iň soňky demdäki wesýetidir, naçar doganyň gerçeğiň jesedini ýuwýan aýy gözyaşydyr.

Medeni miras – bu türkmeniň şan-şöhratdan doly geçmişine buýsanjydyr, şu gününe söýgüsidadir, ertirine ynamydyr.

Medeni miras – bu gadymy hem müdimi halkymyzyň asyrlaryň dowamynda hoşalap çöplän paýhas hakydasdyr, şu gününe ygtybarly ynamydyr, ertirine ýol çelgisidir. Mahlasy, medeni miras türkmeniň geçmişidir, barlygydyr, dowamatydyr.

Türkmen halkynyň gadymdan gözbaş alyp gaýdýan edebi akabalarynyň, sungat дәpleriniň adalaty, erkinligi, agzybirligi, mertligi we bitewiligi wasp etmedik döwri bolan дәldir. Bu gün şol asylyly дәpler biziň beýik Garaşsyzlygymyzyň beren süýji miweleri, rõwşen ertiriniň mukaddes umytlary bilen birleşip, türkmen abraýynyň, mertebesiniň has-da belende göterilmegine hyzmat etmelidir.

Ruhnamada belläp geçişim ýaly, *«Biz türkmen halkynyň mirasdüşerleri hökmünde ata-babalarymyzyň taryhyň gatlarynda galan medeni, edebi gymmatlyk-*

laryny tapmalydyrys, täzeden jana getirmelidiris. Bu ata-babalarymyzyň önünde biziň ogullyk borjumyzdyr». Biz ata-babalarymyzyň önündäki şol ogullyk borjumyzy berjaý etmek maksady bilen hem Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezini döretdik.

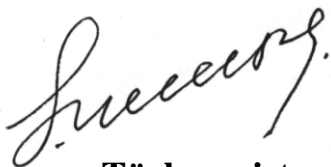
Asyrlaryň gatlaryna siňen medeni mirasymyzy düýpli öwrenmek, Ruhnamanyň ruhunda ylmy esasyda özleşdirmek, dünýäniň dürli künjeginde beýik döwletleri döreden halkymyza degişli miraslary tapmak, olary täzeden jana getirmek, ajaýyp kitaplara öwürüp, gaýtadan halkymyza hem-de dünýä ýaýmak «Miras» merkeziniň işgärleriniň önünde duran gaýragoýulmasyz borçdur!

Eziz halkym!

Siziň eliňizde «Miras» merkeziniň taýýarlan kitaby. Bu kitabyň biziň ata-babalarymyzyň döreden ruhy we medeni gymmatlyklaryna teňne kalbyňyza teselli berjekdigine ynanýaryn. Käbelerimiz hem kyblalarymyz hakyndaky ýüreklerimiziň töründäki gyzgyn söýginiň oduny alawlandyrjakdygy mende ýakymly duýgy döredýär.

«Miras» merkeziniň çykarjak kitaplarynyň höwrüniň köp boljakdygyna ynanýaryn we oňa ak ýol arzuw edýärin.

Işiň rowaç, ýollaryň ýagty bolsun!

**Türkmenistanyň Prezidenti
Saparmyrat TÜRKMENBAŞY.**

BEÝIK ALLANYŇ ADY BILEN

Elbetde, rehimdar we jomart Taňry taryplanmaga mynasypdyr. Iki dünýäniň hökümdary we hemme älemleri ýaradyjy Taňrynyň tarypy çensiz-çäksizdir. Ol äşgär we gizlin zatlaryň syrlaryny anyk bilijidir. Onuň mertebesiniň möçberi çäksizdir we beýikliginiň ölçegi gutarnyksyzdyr. Ol başlangyjynyň başy we ahyrynyň soňy bolmadyk Taňrydyr. Onuň sansyz naz-nygmatlar eçilmek bilen ynsana eden sylag - hormatyna ýüz-de mün gezek şükür bolsun!

Taňrynyň ýagşy gören dosty, yslamýň bagt ýyldyzy, günä-dertleriň tebibi Muhammet alaýhyssalama, onuň asyly nesil-neberesine, yslamýň adalat tuguny berk tutan çaryýarlara we pygamberiň ýoluny päklik bilen dowam etdiren wepadar sahabalaryň hemmesine, ýalkaw we alkys bolsun!

Eý, älemleriň hökümdary bolan Taňry! Biziň dileglerimizi öz dergähiňde kabul etgeý sen!

Rowaýatlarda getirilişine görä, Hatam ибн Таý kämillik ýaşyna ýetenden soň, tä, otuz baş, kyrk ýaşyna çenli dünýäni aýlanyp gezipdir.

Onuň ölen wagty barada käbir kitaplarda: «Iki dünýäniň hojasy Muhammet alaýhyssalama pygamberlik bagtyýarlygy inderilen wagty bilen Hatamýň wepat bolan wagtynyň arasynda yüz elli ýyl ýatyr» diýilýär, käbir taryhy kitaplarda bolsa: «Mundan az ýa-da köp wagt geçipdir» diýlip aýdylýar.

Pygamber alaýhyssalama pygamberlik mertebesi kyrk ýaşynda inderilýär we bu möhüm waka 610-njy milady ýylyna gabat gelýär.

Danalaryň sözlerinden we rowaýatlaryň inçeliklerinden ussatlyk bilen baş alyp çykýan alymlaryň akyl-paýhasyna mälüm bolan maglumatlara görä, Hatamyň ýedi arkasyna çenli bolan ata-babasynyň atlary şeýle usulda beýan edilipdir: Hatamyň atasy Taý, onuň atasy Kehlan, onuň atasy Rasan, onuň atasy Nahşap, onuň atasy Kahtan, onuň atasy Hud, onuň atasy Emaýe.

Emaýe Ýemen welaýatynyň hökümdarydy. Onuň daýhançylyk¹ kesbi bardy. Emaýe dünýäden ötdi. Huda ondan diňe daýhançylyk kesbi miras galdy. Ol atasynyň kesbini ýöredip daýhançylyk bilen meşgul boldy. Onuň daşyndan ol öz ýurdundaky her bir iş we waka barada pikirlenip gezerdi. Onuň kalbyna hökümdarlyk etmek hoş geldi we bu höwesini ugrunda dürli hyýallara mündi. Ahyrsoňunda ol hyýallaryny bir maksada jemledi. Ol dogan-garyndaşlaryny ýygnap, olara myhmandarlyk etdi, isleg-arzuwlaryny aýdyp, maslahat sorady. Dogan-garyndaşlary oňa:

– Sen Ýemen ýurdyna häkim bolmak isleýän bolsaň, bu işde biziň hemmämiziň jem bolmagymyz we agzybir bolmagymyz gerek. Bu uly işdir, bolmasa ol iş gola girmez – diýdiler.

Hud:

– Siz agzyňyzy bir edip güýç toplaň – diýip, olara söweş geýimlerini we ýaraglaryny berdi.

Ol ýene:

– Siz bu işi amala aşyrmakda maňa goldaw bermäge razylyk beriň we dilegde boluň, şonda Beýik Taňrydan ýardam bolup, men Ýemeniň soltanyndan täç-tagty we hökmürowan-

---

¹ Daýhan - mülkdar.

lygy alaryn – diýdi. Şeýlelik bilen, Hud olardan ýagşy niýet bilen pata aldy.

Hud işiň abyny-tabyny bilýän birnäçe adamlary ýanyna ýygnady. Olary ýaraglar, söweş geýimleri we harajatlar bilen üpjün etdi. Bularyň hemmesi gylyç, naýza we ýaý ulanmaga ökdediler.

Şol wagt Ýemeniň soltanyňa:

– Emaýäniň ogly Huduň seniň bilen uruş etmek hyýaly bar – diýip, habar berdiler.

Soltan dergazap bolup, özüne garaşly bolan on sany pälwana leşger bilen Huduň üstüne barmaklyga buýruk berdi. Bu ýakymsyz habary Huda ýetirdiler. Huduň esgerleri hem ätiýaçlygy elden bermezlik üçin naýza we gylyç bilen ýaraglanyp, söweşe taýýar bolup durdular.

Elkyssa, şäher tarapdan Ýemen soltanynyň pälwanlary görüldi. Bu gije iki tarapyň leşgeri hem ýaýdanşyp durdular. Daň atyp, gün çykandan soň olar söweşe taýýar bolup, söweş meýdanyna tarap ýüz goýdular. Söweş meýdany uly tomaşa meýdanyna öwrüldi. Bu wakany görenler: «Beýik Taňry bu gün kimiň ýüzüne rahatlygyň şemalyny ösdürmekligi, kimiň başyny göwresinden aýryp, heläkçilik çukuryňa togalamaklygy we kimiň başyna döwlet täjini atmaklygy laýyk gördikä?» diýip aýtdylar. Batyrlar ýeke-ýekeden çykyp, güýç-kuwwatlaryny we hünärlerini görkezdiler. Esgerler gyzyşyp, baş-bäşläp, on-onlap, yüz-ýüzläp, söweş meýdanyna çykdylar. Ahyrynda uruş soňlandy. Soltanyň goşuny ýeňlişe sezewar boldy. Ol ölülerini, ýaralylaryny we ýaraglaryny söweş meýdanında taşlap, şähere tarap gaçyp gitdi.

Ýemeniň soltany bu ýeňlişiň öwezini dolmak maksady bilen ertesi hasapsyz goşun ýygnap, täzedan Huduň üstüne ugurdy. Soltanyň esgerleri hem, Huduň esgerleri hem sap düzüp, nyzama durdular. Ol günün gündizi-de gijesi-de ötdi. Ertesi

gün dogandan soň, iki tarapyň leşgerleri ene-de söweşe girdiler. Söweş örän gandöküşikli boldy, emma birnäçe hüjümlerden soň, uruş soňlandy. Beýik Taňry özüniň syrly gudraty bilen Huda ýardam berdi. Soltanyň leşgeri ýene-de ýeňlişe sezewar boldy. Soltan bu söweşde hem ýeňlişe sezewar bolandan soň, ölüm şerbetini içmekligi ýüregine düwdi. Ol bu şerbeti içdi we panydan baka tarap göç etdi.

Şäher halky we esgerler jemlenişip, agzybirlik bilen Huduň aýagyna tabynlyk başyny goýdular we ondan özlerine geçirimlilik etmegini soradylar. Hud bularyň etmişini bagyşlady we olara mähribanlyklar etdi. Hud özüni hökmürowanlyk tagtynda bagtyýar halda görüp, tagta çykyp oturdy we ýurt işlerini adalatly dolandyryp başlady. Raýatyna ýardam berdi we özüne tabyn adamlary bagtyýar etdi. Olar ençe wagta çenli gaýgy-gamsyz döwran sürdüler we şadyýanlykda günlerini geçirdiler. Welaýatlar örän abadanlaşdy. Munuň ýaly rahatlyk henize çenli bolmandy.

Hud garrap, ahyret saparyna taýýarlandy hem-de bir gün ajal şerbetini noş etdi. Ol täjini we tagtyny ogly Kahtana miras bermekligi äht edip, gitse gelmez ýoluna gadam goýdy. Kahtan hem öz gezeginde ýurdy adalatlylyk bilen dolandyrdy hem-de atasynyň ornaşdyran adatlaryny ýöretdi. Raýatyna we esgerlerine elmydama hemaýat ederd. Ol hem bir gün ahyrýet saparyna azygyny taýýarlap başlady. Ol bu dünýäde at we mertebe gazanypdy. Emma ol ahyrýete şeýle mertebe bilen barmaklygy özüne laýyk hasaplamady. Şonuň üçin hem ol tagtyndan, täjinden ýüz dönderip, hökümdarlygy ogly Nahşaba tabşyrdy. Ol hem şeýdip, baky dünýä sapar etdi. Täç-u tagt Nahşaba ýetdi. Emma ol hökümdarlygy atasy ýaly adalatly alyp baryp bilmedi. Onuň hökümetine duşmanlar her tarapdan päsgel berdiler. Ol az wagtlap hökümdarlyk etdi we ajal sakysyndan ölüm şerbetini alyp içdi. Onuň täji-tagty ogly Rasana geçdi. Ol Ýemen döwletine eýe bolandan soň ýurtda perwaýsyzlyk bilen iş alyp

bardy, raýatynyň hal-ýagdaýyndan habar almady. Ol şalygyň aladasyndan çykyp bilmän, bu az pursatlyk dünýäden ahyrete tarap sapar etdi. Onuň täji-tagty ogly Kahtana miras galdy. Kahtan kişä zyýan hem bermän, peýda hem ýetirmän, ýurda ortaça hökümdarlyk etdi. Onuň hem ajal möhleti gelip ýetdi we jahan mülkünden ýüz öwürdi. Onuň orny ogly Taýa miras galdy. Ol Ýemeniň täji-tagtyna eýe boldy. Taý şa ýagşy niýet bilen hökümdarlyk işine girdi. Ol Hud babasynyň ýola goýan işlerini tutdy. Ol Ýemeniň topragyny duşmanlardan azat edip ony abadan saklady. Esgerlerdir raýatlaryň ählisi şadan razy boldular. Onuň hökümdarlyk eden döwründe döwletiň hazy-nasy baýlykdan doldy. Onuň hökmürowanlygynyň dabarasy gün-günden ýokary göterildi. Döwleti eşretli günlere ýetdi. Be-ýik Taňry oňa bir ýagşy perzent bermekligi mynasyp gördi. Onuň aýaly hamyladar boldy. Aýalynyň hamylalyk wagty dolup, ondan bir ogul dünýä indi. Taý şa Taňrynyň bu sahylygynyň haky üçin garyp-gasarlardan salgyt almady. Taý şa şol wagt ähli akyldarlary ýygnady we olardan ogluna bir ýagşy at dakmaklaryny sorady. Alymlar ýyldyz ylmyna garap, onuň täleýine bakyp gördüler. Olar:

– Bu ogluň täleý ýyldyzy çaksyz belentdir. Onuň ykbal-döwleti beýik bolar. Ol hümmet guşagyny biline baglap, hemişe mätäçleriň, garyp-gasarlaryň we ýetimleriň könlünü şat eder. Ýyldyz ylmynyň görkezmegine görä, bu oglanyň ady Hatam¹ bolsun – diýdiler.

Taý şa muňa köp şat boldy we olara oňat serpaýlar peşgeş berdi. Ol şol günde doglan oğlanlary alyp gelip, olary Hatam bilen bir ýerde terbiýelemekligi buýurdy.

Elkyssa, bular on ýaşdan on iki ýaşa gadam basdylar. Taý şa olaryň hemmesine eýer-esbap taýýarlap berip, her birini bir

---

¹ Hatam – bu at aslynda Hatym görnüşinde bolup, kazy, häkim diýen manyny beripdir.

ata mündürdi we olary şäheriň köçelerinde gezdirdi. Ol bu işi bir garyp ýa-da bir ýolagçy görse, onuň göwnüni hoşlamak üçin edýärdi.

Hatamyň göwni ýukady. Ol awa çykanda hem hiç bir haýwany endamyna ýara salyp tutmazdy. Ol haýwanlary duzak gurmaklyk bilen ýa-da elguşa buýurmaklyk bilen tutardy. Ol hiç wagt gaty söz sözlemezdi. Ol günäkär adam bilen hem ýumşak sözleşerdi. Mylaýymlykda we görmegeýlikde onuň bilen bäsleşip biljek adam ýokdy. Ol haýsy bir köçeden geçse, aşyklaryň nalasyny eşiderdi we şol ýerde säginip, Beýik Taňrydan olara sabyr-kanagat bermekligini diläp, olary köşeşdirerdi. Soňra ýoluny dowam etdirerdi.

Hatam bir gün awa-şikara çykdy. Ol ýoluň üstünde bir şire sataşdy. Onuň gorkusyndan ýaña endam-jany titredi hem-de ony gylyç bilen çapmakçy boldy, birden onuň kellesine: «Bu hem Taňrynyň ýaradan mahlugydyr. Oňa azar bermeklik ýagşy iş bolmaz. Men özümi şu şire tabşyraýyn» diýen pikir geldi. Ol atyndan ýere düşüp, şiriň ýanyna ýuwaşlyk we mylaýymlyk bilen ýöräp bardy. Ol şire tagzym bilen egilip, salam berdi hem-de:

– Eý, haýwanlaryň şasy! Eger saňa adam eti gerek bolsa, ine, men Hudaýyň ýolunda taýýar bolup durun. Men özümi saňa bagyşladym. Eger saňa atyň eti gerek bolsa, ine, atym hem taýýardyr. Sen işdän baryndan haýsy birini isleseň, şony iý, eger iki jan gerek bolsa, ikisi hem taýýardyr – diýdi.

Şir bu sözleri eşidip, yşarat bilen tagzym etdi we öz ýoluna gitdi.

Elkyssa, munuň ýaly işler Hatamyň başyndan ençeme gezek geçdi. Emma ol hergiz olara gynanmazdy. Onuň adaty haýyr-yhsan etmekdi.

Elbetde, hemme zadyň dogrusyny Beýik Taňrynyň özi ýagşy bilýändir!

GERDAN ŞA WE HUSNYÝE BANU HAKYND HEKAÝAT

Rowaýatda aýdylşyna görä, Eýran ýurdunda bir uly welaýat bardy. Onuň adamlarynyň hemmesi baý we kuwwatly kişilerdi. Olaryň Gerdan şa atly özlerine laýyk şasy bardy. Onuň hetden-aşa köp hazynasy we esgerleri bardy. Patyşanyň dili gije-gündiz dogalary sanardy. Ol patyşa özüni adyl şa saýýardy. Ol öz ogly hem şerigata laýyk gelmeýän bir iş etse, ony adalatly höküm edilmegine tabşyrardy. Beýik Taňry oňa şu döwlete mynasyp owadan bir gyz berdi. Onuň ady Nädireýi Döwrandy.¹ Onuň jemalyna we mylaýym gylyk-häsiýetine taý gelip biljek gyz ýokdy. Onuň ýüzünde we maňlaýynda on dördi gijäniň aýynyň töweregindäki ýylgyzlar ýaly görk berip duran hallary bardy. Gerdan şa ony örän gowy görerdi.

Günlerde bir gün Hoja Berzeh atly asly mertebeli maşgaladan bolan uly söwdagär Taňrynyň takdyry bilen Gerdan şanyň ýanyna geldi. Gerdan şa ony gowy görerdi. Ol Nädireýi Döwrany oňa nikalap berdi, olara şäheriň ortasyndan bir ýer satyn aldy we ol ýerden beýik ymarat saldyrdy. Şa gyzy Nädireýi Döwrany bilen hoja ol jaýda ýaşap başladylar.

Aradan birnäçe wagt ötüp, şa gyzy Nädireýi Döwrany Hoja Berzehden göwreli boldy. Göwreliligiň möhleti dolup, enesinden hem birnäçe esse owadan bir gyz dünýä indi. Gerdan şa we

---

¹ Nädireýi Döwrany – Döwürleriň seýregi, taýsyzy, ajaýyby.

uly-kiçi adamlar bu waka şat boldular. Olar bu gyz üçin Beýik Taňra minnetdar boldular we onuň adyna Husnyýe Banu dakdylar Ol gyz ýedi ýaşyna ýetende Nädireýi Döwranyň kazasy dolup, bu ötegçi dünýäden baky ahyrete gadam goýdy. Az wagtdan soň, Hojanyň hem nesibesi üzülip, bu dünýä bilen hoşlaşyp, ahyret saraýyna sapara gitdi. Hemme emläk we howly Husnyýe Banuwyň ygtyýaryna miras galdy. Şondan soň Husnyýe Banu bir hepde Gerdan şanyň köşgünde we bir hepde öz öýünde bolup, gün geçirirdi. Ol on ýaşyna bardy.

Bir gün Husnyýe Banu penjiräniň aňyrsyndan daşarynyň gözel görnüşine seredip lezzet alyp otyrды. Onuň gözi uly köçeden geçip barýan bir eziz adama düşdi. Onuň bilen iki ýüz adam altyn kerpiji we iki ýüz adam kümüş kerpiji elinde göterip barýardy. Olaryň her biri öz kerpijini onuň aýagyny basjak ýerine goýýardy, soňra ol kerpijiň üstünden ýöräp geçenden soň, ony galdyrýardy we ýene ylgap kerpijini onuň gadamynyň astyna täzedden goýýardy. Ol şunuň ýaly uly hormat bilen ötüp barýardy. Husnyýe Banu enekesinden:

– Ol adam kim? Bu waka nämäni aňladýar? – diýip sorady.

Enekesi:

– Bu adam Gerdan şanyň piridir. Eý, gyz! Sen asla biedep-lik etme! – diýdi.

Husnyýe Banu bu wakany görüp haýran bolup galdy. Bir gün onuň ýadyna şol bereketli kişi düşüp, Gerdan şanyň ýany-na bardy.

Ol:

– Eger rugsat berseňiz men siziň kalby nurly piriňizi myhmançylyga çagyryjak? – diýip, atasyna arz etdi.

Gerdan şa gyzyňyň bu teklibine şat boldy we:

– Sen ony pylan gün myhmançylyga çagyr – diýip, rugsat berdi.

Husnyýe Banu bu sözden hoşwagt bolup, öýüne gaýtdy. Ol tä, şol gün gelýänçä bikarar boldy hem-de myhmany kabul etmek üçin taýýarlandy.

Ol enekesine:

– Sen ol şyha: «Seni şa gyzy ertir myhmançylyga çagyryýar» diýip, aýdyp gaýt – diýip buýurdy.

Eneke şa gyzynyň öýündäki hyzmatyny bitirip bolandan soň, çadyrasyny başyna alyp, şyhyň ýanyna gitdi. Baryp şyha şa gyzynyň salamyny ýetirdi we şa gyzynyň ertir ony myhmançylyga çagyryandygyny aýtdy. Şyh bu çakylyga şat boldy we şa gyzynyň teklibini kabul etdi. Eneke begenip, şa gyzynyň hyzmatyna gaýdyp geldi. Bu hoş habara olar bilelikde şatlandylar. Olar tutuş gijäni ertirki myhman kabul edişlige taýýarlanylýp geçirdiler. Ertesi gün naýza boýy ýokary galanda, ol şyh atly, şägirtleri bolsa pyýada gözüetimde peýda boldular. Şägirtleri onuň ýörejek ýolunyň iki gyrasyna altyn we kümüş kerpiçleri goýdular Şyh altyn we kümüş kerpiçleriň üstünden ýöräp, şa gyzynyň howlusyna ýetip geldi. Saraý hojalary¹ bulary myhmanhanada düşürdiler hem-de tagzym bilen olara myhmandarlyk etdiler. Bu gije tä daň atýança hoşamaý söhbet bilen ötdi. Olar tä gelen wagtlaryna çenli bu ýerde boldular. Şa gyzy olaryň hemmesine gymmatbahaly halat-serpaýlar ýapdy, dürli dümen naz-nygmatlar açyldy. Şyhyň özüne bir at we dokuz gat eşik sowgat berdi. Şyh şa gyzyna pata berdi we ýagşy dilegler etdi, soňra ol rugsat sorap, öz mekanyna tarap atlandy. Ol özüne berlen peşgeşlerden hoşal boldy.

---

¹ Asyl nusgada: «Hojasaraýlar»; Bu söz öýdeçer hyzmatkäri ýa-da umuman hyzmatkär diýmegi aňladýar.

Ogrularyň Hojanyň öýüni talap gidişleri bilen baglanşykly hekaýat

Bu myhmançylykdan soň, biraz wagt geçdi. Bir gije şa gyzy ukusy tutmansoň ýerinden turdy. Daşardan nätanyş adamlaryň hyşy-wyşy sesleri eşidildi. Ol işige bukulyp, seredip görse, şyhyň baştutanlygynda dört ýüz sany zäkir¹ gamyş boýradan² başga köp sanly öý esbaplaryny we haly-palaslary arkalaryna alypdyrlar. Olar şa gyzynyň hyzmatkärleriniň birnäçesini ýaradar, birnäçesini bolsa şehit edip çykyp barýardylar. Şa gyzy dat-bidat etmek purasatynyň bireýýäm ötüp gidendigini bildi. Onsoň ol enekesini oýardy we ony bu wakadan habardar etdi. Eneke olaryň şyh bilen onuň sopularydygyny anyk bildi. Ol ikisi näme çäre görjekdigini bilmän oturdylar. Olar ertesi säher bilen turdular we Gerdan şanyň kabulhanasyna baryp:

– Öten agşam köp ogyr amatly pursat tapyp öýümiziň gamyş boýradan başga zatlaryny hiç zat goýman talap gitdiler. Emma biz ol ogrulary ýagşy tanadyk. Olar siziň piriňiz we onuň sopulary eken. Piriň kerpiç göterýän sopulary şa gyzynyň hyzmatkärleriniň birnäçesini ýaradar we birnäçesini şehit edip gitdiler – diýip, arzlaryny patyşanyň mübäreke gulagyna ýetirdiler.

Gerdan şa bir-iki gezek uludan demini aldy, soňra şa gyzy bilen enekä gazap bilen bakyp:

– Eý, töhmetçiler! Siz meniň pirime näme üçin munuň ýaly töhmet atýarsyňyz? Töhmet atmaga dünýäde başga adam tapylmadymy? – diýdi. Şol wagt şanyň endamynda saňňyldy peýda bolup, dünýäni garaňkylyk gaplap aldy. Ol öz-özüne erk edip bilmän:

---

¹ Zäkir – Taňrynyň atlaryny üznüksiz gaýtalaýan derwiş sopy.

² Boýra – gamyşdan dokalýan gödeksi düşek; borýa.

– Eý, jellatlar! Bu ikisiniň başyny goýnuň kellesini kesen ýaly kesip, tenlerinden jyda ediň! Olaryň göwresini hindi ýaly oda köýdürüp, külüni asmana sowruň. Goý, bularyň bu älemde atlary öçüp gitsin! – diýip, höküm etdi.

Jellatlar ol ikisini şanyň ýanyndan alyp çykdylar. Olar hökümi Gerdan şanyň buýruşy ýaly berjaý etmekçi boldular. Gerdan şanyň wezirlerinden biri şany taryp etmeklikden soňra:

– Eý, şa! Beýik mertebeli Keýumersden¹ bäri, hiç bir patyşa aýal maşgalanyň ganyny dökmedi. Şeýle hem, bu gyz öz perzendiniňdir. Meniň size berjek maslahatym, siz ony bir çöl-beýewana eltip taşlaň. Şondan soň ol ölen hökmünde bolar – diýip, patyşadan rugsat sorady. Patyşa oňa rugsat berdi.

Şondan soň wezir şa gyzy bilen enekesini jellatlaryň elinden çekip aldy we özi baş bolup, olary bir çöl-beýewana eltip taşlady. Ol ýerde asla janly-jandar ýokdy. Weziriň olara haýpy gelip:

– Eý, gözümiň nurlary! Eger işiňiz hak bolsa, onda siz haslyk daňyna çykarsyňyz. Men sizi Beýik Taňra tabşyrdym – diýip, gözýaş dökdi.

Ol bulara birnäçe wagta ýetjek azyk bilen suw goýup, sähere sary rowana boldy. Ol ikisi bu inläär siňek ýok çölde ýeke-ýalňyz galdylar. Gün gyzdy, olar yssydan ýaňa muşakgat baryny çekdiler we oňa çydaman gündizi bihuş bolup, geçirdiler. Olar gijäni biri ýatyp, beýlekisi oýa bolup ötürdiler. Ertesi gündiz olar dynç alar ýaly ýer gözläp geçirdiler. Birnäçe günden soňra uzakdan bir daragt göründi. Olar ýykylyp-sürşüp, şol daragta tarap rowana boldular.

Elkyssa, ol ýere baryp ýetdiler. Görseler, ol daragt bir çeşmäniň başynda gögeripdir. Olar şol daragtyň saýasynda mekan tutmaklygy makul bildiler. Ol daragtyň aşagy salkyn we jana

---

¹ Keýumers – rowaýata görä, Eýranyň pişdatly neberesiniň birinji şasy. Ol 30 ýyl hökümdarlyk edipdir hem-de köplenç döwler bilen söweşipdir.

ýakymlydy. Olar özlerini şeýle eşretli ýere ýetirendigi üçin Be-ýik Taňra: «Sen beýle çöl-beýewanyň içinde hem arassa suw bitirip, ejiz bendeleriňe rysgal berijisiň!» diýip, alkyş baryny aýtdylar.

Gijäniň ýarymyna çenli şa gyzy uklardy, enekesi bolsa garawulçylyk çekerdi, soňra enekesi ýatyp, şa gyzy gijäniň galan wagtyny oýalykda geçirerdi. Şeýle ýagdaýda birnäçe gije-gündiz geçdi. Bir gije şa gyzynyň nobatynda säher wagtynda iki sany guş gelip, ol daragtyň başyna gondy. Olar mylaýym owaz bilen Beýik Taňrynyň zikirini¹ edip saýradylar. Şa gyzy hem olar bilen goşulyşyp zikire meşgul boldy. Guşlar zikiri tamamlap, dile geldiler hem-de biri beýlekisine:

– Eý, mähriban jora! Bular bu ýere myhmandyrlar. Olar adam aýagy sekmejek ýere düşüpdirlər we biziň mekanymyzda aýak çekip, rahatlyk tapypdyrlar. Bu ejizlere myhmandarlyk etmek gerek – diýdi.

Olaryň biri:

– Biz danyşmentlerimizden:² Bir wagt bir sebäp bilen bu çeşmäniň boýuna iki sany ejiz zenan maşgala geler. Olaryň biri şa gyzy, beýleki bolsa onuň enekesidir. Şa gyzynyň adynyň başy «hy»³ harpy bilen başlanyp, ahyry «alahi»⁴ harpy bilen gutarar. Bu sebäpden onuň adynyň Husnyýedigini mälim bolar diýip eşidipdim. Bu iki mazlum⁵ myhmandyr. Bular şol iki adam bolsa gerek. Myhmandarlyk hormatyna men size bir hekaýat aýdyp bereýin, siz ony eşidip şat bolarsyňyz – diýdi.

Guşlaryň ene biri:

– Ol niçik hekaýatdyr? Aýdyň, men hem eşideýin – diýdi.

---

¹ Zikir – Beýik Taňrynyň atlaryny gaýtalamak.

² Danyşment – akylly, dana.

³ Arap elipbiýiniň altynjy harpy bolup «h» sesini berýär.

⁴ Arap elipbiýiniň ýedinji harpy bolup ýumşak «h» we «e» sesini berýär.

⁵ Mazlum – zulum gören, sütem edilen, jebir çeken.

Ol guş adam dili bilen şu hekaýaty aýtdy. Şa gyzy Husnyýe Banu ony öz gulagy bilen eşitdi.

Hekaýat

Öňki zamanlarda bir patyşa bolupdyr. Onuň asly kyýanlylardandy¹. Ol bir gün aw-şikara çykyp, çöl-beýewanlary aýlanyp gezdi, ahyry dynç almak üçin hut şu çeşmäniň başyna gelip düşledi. Çeşmäniň dury suwy we bu ýeriň arassa howasy onuň göwnüne hoş ýarady. Ol birnäçe gün bu çeşmäniň boýunda dürli adamlar bilen söhbetdeşlik gurnady. Ol kä gijeler sazandalary diňlärdi, kä gijeler bolsa, alymlar bilen söhbetdeş boldy.

Elkyssa, nobat akyldar hekimler bilen söhbet guramak gijesine gelip, ýetdi.

Olar tagzym bilen orunlaryndan turup:

– Eý, jahanyň şasy! Beýik Taňry size uly döwlet, mülk, ýurt hazyna we uly rysgal beripdir. Beýle bereket dünýäniň başga şalaryna we baýlaryna nesip etmändir. Şonuň üçin size özüňizden soň at galar ýaly sogap gazanmak üçin haýyr-sahawat etmek gerek – diýdiler.

Patyşa:

– Ol nähili işdir? – diýip sorady.

Olar:

– Şu çeşmäniň boýunda gelen-geçen adamlar dynç alyp geçer ýaly saraý gurulsa gowy boldy – diýdiler. Bu söz patyşanyň köňlüne hoş geldi. Ol ussalary getirip, ol ýerden ýedi gümmezli bir ymarat saldyrdy, çeşmäniň suwuny onuň töweregine aýlanyp geçer ýaly etdirdi. Az salymda bu ýerde bir ajaýyp bina peýda boldy. Gümmezleriniň birini jöwher bilen, beýlekisini

---

¹ Kyýanly neberesi – Eýran şalarynyň rowaýata siňip giden neberesi. Ol nesilşalygynyň ilkinji şasy Keýkowusdyr. Ondan soň tagta Keýhysrow geçýär.

lagl bilen, başga birini ýakut bilen, galanlaryny zeberjet we merwerit¹ bilen bezediler. Olaryň syrçalarynyň ýüzlerine patyşanyň başyndan geçen gahrymançylykly wakalaryny beýan edýän sözleri tertip bilen ýazdylar.

Akyldarlar:

– Hazynalary niýetlenilen adamdan başga bir kişi almak niýetinde bolsa, onda olar ýylan-içýana öwürlip, ol kişä awylaryny dökerler. Olar diňe niýetlenilen adamyň nesibesidir. Emma bu ýagdaýdan habardar kişi olary kast edip eýelemekçi bolsa, onda olardan aňdarhalar ýa-da şirler peýda bolarlar we ol hazynalary ýitirim ederler. Bu ymaratyň ykbaly hem edil şonuň ýalydyr. Eger bir kişi oňa bet niýet bilen kast etse, aňdarhadyr şirler ol ymaraty gümmezleri bilen ýok eder. Eger daragtyň ýigrimi ädim gündogar tarapy gazylsa, ol ymaratyň ýoly açylar. Ýöne ýokarda aýdylyşy ýaly iş etseler, bu gürründe beýan edilen höküm berjaý bolar – diýýärler. Söhbetiň şu ýerine ýetenlerinde säher wagty boldy.

Guşlar rysgallaryny gözlemek üçin uçup gitdiler. Şa gyzy enekesini oýatdy. Olar ýuwunyp-ardyndylar. Sag-aman örendikleri üçin Beýik Taňra alkys-taryp aýtdylar. Şa gyzy agşamky bolup geçen wakany enekesine mälim etdi. Enekesi guşlaryň beýan eden ýerini köwläp, gümmezli ymaratyň ýolunyň üstüni açdy.

Elkyssa, olar bu ymaratyň içine girdiler we ajaýyp zatlara tomaşa etdiler. Olar akyldarlaryň aýdan zatlaryndan alyp, ymaratyň daşyna çykdylar we az salym dem-dynç aldylar. Şa gyzy synag üçin enekesine:

– Pylan zady alyp çyk – diýip buýurdy. Enekesi ymaratyň içine girip gördi. Wagşy haýwanlar oňa haýbat atyp başladylar. Enekesiniň gorkusyndan ýaňa ýüregi ýarylara geldi we ymara-

---

¹ Jöwher, lagl, ýakut, zeberjet, merwerit – gymmat bahaly daşlaryň dürli reňkli görnüşleriniň atlary.

tyň daşyna gaçyp çykdy. Şa gyzy akyldarlaryň sözünüň rastdygyny bildi. Onuň özi ymaratyň içine girip, altyn-tyllalardan alyp çykdy we olary enekesine berip:

– Eý, ene! Siz bu tyllalary alyp, şähre gidiň. Men bu ýerde, tä, siz gelýänçäňiz sakçy bolup duraýyn. Siz iki ogluňyzy, gulamlary¹ we bize gerek bolan her bir zatlary alyp geliň. Meniň bu ýerden ajaýyp bir şäher gurmak niýetim bar – diýdi.

Elkyssa, enekesi şa gyzyndan rugsat alyp, ýola rowana boldy. Ol tyllalary bir guta salyp, öz ýany bilen aldy. Ol birnäçe gün ýol ýöräp, duýdansyz öz öýüne bardy. Ogullary ejeleriniň gelenini görüp, çensiz şat boldular. Ejeleri ogullaryna altyn pul berip, olara gerek boljak esbap-enjamlary, arabalary we birnäçe gulamlary satyn almaklygy buýurdy. Eneke bir hepde-läp, gerek-ýarak şaýyny tutdy, soňra gijäniň içinde ýola düşdi.

Şa gyzy enekesini ýola ugradandan soňra, akyldarlaryň beýan eden mülküni birme-bir gözden geçirdi. Akyldarlaryň galdyryp giden hatyny tapdy. Onda bir patyşanyň adyndan şeýle sözler ýazylypdyr: «Eý, gyz! Men şu hazynany seniň üçin galdyrdym. Sen şu çeşmäniň boýundan bir şäher salarsyň, myhmanhanalar, kerwensaraýlar gurarsyň. Bu baýlykdan haýyr-yhsan edersiň. Seniň sahawatlylygyň bereketinden garyp-gasarlar bagtyýar bolarlar. Seniň bolsa rysgalyňy Beýik Taňry bol eçiler diýen umydym bar. Elbetde, naz-nygmatlaryň eýesi we älemle-riň hökümdary bolan Taňrynyň gudratly sahylygy çäksizdir!»

Şa gyzy öz ýanyndan: «Eger Taňry islese, men hukamalaryň aýdan şol mertebeli we hoşniýetli şasynyň tabşyrygyndan hem başga köp ýagşy işleri ederin» diýip, könlüne päk niýet baglady.

Eneke köp esbap-enjamlary alyp, şa gyzyň ýanyna sag-salamatlyk bilen gaýdyp geldi. Şa gyzy beýik Taňra ýüzde mün

---

¹ Gulam – hyzmatkär.

şükür etdi. Şa gyzy enekesiniň getiren esbap-enjamlaryny we adamlaryny görüp, ondan hoşal boldy. Ol enekesiniň bir ogluny olara ýolbaşçy belledi we oňa şäheriň gurluşygyna başlamaklygy buýurdy. Ol enekäniň beýleki bir ogluna hazynanyň daş-töweregine diwar aýlap, üstüne ymarat salmaklygy tabşyrdy.

Elkyssa, olar bir ýyla ýetip-ýetmän bir ajaýyp şäheri bina etdiler. Ýüzden gowrak myhmanlar üçin kerwensaraýlar saldy-lar, olaryň içine dürli reňkli haly-palaslary düşediler. Bu wagtyň içinde ol ýerde giden bir bag-bossançylyk ösdürip ýetişdirdiler. Bu zatlaryň daşyndan hem köp öýler gurdular we olarada garyp-gasarlary getirip oturdylar. Olaryň hemmesine geýim-gejim we başga harajatlary berip baý etdiler. Şeýlelikde, öýler adamlardan, saraýlar maldan, myhmanhanalar myhmanlardan doldy. Şa gyzy işleriniň düzgünli ýöremegi üçin gullukçylary we hyzmatkärleri hyzmata duruzdy. Olaryň kimsi myhmanhanalarda, kimsi saraýlarda hyzmata meşgul boldular. Netijede, şa gyzy daşyna kenizeklerini üýşürüp, eşretli günlerde döwran sürdi. Ol hepdede bir gün ýa-da iki gün erkek kişiniň geýimini geýip, aw-şikar etmek üçin çöl-beýewanlara çykardy.

Bir gün şa gyzy adatyna görä, awa-şikara çykdy. Oňa Gerdan şanyň nökerleri sataşdy. Olar haýran galyp:

– Siziň adyňyz näme? Siz haýsy gülşenden¹ bu ýerlere uçup gelen bilbil?– diýip soradylar.

Şa gyzy az salym oýlanyp:

– Men pylan patyşanyň perzendidirin. Adym şazada Münewwerdir². Men atamdan rugsat alyp aw-şikar tomaşasyny görmek üçin nökerlerimi we garyndaşlarymy alyp sähra çykypdym. Bagt guşy başyma gonup, men bu ýerde mesgen tutdum. Çünki, bu ýeriň tebigaty meniň hoşuma geldi. Onsoň men

---

¹ Gülşen – hoşboý ysly gülleriň ösen bakjasy.

² Münewwer – nurly.

atamdan jogap alyp, bu çeşmäniň boýunda bir şäheri bina etdim. Men ol şäheri Husnabat¹ diýip atlandyrdym. Men bir aý öz şäherimde, bir aý bolsa atamyň ýanynda bolýaryn – diýip, sözüne bezeg berdi.

Gerdan şanyň adamlary on kişiden ybaratdy. Şa gyzy olary ugruna goýman, şäherine myhmançylyga alyp gaýtdy we olary myhmanhanada ýerleşdirdi. Ol myhmanlara bir gije-gündiz gadyr bilen myhmandarlyk etdi, soňra olara gymmatbahaly sowgat-serpaýlar ýapyp, ýol harajatyny berip ugratdy. Myhmanlar ondan örän hoşal boldular, tä, ýurtlaryna barýança olara alkys baryny aýdyp, tarypyny etdiler.

Olar:

– Biz bu zatlary Gerdan şa başga birinden eşitmänkä oňa aýdaly. Bolmasa özi öň eşitse ol bize azar baryny görkezer – diýip, şol lybaslary we sowgat-serpaýlary bilen Gerdan şanyň ýanyna bardylar. Gerdan şa olaryň täze lybaslar geýnendigini görüp:

– Eý, ýigitler! Sylag-serpaýlaryňyz gutly bolsun! Beýle hormat size näme üçin we nirede nesip etdi? – diýip sorady.

Olar:

– Eý, jahan şasy! Biz pylan günü Sary daga tarap aw awlamak üçin çykyppydık. Biz bir şazada peri-peýkere sataşdyk. Megerem bu zamanda ol şazada ýaly görmekli, gözel ahlakly, şirin sözli, jan alyjy gaş-gözli gözel ýok bolsa gerek. Ol şazadanyň asly göwherden ýasalan ýaly. Ol peri-peýkerden gelip çykan bolaýmasa, ynsan enesinden beýle perzent dogulmaz – diýip, onuň waspyny ýetirdiler.

Gerdan şanyň könlüne gaýybana ot düşdi, ony bir görmäge muştak² boldy.

Ol:

---

¹ Husnabat – görk-görmek şäheri.

² Muştak – höwesek.

– Kimiň awa çykmak höwesi bar bolsa, pylan günü Sary daga tarap gadam goýsun! – diýip, şäher halkyna buýurdy. Şol gün özi wezir-wekillerini, esgerlerini we hyzmatkärlerini alyp, ol daga tarap ugrady. Hemme halk, talyplara çenli sähra gadam goýdular. Giň meýdan adamlardan doldy.

Gerdan şa günün dowamynda hoş hyýallary başa getirmek bilen awa-şikara meşgul bolup gezdi. Ahyrynda ol ýadap, dync almak üçin öz çadyryna baryp düşledi.

Bu şikara çykanlaryň biri Husnabat şäherine bardy we Gerdan şanyň habaryny gizlinlikde şa gyzyna ýetirdi.

Şa gyzy nökerlerini alyp, özüne we goşunyna zynat berip, haýbat bilen ýola çykdy. Ol awa gyzygyp, özünüň ýakyn adamlary bilen Gerdan şanyň düşelgesiniň golaýyna baryp ýetdi. Şa gyzynyň habaryny Gerdan şanyň dykgatyna ýetirdiler.

Gerdan şa özünüň mertebeli adamlarynyň birnäçesini onuň gaşyna iberdi. Olar şa gyzyny Gerdan şanyň düşelgesine alyp geldiler we oňa hormatly ýerden orun berdiler. Şa ony ýakyn-dan gördi we onuň jemalyna akyly haýran boldy. Ol onuň waspyny we tarypyny akylynda aýlap, aňyna laýyklap bilmedi. Şa-nyň könlünde turan uçgun uly oda öwrüldi. Salamdan we ýagşy dileglerden soň ol:

– Eý, gözümiň nury, bilimiň kuwwaty! Sen kim bolarsyň? – diýip, ondan aslyny beýan etmegini haýyş etdi.

Şa gyzy:

– Seniň mylaýym sözli, gözel ahlakly we edep ekramly danyşmendiň¹ ýokmy? – diýip, onuň soragyna garşylykly sowal berdi. Gerdan şanyň ýüzi gyzardy.

Elkyssa, Gerdan şa özünüň mümkinçiligine we başarnygyna görä, naz-nygmatlar eçildi we tagzym etmek bilen myhmana

---

¹ Danyşment – alym, bilimli, akyly adam.

hyzmat edip ugrady. Ol şa gyzynyň aslyndan-neslinden köp sowal sorady. Ahyrynda şa gyzy:

– Meniň döwletimiň sütüni atamdyr – diýip, jogap berdi. Şa gyzy hem onuň özüne şol soragy berdi.

Ol hem:

– Meniň hem döwletimiň sütüni atamdyr – diýen jogaby gaýtardy. Olaryň söhbeti tamam boldy, Gerdan şa oňa halat-serpaý ýapdy. Şa gyzy ondan gitmäge rugsat sorap aýrylyşdy.

Ol Gerdan şany öz köşgüne myhmançylyga çagyrdy. Şa bu çakylygy kabul etdi. Şa gyzy öz köşgüne gelip düşdi we Gerdan şany myhman almaga taýýarlanyp başlady. Bu gije ötdi we daň atdy. Şa gyzy Husnabat şäheriniň adamlaryny ýygnady we myhmandarlyk üçin gerek boljak zatlary jemledi. Olar hyzmat guşagyny billerine berk guşap, Gerdan şanyň gelerine göz dikip, garaşyp durdular.

Indi habary kimden al Gerdan şadan al. Ol hemme leşgerleri bilen myhmançylyk üçin atlandy. Ol sähradyr meýdanlary tomaşa edip gelýärdi. Şa gyzynyň ýollarda goýan adamlary onuň gelýändigini barada habar berdiler. Şa gyzy erkek geýimini geýdi we Husnabat şäheriniň ähli adamlary, ony garşylamak üçin pyýadalap onuň gelýän tarapyna garşy ýarym parsah¹ ýol ýörediler. Adamlar atlas-ýüpek eşikleri we altyn-kümüş bezegleri dakyndylar.

Elkyssa, şeýle dabara bilen Gerdan şany köşge eltip düşürdiler. Onuň leşgerlerine hem düşmäge jaý taýýar edip berdiler. Olara bu ýerde üç gije-gündiz gadyrlap, myhmandarlyk etdiler. Olar biri-birine:

– Henize çenli beýle myhmandarlygy bir adam başga bir adama eden däldir – diýişdiler.

---

¹ Ýarym parsah – üç kilometr.

Gerdan şanyň gaýdar wagty boldy. Şa gyzy dokuz-dokuzdan her bir kişä lagl, ýakut we merwerit peşgeş berdi. Gerdan şa ömründe munuň ýaly şat bolmandy. Şa gyzy şanyň esgerleriniň her biriniň mertebesine görä, sowgat-serpaý eçildi. Olaryň hemmesi baý adama öwrüldiler.

Elkyssa, ol Gerdan şany ýokary derejede hormatlap ýoluna ugratdy.

Gerdan şa:

–Bu akyldar, juwan patyşa Beýik Taňry ýagşy bereketleri rysgal edip eçilsin – diýip alkyşlady.

Üç günden soň, Gerdan şa öz şäherine baryp ýetdi. Ol salam haty taýýarlady we özüniň birnäçe ýörite ygtyýarly adamlaryna:

– Bu haty şol nurly şazada oglana gowşuryň we ony meniň ýanyma alyp geliň – diýip buýurdy.

Elkyssa, ol adamlar Gerdan şanyň hatyny şazada ýetirdiler. Gerdan şanyň ilçilerini ilçihana düşürip, hormat-hezzet bilen myhman aldylar.

Şanyň hatynyň mazmuny şeýledi: «Eý, meniň Münewwer¹ oglum! Şu hat saňa baryp ýetişse, bu garry ataň gözlerini gadamyň topragy bilen röwşen eýle. Men seniň geleriňe sabyrsyzlyk bilen garaşyp intizardyryn».

Şa gyzy daň atandan soň özüne timar berip, yüz sany hyzmatkärini özüne ýoldaş edip, ýola düşdi we Gerdan şanyň şäherine baryp ýetdi. Gerdan şa: «Münewwer şazada pylan ýere geldi» diýip, habar berdiler. Ol uly wezipeli adamlaryndan birnäçesini onuň önünden çykyp garşy almak üçin iberdi. Şa gyzynyň öz öýüniň derwezesine ýetýänçä, göýä bilbiliň güle ýetýänçä sabyr-kararynyň bolmaýşy ýaly, elinde erk-ygtyýary galmady. Ol öýüni gördi. Onuň derwezesini tozan basyp gidip-

---

¹ Münewwer – nurly, nurana.

dir we derwezäniň üç-dört ýerinden gulp asylypdyr. Ol muňa biçak gynandy. Bu ýagdaýyň günäkäriniň patyşadygyny onuň içi bilip durdy. Ol öz öýüniň deňinden ah tartyp, gözlerini ýaşardyp geçdi we Gerdan şanyň dergähine nähili baryp ýetendigini duýman galdy. Gerdan şa ony görüp biygtyýar tagtyndan düşüp, onuň bilen gujaklaşyp görüşdi we ony wezirlerinden ýokary orunda oturtdy. Gerdan şa onuň gelenine biçak şat boldy. Saglyk-amanlyk soraşylyp, ýagşy dilegler edilenden soň, şa onuň elinden tutup haremhana alyp bardy. Ol ýerde şanyň aýallary, gyzlary we kenizekleri oňa köp hormat-tagzym etdiler. Olar bilen birnäçe wagt söhbet guruldy. Soňra ol döwletiň meşhur ogullary bilen duşuşyp, olary begendirdi.

Elkyssa, Münewwer şazada bu ýerde üç gün boldy. Soňra ol:

– Men her hepdede Husnabatdan bir gezek gelip duraryn – diýip, edep-ekram bilen Gerdan şadan rugsat sorady.

Şa hoşal bolup oňa rugsat berdi. Şa gyzy Husnabada tarap ýola düşdi we öz köşgüne baryp rahatlandy. Aradan bir hepde ötenden soň, ýene Gerdan şanyň huzuryna geldi we jany aram tapdy.

Elkyssa, ol şu usul bilen ýene iki gezek gelip-gitdi. Üçünji gezek gelende Gerdan şa oňa:

– Eý, eziz perzendim! Men saňa bir ýagşy howly taýynlap bereýin. Eger seniň öýlenmek niýetiň bar bolsa, onda men seni uly mertebeli ýerden öýlendireýin – diýdi. Ol ýene:

– Eý, meniň görejimiň nury! Seniň göwnüň haýsy howlyny islese, haýsy gözel ýary halasa men seniň hormatyň üçin şol işi berjaý edeýin – diýdi. Münewwer şa oňa ýagşy dilegler etdi. Ol :

– Eý, jahan şasy! Men şäheriň ortasynda bir howlyny ýagşy gördüm. Onuň derwezesine tozan siňip gidipdir. Onuň derwezesine birnäçe gulp asylypdyr. Ol howlynyň eýesiniň günäsini

ötseñiz we oña mähribanlyk edip ol howlyny maña berseñiz? – diýdi. Gerdan şa ol howlynyň eýesi baradaky gam-gussasyny ýüreginden çykaryp:

– Eý, meniň görejimiň nury! Eger senden başga biri bu sözi agzyndan çykaran bolsa, onda men onuň dilini düýbi bilen sogrup alardym. Ýöne meniň senden özge mähribanym ýokdur – diýip, ol howlynyň eýesiniň günäsini ötdi. Dört ýüz sany adama:

– Siz baryp ol howlynyň gulplaryny açyň, onuň otaglaryny süpürip, päkize ediň, onuň içine haly palaslary ýazyň, gerek bolan hemme esbaplary eltiň we ony taýýarlap goýuň! – diýip, tabşyryk berdi.

Hyzmatkärler şol Berzeh hojanyň howlusyny täzedən tämizläp goýdular. Ol gije geçip gitdi. Nurana şa gyzy rugsat sorap, öz howlusyna gelip girdi. Ol Beýik Taňra köp taryp we alkyş okady. Garyp-gasarlara köp sadaka paýlady. Ol şundan soň bir hepde öz öýünde, bir hepde bolsa Husnabatdaky köşgünde wagtny geçirerdi.

Indi bir agyz habary ol röwşen pirden we Melikeden¹ eşidiň.

Münewwer² şa Gerdan şanyň huzuryna arzyny etirmek üçin bardy. Ol şazadanyň özüne bir arzynyň bardygyny bildi.

Ol:

– Eý, meniň görejimiň nury! Sen bu gün meniň ýanyma gelipsiň. Seniň maña näme arzyň bar bolsa, aýt – diýdi.

Münewwar şa:

Eý, ata! Men siziň ussadyňyz bolan piri bir gezek myhman alsam diýip arzuw edýärim – diýdi.

---

¹ Melike – şa gyzy, şazada gyz .

² Münewwer şa – nurly şa, nurana şa bu lakam hem Melike sözi bilen bir zatdyr.

Gerdan şa onuň bu sözüne hoşwagt boldy we oňa bu işi etmeklige rugsat berdi. Münewwer şa öýüne baryp myhman kabul etmäge taýýarlyk gördi. Onuň bu gezekki taýýarlygy öňküsinden ençeme esse zyýadady. Ol şol piri myhmançylyga çagyrmak üçin kerwensaraýyň hojalarynyň birini ýanyna çagyryp oňa:

– Sen ol piriň ýanyna baryp oňa myhmançylyga çagyrylýan wagtyňy aýan et – diýip iberdi. Hoja bu çakylyga hoşwagt bolup kabul etdi we ol:

– Biz ertir bararys – diýip, söz berdi. Saraýyň hojasy yzyna gaýdyp geldi we şyhyň myhmançylygy kabul edendigini aýdyp, Melikäniň kalbyna şatlyk saldy. Melike dört ýüz myhmany kabul eder ýaly şaýyny tutdy. Ol gije ötdi we jahanyň ýüzüne röwşenlik ýaýyldy. Gün günorta wagty boldy. Şyh gözýetimde göründi. Şyh köne adaty boýunça altyn we kümüş kerpiçleriň üstünden basyp ýöräp gelýärdi. Melikäniň hyzmatkärleri dört ýüz sany myhmany myhmanhana alyp bardylar. Ol myhmanlar biri-birine:

– Bu gün bu öýüň esbaplary öňküden birnäçe esse köp eken. Biz bu zatlary hem ogurlap alarys – diýişip, özleriniň ogurlyk dilleri bilen aýdyşdylar.

Elkyssa, bir gije-gündiz ötdi. Zikir we söhbet ahyryna ýetdi. Myhmandarlyk etmek soňlandy. Myhmanlara köp peşgeş-sowgat, halat-serpaý ýapyldy, soňra olary ýola saldylar. Şyh öz hanakasyna¹ baryp düşledi. Aradan üç-dört gün ötdi.

Indi iki agyz sözi Melike bilen şanyň goşunbaşysyndan eşi-diň. Melike ýarym gije gizlinlikde adam iberip, goşunbaşyny çagyryp getirtti we özi onuň önünden erkek adamyň lybasyny geýip çykdy. Ol oňa ýagşy dilegler edip, ak pata berdi we:

---

¹ Hanaka – sopularyň hujresi.

– Eý, gijeleriň serdary we salary¹! Sen ol ogrularyň wela-ýaty harap edip ýörendiklerini bilmeýärsiňmi? Onuň sebäbi nämedir? – diýdi. Goşunbaşy aglap:

– Eý, şazada! Ençe ýyllardan bäri bu ogrular sebäpli meniň janyma daglar basylýar. Çünki, olar şanyň dostlarydyr. Men olara hiç hili alaç edip bilmeýärin – diýdi.

Melike:

– Eý, goşunbaşy! Sen ol tarapdan hiç bir gam iýme! Eger Beýik Taňry ýol berse, ol hyýanatçylar ele düşerler – diýip, oňa teselli berdi.

Soňra ol:

– Seniň näçe mirşebiň² bar? – diýip, ondan sorady.

Goşunbaşy:

– Olar iki ýüz sany – diýdi.

Melike:

– Ýene iki ýüz esgeri olaryň üstüne goşup, dört ýüz ýigit edip, hemmesini söweş ýaraglary bilen bu ýere iber. Olaryň her birine adam daňar ýaly ýüp hem ber. Olar gije assyrynlyk bilen gelip, howlynyň içinde otursynlar. Ogrular hem dört ýüz adamdyr. Seniň adamlaryň olar zatlary ogurlap, göterip çykýançaýar garaşyp dursunlar. Soňra olar ogrularyň üstüni basyp, el-aýaklaryny baglasynlar. Goý, seniň esgerleriň her biri olaryň birini tutup dursun. Şol wagt men şanyň ýanyna baryp bu ogrularyň üstünden arz edeýin. Ýöne siz olary şanyň dergähine alnyp barylýança, arkalaryndaky ogurlyk ýüklerini ýere düşürmän – diýdi. Melike oňa başga hem köp tälimleri öwretdi. Goşunbaşy Melikäniň aýdyşy ýaly taýýar bolup, ogrularyň geljek wagtyňa çenli garaşyp ýatdy.

Melikäniň jansyzlary:

---

¹ Salar – goşunbaşy, serkerde.

² Mirşep – şäheriň gijeki garawullarynyň başlygy.

– Bu gije ogrular duýdansyzlykda çozmaklygy karar etdiler – diýip, Melike bilen goşunbaşyny habardar etdiler.

Goşunbaşynyň esgerleri iki-ikiden, on-ondan toparlara bölünip, howlynyň içinde busup ýatdylar. Melike hem öz hyzmatkärleri bilen uklaman, olara garaşyp oturdylar. Gije ýarymdan ötdi. Ogrularyň aýak sesleri eşdilip başlady. Olardan biri ýüpe aslyşyp, howlynyň içine girdi we baryp howlynyň derwezesini açdy. Olaryň hemmesi ýuwaş-ýuwaşdan howlynyň içine girdiler we öýe tarap ýörediler. Olaryň her biri öýden göterip bilen zatlaryny göterip aldylar. Şol wagtda goşunbaşynyň adamlary bukudan çykyp, olaryň üstüne topuldylar we alan zatlary bilen bile her birisi bir ogryny basyp, gol-aýaklaryny arkan bilen bagladylar. Ogrularyň biri hem gaçyp-gutulyp bilmedi. Melike bu işiň şowly gutarmagyna ýardam berendigi üçin Beýik Taňra şükrana seždesini¹ etdi. Goşunbaşynyň nökerleri, tä, daň atýança ogrulary arkalaryndaky ýükleri bilen saklap durdular. Daňyň nury älem-jahany nurlandyrdy. Melike şanyň resmi kabulhanasyna tarap atlandy we onuň huzuryna bardy. Döwletiň mertebeli adamlary şanyň ýanyna ýygnanypdylar. Münewwer şa ornundan turup, şa üçin ýagşy dilegler etdi.

Şa:

– Eý, meniň görejimiň nury! Sen meniň ýanyma ýene näme arz bilen geldiň? – diýip sorady.

Münewwer şa:

– Eý, älem-jahanyň şasy! Goý, şanyň döwletine Beýik Taňry dowamat bersin! Öten ağşam meniň öýüme ogrular çozdular. Biz olaryň hemmesini tutduk we gol-aýaklaryny baglap goýduk. Häzir olar goşunbaşynyň elinde. Ol ogrular dört ýüz sany eken. Eger şa hezretleri rugsat berse, men olary bu ýere alyp gelmäge häzirdirin – diýdi.

---

¹ Şükrana sejdəsi – işiň şowly bolandygy üçin beýik Taňra minnetdar bolunýandygyny aňlatmak üçin edilýän sežde.

Kabul edişlikde oturan adamlaryň hemmesi bu waka haýran galdylar. Şa olary bu ýere alyp gelmekligi buýurdy. Goşunbaşy olaryň hemmesini şanyň huzuryna getirdi. Adamlar ogrularyň ogurlan zatlarynyň arkalaryndadygyny gördüler. Şäheriň uly-kiçi adamlary ogrularyň başynyň şanyň piri bolan şyhdygyny we galanlarynyň hem onuň altyn-kümüş kerpiçlerini göterýän sopularydygyny bildiler. Gerdan şanyň teninden akýan gyalat deri masgaraçylyk humuny doldurdy we ol hyýanatçylyk ýüküniň agramyna ýegşerildi.

Ol:

– Arman, men bagrymdan önen eziz bigünä perzendim Husnyýe Banuwy bu kezzap pir üçin nähak çöl-beýewanlara taşlan ekenim – diýip, bagryny kebab etdi we gözýaşlaryny çeşme ýaly akdyrdy.

Gerdan şa jar çekdirip, bu biabraýçylykly wakany şäher halkyna mälim etdi. Ol ogrularyň hemmesini oda ýakdy. Şa şyhyň öýüne adam iberip, onuň hemme öý goşlaryny aldyrdy we ol zatlary eýelerine gowşurdy. Gerdan şanyň bu işden eli boşaýança gije boldy.

Münewwer şa rugsat aldy we enesiniň ýanyna salam berip bardy. Melike Banuwyň ýitirim bolmagy onuň ejiz enesiniň eşretli gününü ahy-zara aýlandyrypdy. Onuň bagry perzendiniň gelerine intizar bolup para-para bolupdy. Onuň gamgyn ýagdaýyny görüp, Melikäniň köňli bozuldy. Ol erkek kişiniň eşiginiň içinden buludyň içinden çykan gün ýaly bolup ýalpyldap çykdy. Enesi Melikäni tanamady. Ol ýarym-ýaş bolup, öz gyzyny ýatlap, ony goýnuna gysdy we onuň başyndaky altyn täjini eline aldy. Melikäniň müşk¹ ysly örüm-örüm saçlary aýaklaryna düşüp, ýeri öpdi. Melike enesiniň aýagyna ýykylyp, ýüzünü onuň ýüz-gözüne sürtedi. Enesi hem onuň ýüz-gözünden öpüp:

---

¹ Müşk – keýigiň göbeginden alynýan hoşboý ysly madda.

– Eý, perileriň serweri!¹ Sen kim bolarsyň? Sen şunuň ýaly jadydyr näziň eýesi ekeniň. Sen meniň çekýän gaýgy-gamymy täzelediň, bagrymy köýdüren ody çaksyz güýçlendirdiň – diýdi.

Melike:

– Men şol çöl-beýewanlara taşlanan Melikedirin. Men seniň nala tartyp, ýat edip, gözleriň intizar bolan Husnyýe Banuwyň-dyryn – diýdi.

Enesi bu sözi eşidip bihuş bolup ýykyldy. Ol bir sagatdan soň özüne geldi we ony gujagyna alyp götergiledi.

Gerdan şa hem bu ýere geldi.

Ol:

– Bizi duşuran Beýik Taňry hemme aýyplardan päkdir – diýip, Allatagalany taryplap Melikäniň ýanyna bardy. Ol Melikäni görüp:

– Meniň eziz gyzym direlip gelipdir! – diýip, çensiz-çaksyz şat boldy. Melike atasynyň aýagynyň astyna özüni taşlady. Gerdan şa Melikäni gujagyna alyp ýyglady. Bu üçüsi tä daň atýança sözleşip oturdylar.

Elkyssa, Gerdan şa Melikä eden etmişinden köp gyjalata galdy we özüniň görkezen hupbatlary üçin ondan ötünç sorady. Melike onuň bu ýalňyşyny bagyşlady. Bu üçüsi tapyşyp-tanyşyp, köp şatlandylar we bu ýerde üç günläp wagtlaryny şatlyk-da we şagalaňda geçirdiler. Ondan soň Melike enesinden we Gerdan şadan rugsat alyp, Husnabada tarap gaýtdy we öz köşgüne gelip köňli aram tapdy. Ol enesini we atasyny Husnabat şäherine myhmançylyga çagyrdy. Ol hyzmatkärlerine:

– Gerdan şa bilen enemi bu ýere alyp geliň! – diýip buýurdy.

---

¹ Serweri – başy, ýolbaşçysy.

Olar Melikäniň bu buýrugyny berjaý etdiler. Onuň atasy we enesi Husnabada gelip aram tapdylar. Melike Husnabadyň ilatyny ýygnap, kyrk günläp, toý-tomaşa berdi. Ata-enesi ondanrazy boldular. Gerdan şa Melikäniň hazynasyna girip gör-di. Ol bu hazynanyň bir adamyň ömrüne näçe sarp etseň hem gutarmajakdygyny görüp haýran galdy.

Melike atasyna garap:

– Eý, ata! Sen şu hazynadan isledigiňçe al – diýdi. Şa hazyna elini uzatdy welin, ondan ýylan-içýanlar peýda boldy. Şa hazynanyň Melikeden başga hiç bir kişä niýetlenilmändigini bildi we ony Melikäniň özüne galdyrdy. Ol Husnabat şäherini we onuň töweregini gyzynyň ygtyýaryna berdi. Bu babatda ol gyzy bilen şertnama baglaşdy we oňa möhrüni basdy. Gerdan şa şat bolup, öz şäherine tarap gadam goýdy. Melike enesi bilen oňa köp peşgeş berip ýola saldy. Soňra Melike köşgüne gaýdyp geldi, tagtyna münüp oturdy we köňli aram tapdy. Ol atasy bilen mähirli gatnaşyk saklady. Aradan birnäçe wagt ötdi.

Indi iki agyz sözi Melikäniň durmuşa çykyşy barada eşidiň.

Husnabat şäheriniň abadançylygy we Melikäniň görk-görmegi gün geldigiçe artdy. Şazada gyzyň döwletiniň we özüniň owazasy çar tarapa ýaýrady. Onsoň Melikä söz aýdyp töwerekden ilçiler gelip başlady. Emma Melike olaryň hiç birine durmuşa çykmagy göwnemedi. Ol bu işe näme alaç etjekdigini bilmeýärdi. Bir gije Melike enekesini pynhanlyk bilen öz ýanyna çagyrdy.

Ol:

– Eý, ene! Men bu zaman adamlarynyň pirdir serdarlaryna çenli ýagdaýlaryny gowy bilýärim. Men bu zamananyň adamlary bilen ülpet bolmak islemeýärim. Emma maňa söz aýdyp gelýän sawçylaryň yzy üzülmeýär. Indi meniň olara garşy çykma-

ga hiç bir çäräm ýokdur. Munuň bir alajy tapylmasa men bu kynçylykdan çykyp bilmerin. Men indi özümiň mynasyp bir ýara sataşmagym üçin şert goýup, birnäçe kyn işleri berjaý etmekligi tabşyrmaly. Eger olar meniň tabşyrygymy berjaý edip bilmeseler, menden ellerini üzseler gerek – diýip aglady. Bu sözleri eşidip, enekesiniň ýüregine ot düşdi.

Ol:

– Eý, gyzym! Sen gamgyn bolma. Bu mesele barada meniň könlüme bir maslahat makul gelýär. Biz ýedi sany kyn sowaly orta atarys. Kim bu sowallaryň jogabyny dogry tapyp bilse, ol seniň jübtüň bolar – diýip, al-owsunlary Melikäniň gulagyna okady. Bu söz Melikäniň göwnüne hoş geldi.

Melike:

– Eý, ene! Ol al-owsunlar nähilidir? Olar nähili mazmundadyr? Olary maňa beýan ediň – diýdi.

Enekesi:

– Men haýýar garrylardan: «Bu ýedi beýtiň¹ ýazylyşy ýedi dürlüdür. Ýöne onuň manysy takykdyr we çuňdur. Onuň many-syny bilmek her bir kişiniň golundan gelmez» diýip eşidipdim – diýdi. Ol ýene: «Goý, ol nuktadanlar² bu sowallaryň jogabyny bilsinler bakaly diýip» ol beýtleri okady. Melike ol sowallary halady.

Birinji sowal:

*Bir görüp dilberni bes kylan,
Iki görmegi ýene höwes kylan.*

Ikinji sowal:

*Ýagşylyk derýaga ki, kyl jandan,
Ujrny³ Hak berer beýewandan.*

---

¹ Beýt -iki setirlerden düzülen goşgy.

² Nuktadanlar – akyldarlar.

³ Ujr– muzd.

Üçünji sowal:

Ol kişi pygly betni¹ eýledi paş,

Etmiş ol özüne ýaman ýoldaş.

Dördünji sowal:

Rastlygy kibi kylar yzhar²

Oňa hemra hemişe Biribar.³

Bäşinji sowal:

Ne diýgen söz erer bu Kuhy neda⁴,

Näge bul tamam imiş oňa pida.

Altynjy sowal:

Bilse aslyn kişi şu hammamdan,

Ýetirer ol kaýan bu aglamdan.⁵

Ýedinji sowal:

Bu göwher dek birini kyl peýda,

Ýedi yklym gezip kyl muheýýa⁶

Şu sowallary we olaryň şertlerini Melike göwnejaý görensoň, kim özüne söz aýdyp gelse, ol şol ýedi sowaly berdi. Hiç bir ýigit bu sowallaryň jogabyny tapyp bilmedi we tamakinçilikden el üzüp, alaçsyz bolup, öz mülküne dolandy.

Elkyssa, bu gürrüň welaýatlara doldy we her bir yklyma ýaýyldy. Her ýerde aşyklar bolsa, olar bu ýedi sowalyň jogabyny tapmakdan ejiz geldiler.

---

¹ Pygly bet – ýaramaz iş.

² Kylar yzhar – aýan eder.

³ Biribar – barlygy ýeke täk bolan Taňry.

⁴ Neda – owaz.

⁵ Aglam – bildirmek.

⁶ Kyl muheýýa – taýýar et.

ŞAZADA MÜNİR HAKYNDAKY HEKAYAT

Bu hekayat Ürgenç welaýatynda hem rowaçlyk tapdy.

Ol wagtda Ürgenjiň patyşasynyň bir ogly bardy. Ol örän görmegeý ýigitdi. Ol her bir sungata ussatdy. Onuň adyna Şazada Münir Horezmi diýerdiler. Ol Melikäniň sypatyny we husny-jemalyny eşidip, gaýybana aşyk boldy. Ol öz kalbyny köşeşdirmek niýeti bilen awa-şikara çykardy we dürli oýunlara meşgul bolardy ýa-da sazandalary, alymlylary ýygnap, mejlisler gurnardy. Emma ol şonda hem Melike Husnyýäni hyýalýndan çykaryp bilmezdi. Onuň söýgi ody tutaşyp, gün-günden güýçlenýärdi. Ol her gününü ahy-pygan çekmek bilen geçirýärdi. Bu şazadanyň bir suratkeş dogany bardy. Bir gün ol ony bir çola ýere çagyryp, oňa içki syryny beýan etdi. Ol:

– Eý, doganym! Meniň ygşym nirelerden habar berýär? – diýdi.

Ol:

– Eý, şazada! Seniň bu sözüňi rast hem diýse bolmaz, ýalan hem diýse bolmaz. Emma eşidilen söz gören göz bilen deň bolmaz. Sen bir az salym sabyrly bol. Men siziň üçin sapara çykaryn. Husnabat şäherine baryp, bu sözüň hakykatyny bileýin we ony saňa ýetireýin – diýip, oňa teselli berdi.

Şazada oňa pata berdi. Ol Husnabat tarapa ýola düşdi. Az ýöräp, köp ýöräp Husnabat şäherine baryp ýetdi. Melikäniň

wekilleri ony myhmanhana alyp baryp düşürdiler we olar oňa köp hezzet-hormat etdiler. Aradan dört gün geçdi.

Melike:

– Eger myhman ýola ugramakçy bolsa, oňa ýeterlik ýol harajatyny beriň – diýip, hyzmatkärlerine buýurdy. Hyzmatkärler oňa ýol harajatyny bermekçi boldular. Emma suratkeş ötüňç sorap, ony almady. Ol bir kenizege:

– Men uzak ýoldan hyzmat etmek üçin geldim. Eger Melike meni hyzmatkärleriň hataryna laýyk görse, men oňa taýýardyryn – diýip, mylaýymlyk bilen sözledi we Melikä ýagşy dilegler etdi. Kenizek onuň habaryny Melikä ýetirdi.

Melike:

– Ol myhman kişiniň näme hünäri bar? – diýip sorady.

Kenizek:

– Ol kişi suratkeşdir – diýdi.

Onda Melike:

– Ýene näme hünäri bar? – diýip sorady.

Onda ol :

– Meniň suratkeşlikden başga hem hünärim köp we başym çykmaýan hünärim ýokdur. Mahlasy men suratkeşdirin, nakgaşdyryn. Meniň ýaly eli hünärli başga bir adam indi dünýä gelmez. Men özüme nähili kyn iş buýrulsa, şony edip başaryaryn diýip aýdýar – diýdi.

Melike bu habara örän şat boldy. Çünki, onuň öz suratyny çekdirmek hyýaly bardy. Melike bu iş barada enekesine maslahat saldy.

Ol:

– Eý, ene, eger men suratkeşe görünsem, ol maňa nämähremdir¹. Eger men oňa görünmesem, onda ol meniň suratymy nädip çeksin? – diýdi.

---

¹ Nämährem – ýat kişi.

Enekesi:

– Bu işiň çäresi aňsatdyr. Bir uly legeni suwdan dolduryp, tamyň işiginiň önünde goý, özüň köşgüň üstüne çykyp, ol suwa bak. Şonda, seniň şekiliň suwuň içine düşer. Goý, ol şekile seredip, seniň suratyňy çeksin – diýdi.

Elkyssa, suratkeş hem bu sözi makul görüp, şat boldy. Ol bu söze görä, amal etdi. Suratkeş köşgüň astynda durup, Melikäniň suwuň ýüzüne düşýän şekilini görüp, ýüregine nagys etdi. Soňra ol köşgüň bir otagynyň içine girip, aňynda galan, şekili kagyza geçirip iki sany surat çekdi. Ol suratlaryň birini Melikä bersin diýen niýet bilen enekä berdi, beýlekisini bolsa olardan gizläp öz ýanynda saklady. Eneke ol suraty Melikä eltip berdi. Melike öz suratyny görüp pikir girdabyna düşdi.

Ol:

– Bu suratkeş meniň şekilimiň bir ýerinde hem hata goýbermän çekipdir – diýdi. Ol öz suratyna özi aşyk boldy we suratkeşe köp peşgeş berdi. Suratkeş muňa köp şatlandy we Melikä ýagşy dilegler etdi. Aradan üç-dört gün ötdi. Suratkeş enekä:

– Eý, ene! Melike meni birtopar baýlyga eýe etdi. Indi jogap bolsa men ýurduma gidip aýalymy we çagalarymy alyp gelip, galan ömrümi Melikäniň hyzmatynda geçirsem – diýip, arzyny aýtdy.

Enekesi Melikeden oňa jogap alyp berdi. Melike oňa ýol harjyny berdi we hyzmatkärler ony ýola ugratdylar. Suratkeş Ürgenje tarap ýola düşdi.

Ol birnäçe wagt ýol ýöräp, ýurduna baryp ýetdi we şazada Müniri tapyp, oňa Melikäniň suratyny peşgeş berdi. Şazada muňa örän şat boldy. Ol birnäçe gününü şol surata seredip geçirdi. Ol suraty bir gezek görse, onuň kalbyndaky yşk ody on esse bolup güýçlenerdi. Ol yşk zynjyryna baglanypdy. Yşk gandaly çözüläýmese, onuň ruhy bendilikden gutulyp biljek däldi. Yşk heseri onuň kalbyny telbelik derejesine ýetiripdi.

Indi iki agyz sözi şazada Müniriň diwana bolup, magşugynyň ýolunda Husnabada barşyndan eşidiň.

Onsoň: «Yşk soltanynyň raýy bilen bela çölüne ýeke özüň girmeli» diýip, magşugyna sary ýola düşmek üçin esbabyny sazlan şazada Münir, bir hatda öz hal-ahwalyny ata-enesine beýan edip: «Meniň üçin özüňizi gynamaň. Meniň özüm gelyän-çäm yzymdan adam ibermän. Olar bary bir meni tapmazlar. Eger olar meni tapaýsalar hem meni raýymdan gaýtaryp bilmezler» diýip ýazyp, möhrüni basyp, ol haty ýassygynyň üstüne goýup, galandar eşigini geýip, ýary gijede Husnabat şäherine tarap ýola düşdi. Ol hiç ýerde saklanman ýol ýöredi. Daň atdy.

Şanyň hyzmatkärleri şazada Müniriň hatyny oňa getirip berdiler. Şa oglunyň hatynyň mazmunyndan habardar bolup, takdyrynarazy boldy, oglunyň hakyna ýagşy dilegler etdi we ony Taňrysyna tabşyrdy.

Elkyssa, şazada Münir gije-gündiz ýol ýöräp, özüni Husnabat şäherine ýetirdi. Ony Melikäniň hyzmatkärleri görüp, myhmanhana getirip düşürdiler. Olar oňa iki gün dürli-dümen nygmatlar berip, gadyr bilen myhmandarlyk etdiler. Üçülenji gün Melikäniň bir hyzmatkäri şazada Münire ýol harjyny bermekçi boldy. Emma ol muny almady. Hyzmatkär ol harjyň üstüne ýene lagl-jöwherlerden goşdy. Emma şazada Münir ýene ol harjy almakdan ýüz dönderdi. Enekesi ony Melikäniň ýanyna getirdi. Melike bu kişiniň aşykdygyny bildi. Ol enekesini çagyryp:

– Eý, ene! Siz bu juwan ýolagçydan habar alyň. Eger onuň kalbynda yşk dawasy bar bolsa, onda siz onuň bilen mylaýym gürleşiň – diýip buýurdy.

Eneke öz öýüni tämizläp, ol ýere şazadany çagyrdy we oňa myhmandarlyk etdi. Şazada bu aýalyň başdan aýagyna çenli mekirlikdir hile bilen doludygyny bildi. Ol şazadanyň öňüne desterhan ýazdy we onuň üstüne dürli tagamlary getirip goýdy. Hödür-keremden soň eneke:

– Eý, oglum! Ýol bolsun! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň galandarçylyk¹ edip ýörmekden näme maksadyň bar? – diýip sorady. Şazada ahy-dertden ýaňa içine ot düşüp, bir haty çykaryp, enekäniň eline berdi we:

– Eý, ene! Meniň her bir aýtjak sözüň şu hatda beýan edilendir – diýip, gözyaşyny döküp, enekä bakyp ýygлады. Eneke ol haty okap görüp:

– Eý, oglum! Sen özüňi uly bela we emgege baglapsyň. Sen gutulmaz derde sataşypсыň. Häzir hem bolsa sen şu dawadan el çek. Sen öz tagtyňa dolanyp bar. Bu dünýäde başga-da owadan gyzlar köpdür. Sen olaryň birini nikaňa alyp, bagtyň eýesi bol! Aýrallyk derdi we hijran belasy seni köýdürmesin. Sen başga bir gözele öýlenseň, bu yşk dagynyň agramy arkaňdan aýrylar we seniň gamgyn günleriň şat bolar – diýdi.

Şazada:

– Men bu hyýala baş goýalym bäre yşk derdiniň azaryny çekýärim. Meni yşk ody köýdürse, armanym ýokdur. Ýöne men bu hyýalymdan hiç haçan el çekmerin – diýdi.

Eneke:

– Melikäniň ýedi sany sowallarydyr şertleri bar. Eger sen onuň hemme sowallaryna we şertlerine dogry jogap gaýtarsaň, onda sen Melikäni nikalap, mülki bilen alarsyň. Emma sowallaryny bilmesen, onda özüňden gör – diýdi. Eneke oňa sowallaryň sanawyny berdi.

---

¹ Galandarlyk – derwüşlik, sopyçylyk. Eneke onuň üstündäki sopularyň eşigini görüp, oňa bu soragy berýär.

Elkyssa, daň atdy. Melike enekesine bir hat berdi. Ol ony şazada eltip berdi. Şazada ony alyp gözüne, ýüzüne sürtdi we onuň mazmunyny okady: «Eý, yşk mülküniň sergezdaný, eý, söýginiň duzagyna yşk dänesini çokmak üçin düşen guş ! Sen yşk çeşmesinden çykýan aşyklyk suwundan eliňi ýuwmazdan çekilmelidiň, emma sen muny etmediň, indi saňa yşk gowgasyndan rahatlyk ýoluna çykmaklyk giç boldy. Men saňa şol sowaly we şerti bilmekligi buýurýaryn. Sen olary bilip meniň ýanyma gel.

Beýt

*Bir görüp dilberi bes kylan,
Iki görmegi ýene höwes kylan.*

Magşugyny bir görüp, ikinji gezek görmek arzuwynda galan kişi nähili adamdyr? Bu hatyň sebäbi nämedir? Wessalam, nama tamam.»

Şazada yşk çölüniň belasynyň kynçylyklaryndan we apatларыndan teşne bolan kalbyny söýgi suwundan içip, gandyryp, aman bolmak üçin gaýrat guşagyny biline berk guşady. Ol enekeden rugsat we ak pata alyp ýola düşdi. Ol bir-iki menzil ýol ýöredi. Ýöne ol haýsy ýere barjagyny bilmän, sergezdan bolup ýöräberdi. Ol haýsy bir kişiden bu sorag hakynda sorasa, ol oňa jogap berip bilmedi. Ol şäherme-şäher, obama-oba, çölme-çöl aýlandy. Emma ol bu soraglaryň jogabyndan hiç bir nam-nyşan tapmady. Ahyry onuň ýol ýöremäge ysgyn-mydary galmady. Ol alaçsyzlykdan süýrenip barýardy. Taňrynyň kazasy bilen şazada Ýemen çölüne ýetdi. Ol özüniň nähili ýere düşendigini hem bilmeýärdi. Ol ýadaw halda bir çeşmäniň üstünden bardy we suw içip, ol çeşmäniň başynda uklap galdy.

Hatam ibn Taý wagtal-wagtal awa-şikäre çykardy. Ol çeşmäniň başyna baryp, atларыny suwa ýakardy we özi bolsa ol

ýerde oturup dynç alardy. Ol bu adatyna görä, öz golastyndakylar bilen çeşmäniň boýuna geldi. Olar ýüklerini düşürip, bir zatlar iýup-içmek üçin gazanyň aşagyna ot ýakyp başladylar. Tagam taýýar boldy. Şol wagt hyzmatkärleriň biri çeşmäniň gyrasynda ýatan bir adamy gördi we ony Hatama habar berdi. Ol :

– Eý, Hatam! Çeşmäniň gyrasynda bir adam ýatyr, ol galandar lybasyny geýipdir. Ol şeýle bir hor düşüpdür, welin, «öli» diýseň diri ýaly, «diri» diýseň öli ýaly bolup ýatyr. Emma onuň maňlaýyndaky alamatlary onuň mertebeli adamlardandygyny habar berýär – diýdi.

Hatamyň oňa rehimini gelip, assyrynlyk bilen onuň ýanyna baryp, şazadany gördi. Şazada oýanyp seretse, daşyna birnäçe adam ýygnanypdyr.

Olar:

– Biz bir ýagşy şazada sataşdyk – diýip, onuň üstüne saýa bolup durdular. Şazada şol wagty ýerinden turup, özüni Hatamyň aýagynyň astyna taşlady. Hatam onuň bilen mylaýym sözleşdi, onuň golundan tutup, desterhanyň başyna eltip, öz gapdalynda oturtdy. Tagam iýlip bolnandan soňra, oňa at-eýer berip, ata mündürdi we ony şähre alyp bardy. Hatam oňa üç-dört gün myhmandarlyk etdi. Bir gije onyň ýanyna çagyryp, ondan:

– Eý, doganym! Seniň bu ýat ýerde ýöremekden we galandar eşiğini geýmekden maksadyň näme? – diýip sorady. Şazada ahy-pygan tartyp, bagryny köýdürüp, ýagdaýyny mälim etdi. Ol ýanyndan Melikäniň suratyny çykaryp, Hatamyň önünde goýdy we:

– Meniň şu ýagdaýa düşmegimiň sebäbi, ine şu gyza bolan yşkymdyr – diýip, zar-zar ýyglaý, bahar buludy dek gözlerinden ýaşlaryny dökdi. Hatam oňa rehimini gelip teselli berdi.

Ol:

– Eý, doganym! Sen onuň gamyny iýme! Eger Beýik Taňry islese, bu işiň bir alajy tapylar – diýip, oňa kömek berjekdigine wada berip, äht etdi.

Aradan üç-dört gün geçenden soňra, Hatam ata-enesine şeýle mazmunda bir hat ýazdy: «Eý, meniň mähriban atam! Eý, meniň gamgusar enem! Eý, meniň dogan-garyndaşlarym! Men Hudaýyň ýoluna gadam goýdum. Men şu gamgyn ýigidiň mak-sadyny amala aşyrmak üçin ýola çykdim. Meni „ýok» diýip, gözlemäň. Siz meniň hakymda ýagşy dilegde boluň» diýip, ol haty ýassygynyň üstüne goýup, şazada Münir bilen Husnabat şäherine tarap ýola düşdi. Olar çöl-sähralardan geçip, Husnabat şäherine baryp ýetdiler. Melikäniň hyzmatkärleri olary myhmanhana düşürip, ýagşy myhmandarlyk etdiler. Ol gije ötdi.

Melikäniň enekesi bularyň gelendigini bilip, mylaýymlyk bilen:

– Eý, ýigit! Sen Melikäniň beren sowalynyň jogabyny tapdyňmy? – diýdi.

Hatam:

– Eý, ene! Bu şazada meniň doganymdar. Men ol sowallara ahyryna çenli jogap bersem bolarmy? Men olaryň şertlerini berjaý edenimden soňra, Melikäni we Husnabady kime bermelidigi meniň ygtyýarymda bolsun. Eger men ol sowallaryň we şertleriň hötdesinden gelip bilmesem, onda olaryň günäsi meniň boýnuma bolsun – diýip, enekäniň önünde şunuň ýaly şert goýdy. Eneke Melikäniň ýanyna baryp, onuň bu sözünü beýan etdi. Melike hem Hatamyň bu şertine razy boldy.

HATAM TAÝYŇ BIRINJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGUNUŇ BEÝANY

Elkyssa, Melike şaýatlaryň gatnaşmagynda Hatam bilen täze ähtnama baglaşdy. Hatam bilen şazada bu gije hem myhmanhanada boldular.

Olar biraz rahatlandylar. Eneke Melikeden bir hat getirip bu iki şazadanyň önünde goýdy. Hatam haty okap gördi. Onuň mazmuny şeýledi:

*«Bir görüp, dilberni bes kylan,
Iki görmegi ýene höwes kylan».*

Aşygyny bir görüp magşugyny ýene görmek höwesinde galan nähili aşykdyr. Şu sowalyň jogabyny tapyp gel!»

Indi iki keleme sözi Hatamdan eşidiň!

Hatam bu haty biline baglap, şazada Müniri enekä tabşyryp, özi ýat ýurtlara tarap ýola düşdi. Ol sährama-sähra, obama-oba, çölme-çöl gezip, welaýatma-welaýat syýahat edip ýöredi. Ol her ýerde bir gijeden artyk durmazdy. Ol ahyry bir dagyň etegine baryp durdy. Görse bir aç böri keýik awlapdyr. Hatam keýigiň göwsünden süýdüň gelip durandygyny gördi. Ol keýik ýaňy owlapdyr. Ol owlagyny naharlamak üçin meýdana çykypdyr. Hatamyň ol keýige rehimi gelip, börä haýbat atdy. Böri

onuň haýbatyndan gorkup, keýigi taşlady. Keýik ondan halas boldy. Ol böri dile gelip:

– Eý, Hatam! Ol keýik meniň nesibämdi. Ol meniň golumdan gitdi. Indi men aç galdym – diýdi.

Hatam:

– Eý, böri! Sen meniň Hatamdygymy nähili bildiň? – diýip sorady.

Böri:

– Adamlaryň arasynda munuň ýaly iş Hatamdan başga birinden çykmaz. Men seniň Hatamdygyňy şondan bildim. Sen guşlaryň we haýwanlaryň arasynda iň meşhur adamlaryň birisiň – diýdi.

Hatam derrew oňa öz endamyndan bir bölek et kesip berdi we:

– Eý, böri! Sen aç galma – diýdi.

Böri ony iýip, aram tapdy we:

– Eý, Hatam! Sen täç-tagtyňy taşlap, bu ajal mekany bolan çölde näme işläp ýörsüň? – diýip sorady.

Hatam oňa başyndan geçen wakalary başdan-aýagyna çenli beýan edip berdi. Ol börüden bu sowalyň jogabyny hem sorady. Böri bolsa oňa:

– Bu sowalyň jogaby Huweýda çölünden tapylar – diýip, bu ýerden gitdi.

Hatam ýerinden turup, ýola rowana boldy. Ol köp ýol ýöredi. Aýaklary gabaryp, ýörmäge mejaly galmady. Ol bir çeşmäniň üstünden bardy. Onuň başynda bir daragt bardy. Indi onuň bir ädim ýol ýöremäge-de ysgyn-mydary ýokdy. Ol bu daragtyň aşagyna baryp, bihuş bolup ýykyldy. Bir ýerden iki sany şagal peýda boldy. Bu ýer şagallaryň mekanydy. Olar bir-birine:

– Bu syrly ýere henize bu güne çenli hiç bir adamyň gadamy düşen däldir. Bu adam çeşmäniň başyna niçik gelip ýetdikä? – diýişdiler. Olaryň biri beýlekisine:

– Megerem bu adam Hatam ibn Taý bolsa gerek. Biziň ulularymyzdan men: «Bir gün nesibesi tartyp Hatam bu ýere gadam goýar» diýip eşidipdim. Onuň gelmegi bize ýagşy bolupdyr – diýdi.

Beýlekisi:

– Pylan ýerde bir aç böri bir ene keyigi awlap iýmekçi bolanda, Hatam onuň üstünden baryp, keyigi halas etdi we keyigiň deregine öz etinden kesip, ony börä berdi. Hatam şol ýaranyň, derdinden ýykylyp ýatandyr – diýdi.

Ýene beýleki biri:

– Ol biziň öýümüzde beýle halda ýatsa ýagşy bolmaz. Munuň bir alajyny etmek gerek – diýdi.

Başga bir şagal:

– Onuň alajy kyndyr. Mazanderanyň jeňnelinde perä meňzeş bir guş bardyr. Ony tutup, ýüregini ýa-da başyny bu ýara goýmakdan başga alajy ýokdur – diýdi.

Ýene biri:

– Biz Hudaýyň ýolunda gezip ýörene adama, hyzmat etmäge galmaly. Indi sen bu ýerde dur. Sen Hatama garawulçylyk et. Men Mazanderanyň jeňneline gidip, ol perisypat guşuň başyny ýa-da ýüregini alyp getireýin – diýip, ýola düşdi. Ol gije-gündiz ýol ýöredi.

Elkyssa, ol Mazanderanyň jeňneline baryp ýetdi we bir uly daragtyň düýbünde oturyp dem-dynjyny aldy. Bu ýere perisypat guşlar geldi we olar saýraşyp başladylar. Olar ýere düşüp biri-biri bilen oýnaşyp başladylar. Şagal busup baryp, olaryň biriniň üstünden basdy, onuň başyny alyp, ýola rowana boldy. Ol az ýöräp, köp ýöräp, özüniň mekanyna gelip ýetdi. Ol Hatamyň salamatdygyny görüp Hudaýa şükür etdi. Ol perisypat

guşuň başyny dyrnaklary bilen ýaryp, beýnisini Hatamyň ýarasyna sürtdi we onuň başyny ýara ýapdy. Bir-iki sagatdan soň, Hatam özüne geldi. Iki-üç günüň dowamynda ol doly sagaldy.

Ol şagallara:

– Siz maňa köp ýagşylyk etdiňiz. Eger siziň menden haýyşyňyz bar bolsa onda ony maňa aýdyň. Men hem siziň hyzmatyňyzda bolaýyn – diýdi.

Şagallar:

– Biz çaga dogursak, doňuzlar gelip ony ýok edýärler. Biziň olara güýjümüz ýetmeýär – diýip, arz etdiler.

Hatam:

– Siz olaryň mekanyňy maňa görkeziň. Men ol ýere baryp doňuzlary toba getireýin – diýdi. Şagallar öňe düşüp, ýol görkezdiler. Olar bir çeşmäniň gyrasyna bardylar.

Şagallar:

– Ine, şu ýer doňuzlaryň mekany – diýip, özləri bu ýerden gitdiler. Doňuzlar azyk gözlemek üçin gidipdirler. Hatam olaryň gelerine garaşyp, bu ýerde oturdy. Aradan birnäçe wagt geçenden soňra, doňuzlar peýda boldular we olar dişleri bilen ýer döwürip başladylar. Hatam Beýik Taňra alkyş-taryp aýtdy. Doňuzlar Hatama ýakyn gelip:

– Eý, adam! Sen dek otur ýa-da öz ýoluňa git, bolmasa biz seni para-para ederis – diýdiler.

Hatam olara:

– Eý, Taňrynyň mahluklary! Siz mundan beýläk şagallaryň çagalaryna azar bermäň. Eger siz meniň şu şertimi berjaý etmäge söz berseňiz, onda men bu ýerden giderin – diýdi.

Doňuzlar:

– Sen ilki öz janyň aladasyny et. Beýle söz aýdýançaň öz janyňy aman saklamagyň gamyny iý – diýip, hemle atdylar. Hatam bular bilen mylaýym gepleşmegiň kär etmejekdigini bildi. Ol bialaç ýerinden turdy we doňuzlary tutup baglady. Ola-

ryň gyýagydyr toýnaklaryny kesdi we dişlerini gopardy. Soňra topraga ýüzüni goýup, Beýik Taňra:

– Eý, Taňrym! Doňuzlar dişdir toýnakdan kösenmezligiň dermanyny tapsyn – diýip, arzyny aýtdy.

Doňuzlar:

– Biz dişdir toýnak bilen owkat edýäris. Sen biziň dişdir toýnaklarymyzy zaýa etdiň – diýdiler. Şol wagtda şagallar peýda boldular. Hatam şagallara ýüzlenip:

– Men siziň üçin bu janawarlaryň dişdir toýnaklaryny ýok etdim. Indi bularyň iýmitleri siziňki bolar – diýdi.

Soňra ol doňuzlar bilen şagallary ýaraşdyrды we Hüweýda çölüne tarap ýola düşdi. Ol her hili görnüşli haýwanlara we peri-jynlara sataşdy. Hatam ençe wagт ýöräp, ýoluň ikä bölünýän ýerine gelip ýetdi. Ol könlüni Beýik Taňrynyň ýardamyna baglap, çepe gidýän ýola gadam urdy. Ol bu ýol bilen üç-dört günläp ýöredi. Ýolda oňa birtopar horazlar sataşdy. Olar oýnaşyp ýördüler. Bular perilerdendi. Horazlar Hatamy görüp, ony orta aldylar, onuň bilen hal-ýagdaý soraşdylar. Soňra ony bir ýere alyp bardylar. Hatamyň gözi birtopar horaza düşdi. Bir horaz ýokarda oturypdyr. Beýleki horazlaryň hemmesi onuň erkine tabyndylar. Hatam bu horaza salam berdi. Horaz hormat bilen Hatamyň salamyna jogap gaýtardy. Hatam onuň sözünü adamdan eşiden ýaly eşitdi. Olar Hatamy ýokary alyp çykdylar. Onuň öňüne adamlaryň dessury ýaly edip desterhan ýazdylar we dürli-dümen naz-nygmatlary getirip goýdular. Hatam ajygypdy. Ol desterhandaky tagamlardan iýip, garnyny ýagşy doýurdy. Hatam olara saçagynyň bereketli bolmagyny arzuw edip, ýagşy dilegleri aýtdy. Hatam bu gije bu ýerde boldy. Gije ötüp, daň atdy. Ol säher bilen turdy. Ol bulara ýene ýagşy dilegler etdi. Onsoň patyşa horaz ony öz ýanyna çagyrdy. Ol Hatama köp mähribanlyk etdi.

Patyşa horaz ondan:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä baryarsyň? Sen bu bela-beterlerden doly ýere näme üçin gadam goýduň? – diýip sorady.

Hatam oňa:

– Eý, şa! Men Ýemen welaýatynyň patyşasynyň ogly Hatamdyryn. Men janymy Hudaýyň ýoluna pida edýärim – diýdi. Soňra ol oňa şazada Hüsniýe Banuwyň şertidir sowalyny beýan etdi. Patyşa horaz oňa köp mähribanlyk etdi we hormatlady.

HATAMYŇ MAHPERÄ ÖÝLENMEGINIŇ BEÝANY

Patyşa horaz mähribanlyk edip:

– Eý, Hatam! Biz perilerdendiris. Biz öz keşbimizi horaz suratyna salyp gezyäris. Meniň Mahperi atly bir gyzym bar. Görk-görmekde, mylaýymlykda, dilewarlykda we päklikde ol saňa taýdyr. Oňa bäsleşip biljek perizatlaryň içinde hem ýokdur. Men ony seniň nikaňa girizeýin. Sen meniň teklibimi kabul et. Men ony perilere bermekligi oňlamaýaryn – diýdi.

Hatam:

– Adam bilen periniň nikasy niçik bolar?– diýip, ondan sorady.

Patyşa horaz:

– Hatamy Mahperiniň köşgüne alyp baryň – diýip buýurdy.

Üç-dört horaz Hatamy köşge alyp gitdiler. Dagyň aňry ýüzünde Mahperiniň köşgi we bossany bardy. Hatam onuň Erem bagy bilen bäsleşýändigini gördi. Her ýerde çadyrlar gurlupdyr. Suwlar şirrildäp akyp durdy. Dürli miweli daragtlar we serwi agaçlary ösüp durdylar. Baglaryň ortasynda dury we şirin suwly bir howuz bolup, onuň önünde ajaýyp köşk bardy. Ol köşgün üstünde bolsa, owadan bir tagt goýlupdyr. Mahperi bolsa onuň üstünde otyrды. Onuň önünde bolsa perizatlaryň tutuş jemagaty otyrdylar. Hatamy ol tagtyň önüne alyp bardylar. Şa Mahperä Hatamyň bu ýere getirilmeginiň sebäbini aýtdylar. Ol ýüz dürli nüz-kereşme, edep bilen Hatamyň golundan tutup,

tagtyň üstüne çykardy we oňa köp mähribanlyklar etdi. Sazandalar dürli sazlary çaldylar.

Elkyssa, şeýle sylag-hormat bilen üç gije-gündiz oňa myhmandarlyk etdiler. Söhbet ahyryna ýetdi. Hyzmatkärler Hatamy mertebeläp, şanyň ýanyna eltdiler. Şa Hatamyňrazylygy bilen periler toý dabarasyny gurnadylar. Toý ahyryna ýetdi. Mahperini Hatamyň nikasyna girizdiler. Mahperini Hatama, Hatamy Mahperä tabşyrdylar. Aşyk magşuk tapyşdylar. Aradan birnäçe wagt ötdi. Bir gün Hatamyň ýadyna şazada Münir bilen Husnyýe Banu düşdi. Ol öz özüne: «Eý, Hatam! Sen munda aýşy-eşretde döwran sürüp ýörsiň. Ol aşyklar bolsa ahy-pygan çekýändirler. Sen Hudaýtagala näme jogap berersiň?» diýip, Mahperä arz etdi.

Ol Mahperä garap:

– Eý, mähriban ýarym! Eger sen maňa rugsat berseň, men ýene Hudaýtagalanyň ýoluna girjek – diýip, başyndan geçiren wakalaryny oňa birin-birin beýan etdi. Mahperi bu habary eşidip, onuň gitmeginerazy bolup, atasyndan rugsat diledi. Şa Hatama sapara gitmäge rugsat berdi. Hatam ýene üç-dört gün dynç aldy we öz ýoluna gitdi. Mahperi oňa ýadygärluk üçin bir ýüzük berdi we Hatama:

– Sen şu ýüzügi asla öz ýanyňdan aýyrma. Ondan saňa köp peýda geler. Eger sen teşne bolup galsaň, ony agzyňa salsañ, suwsuzlygyňy gandyrrar. Seniň başyňa her dürli bela-beter düşse hem ol seni olardan halas eder – diýip, wesýet etdi.

Mahperi we beýleki periler bir-iki menzil ýoly Hatam bilen ýörediler. Soňra ony Hüweýda çölüne tarap ugrukdyrdylar we onuň bilen hoşlaşyp galdylar. Ondan soň, olar öz mekanlaryna gelip rahatlandylar.

HATAMYŇ AŽDARHALARA WE JADYGÖÝLERE SATAŞMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam perilerden aýrylyşandan soň, Beýik Taňra bil baglap, ýöräp baryardy. Ol bir çöl-beýewana gelip etdi. Onuň başy-ahyry ýokdy. Ol aňyrsy-bärsi görünmeýän gumlardan we jeňnellerden ybaratdy. Onda suwdan nam-nyşan ýokdy. Hatam Hudaýy ýat edip ýörýärdi. Ol ýüzügiň bereketinden oňa ir ertir, giç agşam ýüzüne nikap örtülen bir adam iki sany gyzgyn nan we suw getirip bererdi. Hatam nany iýip, suwy içip Hudaýa şükür ederdi. Birnäçe günden soňra uzakdan dag ýaly bir zat peýda boldy. Hatam onuň ýakynyna baryp görse, ol bir haýbatly aždarha eken. Aždarha ony demine dartdy, ol onuň agzyna girdi, damagyndan ötüp, aşgazanyna baryp saklandy. Ýüzügiň bereketinden aždarhanyň aşgazany ony gan damarlaryna siňdirip bilmedi. Hatam huşuna geldi aždarhanyň içegelerini depeläp başlady. Aždarha bitap bolup sähranyň soňuna bardy, Hatamy garnyndan çykardy we jeňnele siňip gitdi. Hatam bir sagatdan soň huşuna geldi we Beýik Taňra alkys-taryp aýdyp, ýola rowana boldy. Ol uzak wagtlap ýol ýöränden soňra bir batgalyk suwa baryp ýetdi. Ol bu suwdan gusul etdi¹. Aždarhanyň nejasatyndan päklendi. Soňra ol dynç almaga oturdy. Birden läbik suw gymyldap başlady. Ondan bir mahluk çykdy. Onuň bedeniň ýarysy balyga, beýleki ýarysy bolsa adama meňzeýärdi.

---

¹ Gusul etdi – tutuş endamyny ýuwdy.

Hatam oňa salam berdi, ol salama jogap gaýtardy. Soňra ol Hatam bilen görüşdi. Ol Hatamy göterip läbige basdy. Hatam gözünü açyp görse, ol läbikden nam-nyşan hem galmadyr. Uly bir bossançylyk onuň gözünüň önünde peýda boldy. Onuň içinde suwlar bulaklardan her ýana şildireşip akyp durdy. Hatam bu ýeriň perileriň mekanydygyny bildi. Bir näzenin peri, senemleriň soltany özüne zynat berip, bir ýerde otyrды. Başga periler bolsa hatar-hatar bolup, onuň hyzmatynda durdylar. Hatam özüni şalar tagtynyň üstünde gördi. Ol: «Elbetde, meni bu derejä ýetiren Beýik Taňry hemme aýplardan päkdir!» diýip, Taňryny taryplady we ýerinden turdy. Ol peri oňa:

– Hoş geldiň! – diýip, sylag-hormat bilen ony desterhanyň başyna eltip oturtdy. Hatam iýip-içip bolandan soňra bulara ýagşy dilegler etdi. Ol bu ýerde wagtyny şunuň ýaly, ýagşy söhbetde geçirdi. Ol peri Hatamy özüne baglady. Hatam hemmäni unutdy. Ol jady bilen özüni Hatamyň nikasyna girizdi. Olar bir-iki aýa çenli aýşy-eşretde boldular. Bir gün Hatamyň ýadyna şazada Munir düşüp, ol bu perä öz arzyny aýtdy. Ol zyba senemrazy bolup, Hatamy öňküsi ýaly läbik suwuň gyrasyna eltip goýdy. Olar hoşlaşdylar. Hatam ýene şu menzile gaýdyp gelmeklige söz berlip, soňra ene-de ýola rowana boldy.

Hatam ýene kynçylykdyr muşakgatdan doly sähradan ýöräp barýardy. Ol birnäçe günläp ýol ýöredi. Onuň önünden beýikligi asman bilen barabar bolan bir dag çykdy. Ol Hudaýtagalany ýat edip, daga dyrmaşdy.

Elkyssa, Hatam dagyň üstüne çykdy. Onuň gözüne gök otlar käte suwuň üstünde, käte bolsa suwuň astynda bolup görün-di. Bu ýeriň mylaýym howasy onuň göwnüne hoş ýakdy. Ol öňe tarap ýöräp, bir beýik we ajaýyp jaýyň üstünden bardy. Onuň içine birnäçe owadan halylyar düşelipdir. Dürli naz-nygmat desterhanyň üstünde goýlupdyr.

Hatam ol ýerde oturyp, tagamlardan iýdi. Onuň ukusy tutdy. Ol birnäçe wagtdan soň turup seretse, bu ýerde bir derwüşsypat adam peýda bolandygyny gördi. Hatam ornundan turup, tagzym bilen oňa salam berdi. Ol derwüşsypat adam salama jogap gaýtardy. Ol Hatam üçin desterhan getirip ýazdy. Onuň üstüne dürli-dümen naz-nygmatlary goýmak bilen Hatama myhmandarlyk etdi. Naharyň töwirinden we ýagşy dilegler etmeklikden soňra ol adam:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň bu sähra ýerlere gadam goýmagyňyzyň sebäbi nämedir? Maňa şol zatlary beýan edip ber! – diýdi. Hatam oňa başdan-aýak öz başyndan geçiren wakalaryny aýdyp berdi. Hüweýda çölüne barýandygyny hem aýan etdi. Ol derwüş:

– Eý, oglum! Sen indi bu hyýaldan el çek. Çünki, mundan beýläk gitmek mümkinçiligi ýokdur. Her bir gadamda bela-beterler we her dürli tilsimler çensiz-çaksyz köpdür. Bu çöle girenler asla diri çykmaýarlar. Seniň öz ýaşlygyňa rehimiň gel-sin. Sen bu ýerden salamatlyk bilen gitseň ýagşy bolar – diýip, köp nesihat berdi.

Hatam:

– Eý, ata! Seniň hemme aýdan sözüň hakdyr we akyl-darlaryň sözüdür. Emma men janymy, hany-manymy Hudaýtagalanyň ýoluna, onuň mätäç bendesi üçin pida etdim. Men Beýik Taňrynyň kazasyna razydyryn. Men bendä: «Hatam bin Taý Ýemeni» diýýärler. Henize çenli men hiç bir hyzmatdan ýüz öwren adam däldirin. Eý, ata! Indi siz maňa ýagşylyk edip Hüweýda çölüniň ýoluny salgy beriň. Goý, Beýik Taňry sizden razy bolsun! – diýdi. Derwüş Hatamyň ruhunyň belentdigine we niýetiniň durnuklydygyna göz ýetirdi we ol:

– Eý, görejimiň nury! Indi sen meniň sözümi diňle we ony ýadyňdan çykarma! Hüweýda çölüniň ýolunda howp-hatarlar köpdür. Her ýerde bir kynçylyga düşüp, derdeser bolup galsaň,

hiç howlukma, oýlanyp netije çykar. Seniň gözüňe dürli suratlar görünse, eger ol peri bolsa hem sen oňa bakma! Mundan başga hem köp nyşanalar bardyr. Sen birnäçe wagt ýol ýöräniňden soňra periler öňüňden çykyp seni bir bagy-bossançylyga alyp bararlar. Onuň ýaly tämiz bagy-bossançylyk hiç ýerde ýokdur. Sen bularyň alyna özüňi aldatma. Olar özleriniň görk-görmegini, nâz-kereşmesini yşk bazarynda haryt ýaly satarlar. Elbetde, sen olara özüňi imrindirme. Agşamara seni bir gala alyp bararlar we seni altyn-kümüş çäýylyp bezelen bir tagtyň üstüne çykaryp oturdarlar. Seniň ýanyňda owadan bir peri peýda bolar. Onuň jemalynyň nury nikabyň astyndan nur saçar. Onuň gollarynyň nury hemmäni nurana eder. Ol saňa nâz-kereşme edip magşuklyk nazary bilen bakar. Sen onuň goluny asla tutma. Gijäniň garaňkysy düşende, ol köşgüň diwarynda suratlar peýda bolar we olar ýere düşerler. Olaryň her biriniň her hili nâz-kereşmesi bardyr. Sen bulara hem meýil etme. Eger sen meniň nesihatlarımı berjaý etseň, onda ol tilsimlerden gutularsyň. Sen ol tilsimlerden gutulmaklygy isläp, tagtda oturan periniň goluny tutsaň, onda ýene bir tagtda başga bir peri peýda bolar. Ol tizlik bilen seniň goluňdan tutup, gulagyňdan tartyp, ýüzüňe bir şarpyk uranda, beýhuş bolup ýykylarsyň. Soňra sen özüňe gelip, gözüňi açanda Hüweýda çölünde durandygyňy görersiň. Mundan soňky işleriňi özüň bilip edersiň. Eger meniň bu sözlerimi ýadyňdan çykarsaň, onda sen köp puşman edersiň. Seniň ömrüň barçasý tilsimleriň içinde bent bolup galar – diýdi.

Derwüş Hatamy bir gije-gündiz myhman aldy, soňra ol ony öz ýoluna ugratdy.

HATAMYŇ TILSIMLERE BENT BOLMAGYNYŇ BEÝANY

Elkyssa, derwüş bilen Hatam biri-birine ýagşy dileg etdiler. Derwiş öz mekanyňa gaýtdy. Hatam: «Ýa Haýý, ýa Kaýýum!¹» diýip, ýola rowana boldy. Ol çöl-sähralary gezip ýördi. Ol birnäçe günden soň öňi-ardy bilinmeýän bir çöle düşdi. Ol bu çölüň içinden ençe gün ýol ýöredi. Onuň gözüne her hili gorkunç suratlar göründi. Emma ol olaryň hiç birine bakmazdan ýoluny dowam etdirdi. Ol uly bir kölüň üstünden bardy. Onuň öňi-soňy ýokdy. Emma onuň aýna ýaly dury suwy bardy. Hatam bu kölüň gyrasynda oňa tomaşa edip otyrды. Birdenem köl çaykanyň, tolkun peýda bolup başlady. Tolkunlaryň arasyndan bir ýalaňaç hatyn peýda boldy. Hatam:

– Men nämährem – diýip, gözüni ýumdy. Ol Hatamyň bilinden tutup, gujagyna alyp basdy. Hatamda ysgyn-mydar galmady. Ol Hatamy alyp, kölüň teýine girip gitdi. Aradan birnäçe wagt geçdi. Hatam gözüni açyp garasa, ne kölden nyşan, ne hem ol hatyndan habar bar. Ol kölüň ornunda bolsa bir bagy-bossanlygy gördi. Munuň ýaly ýakymly, özüne çekiji bagy-bossanlyk dünýäde ýokdur. Serwi, arça ýaly her dürli daragtlar şahalaryny asmana ýaýradyp göm-gök bolup otyrды. Her hili güller desse-desse bolup açylyp, reýhanlar reňbe-reň bolup,

---

¹ Ýa Haýý, ýa Kaýýum – Eý, baky diri, eý, baky durujy Taňry. Taňrynyň iki sany ady.

bossana görk berýärdi. Gülleriň arasynda bilbiller saýraşýardylar. Periler näz-kereşme bilen tapyşmak üçin özlerini Hatama teklipe edýärdiler. Hatam bulara göz salmazdan ötüp barýardy. Ol tä agşama çenli özge adamlara miýesser bolmadyk her hili tomaşalaryň şaýady boldy.

Elkyssa, garaňky düşdi. Hatamy birtopar perizat ugruna goýmazdan, köşgüň içine alyp girdiler. Hatam köşgüň diwarlarynyň, tä, petigine çenli suratlar çekilip bezelendigini gördi. Köşgüň ortasynda altyn-kümüş çayylan bir tagt goýupdyrlar.

Onuň üstünde bir peri oturyr. Ol gymmatbaha eşikleri geýip bezenipdir we ýüzüne nikap tutupdyr. Onuň jemaly nikabyň aňyrsyndan töwerege nur saçyp durdy. Onuň saçlary örüm-örüm bolup, näzik biline düşerdi. Ol peri nikabyň içinden oňa tagtyň üstüne geçmekligini üm-yşarat bilen düşündirdi. Hatam oňa aňyny aldyryp, ornundan turup, ol tagtyň birinji basgançagyna gadam goýany hem şoldy welin, gulagyna bethaýbat bir owaz eşidildi. Onuň göwnüne göýä köşk ýykylyp, ýer ýarylan ýaly boldy. Ol seretse, hemmeler öz ornunda durupdyr. Ol tagtyň ikinji basgançagyna gadam goýanda öňküden hem has belent owaz güňläp ýaňlandy. Ol onuň her bir basgançagyna aýa-gyny basanda biri-birine meňzemeýän belent owazy eşitdi.

Elkyssa, ol jadygöýüň ýanyna baryp oturdy. Gije düşdi. Çyralaryň ýagtyssy köşgüň içine ýagtylyk berdi. Diwardaky suratlar gymyldap ýere düşdi. Olaryň hemmesi perä öwrüldiler we näz-kereşme edip başladylar. Şol wagt desterhan getirilip ýazyldy we onuň üstüne dürli tagamlar, miweler getirilip goýuldy. Hemmeler tagam iýmäge meşgul boldular. Hatam hernäçe iýse hem doýmady. Hemmeler iýmek-içmekden boşaşdylar we desterhan ortadan ýygnaldy. Periler Hatama ýakynlaşyp, onuň önünde yşk oýnuny oýnadylar. Hatam olara goluny uzatmady. Gije geçdi. Daň wagty ýakyn gelende suratlaryň hemmesi diwardaky orunlaryna geçdiler. Köşgüň içi boşap galdy. Hatam

jaýyň bir çüňküne baryp uklady. Ol ukudan ýagşy ganyp oýandy we ornundan turup köşgüň daş-töweregine tomaşa edip başlady. Gün gijikdi. Ol ýene köşgüň içine girdi. Periler ýene mejlis gurnadylar. Hatam ol periniň nikabyny açyp, ýüzüni bir görmecliffe höwes etdi. Ýöne derwüşiniň aýdan sözi ýadyna düşüp, özüne teselli berdi. Ol öz özüne: «Eý, Hatam! Sen bu ýerde aýşy-eşretde döwran sürýärsiň. Ol iki aşyk bolsa saňa intizar bolup garaşýandyr. Sen Hudaýtagala näme jogap berärsiň? Indi sen jadydyr tilsimlerden gutulmaklygyň pikirini et» diýdi.

Daňnyň atjak wagty ýakyn geldi. Ol Hudaýtagalany ýat edip, ol nikaply periniň elini tutdy we onuň nikabyny götermekçi boldy. Şol wagt tagtyň bir burçundan nikaply başga nâz-kereşmeli bir peri çykyp, Hatamyň golundan tutup, ýüzüne bir şarpyk urdy. Hatam huşundan gitdi.

Ol huşuna gelip, gözünü açanda bu ýerde ne köşgüň yzyny, ne köldür bossanyň yzyny tapdy. Hatam özüniň ümmülmez çölüň içinde galandygyny gördi. Onuň ne ýoldaşy, ne gamhory bardy. Ol alaç tapman ýöräp başlady. Birden onuň gulagyna bir adamyň sesi geldi. Ol bu owazyň gelen ýerine gadam goýdy. Ol dört gije-gündiz ýöränden soňra, bir çeşmäniň üstünden bardy. Ol ýerde başyna perde salan bir adam perdäniň içinde ýüzüni ýere goýup, zar-zar aglap şu beýti okady:

*Bir görüp dilberni bes kyldym,
Iki görmegi ýene höwes kyldym.*

Hatam bu çölüň Hüweýda çölüdigini bilip, Hudaýtagala şükür etdi we ol adama salam berdi. Ol Hatamyň salamynyň jogabyny gaýtardy Hatam oňa:

– Eý, juwan ýigit! Seniň bu bela-beterden doly çöli mesgen tutunmagyň sebäbi nämedir? – diýip, sowal berdi. Ol adam bu sowaly eşidip özünden gitdi. Özüne gelenden soňra ol:

– Eý, ýigit! Meniň bu syrymyň gürrüňi uzyndyr. Eger men saňa doly aýdyp bersem, diňlemäge sabryň ýetmän, ondan irer-siň – diýdi.

Hatam:

– Her hal hem bolsa, sen ony maňa aýdyp ber. Belki, men seniň derdiňe derman taparyn – diýdi.

Ol adam söze başlady:

– Men pylan şäherdendirin. Kärim söwdagärdi. Biz harytlary jemläp, pylan welaýata söwda saparyna gitmekligi ýüregimize düwüp ýola düşdük. Kerwen pylan çöle ýetende howa örän yssy boldy. Men teşne hala düşdüm. Suw içmäge wagt tapmadym. Ýoluň gapdalynda bir depe göründi. Men kerwenden aýrylyp, ol depäniň üstüne çykdim. Meniň gözümiň önünde bir köl peýda boldy. Men kölň ýakasyna gelip, ondan bir jam suw alyp içmekçi boldum. Emma köl tolkun atyp, içmäge mümkinçilik bermedi. Birden meniň gözümiň önünde bir bagy-bossanlyk peýda boldy. Ol örän uludy we onuň daşyna aýlanyp çykyp boljak däldi. Onuň içinde perizatlar hatar-hatar bolup, gezelenç edip ýördüler. Olaryň hemmesi aýdymçylardy ýa-da sazandalardy. Gün gijikdi. Olar meni özleri bilen alyp, diwar köşge getirdiler. Onuň eýwanynda bir ajaýyp tagt bezelip goýlupdyr. Gije garaňkysy düşdi we çyralar ýakyldy.

Elkyssa, meni tagtyň üstüne mündürdiler. Onuň her bir basgançagyndan dürli alamatlar we sesler peýda boldy. Men tagtyň üstüne çykyp, dynç aldym. Diwarlaryň ýüzündäki perilere meňzeş suratlar ýere düşdüler. Olar meýlis gurdular. Beýle keýpi-sapany hiç bir kişi gören däldir. Men ýanymda ýüzüne nikap örtülen perini gördüm. Hemme gözeller bir tarapda dur-salar, ol hem bir tarapda dursa, onuň husny-jemaly nikabyň as-tyndaka olaryň barysynyň görkünden zyýada gelderdi. Onuň görki köşgüň içini nurlandyryp durdy. Men onuň ýüzündäki perdesini göterip, jemalyny görmeklige höwes etdim we golu-

my onuň nikabyna uzatdym. Onuň jemaly nur ýaly ýalpyldady. Şol nazarym düşen suratyň keşbi heniz meniň gözümiň önünden gitmeýär.

Soňra tagtyň bir çetinden nikaply başga bir peri peýda bolup, golumdan tutup gulagymyň düýbüne bir şarpyk urdy. Men bihuş bolup, tagtdan ýykyldym. Huşuma gelip bakan wagtymda men özümi şu ümmülmez çölüň içine düşendigimi gördüm. Ne ol köşkdən, ne ol tagtdan, ne bolsa ol periden nyşan bar. Ol periniň şekili we mylaýymlygy hiç aňymdan gitmeýär. Onsoň men näalaç bolup näçe wagtdan bäri şu ýeri mekan tutundym. Men ygtyýarsyz bolup şu beýti okadym:

*Bir görüp dilberimni bes kyldym,
Iki görmegi ýene höwes kyldym.*

Indi meniň oňşugym şu beýtdir – diýip, ol adam ýygлады.

Hatam:

– Eý, juwan ýigit! Sen ornuňdan turup, maňa hemra bol! Men seni magşugyňa ýetirerin – diýdi. Ol özüni Hatamyň aýagyňyň astyna taşlady. Hatam mähribanlyk edip, ol adamyň başyny ýerden göterdi we ony özüne ýoldaş tutundy. Soňra bu ikisi ýola rowana boldular.

Hatam:

– Eý, doganym! Men saňa nesihat bereýin, sen bolsa gulak as! Sen ol köşkdäki nikaply periniň elinden tutmasaň, ömrüňi şol ýerden çykyp bilmän geçirersiň. Eger bu tilsimden gutulmaklygy isleseň, onda sen ol suratyň golundan tut. Onsoň sen özüňi bu Huweýda çölünde görersiň. Eý, doganym! Sen ony ýene bir görüp, özüňi halas et, öz watanyňa baryp, öz islegiňe görä ýaşa. Emma bu zatlar diňe bir oýlanyp tapylan tilsimdirler. Olaryň asly ýokdur we olar akyldarlaryň oýun üçin guran zatlarydyr – diýdi.

Olar az-ýöräp, köp ýöräp bir köle ýetdiler.

Hatam oňa:

– Men seni Hudaýa tabşyrdym – diýip, özi bu ýerden uzakda durdy.

Ol adam kölüň kenaryna bardy. Birden kölde tolkun peýda boldy. Şol wagt ol ýerde bir ýalaňaç peri göründi. O şol kişini kölüň astyna alyp gitdi we gözden gaýyp boldy. Hatam göwnüni bire baglap ýola düşdi we derwüşiniň bossanyna baryp ýetdi. Ol gören, eşiden zatlaryny derwüşe birin-birin beýan etdi. Derwüş Hatama ýagşy dilegler etdi. Hatam ýene bir gije onuň ýanynda myhman boldy we hoşlaşyp ýola rowana boldy.

Ol adam suratly balygyň mekanyna gelip ýetdi. Ol bu ýerde periler bilen birnäçe gün aýşy-eşretde boldy. Soňra ol rugsat diläp, ýene ýola ugrady. Ol birnäçe gün ýol ýöränden soňra Aýy şanyň ýanyna bardy. Ol onuň bilen görüşdi we Mah periniň ýanyna girip göwnüni hoşlady. Ol bu ýerde iki aý boldy. Ýoluň argynlygy onuň endamyndan çykdy. Onsoň ol hoşlaşyp, ýene ýola rowana boldy. Ol şagallaryň, börüleriň we doňuzlaryň mekanyna baryp ýetdi. Olar bilen bir gije söhbet edip, razylaşyp, ýene ýola düşdi. Ol az wagtda Husnabada,, gelip ýetdi we Münir şazada bilen söhbetdeş bolmak üçin gadam goýdy. Iki şazada doganlar ýaly bolup, bu gijäni söhbetdeş bolup oturdylar. Hatam gören-eşiden zatlaryny depdere ýazyp, Melikä iberdi. Melike haty başyndan aýagyna çenli okap, şat boldy. Ol enekesine:

– Melikäniň dilinden buýrugy oňa ýetir – diýip, pul bilen desterhan iberdi. Enekesi oňa ikinji soragy hata ýazyp taýýarlap berdi. Eneke Hatam bilen görüşip, hal-ýagdaý soraşdy we oňa Melikäniň salamyny ýetirdi. Soňra olar desterhandan tagam iýip, garynlaryny doýurdylar. Eneke oňa Melikäniň hatyny berdi. Hatam Melikäniň hatyny okady. Hatda şeýle ýazylypdyr: «Yns-jynsy ýaradan Beýik Taňry taryplanmaga mynasyp-

dyr. Size Taňrynyň salamatlygy bolsun! Siz bu ýerde üç-dört gün dynç alyp, özüňizi dürsäň. Soňra ikinji sowalyň jogabyny gözlemäge ýola düşüň. Siziň bu soragyň hem oňyn jogabyny taparsyňyz diýen umydym bar. Sowal şeýledir:

*Ýagşylyk derýaga ki kyl jandan,
Ujrny Hak berer beýewandan.*

Ol kişi derýa ýagşylyk edip onuň muzduny çölden alypdyr. Bu sözüň aslynyň nireden gelip çykandygyny bilip gel».

HATAM TAÝYŇ IGINJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINIŇ BEÝANY

Hatam bu ýerde bir-iki gün durandan soňra, ýol ýadawlygyndan çykdy. Ol ýene ýola gitmeklige taýýarlandy, soňra ak pata alyp, ýola rowana boldy. Ol çöldür sähralary aýlanyp gezdi. Ol bir hoş howaly ýerde oturyp, ýagşy oýlanyp gördi. Onuň köňli demirgazyk bilen gündogaryň ortasyna gitmeklige telwas etdi. Ol Beýik Taňra bil baglap, demirgazyk tarapa ýöredi, köp daglary sähralary, çölleri, şäherleri we derýalary geçdi.

Bir gün onuň gulagyna bagryňy diliji söz eşidildi. Ol birnäçe wagt ýöräp, ol sesiň çykýan ýerine baryp ýetdi. Görse, bir nurana ýigit topraga başyny goýup, bu beýti okap ýyglaýar eken:

*Kaýana baray, ki diýgeý bu haly-zarymy
Ýetip hadysalara, tapmadym bararymy.*

Hatam ol ýigide ýakyn baryp, salam berdi. Jogap-salamdan soňra Hatam:

– Eý, dogan! Beýle ýyglar ýaly saňa niçik hadysa boldy? – diýip sorady.

Ol ýigit:

– Men ony aýtsam dilim köýer, aýtmasam yşkyň ody ýüregime ýalyn çabradar. Eý, ýigit! Eger diňläp dursaň, men saňa

başymdan geçen wakany beýan edeýin. Meniň adyma Nagym söwdagär diýerler. Şäherim pylan ýerdedir. Men bir welaýatda söwda edip, bu şäherden öz şäherime gaýdyp barýardym. Taňrynyň takdyry dogry gelip, bir köçäniň üstünden bardym. Garşydan bir uly derweze peýda boldy. Ol köşgüň dört sany deşigi bardy. Ol deşiğiň biri köçä garap dur. Ol deşikleriň hemmesi aýnalanandy. Ol aýnanyň arkasynda zülpleri kement ýaly, gözleri ýürek diliji, ýürekleri gowga salyjy bir näzik gözel gyz göründi. Ol meni görüp, her dürli nâz-kereşmeler edip, gözden gaýyp boldy. Men yşk gowgasyna düşüp, bitaplyga uçradym we şol köçäniň adamlaryndan:

– Bu öý kimiňki? Ol maňa görnen gyz kimdir? – diýip soradym.

Adamlar:

– Eý, söwdagär kişi? Sen bu işi asla sorama. Sen öz janyňa jebir görkezme! Tiz öz ýoluňa ugra – diýdiler. Şeýle hem bolsa meni uran hijran ody hakynda soramaklykdan başga alaç ýokdy. Onsoň biri maňa:

– Öz günäň öz gerdeniňe bolsun! Bu öýüň eýesi hoja Harys söwdagärdir. Saňa nâz-kereşme eden gözel bolsa onuň gyzydyr. Ol gyz heniz äre çykanok. Eger biri ony sorap gelse, ol önünde şert goýýar. Eger ol şerti bitirip bilmeşe, ol onuň malyny elinden alyp, özüni şäherden kowup çykarýar. Eý, ýigit! Öz ýoluňa git. Bu ýerde köp durma! – diýdi. Men alaçsyz bolup, bir adamy hoja Harysyň gyzyna sawçy iberdim. Ol meni myhman aldy we maňa :

– Eý, Nagym! Sen bu işiň haýryndan geç! Birden özüni be-la duzagyna düşüräýme! – diýip, nesihat berdi. Men ugrumy ýitirip, onuň sözünü asla kabul etmedim. Söwdagärler ýygna-nyp, maňa:

– Eý, Nagym! Sen bu raýyňdan gaýtsaň ýagşy bolardy. Sen ol üç şertiň hötdesinden gelip bilmersiň. Eger üç şerti bitirip bilsen, onda Melike maly-mülki bilen seniňki bolar. Munuň tersine, şertleri berjaý edip bilmeşen, onda seniň öz malyňa dahlyň bolmaz – diýdiler.

Men:

– Men iki ýagdaýa hem razydyryn – diýdim. Bu ýerdäki söwdagärler meniň bu sözüme şaýat boldular.

Nagym:

– Men : «Eger bu şertleriň hötdesinden gelmesem onda meniň hemme zatlarym Melikäniňki bolsun» diýip, dilimden hat ýazyp berdim, we oňa möhrümi basdym— diýdi.

Hoja Harys Melikäni Nagymyň ýanyna getirdi.

Melike:

– Eý, söwdagär! Heniz hem bir pelle. Sen bu päliňden dänip öz ýoluňa git – diýdi.

Men:

– Asla bu hyýalymdan dänmerin – diýdim.

Melike:

– Onda seniň öz günäň öz boýnuňdadyr. Meniň goýjak şertim şeýledir. Birinji şert: Bu şäherden üç-dört parsah ýerde bir dagyň ýakynynda bir dere bardyr. Şol deräniň ýanynda bolsa bir gowak bardyr. Ondan habar alyp gel. Oňa giden adamlar henize çenli gaýdyp gelmediler. Ikinji şert: Şa periniň möhrüni elinden alyp gel. Üçünji şert: Her juma gijesi owazy gelyän kimdir?

*Kylmadym haýyr işi, men baryp, puşeyman bu gije
Janu-jismim köýdi, boldum türpe¹ nalan bu gije.*

---

¹ Türpe – näzik, janu-jismim, näzik janym we bedenim.

Edilmedik işe puşman edilýän ol iş nähili işdir? Sen bu işleriň syrlaryny bilip gelip, maňa jogabyny ber – diýdi.

Men bu şertiň kynlygyndan ýaňa näme diýjegimi bilmedim we bu işleriň hötdesinden gelip bilmejekdigimi bildim. Meni şäherden kowup çykardylar. Mal-mülkümden aýrylmagymyň bir syry bolan yşk odunyň söwdasy meniň çola ýere çykmagy-
ma sebäp boldy. Eý, dogan! Ine, meniň saňa beýan eden wakam-
myň netijesi şeýle erbet boldy – diýip, Nagym ýygлады durdy.

Hatamyň oňa rehimini gelip:

– Eý, dogan! Seniň üçin bu şertleri men bitireýin. Men seni myradyňa ýetirerin – diýip, oňa teselli berdi. Soňra ikisi hoja Harysyň öýüne geldiler.

Hatam:

– Eý, hoja! Nagym üçin şertleri men bitireýin. Siz Nagymyň ahwalyndan habardar bolup duruň – diýdi.

Nagyma kerwensaraýdan jaý taýýarladylar. Hatam sapara saýyny tutdy. Hoja Harysyň hyzmatkärleri Hatamy ol deräniň içindeki gowaga getirdiler. Hatam bu gowagyň ajaýyp ýerdigini bildi. Onuň içi garaňkydy. Ol Hudaýtagala bil baglap girmekçi boldy. Ol adamlara:

– Eger menden kyrk günläp habar bolmasa, onda dilegimi Nagyma we hoja Harysa ýetiriň – diýdi.

Indi Hatamyň barsa gelmez mekanyňa gireninden iki keleme söz eşidiň

Aýdyşyna görä, bu gowak Beýik Taňrynyň döwler, periler üçin il gözünden çet ýerde ýaradan bir zadydy. Onuň bir tarapy Kap dagynyň gaýalaryna baryp ýetýärdi.

Hatam gözünü ýumup, ol tilsimlere tarap gadam goýdy. Ol gowagyň içi bilen bir parsah çemesi ýol ýöredi we bir ýagtylyga çykdy.

Elkyssa, Hatam bu ýerde ajaýyp bir dünýäni gördi. Onda çeşmelerin dury suwlary bulduraşyp akyp durdy, dürli otlar alýaşyl öwüsýärdi, güllerin hoşboý ysy töwerege bark urýardy we mylaýym howa janyňa hoş ýakýardy. Bu ýer asla adamyň gadamy düşen mekanyna meňzemeýärdi. Gözýetimde hiç hili janly-jandar hem görünmeýärdi.

Hatam şu görnüşin içi bilen birnäçe gün ýol ýöredi. Oňa uzakdan bir depe göründi. Ol muşakgat baryny çekip, oňa ýakyn ýetdi. Görse, ol döwlerin mekany eken. Birnäçe döw ýetip gelip:

– Ýagşy bolaýdy! Biz muny ertirlik nahar edineris – diýip, Hatamy ara aldylar. Emma käbir döwler:

– Eger bu etmişimizi patyşa eşitse, bize ýaman bolar – diýip, patyşadan gorkup, bu teklibi kabul etmediler. Ony taşlap gitdiler.

Elkyssa, oňa ýene birnäçe topar döw sataşyp, şadan gorkup, oňa azar bermediler we zyýan ýetirmediler. Soňra başga birtopar döwler peýda boldular. Olar Hatamy ugruna goýmazdan ulularynyň ýanyna alyp geldiler. Şol wagt pälwan sypat döw gözi ýaşly otyrды. Hatam ondan:

– Sen näme üçin beýle gamgyn halda otyrsyň? Näme üçin seniň halyň perişandyr? – diýip sorady.

Ol:

– Melikäniň¹ gözagyry derdi sebäpli biziň günümüz kyn boldy. Şonuň üçin gamgyn hala düşdük – diýip, çensiz-çaksyz dat-bidat etdi.

---

¹ Melikäniň – bu ýerde döw öz aýalyny göz önünde tutýar.

Hatam:

– Men tebib kişidirin. Melikäniň gözlerine seredip görsem bolarmy? Men oňa em ederin – diýdi. Ol döw şat bolup, Hatamyň golundan tutup, öýüne alyp geldi. Hatam giň meýdanyň köp ymaratlar salnyp abadanlaşdyralandygyny gördi. Döw ony tagt ýasalyp goýlan bir eýwana getirdi. Oňa tagtyň üstünde ahy-pygan çekip oturan Melikäni görkezdi. Hatam onuň gözlerine bakdy, görse onda bir çiş peýda bolup, gözleri onuň asynda ýok ýaly bolupdyr.

Hatam nyzmatkär döwlere:

– Bir jam päkize suw getirin – diýdi. Döwler arassa suw alyp geldiler.

Hatam:

– Bismilla¹– diýip, Mahperiniň beren ýüzüginä üç gezek suwa çaykap, Melikäniň gözlerine süýkedi, galan suwy bolsa «Bismilla» diýip, oňa içirdi. Birnäçe wagtdan soň, onuň başy derledi. Ol der bilen onuň gözagyrasy kem-kemden aýryldy. Ol üç güne çenli bu em bilen oňa üç jam suw içirdi we gözlerine ýüzügi sürtdi. Melikäniň gözleri dertden doly gutuldy we öňküsi ýaly boldy. Hemme döwleriň we serkerdesiniň Hatama mähribanlygy örän artdy. Bir gün Hatam oňa:

– Sen meni patyşanyň hyzmatyna alyp barsaň, men onuň ýanyna baryp, ýagşy dilegler etsem – diýdi. Bu serkerde döw onuň bu haýyşyny kabul etdi. Ol öz ýanyndan:

– Men şeýle ýol bilen şanyň dergähine barsam gadyrym belent bolar – diýip, Hatamy bir kürsä oturdyp, döwlere göterdip Garagaş şanyň kabulhanasyna alyp geldi. Serkerde şanyň ýanyna girip, oňa ýagşy dilegler etdi.

Şa:

---

¹ Bismilla – Allanyň ady bilen.

– Ýol bolsun, eý, serkerde! – diýdi.

Serkerde döw edep bilen:

– Eý, şa! Adamzatdan bir akyldar tebip öz aýagy bilen gelip, biziň kemine¹ öýümize birnäçe gün myhman boldy. Meniň Melikäm birnäçe wagtdan bäri gözagyry derdine ýolugypdy. Ol bu adamyň eden emi sebäpli şypa tapdy. Men ony siziň belent şa dergähiňize alyp geldim. Siziň muňa garaýşyňyz niçikdir? – diýdi.

Şa:

– Ony meniň ýanyma alyp gir – diýdi. Serkerde döw çykyp, Hatamy şanyň ýanyna alyp girdi. Hatam döwleriň adatyňa görä, dilegler etdi. Hatamyň döwleriňki ýaly edebiniň barlygy şanyň göwnüne hoş ýarady.

Ol:

– Eý, adamzat! Sen nireden gelýärsiň? Seniň näme maksadyň bar? Sen näme sebäpden bu ýere gadam goýduň? Seniň adyň näme? Sen bu zatlary maňa beýan et! – diýdi.

Hatam döwler ýaly dile gelip:

– Men biçäre Ýemen şäherindendirin. Meniň adyma Hatam ibn Taý şa Ýemeni diýerler. Men mätäç bendeler üçin Hudaý-tagalanyň ýoluna gadam goýdum we bu ýola başymy pida etdim – diýip, başdan geçiren wakalaryny birin-birin beýan etdi. Şa şat boldy.

Ol:

– Eý, Hatam! Men birnäçe wagtdan bäri ýüregagyry keseline uçrap, azar görýärim. Döw tebipler em edip, ony bejerip bilmediler. Onsoň men adamzatdan hem birnäçe tebip getirdim. Emma olaryň eden eminiň hiç birisiniň peýdasy bolmady.

---

¹ Kemine – garyp.

Olar häzir zyndanda ýatyrklar. Sen muňa näme diýersiň? – diýdi.

Ol wagt iki tabaga tagam salyp geldiler. Olaryň birini şanyň öňünde, beýlekisini bolsa myhman diýip, Hatamyň öňünde goýdular. Şa ony döwleriň gözleriniň öňünde iýdi. Hatam bu ýagdaýdan şanyň ýüregagysynyň göz degmekdendigini bildi. Ol öz ýanyndan: «Men bulara bir göz görkezeýin» diýip, Mah periniň ýüzügin alyp, bir niýet eýläp, tagamy usul bilen çaykady. Ol naharyň üstüni açyp, bu ýerde bar bolan döwlere görkezip, onuň gapagyny açdy, soňra ony ýene ýapdy. Aradan biraz wagt ötdi. Ol tabagyň gapagyny açdy. Ol tagam gurda meňzeş zatlar bolup galypdyr. Muňa hemme döwler haýran galdylar. Şa ondan:

– Bu niçik hadysa boldy? – diýip sorady.

Hatam:

– Şalar naharyny halaýygyň öňünde iýmeýärler. Eger olar adamlaryň gözünüň öňünde tagam iýseler, olar şu gurtlar ýaly şany ýürekagyry derdine ýolukdyrýarlar – diýip jogap berdi. Ol bu söze tilsimler okady¹. Mundan soňra Garabaş şa ýürekagyrydan gutuldy.

Şa:

– Eý, Hatam! Maňa Beýik Taňry hemaýat edip, bir gyz beripdi. Ol ençe wagtdan bäri bitap bolup, ýerinden galyp bilmän ýatyr – diýdi.

Hatam:

– Men oňa bir gezek bakyp göreýin – diýdi. Şa Hatamy gyzynyň ýanyna alyp girdi. Hatam ol gyzyň ýagdaýynyň agyrdygyny we gözlerinde nur galmandygyny gördi. Ol biraz süýji zat getirmekligi buýurdy. Ony bu ýere alyp geldiler. Hatam bir jam

---

¹ Tilsimler okady – dog a edip çüfledi manyda.

şerbet taýýarlady, Mah periniň ýüzüginini oňa üç gezek çaykady we ony ol bitap gyza içirdi. Aradan bir-iki sagat ötdi. Gyzyň ýüregi kadaly urmaga we dem almaga başlady. Ol üç gijeläp, üç jam şerbet taýýarlap, ony oňa içirdi. Gyz bäri bakdy. Dördünji gün gyzyň az-kem işdäsi açyldy we tagam iýip ugrady. Bir hepdeden soň ol öz reňkine geldi we ýöräp atasynyň ýany-na çykdy. Şa Hatamyň gol-aýaklaryny öpdi.

Hatam şadan:

– Meniň başymda müşgil işler köp. Eger şanyň belent yg-tyýaryndan rugsat bolsa, men olaryň ugruna çyksam?! – diýdi.

Şa ondan hoşal bolup, oňa köp sowgatlary peşgeş berdi. Ony bir kürsüniň üstünde oturdyp, gowagyň başlanýan ýerine eltmeklige buýurdy. Hatam Garabaş şa bilen hoşlaşdy. Döwler ony alyp ýola rowana boldular we ony gowagyň başyna alyp geldiler. Olar Hatamdan rugsat alyp, yzlaryna dolandylar. Bu ýerde hoja Harysyň hyzmatkärleri häzir bolup durdular. Olar baryp Nagyma hoş habary söýünjilediler. Nagym begenjine tiz ýetip gelip, Hatamyň aýagyna ýykylyp aglady. Hatam ol ýerden alyp gelen hemme gymmat bahaly peşgeşlerini Nagyma bagyşlady. Nagym öňküsinden hem baý boldy. Ol baýlygyny saraýa getirtti. Ol gije Hatam Nagymyň hujresinde myhman boldy. Ertir ir bilen hoja ikisini hoja Harysyň ýanyna getirdi. Hoja Harys olara myhmandarlyk etdi.

Melike perdäniň aňyrsyndan:

– Ol gowagyň niçik alamatlary bar eken? – diýip sorady. Hatam oňa başyndan geçen wakalary başyndan-aýagyna çenli birme-bir beýan etdi. Garagaş şanyň gyzy Melike oňa iki sany lagl¹ beripdi. Hatam ol iki laglyň birini Melikä, beýlekisini bol-

---

¹ Lagl – gyzyň reňkli gymmat bahaly daş (rubin, ýahont).

sa hoja Harysa sowgat berdi. Hoja Harys bilen gyzy muňa şat boldular. Hatam:

– Ikinji şert nämedir? Men onuň hyzmatyna gadam goýsam! Indi bolsa men bir-iki gün dem-dynç alaýyn – diýdi.

Soňra Hatam Nagym bilen üç-dört gün durdy we olar ýene Melikäniň öýüne baryp myhman boldular. Melike perdäniň içinden:

– Eý, Hatam! Her juma gijesi meniň gulagyma bir owaz gelýär.

Beýt

*Kylmadym haýyr işi men, baryn puşeýman bu gije
Janu-jismim köýdi, boldum türpeýi nalan bu gije,*

Onuň ilki etmedik soňra oňa ahy-nala bilen owaz edip, puşman bolýan haýyr işi nähili işdir? Bu sözün hakykatyny bilip geliň, goý, meniň könlüm teselli tapsyn! – diýdi.

Elkyssa, Hatam bu sözi eşidip, Nagym bilen saraýa¹ bardylar. Ol göwünlik berip, Nagymyň çöken göwnüni göterdi. Soňra Hatam onuň bilen hoşlaşyp, ýola düşdi. Ol birnäçe wagt çöl-sähralary gezdi. Ol çöle tarap gitmekligi ýüregine düwdi. Ol bir-iki menzil² ýol ýöredi we bir çeşmäniň üstünden bardy. Ol ýerde her dürli köp daragtlar ösüp otyrdy. Hatam bu ýerde üç-dört gün boldy. Juma gijesi ol Allatagalanyň atlaryny gaýtalap, ahy-nala bilen aýdylýan şu owazy eşiti:

---

¹ Saraý – köşk, uly jaý. Bu ýerde Nagym söwdagäriň öýi göz önünde tutulýar.

² Menzil – kerweniň ýarym günde geçýän ýoly. Ol takmynan 20-25 kilometre barabardyr.

*Kylmadym haýr işi men, baryn puşeyman bu gije,
Janu-jismim köýdi, boldum türpeýi nalan bu gije.*

Hatam Hudaýtagala şükür edip, ol owazyň çykýan ýerine tarap ýöredi. Çünki, ol her juma gijesi bu owazy eşidýärdi. Aradan birnäçe günler ötdi. Hatam hemmesi matam tutup, gara geýnen bir jemagaty gördi. Emma olaryň ortasynda öliniň jese-di ýokdy. Hatam haýran bolup, olaryň birinden:

– Eý, dogan! Bularyň matam baglamagynyň sebäbi näme?
– diýip sorady.

Ol:

– Bularyň welaýatynyň başyna bir bela indi. Bir jandar gelip, bir adamy iýip ýoklaýar. Eger bir adam berilmese, ol köp adamy heläk edýär. Bu gün şäheriň häkiminiň oglunyň nobaty ýetdi. Ine, bu olaryň gara geýnip, matam baglamaklarynyň sebäbidir – diýdi.

Hatam ol häkimiň ýanyna baryp, salam berdi. Hatam olaryň hemmesiniň jahankeşdigini gördi.

Hatam olara:

– Ol bela niçik suratdadyr? – diýip sorady. Olar ol jandaryň suratyny ýere çekdiler.

Hatam:

– Ol jandara haluka diýilýär. Oňa hiç ýarag kär edip bilmez. Eger çüýşegär bir uly aýna taýýar etse, Beýik Taňrynyň medet we ýardam bermegi bilen ony ýok etse bolar – diýdi.

Häkimiň hökümi bilen Hatamyň aýdyşy ýaly uly aýna taýýar etdiler, ony arabanyň üstünde ýerleşdirip, üstüni perde bilen ýapyp goýdular we arabany ol jandaryň her gün gelýän ýoluna eltip goýdular.

Hatam:

– Oňa tomaşa etjek bolup, bu ýerde adam galmasyn – diýip, adamlary şähre iberdi. Ol öz ýanynda birnäçe adamy alyp galdy.

Hatam olara:

– Siz ondan asla gorkmaň – diýip, özi arabanyň üstünde galdy.

Birden ol jandar peýda boldy. Onuň daş keşbi döwe meňzeýärdi. Onuň başynyň we aýagynyň nirededigini mälim däldi. Agzy bilinedi, gözleri ýyldyrym ýalydy. Ol dem alanda burnundan oduň uçgunlary ýaly uçgunlar çykyp durýardy we owazasy bet haýbatdy. Ol arabanyň ýakynyna geldi. Hatam aýnanyň perdesini göterdi. Ol jandar öz suratyny aýnadan gördi. Ol öz suratyndan özi gorkdy. Ol haýbat bilen demini iki gezek içine dartdy. Ol dag ýaly bolup gitdi we demi içine sygman ýaryldy. Onuň içegeleri her ýana pytrap gitdi we garny ýarylan wagty belent owaz peýda boldy. Ol owaz uzak ýerlere ýaýrady, onuň zarbasyna dag-daşlar lertzana geldi we şäher halkyna güňlenç ses eşidildi.

Hatamyň ýanyndaky adamlar bu owazy eşidip bihuş boldular. Olar huşlaryna gelseler, ol jandar garny ýarylyp ölüpdir. Olar bu hoş habary söýünjiläp şähre adam iberdiler. Şäheriň ilaty bu ýere gelip, bu habaryň rastdygyny gördüler we ol jandaryň böleklerini çöpläp oda ýakdylar. Olar Hatama köp sowgat berdiler. Hatam ony garyp-gasarlara paýlady.

Hatam gije bu ýerde ýatmaklygy ýüregine düwdi. Agşam düşdi. Birden çyralar peýda boldy. Her dürli çadyrlar döredi. Ol çadyrlaryň biriniň içinde bir hoja otyrды. Üstüne dürli nygmatlar goýlan desterhan bolsa, onuň önünde ýazyglydy. Çarwalar bolsa öz çadyrlarynda dynç alyp otyrdylar. Bulardan bir-iki gadam gapdalda bir köçede bir adam tüssäniň içinde galyp-

dyr. Onuň öňüne dowzahyň katranyndan¹ desterhan ýazypdyrlar we onuň üstüne dowzahyň zakgunyndan goýupdyrlar. Wagtal-wagtal jamlaryň içinden ot-ýalny daşary urup durdy. Ol adam şeýle azaplara çydaman, ahy-nala tartyp şu beýti gaýtalaýar:

*Kylmadym haýr işi men, baryn puşeyman bu gije,
Jismu-janym köýdi, boldum türpeýi nalan bu gije.*

Ol adam her sapar bu beýti aýdandan soň, hesrete düşýärdi we ökünç nalasyny edýärdi.

Hatam öz-özüne:

– Men bu köýen biçäreden onuň ahwahynyň sebäbini sorayyn – diýip, tüssäniň ýakynyna baryp oňa salam berdi. Ol oduň içindäki adam:

– Eý, päkize sypat ýigit! Bu günäkär bendäniň halyny sorayançaň, çadyr dikinen çarwalara myhman bol. Mende ot-tüsse, zakgundan başga rahatlyk üçin hiç zat ýokdur – diýdi.

Hatam:

– Men bu ýere rahatlyk gözläp gelmedim. Sen maňa öz başyňdan geçiren wakalaryňy aýdyp ber – diýdi. Ol kişi tüssäniň ortasyndan:

– Sen meni öz ugruma goýmadyň. Indi men saňa başymdan geçen wakany aýdyp bereýin, diňle – diýdi.

Ol adam ýene:

– Biziň adamlarymyz maňa Ýusup söwdagär diýerler. Meniň öýüm we mülküm bardy. Men mata-marlak satylýan mähellede in baý adamdym. Meniň öz harytlarym bir kerwen boldy. Köp adamlar meniň hyzmatymy ederdiler. Ýöne men

---

¹ Katran – smola meňzeş ergin madda, garaýag.

gysgançdym we bahyldym. Bir adam bir şaýy birine sadaka berse, men bir ölüp bilmezdim. Emma hyzmatkärlerim menden ýaşryn haýyr-yhsan edýär ekenler we hüşür-zekat çykarýar ekenler.

Elkyssa, biz söwda saparyna çykdyk. Biz ýol ýöräp, şu syrly menzile ýetdik. Garakçylar gelip, biziň hemmämizi öldürip, zatlarymyzy alyp gitdiler. Başga bir söwdagärler gelip, bizi jaýladylar we olar bize ýagşy dilegler etdiler. Beýleki merhum söwdagärler sahylygy sebäpli rahat menzile düşdüler we şehit derejesini aldylar. Emma men şumbagt bahyllygym üçin we haýyr-yhsanymyň ýoklugy sebäpli şehit bolsam hem bu azaba düşdüm. Eý, ýigit! Indi ýetmiş ýyla ýakyn wagtdan bäri her juma gijesi ahy-pygan bilen ol beýti okap, Beýik Taňrydan: «Eý, Hudaýym! Meniň bir armanym bar. Maňa bir sahy adama sataşsyn! Onuň bereketinden meniň ruhuma rahatlyk ýetişsin» diýip, dileg edýärim. Bu gije Allatagala seni maňa ýetişdirdi – diýdi.

Hatam:

– Sende galan ol arman niçikdir? – diýip sorady. Ol kişi ýyglaý:

– Meniň armanym şeýledir Çyn şäherinde¹ öýüm, oglum we hazynam bar. Ol hazynadan bolsa oglum bihabar. Hiç kişi onuň nirededigini bilmeýär. Eý, ýigit! Sen şu haýyr işe gadam goýup, ol hazynany alyp, ony üç üleş bölüp, bir üleşni ogluma berip, iki üleşni meniň sogabym üçin garyp-gasarlara sadaka paýlasaň, senden Allatagala hem razy bolar, men hem razy bolaryn. Seniň bu gadamyň bereketinden maňa bu ýerde ýeňillikler berler – diýip, hemmesini beýan etdi. Ýary gije boldy. Ol adam:

---

¹ Çyn şäheri – Hytaý.

– Indi men seni Hudaýa tabşyrdym – diýip, gözden gaýyp boldy. Hatam töwereğine baksa, ol çadyr diken çarwalar hem çadyrlary bilen gaýyp bolupdyrlar. Hatam az salym ukлады. Bu gije ötdi. Ol säher bilen turup, Çyn welaýatyna tarap ýola düşdi. Ol daglary çölleri we sähralary söküp baryardy. Ol bir welaýata baryp ýetdi. Şäheriň derwezebanlary Hatamy tutup, ony ugruna goýmazdan, patyşalarynyň ýanyna alyp bardylar. Hatam edep bilen şa bakyp:

– Hiç bir yklymda¹ ýolagça azar berilmeýär. Siziň bu adatyňyz niçik düzgündir? Siziň bu ýerinizde bir owurt suw içmezden we bir döwüm çörek iýmezden öň ýolagça munça azar berilýär – diýdi. Şa gözlerine ýaş aýlap:

– Eý, juwan ýigit! Bu welaýatyň ady öň Adylabatdy. Bu günlerde onuň ady Zulumabat boldy. Onuň sebäbi şeýledir. Meniň bir gyzym bar. Indi ençe wagtdan bäri bir ýolagçy bu şähre ýetse, ol ony heläk etmän goýmaýar – diýdi.

Hatam:

– Ol zalymy ýok etseň bolmaýarmy? – diýdi.

Şa:

– Öz bagrynyň bölegini kim ýok edip biler? – diýip sorady.

Hatam:

– Rasdyr, eý, şahym! Taňrynyň buýrugy gelýänçä nesibe şeýledir – diýdi.

Birden Melikäniň² hyzmatkärleri geldiler we Hatamy erki-ne goýmazdan Melikäniň ýanyna alyp bardylar. Hatam oňa salam berdi. Hatama oturmaga kürsi berdiler. Hatam onuň jemalynda adamzatda barabary bolmadyk alçak gyzydygyny gördi. Melike Hatam üçin dürli naz-nygmatlary desterhanyň üstüne

---

¹ Yklym – geografik guşaklyk. Orta asyr Gündogarynda düşünjelere görä, ýer togalagy ýedi yklyma bölünýär.

² Melikäniň – şa gyzyynyň ady.

goýup, hezzet-hormat bilen myhmandarlyk etdi. Nahar iýlen-den soňra desterhan ortadan ýygnaldy. Gün gijikdi we garaňky düşdi. Derwezeler berklenildi. Hemme öz jaýyna gitdi. Melike öz ornundan turup, Hatamy tagtynyň üstüne alyp çykyp oturdy. Tä gije ýarym bolýança Melike onuň bilen magşuklyk sözlerini sözleşdi. Soňra Melikäniň niýeti Hatamy özüne imrindirmekde boldy. Ol agzyna çem gelen bihuda sözleri aýdyp başlady. Onuň gözleri ala-böle boldy. Ol Hatama bakyp:

– Eý, nämährem! Saňa kim meniň ýanymda oturmaga ýol berdi? Seniň meniň ýanynda oturmaga hetdiň barmy? – diýdi.

Hatam:

– Men ýolagçydyryn. Meni erkime goýmazdan gije bu ýere getirdiler – diýdi.

Melike:

– Men senden üç sany zat sorajak. Eger olara jogap berip bilmesen, men seni dara asaryn. Sen muňa taýýar bol – diýdi.

Hatam:

– Birinji soragyň nähilidir? – diýip sorady.

Melike:

– Birinji sowal şeýledir, jandarlar peýda bolýan derýa bilen katra¹ niçikdir? – diýdi.

Hatam özüni dürsäp:

– Ol derýa hemme janly zatlaryň başydyr. Ol katra meni suwudyr². Erkek kişi bilen aýal maşgala jübütleşmegi bilen ondan göwrede çaga peýda bolýar. Älemleri ýaradyjy Taňrynyň erki bilen olaryň käbiri erkek, käbiri bolsa gyz bolup dogulýar – diýdi.

Melike:

---

¹ Katra – damja.

² Meni suw – döl.

– Ikinji sowal şeýledir, her bir jana has lezzetli we has şirin bolan miwe haýsydyr? – diýdi.

Hatam:

– Ol miwe perzentlerdir. Dünýädäki janly-jandara ondan lezzetli we ondan şirin başga bir miwe bolmaz – diýdi.

Melike :

– Üçünji mesele şeýledir, datmaýan kişi bolmadyk ol awyly-zäherli tagam haýsydyr? – diýdi.

Hatam:

– Nesibesi göterilmän janly-jandara miýesser bolmaýan ol tagam ölümdir. Oňa «ajal şerbeti» hem diýerler – diýdi.

Melike bu jogaplary eşidip, tenine titremek ýetişdi, gara dere gark boldy we bihuş bolup tagtyndan ýykyldy. Melikäniň aýak tarapyndan aňdarha meňzeş bir gara ýylan peýda boldy we agzyndan otlar saçyp, Hatama topuldy. Ol ýylanyň hüjümini yzyna gaýtarmasa, Hatamyň tenine zäher salyp heläklejekdi. Şonuň üçin Hatam Mah periniň beren ýüzüginä agzyna saldy we ýylany tutdy. Melikäniň önünde yüz sany çüýşe bardy. Ol ýylany şol çüýşeleriň biriniň içine salyp, agzyny mäkäm baglady. Ol ýüzügi suwa çaykap, çüýşeleriň hemmesine sürtdi we ýeri dyzyna çenli gazyp, çüýşeleriň hemmesini gömdi. Soňra bir jama suw guýup, ýüzügi suwa salyp çykardy we suwy topraga sepd.

Ol ýylana:

– Sen kyýamat günü bolanda başyňy göter! – diýip, niýet etdi. Ol bu işlerden dynyp, ýaňy başyny göteripdi. Şol wagt Melike huşuna geldi.

Ol Hatama bakyp:

– Eý, keseki kişi! Sen bu ýerde näme işleýärsiň? – diýip, ýüzüne çadyra tutdy.

Hatam:

– Men öten gije gelen ýolagçy kişidirin.

Melike perýat edip enekesini we hyzmatkärini çagyrdy. Olaryň hemmesi bu ýerde häzir boldular. Olar Melikäniň huşuna gelip, nämähremden çadyra atynyp, ýüzüni gizleýändigini we ýolagçynyň sag-salamat galandygyny görüp haýran galdylar we bu hoş habary onuň atasyna ýetirdiler. Ata-enesi onuň ýanyna geldiler. Olar hem Melikäniň huşuna gelendigini we ýolagçynyň diri galandygyny öz gözleri bilen gördüler.

Hatamdan:

– Eý, bagtyýar ýigit! Bizi bu syrlardan habardar et. Bu nähili wakadyr? – diýip sorady.

Hatam:

– Bir jyn Melikä aşyk bolan eken. Şu sebäpden ol ýylan suratyna girip, adamzada zyýan ýetirýär eken. Men ol jyny Beýik Taňrynyň medet bermegi bilen çüýşä salyp, agzyny berk ýapyp, ýere gömdüm – diýip, gören wakasyny beýan etdi.

Melike:

– Meni ol apatlardan halas eden Beýik Taňry taryplanmaga mynasypdar we meniň oňa ýüz-münlerçe şükürim bardyr – diýdi.

Elkyssa, şa Hatama:

– Indi men seni perzent tutundym we şu bagrymyň kümşüni saňa nikalap berjek. Ol senden şypa tapdy – diýdi.

Hatam:

– Meniň başymda etmeli haýyr işlerim köpdür. Eger Melike men nirä gitsem gaýdyp gelýänçäm garaşmaklygarazy bol-sa, onda men seniň bu sözüňi kabul edýärim – diýdi.

Hatamyň bu şertini şa hem, Melike hem kabul etdi. Toý-tomaşa tutuldy. Nika gyýyldy. Hatamy Melikä, Melikäni Hatama gowşurdylar we ikisini ýekelikde goýdular.

Elkyssa, Hatam Melike bilen, Melike Hatam bilen biri-birlerinden asyly boldular. Aradan birnäçe gün ötdi. Hatam şa bilen Melikeden jogap alyp, Çyn welaýatyna tarap ýola rowana boldy.

Elkyssa, Hatam birnäçe daglary we çölleri söküp, Çyn şäherine gadam goýdy. Ol bu gün şäheriň köçelerini, bazarlaryny aýlanyp tomaşa etdi we mata-marlyk satylýan mähelläni gözläp tapdy. Ol adamlardan Hoja Ýusuby we onuň öýüni sorady. Adamlar ony bilmediler.

Käbir goja adamlar:

– Bu wagtda Hoja Ýusup diýilýän adam ýokdur. Öň bir Hoja Ýusup diýilýän bir kişi bardy. Ony pylan çölde garakçylaryň öldüreläni bäre ýetmiş ýyla golaý wagtda geçdi. Onuň oglunyň ady pylandyr – diýip, öýüniň salgysyny berdiler Hatam ol howla gelip, derwezesini kakdy. Ondan ýüz ýaşyna giren ak sakally bir adam çykdy.

Ol:

– Siziň bizlik näme işiňiz bar? – diýdi.

Hatam:

– Men bir ýolagçydyryn. Siziň öýüňizde bir-iki gün durup, ýoluma giderin – diýdi.

Ol aksakal:

– Hoş gelipsiňiz – diýip, ony myhman jaýyna alyp geldi. Ol Hatamy naharlady, myhmandarlyk etdi. Ol gije ötdi. Ertir ir bilen Hatam öý eýesinden:

– Siziň adyňyz näme, ataňzyň ady näme? – diýip sorady.

Ol:

– Meniň atamyň ady Hoja Ýusup bezirgendir, öz adym bolsa Hoja Ýusup pylandyr – diýdi.

Hatam:

– Men pylan çölde siziň ataňyzyň ruhuny ýoldaşlary bilen gördüm. Şol gün juma gijesidi. Olaryň hemmesi şehit bolup ölen ekeni. Onuň ýoldaşlary sahylygy sebäpli rahatlykda eken. Hoja Ýusup bolsa bahyl we gysganç kişi ekeni. Ol bahyllygy we gysgançlygy sebäpli gaty azapda ekeni. Ol maňa: «Öýümde bir hazynam bardyr. Ondan oglum binesipdir, ol maňa hem peýdasyzdyr. Siz baryp oglumy ondan habardar ediň, Ol hazynany alyp, üç ülşe bölün. Onuň üçden birini ogluma beriň, üçden ikisini garyp-gasarlara haýyr-yhsan üçin paýla» diýip, maňa hat ýazyp, wesýet etdi. Men dört baş aýdan bári bu dag-çölleri söküp gelýärim. Indi siz bu sözlere razy bolsaňyz, men Hoja Ýusubyň hökümünü berjaý edeýin. Eger kabul etmeseňiz, onda ataňyz azapda galar, siz hem ol hazynadan binesip bolar-syňyz – diýdi.

Hojanyň ogly oý-pikire çümdi.

Ol: «Bu kişiniň sözi dogry diýsem, ýalana meňzeş, ýalan diýsem çyna ýakyn. Emma ölen kişiden heniz bu hili waka, ýüze çykmandy. Eger onuň sözleri dogry bolsa, ýagşy bolar. Ýöne onuň sözleri ýalan bolsa, halaýygyň önünde şermende bol-sam gerek» diýip, köp pikir-hyýala mündi. Emma üçden bir ülşüň höwesi ony öz ugruna goýmady we ol ylalaşyga geldi. Hatam öz ýanyndan çykaryp, oňa pul berdi. Hoja Ýusubunň ogly adamlary ýygnap, atasyna aş-suw berdi. Hoja Ýusuba aýat-töwür okaldy we ýagşy dilegler edildi.

Hatam adamlaryň önünde:

– Hazyna orta çykarylandan soňra baýlyga gyzygyp, sözünden dänäýmesin – diýip, Hoja Ýusubyň oglunyň dilinden äht-nama aldy.

Bu ýagdaýy eşiden-görenler:

– Bu nähili syrly wakadyr? – diýip, haýran galdylar.

Elkyssa, Hatam mähelläniň ýigitlerinden ýedi-sekiz sanysyny alyp, Hoja Ýusubyň oglunyň öýüne girdi. Ol ýigitlere öýüň ortasyny gazmaklygy buýurdy. Olar ony gazdylar we hazyna tarap gidýän ýoluň üstüni açdylar. Hazyna girip görseler, ol çaksyz-çensiz köp eken. Bir sandygyň içinden hasap depderi çykdy. Onda hazynadaky pullaryň we harytlaryň sany ýazylypdyr. Şol depder bilen Hatamyň elindäki depderiň içindäki hasapda tapawut ýokdy. Olar Hazynanyň hemme zatlaryny howlynyň içine alyp çykdylar we olary jemlediler. Soňra hazynany üç bölege böldüler. Onuň bir bölegini Hoja Ýusubyň ogluna tabşyrdylar. Onuň galan iki bölegini ýene hazyna girizdiler. Her gündiz, her gije mätäçler bu ýere gelýärdiler. Hatam olaryň nesibesini berýärdi. Hoja Ýusup olaryň dilegleriniň sogabyny alýardy.

Elkyssa, Hatam bir aýda hazynanyň üçden iki bölegini sadaka paýlap gutardy. Bu waka şäherde şöhrat tapdy. Adamlar Hatamyň ýanyna gelip:

– Eý, bagtyýar ýigit! Siz bu welaýatda galsaňyz, siziň bereketiňizden biziň hemmämize nesip etse!? – diýip, haýyş etdiler. Hatam:

– Eý, ýaranlar! Men Ýemen şäherinden bolaryn. Maňa Hatam bin Taý şa Ýemeni diýerler. Men janymy hem, malymy hem Hudaýtagalanyň ýolunda mätäç bendelere pida etdim. Meniň başymda kän ýagşy işler bardyr. Meniň ýolumda garaşyp duran mätäçler köpdür. Indi maňa rugsat berseňiz men ýola düşeyin – diýdi. Ol adamlardan jogap alyp ýola rowana boldy. Hoja Ýusubyň ogly oňa iki menzile çenli hemra boldy. Hatam onuň bilen hoşlaşyp ýoluny dowam etdi. Ol üç-dört aýdan soň, ýene şehitleriň görüstanyna baryp ýetdi. Ol gije juma gijesidi. Ýene öňki ýaly çadyrlar we çyralar peýda boldy. Hemme öz jaýynda rahatlykdady. Hoja Ýusup öz jaýynda tilsimleriň astyn-

dady. Onuň bossany göründi. Oňa özge çadyrlar bilen arasyna perde tutulypdyr. Hoja Ýusup bir tagtyň üstünde parahat otyrdy. Hojanyň rahatlygy hemmäniňkiden zyýadady. Ol Hatamy görüp, tagtdan düşüp, gol-aýaklaryny öpdü, oňa ýagşy dilegler etdi.

Ol:

– Eý, ýagşy ýigit! Seniň gözel ahlagyň medeti bilen Allatagala maňa bu bagtyýarlygy berdi. Seniň bir ýagşylygyň ornuna Hudaýtagala saňa köp sogap bagyşlasyn! – diýip, ýanynda oturdy. Ýene ýarym gije boldy. Ol Hatam bilen hoşlaşyp, gözden gaýyp boldy. Allatagala käbir şehitlere şunuň ýaly döwleti rysgal berermiş.

Eý, Taňry! Hemme mömin bendeleriňe şehitleriň beýik derejesini we din ugrunda söweşýänleriň derejesini bergeý Sen! Biziň dileglerimizi özüň kabul etgeý Sen, eý älemleriň hökümdary!

Elkyssa, ol gije ötdi. Hatam ertir ir bilen ýola düşdi. Ol birnäçe gün ýol ýöräp Adylabat welaýatyna ýetdi we öz öýüne baryp düşledi. Melike, şa we onuň aşnalarynyň hemmesi şat boldy. Melike hamylady. Allatagala medet berip, ol bir ogul dogdy. Hemme şäher halky, şa we döwletiň sütünleri muňa begendiler. Bir aýyň dowamynda toý-tomaşa tutuldy. Ol oglanyň adyna şazada Salym ibn Hatam goýdular. Oňa Hatam diýseň hem bolar.

Elkyssa, Hatam üç-dört gün ötenden soňra, şa bilen Melikeden jogap alyp, olar bilen hoşlaşyp ýola rowana boldy. Ol pesu-belent ýerleri tomaşa edip, bir çöl-beýewana ýetdi. Teşnelik ondan üstün geldi. Ol ýana, bu ýana aýlanyp suw gözledi.

HATAMYŇ BIR TILSIME ÝOLUKMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam suw agtaryp, bir guýa ýetdi. Başga bir adam hem bu guýa gelipdi. Guýudan ýylan surat ýaly bir zat piliň holtumy ýaly bolup çykyp, ol adamy orap alyp, guýynyň düýbüne girip gitdi. Hatam: «Wah!» diýip, gelip guýynyň düýbüne baksa, ol surat bilen adamdan hiç nam-nyşan galmadyr. Hatam: «Ol biçäre ölmezinden öň halas etmesem bolmaz» diýip, gözünü ýumup özüni ol guýa taşlady. Ol guýynyň düýbüne ýetip, gözünü açyp görse, ol guýynyň içi miwedir, ol adam bilen surat bolsa bossandyr. Bu bossanyň ol ýan-bu ýanyna göz ýetmeýär. Onuň hemme daragtlary serwi, derek, arça ýaly syrdam agaçlardy. Hatam onuň içinde gezip, ol adamy agtaryp başlady. Ol birtopar beýik ymaratlary gördi. Ol oňa ýakyn baryp, olara tomaşa etdi. Bu ýerde bir köşk bardy, onda bir tagt goýlupdyr. Onuň üstünde bir bethaýbat adam uklap ýatyr. Hatam öz-özüne: «Men şol adamy oýadyp, ýylanyň alyp gelen adamsynyň niredigini soraýyn» diýip, oýlanyp durdy. Şol wagt ol aždarha şol adamy alyp köşge girdi. Ol adam heniz diridi. Aždarha Hatamy görüp, oňa tarap topuldy. Hatam derrew Mah periniň beren ýüzüginä agzyna saldy we ol ýylanyň bilinden tutup, güýç bilen özüne tartdy. Ýylan bir owaz etdi. Tagtyň üstündäki adam muny eşidip oýandy we syçrap ýerinden turdy. Ol Hatama:

– Eý, ýigit! Ol ýylany goýber! – diýdi.

Hatam:

– Ýylan adamy goýbermese, ol menden gutulmaz – diýdi.

Ol bethaýbat adam:

– Eý, ýylan, häzir bol! Bu ýigit seniň agzyňa giräýmesin. Eger ol agzyňa girse, onda tilsim bozular – diýdi.

Hatam bu sözi eşidip, ýylanyň iki äňinden tutup, güýç bilen agzyny açdy we onuň içine girdi. Hatam görse onuň içi gümmez şekilli uly bir öý ýaly eken. Şol wagt Hatamyň gulagyna:

– Ony iki para et! Bolmasa sen tilsimiň içinde galarsyň. Soňra ondan çykmaklygyň alajy tapylmaz – diýen owaz gelen ýaly we gözüne bir zat görünen ýaly boldy. Şol wagt şahy öküziňki ýaly bir janawer Hatama kömek edip, ony para-pa edip taşlady. Hatam Hudaýtagalany ýat edip, hanjaryny alyp, ony bölekledi. Ol öküz janawer ýok boldy. Her dürli owazlar peýda boldy. Terslin-oňlyn şemallar turdy. Dünýäni suw aldy. Hatam suwa gark boldy. Suwda girdap peýda bolup, Hatamy düýbüne çekdi. Hatamyň aýagy baryp ýere degdi. Ol gözünü açyp baksa ol suw hem, ol bossanlyk hem, ol ýylan hem, ol bethaýbat adam hem ýok bolupdyr. Özi bir çölün içinde galypdyr. Ol ýerde birtopar öli adamlar bar eken, birnäçe diri adamlar hem bar eken. Ýaňky guýa düşen adam hem şol ýerde ýatyr eken. Hatam ondan:

– Eý, dogan! Seniň ahwalyň niçikdir? – diýip sorady. Ol :

– Guýynyň düýbüne alyp giden ýylan meni bu ýere taşlady we gaçyp gitdi – diýdi.

Hatam dirilere garap:

– Indi siz Beýik Taňrynyň hemaýaty bilen bu tilsimlerden gutuldyňyz. Baryň öýňüze gaýdyň – diýdi.

Soňra onuň ýeke özi ýola düşdi.

Elbetde, hemme zatlaryň dogrusyny Beýik Taňrynyň özi ýagşy bilýändir!

HATAMYŇ OGRULARA SATAŞYP TALANMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam birnäçe gün jülge-dereleri gezdi. Ol gije-gündiz ýol ýöreyärdi. Bir gün bir garyp aýal kişi ýoluň üstünde Hatama bakyp, dilenip doga etdi. Hatam ol aýala Allatagalanyň ýoluna bir gymmatbaha ýüzük berdi. Ol aýal bir-iki gezek belent owaz bilen gygyrdy. Şol wagt her tarapdan ýedi-sekiz sany adam peýda boldy. Olar bu kempiriň yşarat bermegi bilen Hatamy basyp ýalaňaçladylar, gol-aýaklaryny baglap, bir-iki ýumruk urdular. Olar ony göterip gelip, bir suwly guýa taşladylar. Şeý-dip hem ogrular gaçyp gittiler.

Hatam guýa zyňlanda huşuny ýitiripdi. Ol birnäçe wagtdan soň özüne geldi. Ol özüniň bir guýynyň düýbünde ýatandygyny gördi. Emma onuň telpegi kellesinde galypdyr. Ol Hudaýtagala şükür etdi. Ol onuň içinden Mah periniň ýüzüginä çykaryp, agzyna saldy we tüýküligini ýaralaryna çaldy. Bir sagat ötüp-öt-män onuň ýaralary gutuldy, üç-dört sagatdan soň, tutuş agzalary tut ýaly boldy. Ol bu ýüzügiň häsiýetinden aç garnyny hem doýurdy. Ony uky basmarlady. Düýşünde oňa eziz bolan iki kişi: «Eý, Hatam! Sen gam iýme! Bu ýerde seniň adyňa tilsim bolan¹ hazyna bar. Sen bu guýydan sadaka paýla. Dünýäniň malyny haýyr-yhsan eden Taňrynyň bendesi hormata-keramata eýe bolar. Iki adam peýda bolup, seni guýydan çekip çykararlar

---

¹ Tilsim bolan – dogalanan.

we olar saňa hazynany çykaryşarlar» diýip, gözden gaýyp boldular. Hatam ukudan oýandy. Iki adam gelip guýa ýüp sallap:

– Eý, Taňrynyň bendesi! Eger sen diri bolsaň, bu ýüpe aslyşyp guýydan çyk! – diýdiler.

Hatam ol ýüpi tutdy. Ol guýudaky hazynalaryn olara tarap ugratdy. Olar ony çekip çykardylar. Hazyna harman ýaly üýşüp gitdi. Ondan soň ol iki adam Hatamy çekip, guýudan çykardylar we eşiklerini oňa berip, gözden gaýyp boldular. Hatam hazynadan biraz altyn alyp, ogrulary yzlap tapdy. Ol olara ýumruk ýaly altyndan berip:

– Eý, adamlar! Eger siz bu päliňizden toba etseňiz, hiç kişä azar bermeseňiz, onda men siziň her biriňize ömrüňizden artjak dünýä baýlygyny bererin – diýdi.

Ol ogrular tüýs ýürekden etmişlerine toba etdiler, Beýik Taňrydan günälerini geçmegini soradylar. Hatam öňe düşüp olary guýynyň gyrasyna getirdi. Ol olara bu hazynadan hetsiz-hasapsyz altyn-kümüş berdi. Ol:

– Indiden soň hiç adama azar bermäň! – diýdi.

Hatam olar bilen hoşlaşyp ýoluny dowam etdi.

HATAMA BIR ITIŇ SATAŞMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam birnäçe gün çöl-beýewanlary gezdi. Bir gün ol bir çeşmäniň başynda dynç alyp otyrды. Uzakdan bir it gelýärdi. Ol it aç hem suwsuzdy. Endam-jany bolsa ýaradardy. Ol it gelşine özüni suwa taşlap, suwsuzlygyny gandyrdy. Soňra ol Hatamyň ýanyna geldi. Hatamyň oňa rehimi gelip, ýanyna aldy, oňa nan berdi we arkasyny sypalady. Ol itiň başyny sypalanda eli bir gaty zada degdi. Görse, ol demir syh eken. Hatam haýran galdy we ol syhy sogrup aldy. It ýere bir-iki gezek togalandy we özüniň keşbini özgertdi. Ol bir ýigide öwrülip, Hatamyň aýaklaryny öpdü we ötünç sorady. Hatam:

– Bu nähili syrдыr? Dogrulyk bilen beýan et! – diýdi. Ol kişi:

– Men söwdagär kişidim. Başga şäherlere gidip, söwda ederdim. Bir gün men bu şähere geldim. Men bu ýerde howly, jaý, hyzmatkärleri we kenizleri satyn aldym. Men halkyň we söwdagärlerin arasynda abraýly adam hasaplanýardym. Bir gün bolsa nesibäm çekip, yük baglap, Hytaý tarapyna söwda sapa-ryna gitdim. Men ol ýerde bir ýyl söwda edip, nesip eden harytlary alyp öýüme geldim. Emma men gelýänçäm bir gulamym¹ aýalym bilen oýnaş bolan eken. Meniň bu ýagdaýdan habarym ýokdy. Bir gün men öýde uklap ýatırdym. Birden men ukudan oýandym. Görsem aýalym ýanymda ýok. Men ony

---

¹ Gulam – bu ýerde hyzmatkär manyda.

gözläp başladym. Görsem, aýalym bilen ol gulam ikisi aýşy-eş-rete meşgul bolup otyrlar. Ol gulam bet aźdarha öwrülip, şu syhy taýýar edip goýan eken. Olar meni gördiler. Ol iki haramzadasyhy meniň başyma sanjyp:

– Eý, pylany! It suratynda bol! – diýdiler. Men şol wagt it suratyna öwürldim. Olar meni köçä kowdular. Şäheriň itleri meni orta alyp daladylar. Men iki günläp şäheriň itleri bilen ýakalaşyp gezemsoň, bedenimiň hemme ýeri ýaradar boldy.

Elkyssa, men özümi sähra alyp gaçdym. Bu gün meniň it bolup ýüwrüp ýörşüme üç gije-gündizdir. Hudaýa şükür we taryp bolsun! Seniň hormatyňdan men ýene adam şekiline aýlandym – diýip, Hatama ýagşy dilegler etdi.

Hatam:

– Eý, dogan! Gam iýme! Ýamanlar öz jezalaryny alarlar – diýip, oňa teselli berdi.

Ol ikisi syhy alyp, ýola düşdüler. Olar şähre gelip girdiler. Söwdagär Hatamy öýüne alyp geldi. Hyzmatkärler hojasyny¹ görüp şat boldular.

Ol kenizlerden:

– Bibi² nirede? – diýip sorady. Ol has³ öýe yşarat etdi. Ol gulamy sorady.

Ol:

– Ol has⁴ hem öýdedir – diýdi. Ol Hatamy myhmanhana eltip ýerleşdirdi. Özi ýuwaşlyk bilen öýe tarap ugrady. Ol bu öýe baryp görse, bibi bilen gulam bir ýerde gujaklaşyp ýatylar. Ol bibiniň başyna syhy sokdy we:

– Eý, pylany! Sen ganjyk suratynda bol! – diýdi weli, ol aýal ganjyga öwürldi. Ol gulamy bolsa gylyç bilen urdy, gulam

---

¹ Hojasyny – eýesini, hojaýynyny.

² Bibi – hojanyň aýaly.

³ Has – hojanyň aýalynyň öýi.

⁴ Has – ýörite ygtyýarlar berlen hyzmatkär.

iki bölek boldy, ýene bir gezek urdy, dört bölek boldy. Ol ony ganjygyň boýnuna baglap, Hatamyň ýanyna alyp geldi we wakany oňa aýtdy. Hatam aýalyň günäsini diläp aldy. Aýal aslyna geldi. Ol aýalyny talak etdi we kowdy. Ol öýden gulamyň jesedini çykaryp topraga tabşyrdylar. Bu gije ötüp, daň atdy. Ertirlik naharyndan soňra iki bolup, Nagymyň hujresine bardylar. Bu üçüsi demlerini dürsäp, hal-ýagdaý soraşmak üçin hoja Harysyň öýüne geldiler. Hoja Harys bu üç kişini gadyr bilen myhman aldy. Duz-tagam iýmeklikden soňra Melike işigiň arkasyna geldi. Melike hyzmatkärleri bilen Hatamyň gören we eden ajaýyp işlerini birme-bir diňledi.

Melike:

– Sen gowy iş etdiň we sözüňi dogry aýtdyň – diýip, Hatamyň berekellasyňy ýetirdi.

Melike:

– Iki şert ýerine ýetdi. Üçünji şert Mahperidir. Eger ol ele gelse, bu kenizekler hem onuň ygtyýarynda bolar – diýip, haremhana gitdi. Hatam bu gijäni Nagymyň saraýynda geçirdi. Soňra iki doganyny Hudaýa tabşyryp, ýene ýola düşdi.

Hatam bir menzil ýol ýöräp, bir ýerde oturyp: «Bu müşgil çözügüt nireden tapylar?» diýip pikirlendi. Ahyrynda ol: «Garağaş şa döwüň ýanyna baryp maslahatlaşaýyn» diýen netijä gelip, ornundan turup, ol gowaga tarap ýola rowana boldy. Ol gowagyň içi bilen döwleriň mekanyňa baryp ýetdi. Ýolda ol tanyş döwlere sataşyp, hal-ýagdaý soraşdy. Ol serkerde döwüň ýanyna bardy. Ol Hatamy görüp şat boldy. Ol Hatamdan bu ýere gelmeginiň sebäbi barada sorady. Hatam Mahperi şa döwi gola getirmek maksadynyň bardygyny habar berdi. Bu gijäniň ertesi serkerde döw Hatamyň habaryny Garabaş şa ýetirdi. Garabaş şa bu habary eşidip aljyraňňylyga düşdi we hyýal kölüne çümdi.

Ol:

– Eý, Hatam! Siz Mahperiden ötseňiz ýagşy bolardy! Dün-ýäde ýagşy işler köp. Şolar bilen meşgul boluň – diýdi.

Hatam:

– Men şu wagta çenli «iş agyr» diýip, ondan ýüz öwürmedim. Häzir men bu işden dönmerin – diýdi.

Garagaş şa:

– Mahperiniň ordasyna Kap dagynyň bir tarapy degişlidir. Ol ýere ýetip bolmaz – diýip, baş ýüz sany pälwan döwe:

– Hatamy göterip, Mahperiniň ordasyna ýetiriň, soňra Hatamdan habar bolýança şol ýerde garaşyp duruň – diýip buýurdy.

Ol döwler Hatamy göterip, Mahperiniň ýurdunyň Galamatly jülgesine ýetirdiler.

Olar:

– Indi biz şu ýerde durarys. Mundan aňry ýöremeklige biziň hetdimiz ýokdur – diýip, Hatamdan rugsat aldylar.

Hatam olar bilen hoşlaşyp, ýola düşdi. Ol birnäçe gün çöl-sähralary gezip, bir uly daga ýakyn geldi. Ol dagyň düýbünde periler sap-sap bolup ýöräp ýördüler. Olar Hatamy görüp, ony tutdular we ony dagyň üstüne alyp çykdylar.

Olar:

– Sen bu ýere nähili ýeke özüň düşdün, sebäbi nämedir? – diýip, soradylar.

Hatam öz-özüne: «Dymmaklyk ýagşy bolar» diýip dymdy. Periler muňa gazaplandylar, bir uly ot ýakdylar we Hatamy oňa taşladylar. Hatam Mahperiniň ýüzüginä ele alyp, Beýik Taňryny ýat edip, oda oturdy.

Periler:

– Ol otda köýüp gitdi – diýip, öz mekanlaryna tarap gitdiler. Hatam oda köýmän ondan sag-salamat bolup çykdy. Ol Hudaýtagala şükür edip, alkyş aýdyp ýene ýola düşdi. Ýene bir görünüş periler duşup, oňa her hili işleri edip gördüler. Emma

hiç çäresi bolmady. Olaryň hiçisi Hatama täsir etmedi we ol salammat galdy.

Elkyssa, ençe görnüşli periler oňa her hili işleri edip gördüler. Emma Hatama hiç bir zat täsir etmedi. Soňra ýene birtopar periler sataşyp, ony göterip Gulzum derýasyna¹ taşladylar. Hatam Mahperiniň ýüzüginini agzyna saldy. Ol derýanyň apatyndan aman galdy. Emma ol huşuna gelip baksa, bir läheň balygyň agzyna düşüpdür. Ol balyk çalt hereket edýärdi. Hatam onuň içine düşdi. Hatam hanjaryny çykaryp, onuň bagryny para-paratdi. Läheň muňa çydam etmän, bitap bolup derýanyň kenaryna geldi we Hatamy gusup, içinden daşyna çykardy.

Hatam kenarda huşuna gelip, lybaslaryny ýuwdy we olary guradyp geýdi. Ol: «Indi, men nirä bararyn?» diýip, ikerjiňlenip durdy. Ony Gulzum derýasyna garawulluk edýän periler ugratdylar. Hatam olara periler düzgüni bilen salam berdi. Onuň bu salamy perilere hoş geldi we olar salama jogap gaýtardylar. Olar Hatamyň garnyny doýurdylar soňra ony göterip gezdiler we öz mekanlaryna alyp geldiler. Ony myhman aldylar. Olar:

– Muny heläk etseň ýagşy bolmaz. Gowusy, Şaperä arz edeliň – diýip, bu maksat bilen şanyň kabulhanasyna geldiler. Olar habarlaryny hata ýazyp, şanyň hyzmatkärine ýetirdiler. Hatda: «Biziň şamyzyň ömri uzyn bolsun, döwleti zyýada bolsun. Biz, Gulzum derýasyny garawullaýan periler, pylan gün bir adamzady ele saldyk. Ol örän akyldar bolup görünýär. Onuň özüni alyp barşy uly pirlere meňzeýär. Biz beýik mertebeli şanyň bu ýagdaý barada berjek görkezmesine garaşarys» diýip ýazdylar. Hyzmatkär haty şa eltip berdi. Şa ony okap jogap hatyny ýazdy.

Ol:

---

¹ Gulzum derýasy – köplenç ýagdaýda Gyzył deňze şeýle at berilýär. Ýöne Hazar deňziniň hem şeýle atlandyrylmagyna gabat gelinýär.

– Bu hatyň hökümini eglemän ýerine ýetiriň – diýip buýurdy. Hyzmatkär haty garawul perileriň serkerdesine getirip gowşurdy.

Ol haty alyp okady we:

– Ol adamy tizden-tiz meniň ýanyma getiriň – diýdi. Garawul periler Hatamy göterip köp goşun bilen şanyň hyzmatyna getirmek üçin ýola ugradylar.

ÝOLDA PEÝDA BOLAN ALAMATLARYŇ BEÝANY

Derýanyň kenary bilen Şaperiniň köşgüniň arasynda Menşa peri atly şa periniň leşgeriniň emiri bardy. Onuň sahypjemal¹ bir gyzy bardy. Onuň ady Hunaý peridi. Şaperiniň ýurdunda ondan ýagşyrak perizat ýokdy. Ol: «Gulzum derýasyny gara-wullaýan perileriň eline bir adamzat düşüpdür. Ony Şaperiniň dergähine alyp barýarlar» diýen habary eşitdi. Şeýle hem ol: «Periler bir adamzady Gulzum derýasyna taşladylar» diýip, eşi-dende: «Ol, elbetde, Hatamdyr» diýip oýlandy. Onuň ýüregi gaýybana² köýüp, ony dost tutunardy.

Ol bu gün: «Bir adamzady tutup, şanyň dergähine alyp bar-ýarlar» diýen habary eşidip, ata-enesinden rugsat alyp, bagyň içinde öz hyzmatkärleri bilen gezelenç edýärdi. Ol bagyň için-däki köşgüni meýlis gurnamak üçin arassalap bezedi we özüne zynat berip oturdy. Gije ýarym boldy.

Ol baş-alty sany perä:

– Assyrynlyk bilen baryp, Gulzum perilerinden ol adamza-dy ýaşrynlyk bilen meniň ýanyma alyp geliň – diýip buýurdy. Ol periler şol wagt Gulzum perileriniň ýanyna bardylar. Bu pe-riler uklap ýatyrtdylar. Olar Hatamy tagty bilen göterip gaçdylar we säher wagtynda ony Hunaý periniň dergähine getirdiler. Hatam oýanyp, özüniň meýlise düşendigini gördi. Hunaý peri

---

¹ Sahypjemal – owadan, owadanlyk eýesi.

² Gaýybana – görmezden.

näz-kereşme bilen tagtyň üstünde otyrdy. Hatam şol wagt ornundan turup, perileriň kadasy bilen salam berdi. Hunaý peri salama jogap gaýtardy. Soňra ol Hatamyň golundan tutup, öz ýanynda tagtda oturtdy.

Ol mylaýymlyk bilen:

– Siz nireden gelip, nirä barýarsyňyz? Siziň adyňyz näme? Siziň maksadyňyz nämedir? – diýip sorady.

Hatam:

– Men kemine bende Ýemen şäherindendirin. Meniň ady-
ma «Hatam bin Taý şa Ýemeni» diýerler. Men janymy Beýik
Taňrynyň ýoluna mätäç bendeler üçin pida etdim – diýip, ba-
şyndan aýagyna çenli öz başyndan geçen wakalary birme-bir
beýan etdi. Hunaý periniň yşky zyýada boldy.

Elkyssa, ol şirin sözler bilen, näz-kereşme bilen Hatamy
alyna salyp, gije-gündiz aýşy-eşretde boldy. Hatam onuň erki-
ne tabyn boldy.

GARAWUL PERILERIŇ WAKASYNYŇ BEÝANY

Garawul periler oýanyp, Hatamyň ýokdugyny gördüler. Olar howsala düşüp, ony agtardylar. Emma ondan hiç bir nam-nyşan tapmadylar. Olar beýleki garawul perilere bu habary ýetirdiler. Olaryň hemmesi perişan we sergezdan boldular.

Ýasawul periler:

– Siziň gijä galmagyňyzyň sebäbi nämedir? Şaperi intizar bolup garaşýar – diýip soradylar. Garawul periler ýagdaýy aýtdylar. Onsoň ýasawul periler Şaperiniň dergähine gelip, Hatamyň ýok bolandygyny habar berdiler. Şa bilen döwletň sütünleri bolan hemme periler gamgyn boldular.

Olar garawul perilerden:

– Bu nähili waka boldy? – diýip soradylar.

Garawul perilerden biri:

– Ol Hunaý periniň eline düşdi. Men Hunaý periniň onuň bilen aýşy-eşretde bolup ýörendigini gördüm – diýip, öz serkerdelerine mälim etdi. Ol serkerde peri baryp, Şaperä ýagdaýy arz etdi.

Şaperi dergazap bolup, Menşa:

– Eý, näpäk! Sen adamzat bilen gyzyňy bir ýerde goýup, hemmäni başagaý edýärsiňmi? – diýip, ýasawula käýedi we:

– Hunaý bilen ol adamzady bu ýere alyp geliň! – diýip buýruk berdy. Ol Menşany, Hunaý perini we Hatamy şanyň dergähine alyp geldi. Hatamy görüp, şanyň inçe duýgusy oýandy. Hatam şa edep bilen salam berdi we oňa ýagşy dilegler

etdi. Şa öz ýanyndan: «Hunaý periniň şu ýigide dâli-mejnun bolmagy ýöne ýerden däl eken» diýip, Menşanyň we Hunayıň günäsini geçdi. Ol Hatam üçin saçak ýazdyrdy we onyň üstüni dürli-dümen naz-nygmatlardan doldurtdy. Olar bile oturyp iýip-içdiler.

Iýip-içilenden soňra şa:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň ýeke özüň pyýada gezmegiň sebäbi näme? – diýip sorady.

Hatam ornundan turup, oňa ýagşy dilegler etdi, soňra ýerine geçip oturdy we ol:

– Men bir Ýemen ýurdyndan bolan pespäl adamdyryn. Meniň adyma Hatam bin Taý şa Ýemeni diýerler. Men Allatagala-nyň ýolunda mätäç bendeler üçin janymy pida etdim – diýip, başyndan geçen wakalary başdan aýagyna çenli beýan etdi. Hatam Şaperiniň göwnüne ýarady.

Ol:

– Men Garagaş şa döwden Hatamyň adyldygyny we ynsap-lydygyny eşidipdim. Onuň jemalyny bir görmekligi arzuw eýläp, köp azap çekdim. Hudaýa şükür, maňa bu gün arzuwyma ýetmeklik miýesser etdi – diýip köşeşdi.

Şa peri Hatamyň sahylygynyň owazasyny eşidipdi. Ol tagtyndan düşüp, ony gujagyna alyp ogşady. Ol Hatamyň öz ýany-na gelmegine buýsandy. Oňa çakdanaşa köp hezzet-hormat etdi. Ençeme gün şunuň ýaly söhbet bilen geçdi.

Bir gün ol Hatamdan:

– Men Ýemende bir ökde tebip barmyş diýip eşitdim. Şony çagyryp bu ýere getirsem, nähili bolar? – diýip sorady.

Ol:

– Meniň ýalňyz oglum bar. Ol gözümiň nurudyr. Ençe wagtdan bari onuň gözi agyrýar. Öz tebiplerimiziň eden emleri peýda bermedi – diýdi.

Hatam:

– Meniň hem bu kârden az-kem habarym bar. Men şazadanyň gözlerini bir görsem – diýdi. Şaperi Hatamy oglunyň ýatan ýerine alyp girdi. Ol oglanyň görki göýä göwheriň bir dânesi ýalydy. Onuň gözleri agyryp, gam-gussa düşüpdü. Hatam bir jam suw aldyryp, oňa Mahperiniň ýüzüginü üç gezek çäykädi. Ol bir ýaglygy oňa ölläp, şazadanyň gözlerine ýapdy. Aradan bir sagat geçdi. Şazada uklady. Onuň gözleriniň agyrysý peseldi. Ol ukudan turup, gözlerini açdy welin, gözleri sagalypdyr. Ol muňa örän şatlandy. Şaperi, döwletiň wezir-wekilleri, mertebeli adamlary köp begendiler.

Şaperi Hatama garap:

– Şazadanyň gözi sagaldy. Emma onuň nur-şöhlesi kemdir. Onuň hem bir alajyny tap! – diýdi.

Hatam:

– Bu döwlet tilsim içindedir. Aýnul-haýat çeşmesinden¹ suw içen bir daragt bardyr. Oňa: «Şemşat nury²» hem diýip at berýärler. Ondan süýt ýaly päk suwuň damjalary damyp dur. Onuň bir damjasyndan ol daragt peýda boldy. Şazadanyň gözleriniň nury onuň bir damjasyndan soň, owwalkysyndan hem has röwşen bolar – diýdi.

Bu söz olaryň barysyna hoş ýakdy. Emma bu işi bitirmeklik kyndy. Çünki, ol çeşmä garawul döwler köpdi. Olar hemişe häzir bolup durdylar.

Şa:

– Eý, döwletiň wezir-wekilleri! Kim bu işi bitirse, men oňa bu döwletde bar bolan haýsy bir zady islese şony hem bererin – diýdi. Hunaý periden başga hemmâniň başy aşakdy. Ol özüne tabyn bolan perilere baş bolup, tilsimlere tarap ýola düşdüler. Ol uçup, hemme perileri yzda galdyrdy we ýeke özi Aýnul-haýat çeşmesine gadam goýdy. Bu wagat çeşmäniň garawulçyly-

---

¹ Aýnul-haýat çeşmesi – dirilik çeşmesi.

² Şemşat nury – şemşat agajynyň nury. Hemişe gök salyp duran agajyň nury.

gyna wekil döwler süýji ukuda ýatyrdylar. Hunaý peri ol agajyň nuruny tapyp, onuň şerbetinden bir çüýşäni dolduryp alyp, onuň agzyny mäkäm baglap durdy. Şol wagt döwlerden biri ukudan oýandy. Görse, bir ýat peri dur. Ol nagra çekip, Hunaý perä topuldy. Bu hysyrda beýleki döwler hem oýanyp, olar hem hüjüme geçdiler. Hunaý peri Hudaýtagalany ýat edip uçdy. Ol döwlerden saýlandy we tilsimler perdesinden çykdy. Ol bir gök otly ýere ýetip, ýere düşüp, demini dürsedi. Ol täzedən uçdy we az pursatda Şaperiniň ýanyna ýetip, oňa çüýşäni sowgat berdi. Şaperi muňa çaksyz begendi. Ol Hunaý perini ähli perilere ýolbaşçy edip belledi. Hatam şol wagt çüýşäniň agzyny açyp, iki damjasyny bir jama damdyryp, Mahperiniň ýüzüginini oňa çaykady, soňra ony şazadanyň gözüne sürme ýaly edip çekdi. Ol onuň gözünü iki sagat baglap goýdy we açdy. Onuň gözi öňküsinden has nurly boldy. Şazada özüni Hatamyň aýagyna taşlady. Hatam ony gujagyna alyp, ýüzünden-gözünden ogşady. Bu ýerde bar bolan periler şazadany gutladylar. Olar öz adatlaryna görä, dep kakyp, tüýdük çaldylar. Şaperi halky ýygnap, uly toý-tomaşa etdi. Uzak-ýakyndan gelen her hili suratdaky periler bu meýlise gatnaşdylar. Olar şazada ýagşy dilegler edip gitdiler. Hatam üçin köp baýlyk ýygnaldy. Şaperi hem oňa köp jöwher, gymmatbaha merweritleri peşgeş berdi.

Hatam:

– Eý, şa! Maňa dünýä maly gerek däl. Hor-homsy bendeleri şat etseler we goluňdaky ýüzügi maňa bagyşlasaň men razy bolaryn – diýdi.

Şa:

– Eý, Hatam! Men ony saňa bagyş edýärim. Men ony Nagym bilen hoja Harysyň gyzy biri-birleri bilen tapyşmak üçin berýärim – diýdi. Ol Hatamy toý üçin bezäp geýindirdi we ol ýüzügi oňa berdi. Ol ýüzügiň häsiýetinden ýeriň astynda gömlen we ýeriň üstünde ýygnalan hazynalardaky dürli görnüşli

göwherler ýüze çykyp göründi. Hatam onuň ýüzüginiň kera-matly häsiýetleriniň bardygyny bildi. Hatam Şaperiden gitmek-lige rugsat aldy. Ol özüne berlen ähli baýlyklary alyp, döwlere göterdip ýola düşdi. Şaperi bilen şazada ony bir-iki menzile çenli ugratdylar.

Şaperi perilere:

– Hatamy Garabaş şanyň serhedine çenli ýetiriň – diýip tabşyrdy. Hatam Şaperi bilen hoşlaşyp ýola rowana boldy. Ol Hunaý periniň bagyna baryp ýetdi. Hatam bu ýerde bir hepde bolup, aýşy-eşret sürdi. Hunaý peri Hatama köp mähribanlyk etdi. Soňra Hatam onuň bilen hoşlaşyp, öz mekanyňa barmak-lygy niýet edip ýola düşdi. Dürli keşpli periler Hatamy Garabaş şanyň serhedine ýetirdiler.

Garabaş şa Hatamyň gelmegine köp şat boldy. Ol Hatama üç günläp myhmandarlyk etdi, oňa köp zatlary peşgeş berdi we döwlere:

– Hatamy gowagyň başlanýan ýerine eltip goýuň – diýip tabşyrdy. Garabaş şa Hatam bilen hoşlaşyp, öz köşgüne gitdi. Hatam ýene ýola girdi we Nagymyň saraýyna baryp ýetdi. Ol Nagym bilen duşuşdy we özi bilen getiren zatlaryny getirip, onuň ýanynda goýdy. Hatam bilen Nagym ikisi bir gije oturyp, söhbet edip geçirdiler.

Säher bilen bu ikisi hoja Harysyň öýüne bardylar we onuň myhmany boldular. Melike perdäniň içinden Hatamyň başyn-dan geçiren wakalaryny aýdyp bermekligi sorady. Hatam gö-ren-eşiden zatlaryny beýan edip berdi we oňa Şaperiniň ýüzü-gini gowşurdy. Melike ony barmagyna dakdy. Oňa ýeriň astyn-da gömlen we ýeriň üstünde ýygňalan hazynalaryň hemmesi aýan bolup göründi Melike muňa köp hoşal boldy.

Hatam:

– Eý, Melike! Seniň ýene näme şertiň bar bolsa aýt. Men ony bitirip, saňa hyzmat edeyin – diýdi.

Melike:

– Meniň şertlerim tamam boldy, indi erk-ygtyýar seniň öz eliňdedir. Men saňa kenizek boldum – diýdi.

Hatam:

– Men seni Nagym doganyma bagyşladym – diýdi.

Melike muňa razy boldy we toý serenjamyny tutdy. Bu ýeriň öz däbine görä, toý edildi. Iki aşyga nika gyýyldy we olar biri-biri bilen tapyşdylar. Hatam olara ýagşy dilegler etdi. Ol bu işlerden boşandan soňra, hoşlaşyp ýene ýola düşdi.

Hatam Hudaýtagaladan ýagşy dilegler edip, käte çöl-sähralary, käte bolsa obadyr şäherleri gezdi. Ol bir gün bir derýanyň kenaryna baryp ýetdi. Ol derýanyň kenaryny tomaşa edip barýardy. Ol derýanyň ýakynynda bir galany gördi. Hatam onuň uly we beýik derwezesiniň alkymyna bardy. Derwezä şu beýt ýazylypdyr:

*Ýagşylyk derýaga ki kyl jandan
Ujrny Hak berer beýewandan*

Hatam bu syry görüp, şükür seždesini¹ etdi. Ol derwezäni kakdy. İçerden zerli eşik geýnen bir hyzmatkär çykyp derwezäni açdy. Ol hyzmatkär görse, bir mysapyr² gelipdir. Ol ony myhmanhana alyp bardy we oňa hormat bilen myhmandarlyk etdi. Aradan köp wagt geçmänkä, orta desterhan ýazyldy, onuň üstüne dürli-dümen tagamlar goýuldy. Şol wagt gapydan bir aksakal adam gelip girdi. Ol hormat bilen Hatama salam berdi. Hatam salama jogap gaýtardy. Olar iýip-içip bolanlaryndan soňra, ol aksakal Hatamdan:

---

¹ Şükür seždesi – Allatagalanyň beren nygmatyna ýa-da eden ýagşylygyna şükür edip okalýan iki rekagat nepil (meýletin) namazy.

² Mysapyr – ýolagçy.

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň pyýada ýörmekligiň maksady nämedir? – diýip sorady.

Hatam başyndan geçen ähli wakalary başdan-aýagyna çenli birin-birin beýan etdi. Ol Hüsniýe Banuwyň ýedi sowalynyň aslyny bilmek üçin gelendigini aýtdy.

Ol:

– Men ikinji sowal üçin çykypdym. Bu gün men ol sowaly siziň derwezäňizde ýazylgydygyny gördüm. Siz maňa bu sowalyň aslyny beýan ediň. Men iki sowaldan ötüp, üçünji sowala gadam goýsam gerek. Eger meniň asly nesebimizden sorasanyz, men Hatam ibn Taý şa Ýemenidirin. Men Allatagalanyň ýolunda mätäç bendelerine janymy pida etdim – diýip, sözünü tamam etdi.

Ol aksakgal:

– Men owal garakçylardandym, mydama işim ogrulykdy. Men şonuň ýaly bozuk işlere meşgul bolardym. Men bu bozuk kärimden tapan zadymdan her gün iki tegelek nany alyp derýa taşlardym. Ony iýen jandarlar maňa ýagşy dilegler eder diýip, men umytda bolardym. Şunuň ýaly ýagdaýda ömrümi ötürýärdim. Taňrynyň kazasy bilen bir kesele uçradym we heläk bolmaklyga ýakyn geldim. Bu bihudalykda wagtyň iki sany nowjuwan görmekli ýigidi gördüm. Olar maňa salam berdiler we:

– Siz bizi tanaýarsyňyzmy? Biz siziň derýa taşlan nanyňyzy iýip-içen ýigitlerdiris. Indi biz size goldaw bermeklige geldik – diýip, gözüme ajaýyp zatlary görkezdiler. Olar ýene:

– Sen bu ýaman işleriňe toba et. Allatagalanyň buýrugyny berjaý edip, onuň razylgyny gazan. Hudaýyň rehmetinden umydyňy üzme. Nesibäň Hudaýdan geler – diýip, gözden gaýyp boldular. Men gözümi açyp seretsem, keselimden gutulypdyryn. Men çyn ýüregimden toba etdim. «Mundan beýläk ýaman işleri etmerin» diýip, Hudaýtagalany şaýat tutundym. Ýene iki nany derýa taşlamak üçin nan taşlaýan ýerime bardym.

Görsem, ol ýerde köp tyllalar bar. Men köp hyýala batdym: «Bu altynlar derýada gark bolup ölen bir kişiniňki bolsa gerek. Eýesi bolsa bulary oňa tabşyrar» diýip oýlandym we olary öz ýanym bilen alyp geldim. Ertesi nan alyp, şol ýere ýene bardym. Görsem, ýene şonça altyn bar. Men olary hem alyp gaýtdym. On günün dowamynda bu waka şeýle ýagdaýda gaýtalandy. Men gaty aljyradym. Men gije ýatamda ol iki ýigidi düşümde gördüm. Olar: «Baýlyk saňa gaýypdan berlen halal nesibäňdir. Tä ajalyň ýetýänçä saňa her gün şunuň ýaly baýlyk bagyş etdiler. Sen ony Beýik Taňrynyň ýolunda haýyr-yhsan üçin ulan» diýdiler we gaýyp boldular. Şu ymaratlaryň halydüşekleriň hyzmatkärleriň hemmesi Taňrynyň bagyşlan şol zatlarydyr. Men hemişe haýyr-yhsan edýärim. Derwezäniň beýikliginiň sebäbi men oňa şu beýti ýazyp goýdum:

*Ýagşylyk derýaga ki kyl jandan,
Ujrny Hak berer beýewandan.*

Ol sözüni tamam etdi. Ol Hatamy üç-dört gün myhman aldy we Hatamyň göwnüni şat etdi. Hatam ol pir bilen hoşlaşyp, Husnabada tarap ýola düşdi. Ol köp ýol muşakgatyny çekip, Husnabada gelip ýetdi. Ol köşge baryp şazada Müniri gördi. Olar söhbetdeş bolup, bu gijäniň oturyp geçirdiler.

Melike Hatamyň gelenini eşidip, enekesini onuň ýanyna iberdi. Eneke Hatamyň habaryny aldy we onuň hatyny Melikäniň dykgatyna ýetirdi. Melike haty okap haýran galdy.

Eneke:

– Eý, Hatam! Indi sen Melikäniň emri nähili bolsa hem üçünji şerte taýýar bolup dur – diýdi.

Ol Hatamy öz saraýyna ugratdy. Hatam bilen şazada Munir bu gijäni saraýda geçirdiler. Ertesi Melikäniň enekesi Hatamy

ertirlik berip naharlady. Ol Hatama pul bilen iki däne zümerre-diň üstüne bir hat goýup getirdi.

Eneke:

– Bu zatlar saňa ýol harjy bolsun – diýip, Melikäniň habaryny ýetirdi. Eneke Hatam bilen hoşlaşyp, Melikäniň ýanyna gitdi.

Hatam ol haty açyp okady. Ol hatda Melike ilki Hudaýtagalany taryplap, soňra çöl-sähralarda, köp wagtdan bäri şu beýdiň okalýandygyny ony okamaklykdan asla ýaltanylmaýandygyny ýazýar:

Her kişi pygly betni eýledi paş.

Ki boldy ol özüne ýaman ýoldaş.

Eden ýamanlygy özüne ýaman ýoldaş bolan adam niçik adamdyr? Bu sözüň aslyny, bu beýdiň manysyny bilip gelin. Dördünji sowal hem taýýardyr.

HATAM TAÝYŇ ÜÇÜNJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINIŇ BEÝANY

Hatam ol ýerde bar bolan adamlar bilen hoşlaşyp, Müniri Hudaýtagala tabşyryp, çöl-beýewana tarap ýola düşdi. Ol peslibelentli ýerleri tomaşa edip barýardy. Ol hiç bir ýerde demdynç alman, saklanman, käte şäherlerden, käte obalardan ötüp barýardy. Oňa uzakdan bir dag göründi. Ol dagyň üstündäki bulutlara tomaşa etmekligi höwes edip, köp emgekler çekip, ol dagyň üstüne çykdy. Ol Beýik Taňrynyň gudratyna haýran galyp, üç-dört gün bu dagyň üstünde gezdi. Ahyry ol hoş howaly bir ýerde oturdy. Onuň gulagyna bir owaz geldi. Ol görse, bir kişi ahy-nala çekip, bu rubagyny gaýtalaýar:

*Gelgil, ki galmady mende taby mehjury¹
Olar mähelläge çäýyldy yşk renjury².
Lutf³ eýleýip, alaç-kär etgil özüň
Ýüzüňi eýlemegil bir ança mestury⁴.*

Bu sözi eşidip, Hatam oda-köze düşdi. Ol: «Men bu sözi eşidip habar almasam Hudaýa näme jogap bererin?» diýip, şol owazyň çykýan tarapyna ýöredi. Ol hoş howaly bir mekana

---

¹ Taby mehjury – aýrallyk taby.

² Renjury – ejizlik.

³ Lutf – mähribanlyk.

⁴ Mestur – asyllylyk.

gelip ýetdi. Ol ýerde suwlar akyp durdy. Suwuň gyrasynda bir uly daragt ösüp otyrdy. Onuň aşagynda bir görmegeý ýigit gözlerini ýumup, ah çekip, wagtal-wagtal ýokardaky rubagyny okap, huşundan gidýär. Huşuna gelip, ýene şol rubagyny gaýtalaýar. Hatam onuň ýanyna baryp salam berdi. Onsoň ol ikinji gezek ýene salam berdi. Ol kişi gözünü açmady. Hatam üçünji gezek salam berdi. Ol gözünü açyp, salama jogap gaýtardy.

Ol:

– Eý, dogan! Sen kim hem bolsaň, öz ýoluňa git. Meniň derdimi gozgama, bolmasa, men azar taparyn – diýdi.

Hatam:

– Eý, juwan ýigit! Sen maňa başyňdan geçen wakany beýan et. Eger Taňry ýol berse, men onuň alajyny taparyn – diýip, öz diýenini mäkäm tutdy.

Ol ýigit:

– Men saňa özümiň gussaly kyssamy beýan edeýin, sen oňa gulak sal. Maňa Temim bezirgen diýerler. Men uly baý kişidim. Meniň şäherim pylan ýerdedir. Men yük baglap, sapar kerweni bilen pylan şähre söwda etmäge gitdim. Kaza bolup, kerwen şu dagyň eteginde düşledi. Men daragtyň düýbünde ýüz gözümi ýuwup bolup, kerweniň ýanyna barmakçy boldum. Şol wagt: «Eý, juwan ýigit! Öz işiň bilen bol. Bu tarapdan ägä bol» diýen, mylaýym bir owaz gulagyma geldi. Men başymy galdyryp baksam, başyndan aýagyna çenli näz-kereşme bolup duran atlas eşikli bir perizady gördüm. Ol merweritdir göwherler bilen bezelipdir. Onuň eşiği hem, bezegi hem özüne ýaraşyp dur. Ol ornundan turup, egilip maňa tagzym bilen salam berdi. Salamyň jogabyndan soňra maňa: «Men saňa myhmandarlyk edip, wysalyma ýetişdirip, şady-horram ederin» diýip, şunuň ýaly şirin sözler bilen meni özüne imrindirdi. Men onuň ýanyna bardym. Ol meniň golumdan tutup, ýanynda oturtdy we näz-kereşme edip, magşuklaryň adaty bilen maňa mähirli garady.

Gepiň keltesi, ol meni yşkyň zülpleri bilen baglady. Men maldan hem, kerwenden hem habar almadym. Şunuň ýaly ýagdaý bilen birnäçe gije-gündiz ötdi. Men tapyşmak lezzeti bilen malymy-mülkümi unutdym. Bir gün men ona:

– Eý, aşyklaryň soltany! Indi men biçäräniň mekanyňa baryp döwran sürmegimizi dowam etdirsek niçik bolar?! – diýdim. Emma onuň özi meniň bilen gitmeklige göwnemedi. Maňa bir hepde möhlet bilen rugsat berdi. Men: «Atamýň razylygyny alyp, ýene bu ýere gaýdyp gelerin» diýip, kasam etdim. Men: «Sen bu ýerde garaşyp dur, başga ýere gitme» diýip, sözümi aýdan mahalym ol meniň gözümden gaýyp boldy. Aradan köp wagt ötdi. Emma ondan habar-hatyr bolmady. Men: «Ol birden geläýse, meni tapyp bilmez» diýip, bu ýerden hiç ýere gidip bilmeýärim. Maňa bu durşumdan hiç peýda ýokdur. Eý, dogan! Ine, meniň gam-gussaly halym şeýledir. Sen ony gördüň we eşitdiň – diýip aglady.

Hatam:

– Eý, juwan ýigit! Gam iýme! Men seni maksadyňa ýetirerin. Men ol perini tapyp, seniň goluňa gowşuraryn. Ol periniň ady nämedir? Seniň ol periniň mekanyndan habaryň barmy? Onuň keşbi nähili? – diýdi.

Ol:

– Men onuň adyny sorapdym. Ol adyny Elken peri, mekanyňa bolsa Alka dagy diýipdi. Men Alka dagynyň nirededigini bilmeýärim – diýdi.

Hatam:

– Men Alka dagyna baryp gelýänçäm, sen şu ýeriňden gymyldama – diýip oňa tabşyrdy. Ondan soň ol Temim nowjuwandan rugsat alyp, çöle tarap ýola düşdi. Hatam birnäçe wagt ýol ýöräp, menziller aşyp, bir belent daga baryp ýetdi. Ol bu dagyň depesine çykyp, bir ýere seretdi. Oňa ýene bir dag göründi. Ol: «Men näçe günde baryp ýetsem hem ol daga tomaşa

edeýin» diýip, hyýal etdi. Ol bu daga tarap ýöredi. Birnäçe wagtdan soň oňa baryp ýetdi we onuň üstüne çykdy. Ol onuň pesini we beýik ýerlerini gezip, ahyrynda bir bagy-bossanlyga baryp ýetdi. Bu ýerde her hili daragtlar ösüp durlar, suwlar bulduraşyp akyp dur, guşlar nagma kakyp saýraşýarlar. Onuň ortasynda uly howuz bar. Bu ýeriň ýakymly howasy göwnüňe hoş ýakýar. Howzuň başynda desterhan ýazylypdyr. Onuň üstünde dürli tagamalar goýulypdyr, düşekler salnypdyr. Ol suw içip, tagamlary iýip uklady. Ol agşam namazynyň wagty bolanda ukudan oýandy. Ol ornundan turup görse, birnäçe perizat halka gurap otýr eken. Hatam olaryň ýanyna baryp, tagzym bilen salam berdi. Periler salama jogap gaýtardylar.

Soňra olar:

– Eý, ýigit! Sen kim bolarsyň? Seniň bu ýere pyýada gelmekden maksadyň nämedir? Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? – diýip soradylar. Hatam olara başyndan geçen wakalary beýan etdi. Ol :

– Indi men Alka dagyna barýaryn – diýip, Temim bezirgeniň kyssasyny, Elken perini tapmaklygy wada edendigini, onuň üçin Allatagalanyň ýoluna gadam goýandygyny birme-bir aýdyp berdi.

Ol perizatlar:

– Ol üç-dört gün mundan öň bu ýerde durup, myhman boldy. Onsoň biz ony Alka dagynyň serhedine çenli ugradyp, yzy-myza dolandyk – diýdiler.

Olar Hatama bir hepde myhmandarlyk etdiler. Onuň göwnüni şatlandyrdylar. Soňra ony Alka dagynyň serhedine çenli ugratdylar we hoşlaşyp öz mekanlaryna dolandylar. Hatam Beýik Taňryny ýat edip, ýola düşdi.

HATAMA KÄMIL NOWJUWANYŇ SATAŞMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam birnäçe wagtdan soň, bir dagyň etegine baryp dync aldy. Ol gije ötdi we säher wagty boldy. Bir tarapdan ýürek gy-ýyjy ahy-nalanyň owazy gelýärdi. Ol bu owazy eşidip, çydam edip bilmedi we ol owazyň çykýan ýerine tarap ýöredi. Ol öz-özüne: «Sen bu owazy eşitmedik bolsaň, ýagşy bolardy. Indi ondan bir habar almasaň bolmaz. Habar almaklygyň wagty boldy» diýdi. Ol ahy-nala çykýan ýere baryp, görse bir ýigit topraga başyny goýup ýyglaýar. Onuň ýüzi güýz ýapragy dek sarylyp-solupdyr. Ol käte huşuny ýitirýärdi, käte bolsa huşuna gelýärdi. Hatam ol ýigide salam berip, ahwalyny sorady. Ol ýigit görse, bir ýagşy surat adam gelipdir.

Ol: «Men muňa arzymy aýdaýyn. Belki, ol meniň derdimiň alajyny tapar» diýip, söze başlady:

– Maňa Kämil nowjuwan diýerler. Men pylan welaýatda pylan patyşanyň nökeridim. Meniň kärim harby işdi. Men kä-wagt sähra çykyp, aw ederdim. Bir gezek men awa gyzygyp gijä galypdyryn. Men ýoldan azaşdym we başga tarapa düşdüm. Ençe günläp ýöredim. Emma bir adamly ýere ýetmedim. Şol ýöräp barşyma bir gün bir welaýata baryp girdim. Meniň önümde bir ajaýyp şäher peýda boldy. Men bir adamdan:

– Bu şäheriň ady näme? Ol haýsy patyşa tabyndyr? – diýip soradym.

Ol kişi:

– Megerem, sen ýolagçy bolsaň gerek! Bu Musahhar jady periniň permanyndadyr. Sen öz ýoluňa git. Eger ol seniň bu ýere geleniňi bilse, saňa erbet iş eder – diýdi.

Men Musahhar jadynyň etmişleri barada eşidipdim. Men az-salym hem durman çöle tarap gaçdym. Musahhar jadynyň bir gyzy bar eken. Atasy oňa şäheriň daşyndaky bir bossanlyk-da köşk salyp beren eken. Ol şol köşkte bolýar eken. Şol köşk men azaşan bendäniň ýolunyň üstünde eken. Melike jahany görýän aýnasynda meni görüpdir. Ol üç-dört sany gyzlara meni alyp gelmekligi buýurupdyr. Olar meniň önümde peýda boldular we salam berip, her tarapymdan gelip, meni tutup, maňa köşge gitmekligi teklipl etdiler. Näz-kereşme edip meni ugruma goýmadylar. Onsoň men olar bilen ol bagy-bossanlyga bardym. Olar meni atdan düşürüp, Gülgüne Melikäniň söhbetine alyp geldiler. Melike ýerinden turup, maňa salam berdi. Men oňa garap görsem, ol göwher ýüzügiň gaşy ýaly ýa-da gül dessesiniň näzik gunçasý ýaly şeýle owadan ekeni. Men onuň owadan jemalyna haýran galdym.

Melike:

– Hoş geldiň – diýip, elinde pyýala tutup, göz-gaşlaryny yşk kereşmeleri bilen kakyp, maňa bir yşarat etdi. Men şol wagt ýüwürip baryp, onuň elindäki pyýalany aldym. Men ony içmekçi boldum. Ol meniň golumdan tutup, öz ýanyndan oturmaklyga orun görkezdi.

Ol mylaýymlyk bilen:

– Eý, juwan ýigit! Sen az salym saklanyp dur. Bu wagt bir aýşy-eşretiň pursatydyr – diýip, meni özüne imrindirdi. Şeýlelikde, biz meýlisiň täsirine düşüp oturdyk. Birden Musahhar jady gyzyny görmek üçin geldi. Maňa gizlenmäge pursat bolmady. Ol Melike bilen meniň bir ýerde oturanymy gördi. Ol hanjaryny çykaryp, Melike bilen meni iki para edip taşlamakçy boldy.

Melikäniň enekesi turup:

– Eý, şa! Biraz pursat saklanyp duruň. Melikä iki agyz söz arzym bar. Siz ony kabul etseňiz ýagşy bolar. Ony kabul etme-seňiz hem öz erkinizde özüňiz ýagşy bilýärsiňiz – diýdi. Musahhar jady enekäniň sözünü diňlemekligi ýüregine düwdi.

Eneke:

– Bu älemde her hili jandarlar bar. Olar jübütleşmek bilen nesil, çaga öndürýärler. Indi Melike ýetişipdir. Eger oňa laýyk ýigit tapylsa, siz Melikä toý ediň. Şu ýigit ýagşy adamlaryň neslinden ýaly bolup görünýär. Bu ýigidiň häzir hiç hili günäsi ýokdur. Bu ýerde günä biziň özümizdedir – diýip, ol şunuň ýaly sözleri aýtdy.

Şa gyzyna:

– Sen näme diýärsiň? – diýdi.

Gyzy:

– Göz göze düşüp, aşyk-magşuk bolundy. Eger bizi nikalaşdyrylsa, gowy bolardy – diýdi.

Musahhar jady enekä bakyp:

– Eger ol giýewlik dawasyny tutýan bolsa, onda şu üç şerti berjaý etsin Birinji, perisypat guşy getirsin, ikinji, gyzyl ýylanýň ýüzüginini getirsin, üçünji: gaýnap duran ýaga özüni taşlap, ýene ondan salamat çyksyn. Şu şertleri berjaý etse, Gülgüne Melike täji-tagty bilen oňa mübärek we gutly bolsun! Bolmasa, ol öz ýoluna gitsin – diýdi.

Men biçäräniň bu üç şerti bitirmeklige ýagdaýym ýok bolandygy üçin şäherden çykardylar. Meniň şu ümmülmez çölde aglap ýörmegimiň sebäbi, ine, şu waka boldy – diýip, ýene ahy-nala etmäge başlady.

Hatamyň oňa rehimini gelip:

– Eý, Kämil nowjuwan! Gam iýme! Men seniň üçin yhlas edip, seni maksadyňa ýetirsem, maňa hem ýagşy bolar – diýdi.

HATAMYŇ PERISYPAT GUŞY GÖZLÄP MAZANDERANYŇ JEŇŇELINI GEZMEGINIŇ BEÝANY

Hatam Kämil nowjuwan bilen hoşlaşyp, çöle tarap ýola düşdi. Ol ýolda durup: «Men tä Mazanderanyň jeňňeline çenli baraýyn. Perisypat guş şol ýerden tapylsa gerek» diýip, Mazanderanyň ýoluna gadam goýdy. Ol pesleri, belentleri, daglary, düzleri gezip, Allatagala berk bil baglap ýöräp barýardy. Ol bir welaýata baryp ýetdi. Ol hetdenaşa beýik bir galany gördi. Ol galanyň töwereginde her hili odunlar ýygnaýyp goýlupdyr. Ol ýerde her hili jemagat bar. Hatam olaryň birinden:

– Bu nähili syrдыr? Munça adam bu ýere ýygnaýypdyr? – diýip sorady.

Ol:

– Ençe wagtdan bäri bu welaýatda bir bela peýda boldy. Ondan gutulmaklygyň asla mümkinçiligi ýok. Ol bela gije gelip, adamlary ýok edip gidýär. Biz bu sebäpden ätiýaçlyk saklaýarys. Bu odunlar şonuň üçindir. Çünki, ol bela otdan gorkýar – diýdi.

Hatam:

– Ol janaweriň keşbi nähili? – diýip sorady.

Ol:

– Biz oduň şuglasyna galanyň diňlerinden onuň ýedi başynyň bardygyny, alty başynyň şiriň başyna, bir başynyň bolsa

piliň başyna meňzeşdigini gördük. Onuň holtumy hem bar, aýaklary bolsa sekiz sanydyr – diýdi.

Hatam:

– Ol janaweriň adyna «Sahmnäk» diýerler. Indi bu adamlara: «Bir ýaý bilen dört sany ok bersinler» diýip aýdyň. Elbetde, Beýik Taňrynyň ýardamy bilen men ol janaweri ýok ederin – diýdi.

Bu söz halaýygyň arasyna ýaýrady. Oňa ýaý bilen dört sany ok getirip berdiler. Olar tä ukulary tutýança söhbetdeş bolup oturdylar we odunlary oda goýdular. Hatam bulardan pata alyp, galadan çykyp, ol janaweriň gelýän ýoluna tarap ugrady. Gije ýarym boldy. Ol janaweriň alamaty peýda boldy. Onuň her bir başyndan dürli owaz çykýar. Ol galanyň alkymyna geldi we ot-dan ürküp biraz salym togtap dyrdy. Hatam bu wagty amatly pursat hasaplap, ok-ýaýyny mäkäm tutdy. Ol janaweriň pil suratly başynda üç gözi bardy. Hatam onuň ortadaky gözünü nyşana alyp, bir gezek «Allahu ekber» (Alla beýikdir) diýip, ok atdy. Ol janawer bet owaz edip, agdarylyp ýere ýykyldy. Jahan lerzana geldi. Ol janawer turup, sähra tarap gitdi. Onuň diri galany ýa-da öleni mälim bolmady. Hatam şükür seždesini okady, Beýik Taňra alkyş baryny aýtdy. Bu gije ötdi. Adamlar Hatamy salamat gördüler. Olar ondan hal-ahwal soradylar. Ol wakany beýan etdi. Gündiz ötüp, ýene gije geldi. Olar Hatama myhmandarlyk etdiler. Adamlar odun ýygnadylar.

Hatam:

– Eý, eziz adamlar! Ol Apat Allatagalanyň rehmeti bilen sizden gaçyp gitdi – diýdi.

Elkyssa, olar gijäni ötürdiler. Ol beladan hiç nam-nyşan bolmady. Bu welaýatyň adamlary Hatama köp sadaka ýygnap berdiler. Hatam ony garyp-gasarlara paylady.

HATAMYŇ JYNLARYŇ JEMAGATYNA SATAŞMAGYNYŇ BEÝANY

Hatam bu welaýatyň adamlary bilen hoşlaşyp, ýeke özi ýola rowana boldy. Ol birnäçe gün ýol ýöräp, köp ajaýyplyklara tomaşa eýläp gidip barýardy. Bir gün ol bir ýerde aňdarha meňzeş ýylanlaryň jedel edip durandyklaryny gördi. Olaryň biri ak, beýlekisi bolsa garady. Olar biri-birine çyrmaşyp uruşýardylar. Olar biri-birini para-para etmäge taýýardylar. Hatam olaryň ýanyna baryp, ortalaryna girip:

– Eý, Allatagalanyň bendeleri! Siz näme üçin uruşýarsyňyz? Siz özüňizi ýaradan Taňrydan gorkmaýarsyňyzmy? – diýdi. Bu sözi eşidip, olar bir-birinden aýryldylar.

Olaryň biri:

– Eý, adamzat! Men garşydaşymy basyp durdum. Sen meniň nesibämi golumdan aldyň – diýdi.

Hatam:

– Eger saňa onuň eti derkar bolsa, ol meniň ýanymda taýýardyr – diýdi.

Ýylan:

– Maňa ýüzüň etinden kesip ber – diýdi.

Hatam:

– Ýagşy – diýip, şol wagt hanjaryny alyp ýüzüne goýdy.

Ol ýylan:

– Biraz wagıt sabyr ediň – diýip, ikisi ýere ýumalandylar. Olar iki sany görmegeý ýigit bolup ýerden turdular. Salam berip, Hatamyň golundan tutdular we ondan ötüňç soradylar.

Hatam:

– Eý, juwan ýigitler! Maňa syryňzy beýan ediň – diýdi.

Olaryň biri:

– Biz jynlaryň jemagatyndandyrys. Bu ýigidiň atasy meniň atamy bigünä öldürdi. Men atamyň ganyny bu ýigitden almakçydym – diýdi.

Hatam ýigitleriň beýlekisine:

– Siz Hudaýdan gorkman, nähak gan döküpsiňiz. Onuň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Ol ýigit:

– Ol maňa gyzyny bermedi. Şol sebäpden atam ony öldürdi – diýdi.

Hatam beýleki ýigide garap:

– Seniň ataň näme sebäpden gyzyny bu ýigide bermedi? – diýdi.

Ol ýigit:

– Munuň hem aýal dogany bar. Eger ol ony maňa berse hiç hili dawa turmaz – diýdi.

Beýlekisi:

– Meniň atam heniz diri wagtynda, munuň ýaly işi kabul etmez – diýdi.

Hatam:

– Meni ataň ýanyna alyp bar. Men ataňy razy edeýin. Siziň ikiniz hem myradyňyza ýetersiňiz – diýdi.

Bu ýerde bir derede birnäçe görnüş jynlar we olaryň şäheri bardy. Olar adamzadyň gözüne görünmeýärdiler. Bu jemagatyň bir şasy bardy. Oňa «Şa Hüýr jyn» diýerdiler.

Elkyssa, Hatamy şazadalaryň her biri öz şäherlerine alyp bardylar. Şa Hüýr jyna Hatamyň habaryny ýetirdiler. Hatam şa

olaryň kadasyna görä, salam berdi. Şa bu adamzadyň edeplidigini bildi. Ol ony halap myhman aldy. Myhmançylykdan soňra ol:

– Eý, juwan ýigit! Siz nireden gelip, nirä barýarsyňyz? Siz bu ýere nähili gadam goýduňyz? – diýip sorady.

Hatam:

– Eý, şa! Siz perzendiňiziň diri bolmagyny islemeýärsiňizmi? – diýdi.

Şa:

– Ol meniň bagrymyň bir bölegidir. Onsoň niçik men onuň diriligini islemerin? – diýdi.

Hatam:

– Meniň saňa arzym, gyzyňyzy atasy ölen ýigide beriň. Şonda jedel-dawa ortadan aýrylar. Siz hem garyndaş bolarsyňyz – diýdi.

Hatamyň bu sözünü şa oňlady. Ol toý serenjamyny jemledi, toý tutdy we hemme raýatyny şat etdi. Bu ýigitleriň ikisiniň hem nikasyny bir günde gyýdylar. Dört sany aşyk-magşuk tapysyp, maksat-myradyna ýetdiler. Olar Hatamyň işine «Berekella» diýdiler we onuň üçin haýyr-dileg etdiler. Olar Hatamy ugruna goýmazdan, üç-dört gün myhman aldylar. Şa Hüýr jyn oňa köp zat peşgeş berdi. Hatam onuň hemmesini jynlaryň garyp-gasarlaryna sadaka paýlady. Hatam olardan jogap alyp hoşlaşyp, Mazanderana tarap ýola düşdi.

Şa Hüýr jyn:

– Size köp jady gerek bolýandyr – diýip, onuň eline bir hasa berip, onuň bilen birnäçe menzili bile ýöredi. Ondan soň ony ýola saldy. Soňra ol öz mekanyna dolanyň bardy.

Hatam Beýik Taňra bil baglap, ýöräp barýardy. Ol bir derýa baryp ýetdi. Ol derýa käwagt içindäki gämileri bilen ýok bolup gidýärdi, soňra ýene peýda bolýardy. Hatam: «Bismilla» diýip, Şa Hüýr jynyň beren hasasyna mündi.

Ol:

– Gämi ýaly bol – diýip, niýet etdi. Ol hasa gämi ýaly boldy. Hatam ony münüp, derýanyň ol tarapky kenaryna ýetdi. Şol wagt bir läheň balyk peýda bolup Hatama tagzym etdi.

Ol adam dili bilen:

– Eý, adamzat! Allatagala sizi bu girdaba ýetirdi. Meniň ata-babamdan galan mekany seretan¹ biziň jynsmyzdan zorluk edip aldy. Sen bize seretandan öz ýerimizi alyp ber – diýip arz etdi.

Hatam:

– Ýagşy – diýip, girdaba garap ýöredi.

Läheň öňe düşüp, ýol görkezdi. Ol girdaba ýakyn gelende, Hatam öňe düşdi. Seretan läheňiň bir adamzady hemaýatçy tutunandygyny gördi. Ol dergazap bolup derýanyň ýüzüne çykdy we haýbat atdy. Hatam onuň özüne tarap gelýändigini gördi. Ol janaweriň ýarty göwresine çenli agyz bolup durdy. Onuň dişleri hanjar ýa-da neşter² ýalydy. Ol Hatama ýakyn geldi. Hatam Beýik Taňrydan dileg edip:

– Eý, rehimdar Taňrym! Sen meni şu mahlugyňdan üstün et, meni biabraý etme! – diýdi. Ol Allatagala ýalbardy. Seretan adam dilinde:

– Eý, adamzat! Biziň aramyzda uly tomaşalar ýüze çykar. Sen bu demde läheňe hemaýat ediji bolma! Biz onuň bilen bir jynsdyrys. Biz derýanyň jandarlarydyrys. Sen öz ýoluňa git. Nähak ýerden heläk bolaýma! – diýdi.

Hatam:

– Isle toprak, isle derýa, isle ot bolsun, maňa tapawudy ýok. Hemmesiniň ýaşajjysy älemleriň hökümdary bolan Taňrynyň bendeleridir. Sen bu läheň balygyň mekanyňy ber. Sen Beýik Taňrydan gork! – diýdi.

---

¹ Seretan – leňneç.

² Neşter – gan almak ýa-da beýleki maksatlar üçin ulanylýan ýiti gural, ýarag.

Seretan:

– Indi seniň günäň öz boýnuňdadyr – diýip, topulmakçy boldy. Şol wagt derýa tolkun atdy. Hatam seratanyň gaharynyň gelendigini bildi. Ol: «Ismagzamy¹» aýdyp, bilinden hanjaryny soguryp, hüjüm etdi. «Ismagzamyň» bereketinden seretanyň uly dişlerinden ençesi döküldi. Seretan uruşmak ukybyndan we ýaragyndan jyda düşdi. Läheň seratanyň kuwwatynyň gaçandygyny gördi we gelip, seretana gyjyt berdi. Hatam läheňe syýasat edip:

– Indi sen mekanyňy al. Bu biçäre bilen näme işiň bar?! – diýip, ikisini ýaraşdyrды. Olar bir-iki sagat mejlis gurды. Soňra ol Mazanderana tarap ýola düşdi. Läheň öňe düşüp Hatamy Mazanderana çenli ugratды. Läheň Hatam bilen hoşlaşyp, miras mekanyna tarap dolandy.

Hatam derýadan çykyp, Mazanderana tarap gadam goýды. Ol bir uly daragtyň düýbüne baryp düşledi. Ol bu gijäni bu ýerde geçirdi. Ol ertesi ir bilen turup, dik otyrды. Görse, her tarapdan perisypat guşlar gelýär. Olar her aýda bu daragtyň astynda jemlenip, mejlis gurardylar. Bu perisypat guşlardan bu ýere örän köp guşlar ýygnanypdyrlar. Olaryň ýaşlary garryларыndan:

– Bu ýere hiç wagt adam aýagy düşmändi. Bu kişi bu ýere nähili ýetipdir? – diýip soradylar.

Olaryň akyldarlary:

– Biz eziz ata-babalarymyzdan «Bir gün bu daragtyň astyna Hatam ibn Taý atly bir kişi geler. Ol bir perisypat guşy gözläp bu ýere düşer» diýip eşidipdik. Ol köp azaplary çekip gelendir. Biziň oňa ýardam bermegimiz gerek. Ol ýagşy işleriň gözlegindedir – diýip, maslahat etdiler. Ol altyn başly, demir ganatly çagalaryndan oňa bermekligi makul gördüler. Olar altyn başly

---

¹ Ismagzam – uly at, ýagny Taňrynyň 99 sany ady bar. Olaryň içinde onuň «Alla» ady iň uly atдыr. «Ismagzam» meşhur doganyň adыdır.

erkek we urkaçy çagalaryndan alyp gelip, Hatama peşgeş berdiler. Hatam olara ýagşy dilegler edip, hoşlaşyp, bu guşlaryň çagalalaryny goltugyna salyp, ýola düşdi. Ol çölleri, daglary, sähralary gezip, Beýik Taňryny ýat edip, Kämil nowjuwanyň welaýatyna gadam goýdy. Olar Hatamyň gelmegine şat boldular. Ony alyp, şähre tarap rowan boldular. Olar bu gijäni säh-rada ötürdiler. Ertesi ir bilen turup, Musahhar jadyňyň ýanyna bardylar we iki perisypat guşy oňa peşgeş berdiler. Musahhar jady muňa çaksyz begendi.

Ol:

– Eý, Kämil nowjuwan! Bu iş sen ýerine ýetiren dälşiň – diýip, ýol alamatlaryndan sorady. Oňa Hatam köp zady öwredipdi. Ol alamatlary beýan etdi. Musahhar jady kabul etdi we:

– Indi gyzył ýüzügi tapyp getir! – diýip, oňa sowgat peşgeş etdi we saraýyna ugratdy. Olar saraýa gelip dem-dynç aldylar. Ertesi ir bilen Hatam ýola düşmek üçin taýýarlyk gördi. Gülgüne Melikäniň enekesi hat alyp geldi we ony gizlinlikde Hatama tabşyryp gitdi. Hatam haty açyp okap gördi. Onda: «Eý, azat kişi! Siz bu iş üçin köp azap gördüňiz. Allatagala sizi ýagşylyga ýetirdi. Indiki şert şeýledir: «Dünýäniň pylan tarapyndan Kap dagyna degişli bir gyzył sährada bir gyzył ýüzük bardyr. Siz şol ýüzügi tapyp, maňa getirip beriň. Ol ýüzügi gola salyp, sag-salamat dolanyp gelgeý siz» diýip, ýazylypdyr. Bu hatyň mazmunyndan bularyň ikisi hem habardar boldular. Hatam hoşlaşyp, ol gyzył ýüzügiň gözleginde syýahat etmeklige gitdi.

HATAMYŇ KAP DAGYNA BARYP, ÝÜZÜGI GETIRMEGINIŇ BEÝANY

Hatam syýahat edip barýardy. Ol ýolda Beýik Taňrynyň gudrat bilen ýaradan köp zatlaryna tomaşa etdi. Ol bir çöle baryp ýetdi we «Gije bu ýerde bolaýyn» diýip, oýlanyp barýardy. Birden şir sypatly bir janawer peýda boldy. Ol Hatama garaman ýöräp gitdi. Bir ýerde köp gara mal bardy. Ol birnäçe малы we adamy heläk etdi, soňra sährä tarap ugrady. Hatam onuň yzyndan gelýärdi. Ol gelip, bir gezek aýylganç ses bilen arlady. Şol wagt ol bir gyz suratyna aýlandy. Ol bir çeşmäniň gyrasyna baryp, özüne timar berip oturdy. Hatam ondan uzakda saklandy. Şol wagt iki sany atly ýigit peýda boldy. Ol ikisi çeşmäniň başyna owadan bir gyzyň gelendigini gördüler. Olar ol gyzyň ýanyna gelip:

– Sen bu çölde näme işläp ýörsün? – diýdiler.

Ol gyz:

– Men pylan söwdagäriň gözüniň nury bolan gyzydyryn. Atam söwda saparyna çykanda, meni özüne hemra edip alypdy. Pylan ýerde garakçylar kerweni taladylar. Men olardan gaçyp bu tarapa düşdüm. Men ençe wagtdan bäri bu ýerde bolýaryn – diýdi. Ýigitler:

– Sen biziň birimizi özüne är saýlap al. Biz seni şähre alyp baraly – diýdiler. Bu iki ýigit aga-inidi. Ol gyz olaryň ulusyny saýlap aldy. Ol ýigit şol wagt ony atynyň yzyna mündürdi. Olar bir parsah ýaly ýol ýöränlerinde gyz:

– Bir jam suw bolaýsa, men teşne boldum – diýdi. Agasy inisine:

– Siz bu ýerde duruň. Men gidip, suw alyp geleýin – diýip, ýola rowana boldy.

Gyz onuň inisine:

– Men sizi isläp gelýärdim. Indi ikimiz bu wagt döwran süreli – diýip, näz kereşme etdi.

Ol ýigit:

– Siz maňa gelneje bolduňyz. Men gelnejem bilen haram iş edip bilmerin – diýip, gyzyň sözünü kabul etmedi. Ol gyz saçlaryny goýberip, köýnegini ýyrtmaga durdy. Şol wagt ol ýigidiň agasy geldi. Ol aýalyny bu halda görüp, sebäbini sorady. Aýaly:

– Siz gideniňizden soň, iniňiz meni zorlajak boldy. Men ony kabul etmedim. Onsoň ol meni şu ýagdaýa saldy – diýdi. Agasy:

– Eý, haramzada! Senden şeýle iş çykdymy? – diýip, gylyjyny soguryp inisini urdy, inisi agasyny urdy. Olaryň ikisi hem şol wagt öldüler. Ol gyz bir tovlanyp, şahly öküze öwrüldi we çöle tarap ugrady. Hatam onuň yzyndan ýöredi. Ol çöle baryp, kimiň ýanyndan geçse, ol heläk bolardy.

Elkyssa, köp adamlar heläk boldular. Ol çölün içinde ýöremegini dowam etdi. Ol birden tovlanyp, iki kerpiç altyna öwrülip, ýoluň gyrasyna düşdi. Hatam haýran bolup, ondan uzakda saklanyp durdy. Şol wagt üç sany atly peýda boldy. Olaryň üçüsiniň hem gözi birden altyna düşdi. Olar oturyp:

– Eger bu altyn üç bölek bolan bolsa, onda biziň her birimiz onuň bir bölegini alardyk. Emma biz üç kişidiris. Biz ilki naharlanaly. Ondan soň munuň bir alajy tapylar – diýip, maslahat etdiler. Olar özlerinden birine pul harjyny berip, nahar getirmek üçin golaý obalaryň birine iberdiler.

Elkyssa, nahar getiren kişi ýolda: «Men nahara awy salaýyn. Olar ony iýip ölerler. Altyn bolsa maňa galar» diýip, bu niýet bilen ýola düşdi. Onuň iki ýoldaşy bu ýerde galdy.

Ol ikisi:

– Ol nahar alyp gelende, biz iki bolup ony öldürelä. Onsoň altyn bize galar. Biz ony iki üleş edip paýlaşaly – diýip, maslahat etdiler. Ol kişi nahar alyp ýetip geldi.

Ol ikisi:

– Sen näme üçin gijä galyp geldiň? – diýip, ony gylyç bilen para-para edip çapdylar we ony topraga tabşyrdylar. Ondan soň olar:

– Biz indi nahar iýeli. Altyny soňra paýlaşaly – diýip, naharlanmaga durdular. Olaryň her biri bir-iki lukma tagam iýdiler. Olara zäher täsir edip, tovlanyp başladylar we şol wagt jan berdiler. Ol iki kerpiç altyn bir bolup, bir pyrlanyp, bir garry adama öwürüldi. Ol eline hasa tutup ýola düşdi. Hatam onuň önünden çykyp salam berdi. Baba onuň salamyna jogap gaýtardy. Hatam:

– Eý, baba! Men näçe günden bäri saňa hemradyryn. Men sizde ajaýyp syrlary gördüm. Siz maňa bu syrlary düşündirseniz – diýip, babany ugruna goýmady.

Baba:

– Bu işler on sekiz müň älemi ýaradan Beýik Taňrynyň erk-ygtyýary bilen bolandyr. Sen öz işiň bilen bol, meni bolsa saklama! Çünki seniň gören işleriň ýaly etmeli işlerim entek köpdür – diýdi. Hatam ýene haýyş edip:

– Şeýle hem bolsa, siz ol syrlary maňa aýan ediň – diýdi. Baba alaçsyz bolup:

– Eý, Hatam! Eger her jandaryň ömri ahyr bolsa, onuň ölümüne bir sebäp bardyr. Ony aýan etmek bolmaýar. Seniň gören wakalaryň sebäbi mendirin. Ondan artykmaç söz aýtmagyň derkarary ýokdur – diýdi.

Hatam ýene:

– Men biçaräniň ahyr çagym nähili bolar? – diýdi.

Baba:

– Seniň entek görjek günleriň bardyr. Ýöne sen Hudaýtagalanyňrazylygy üçin iş etmekden asla ýüz öwürme. Sen ahyr deminde bir başgançakdan ýykylarsyň. Seniň ölümiňe ol sebäp bolar – diýip, Hatamyň gözünden gaýyp boldy. Hatam başyny ýere goýup, şükür seždesini etdi. Ol ýerinden turup Gyzyň çöle tarap rowan boldy. Ol daglary, çölleri we sähralary tomaşa edip ýöräp barýardy. Ol gara toprakly bir ýere baryp ýetdi. Bu ýerde gijäniň garaňkysy düşende, zyýan ýetirmek üçin kast edýän gara reňkli janawerler peýda boldy. Hatam Şa Hüýr jynyň hasasyny ýere sokup, agzyna Mahperiniň yüzüginini alyp oturdy. Zyýan berýän zatlar her nähili bolsa hem, oňa zyýan ýetirip bilmediler. Ol birnäçe gün ýol ýöränden soň ak, toprakly ýere baryp ýetdi. Bu ýerdäki zyýan ýetirýän janawerler hem ak reňkdedi. Hatam bulara hem öňküsi ýaly amallary edip, bu ýerden hem birnäçe günün içinde ötdi. Ol ýaşyl reňkli topraga gadam goýdy. Ol bu ýeriň zyýan beriji janawerlerinden Mahperiniň yüzüginini we şa Hüýr jynyň hasasynyň bereketinden sag-salamat ötdi. Ol göýä jahany ot alan ýaly gyzyň reňkli topraga baryp ýetdi. Ol ýere haýsy bir guş uçup barsa, ol kebab bolýardy. Bu ýer gyzyň reňkli ýylanyň mekanydy. Bu gyzyň reňkli ýylanyň yüzügininiň häsiýetinden bu ýerde şunuň ýaly yssy bolup durardy. Hatam Mahperiniň yüzüginini agzyna salyp, şa Hüýr jynyň hasasyny ýere sanjyp, onuň aşagynda Hudaýtagalany ýat edip oturdy.

Gyzyň reňkli ýylan adamyň ysyny alyp, uzakdan dag ýaly bolup peýda boldy. Onuň burny serwi agajy dek, agzy gowak ýaly, başy togalak gümmez kimin bolup, deminden ot çykýardy. Ol ahrynda ýok bolup gitdi. Hatam hasany ýerden soguryp aldy we gyzyň reňkli ýylanyň başyna urdy. Ol ýylan bu urga

çydap bilmän, huşuny ýitirip, şol wagt ýere ýykyldy. Hatam Mahperiniň özüniň erkinde bolan ýüzüginä agzyna saldy. Biraz wagtdan soňra huşuna geldi. Hatam:

– Eý, Hudaýtagalanyň bendesi! Indi sen Beýik Taňrynyňrazylygy üçin öz ýoluňa git! – diýdi. Gyzyly reňkli ýylan bir tarapa assyrynlyk bilen gitdi. Ýüzügiň yssysy hem peseldi we älem jahan öz kadasyna geldi. Hatam ýüzügi alyp, ýene ýola düşdi.

Rowaýatçylar şeýle rowaýat edipdirler:

Her otuz ýylda Allatagalanyň gudraty bilen gyzyly reňkli ýylanyň garnynda bir ýüzük peýda bolýar. Otuz ýyl dolanda ol ýylan ýüzügi garnyndan daşary çykaryp taşlaýar. Soňra ýene otuz ýylyň dowamynda başga ýüzük peýda bolýarmyş.

Elkyssa, Hatam ýene dünýäni gezip, ol reňkli ýerlerden ötüp, köp menzilleri geçdi. Ol ahyry Kämil nowjuwanyň duran saraýyna baryp ýetdi. Bu ikisi hal ahwal soraşdylar. Olar gijäni ötürip, ertirlik naharyndan soňra, iki bolup, Musahhar jadyňnyň ýanyna bardylar, oňa ýagşy dilegler etdiler we gyzyly reňkli ýylanyň ýüzüginä oňa peşgeş berdiler. Musahhar jady ýüzügi höwes bilen alyp: «Indi gaýnap duran ýaga gir» diýip, bir uly gazanda ýagy gyzdyryp taýýarlady. Kämil nowjuwan ony görüp titredi, gaty gorkdy. Hatam oňa teselli berdi we jadyly ýüzügi alyp, yhlas bilen Kämil nowjuwana ýüzlenip:

– Indi gaýnap duran gazana girip çyk – diýip, ýanynda durdy. Kämil nowjuwan özüni dürsäp, bilini guşap, elini çyzgap taýýar bolup durdy. Ol Hatamdan we adamlardan pata alyp, özüni gazana taşlamakçy bolan mahaly şa Kämil nowjuwanyň goluny tutdy. Ol:

– Indi sen şertleri tamam etdiň, maňa perzent, Melikä ýoldaş bolduň – diýdi.

Şa toýuň serenjamyny tutmaklyga girişdi. Ol özüniň adatdüzgüni boýunça Melikäni oňa nikalap berdi, Kämil nowjuwa-

ny Melikäniň otagyna saldy. Aşyk-magşuk ikisi biri-birinden mähir aldylar. Adamlar ol ikisine süýji arzuwlar we ýagşy dilegler etdiler. Hatam bu ýerde üç-dört gün durdy, adamlardanrazy bolmaklaryny sorap, hoşlaşyp, Alka dagyna tarap ýola düşdi. Ol birnäçe gün Beýik Taňrynyň gudratly işine tomaşa edip ýol ýöredi. Ol käte çölleri gezdi, käte derýalardan ötdi we bir belent dagyň üstüne çykdy. Ol dagyň çürbaşy bulutlaryň ýokarsyndady. Onuň üstüne çykmaklygyň mümkinçiligi ýokdy. Hatam onuň üstüne çykmaklyga höwes etdi we oturyp oýlandy. Şol wagt bir topar periler geldiler we dagyň bir ýerine girip, gözden gaýyp boldular. Hatam muşakgat baryny çekip ol ýere ýetdi. Ol bu ýerde çuň deräniň bardygyny gördi. Onuň içi gowagyň içi ýaly garaňkydy. Periler oňa girip gözden gaýyp bolupdyrlar. Hatam: «Alla» diýip, gözünü ýumup, oňa gadam goýdy. Ol hyýalynda: «Men bir-iki mün ädim ädendirin» diýip, oýlap gözünü açdy. Onuň önünde aňyrsy görünmeýän, her dürli agaçlaryň şahalarynda dürli guşlar oturan bir päkize bagybossanlyk we eýwanly köşk peýda boldy. Onuň içine halylar düşelipdir. Bagybossanlygyň ortasynda gyalary ýaşmadan¹ ýasalan bir howuz bar. Onuň suwy zümerret² ýaly öwşün atyp dur. Desterhanyň üstünde dürli miweler, näz-nygmatlar we başga meýlis esbaplary taýýar edilip goýlupdyr. Hatam Hudaýtagala alkyş-taryp aýdyp, ol tagamlardan iýip-içip, açlygyny we teşneligini gandyrdy. Şol wagt bir topar perizat peýda boldy. Hatam ýerinden turup, olara salam berdi. Olar salama jogap gaýtardylar. Hal-ahwal soraşylandan soňra, periler oňa:

– Siz tizräk garnyňyzy doýurup, özüňizi ajal duzagyndan halas ediň. Çünki, bu bagybossanlyk perileriň şasynyň gözüniň nury bolan gyzy Elken Melikäniň ýörite bagydyr. Biz bolsa bagbanlardyrys. Seniň günäň biziň boýnumyza galmasyn.

---

¹ Ýaşma – tebigy nagyşlary bolan gymmatbaha daş.

² Zümerret – gymmat bahaly daşyň bir görnüşi (izumrud)

Şonuň üçin biz sizi habardar edýäris. Eger sizi bu ýerde görse-
ler, heläk ederler. Onuň gelmeli wagty ýakyn geldi – diýdiler.
Hatam:

– Körleriň dilegi iki gözleri bolar. Meniň şol şazada perä
arzym bar. Şonuň üçin men bu ýere geldim – diýip, ýerinden
turdy. Şol wagt şazada periniň gelyändiginiň alamatlary peýda
boldy.

Bagbanlar Hatama:

– Siz bir burçda özüňizi az salym dürsäň. Biz arzyňyzy aý-
dyp, sizi oňa görkezeris – diýdiler. Hatam bir burçda töweregi-
ni synlap oturdy. Ol topar-topar guşlaryň uçup gelip, ýerde
düýrlenip, perizatlara öwrülendigini gördi. Olar özlerini dür-
sänlerinden soň, iýip-içmäge we meýlis gurnamaga giripdirler.
Hatamyň gözi tagtyň üstünde oturan göwne ýakymly, boýy-
kamaty gelşikli, ajaýyp görkli bir jadygöý perä düşdi. Hatam
ony bir gezek görmek bilen akylyny ýitirip, huşundan jyda
düşdi. Ol heniz munuň ýaly gözeli asla görmändi. Bihuşlukda
onuň gulagyna: «Eý, Hatam! Hudaýyň ýolundan uzaklaşma!
Eger şunuň ýaly işler senden çyksa, ýagşy işleri kim etsin? Sen
beýle işden hiç hili peýda tapmarsyň!» diýen owaz geldi. Ha-
tam bu owazyň haýbatyndan özüne geldi, şükür seždesini etdi
we ägä bolup durdy.

Bagbanlar:

– Eý, Melike! Bir-iki gün mundan ön bir adam bu ýere gel-
di. Melikäniň buýrugy oňa nähili bolar? – diýip arz etdiler.
Elken Melike:

– Ol meniň jemalyma aşyk bolup gelen bolsa gerek?! Ony
bu ýere alyp getirin – diýip buýurdy. Hatamy Elken Melike pe-
riniň ýanyna süýräp getirdiler. Melike onuň görmegeý ýigitdi-
gini gördi we oňa aşyk boldy. Hatam oňa perileriň şalarynyň
adaty bilen salam berdi we oňa ýagşy-dilegler etdi. Melike

ýörite desterhan ýazyp, Hatamy naharlady. Soňra ol Hatama bakyp:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň beýle paý-pyýada gezip ýörmekligiňden maksadyň näme? Sen adamzadyň içinden kimiň öwlady¹ bolarsyň? – diýip mähribanlyk bilen sowal berdi. Hatam hormat bilen ýerinden turup:

– Eý, Melike! Men Ýemen ýurdundandyr. Meniň adyma: «Hatam ibn Taý şa Ýemeni» diýerler. Men Beýik Taňrynyň ýolunda mätäç bendeler üçin janymy pida eýledim – diýdi.

Melike:

– Men: «Adamlaryň arasynda Hatam atly mätäç bendeler üçin janyny pida eden ýigit barmyş» diýen gürrüňi eşidipdim. Ony maňa ýetiren Taňra ýüz-münlerçe alkyş-taryp bolsun! – diýip, öz tagtynyň önünden bir kürsi goýduryp, Hatamy onda oturtdy we oňa hezzet-hormat etdi.

Hatam:

– Eý, Melike! Meniň başymda entek etmeli köp haýyr işlerim bardyr – diýdi we oňa başyndan geçiren wakalaryny birmebir beýan etdi. Ol Melikä Husnyýe Banuwyň ýedi sowaly, bu sowallar üçin ýola çykanyny, ýolda Temim söwdagäre sataşanyny, ol söwdagär üçin bu ýere gelenini aýtdy.

Hatam Melikä:

– Kişi iberip, ol biçäre aşyk Temimi bu ýere getirseňiz. Ol hem şu meýlisde oturyp, şatlansa ýagşy bolardy – diýip haýyş etdi.

Elken peri:

– Goý, bu iş siziň ygtyýaryňyza görä bolsun! – diýdi. Ol perilerden birnäçesine:

– Pylan ýerde bir daragt bardyr. Onuň astynda Temim atly bir ýigit oturandyr. Ony bu ýere alyp geliň – diýip buýurdy.

---

¹ Öwlady – çagalary. Bu ýerde «perzendi» manysynda.

Ol periler Temimiň ýanyna baryp, ýüzüne gülap suwuny sepdiler weli, ol huşuny ýitirdi. Olar ony göterip, bu ýere alyp geldiler. Ol özüne gelende, Elken peri bilen Hatamyň önünde oturandygyny gördi. Ol hormat bilen ýeri öpüp, salam berip ýerinden turdy. Temime hem Hatamyň gapdalyndan orun berdiler. Ol Hatam bilen Temime ýörite bir otagy taýýarlatdy. Olar birnäçe gijäni meýlis, gündizlerini uky bilen geçirdiler. Bir gije Hatam Elken Melike perä:

– Indi meniň sözümi kabul etseňiz, Temim bilen siziň arañyza nika gyýylaýsa nähili bolar? – diýip sorady.

Melike:

– Temim biziň jemalymyza mynasypdyr – diýip, onuň bu sözünü kabul etdi. Bu gije şu sözler bilen geçdi. Gündiz ötüp, ýene gije geçdi. Hatam Mahperiniň yüzüginini bir jam suwa üç gezek çaykap, suwa şerbet goşup, onuň ýarysyny Temime, beýleki ýarysyny bolsa Elken perä içirdi. Gije ýarym boldy. Melikäniň Temime mähribanlygy güýçlendi.

Hatam:

– Eý, Melike! Siz Temim biçäräni tapyşykdan mahrum etmäň. Goý, toýçulyk bolsun! – diýip arz etdi.

Elken peri:

– Eý, Hatam! Meniň ýanymda seniň hormatyň uludyr. Sonuň üçin men sözüňi ýykyp bilmerin – diýip jogap gaýtardy. Melike Temime mylaýymlyk bilen bakyp, enekesine:

– Siz baryp, atam Şaperä, enem Mahperä ýagdaýy mälim ediň. Eger olar razy bolsalar, Hatam ibn Taýýň sözünü kabul edip, toý tutuň – diýip buýurdy. Eneke baryp Şaperä wakany beýan etdi.

Şaperi:

– Eger Hatam ibn Taýýň erk-isleg şeýle bolsa, bize ol uly bagtlylykdyr – diýdi we toý serenjamyny tutmaklygyň kül-külüne düşdi. Ol säher bilen turup, döwletiň wezir-wekilleri

bilen Melikāniñ ýanyna geldi. Olar Hatam we Temim bilen gadyrly görüşdiler.

Ol Hatama:

– Siziň gadamyňyza biziň gözümiziň göreji gurban bolsun! Men Melikāni siziň hormatyňyz üçin Temime peşgeş eýledim – diýdi.

Elken periniň enesi bir topar periler bilen bu ýere gelip düşledi. Ol Hatam bilen Temimi görüp, bu işi oňlady. Şeýlelikde, Melike periniň ata-enesiniň razylygy alyndy. Perileriň adaty bilen birnäçe gün toý-tomaşa tutuldy. Melike bilen Temime nika gyýyldy. Aşyk-magşuk myrat-maksatlaryna ýetdi. Hatam ol ikisine süýji arzuwlar we ýagşy dilegler etdi. Olar Hatamdan hoşal boldular. Toýdan soň üç-dört gün ötdi. Hatam olaryň hemmesini jemläp, rugsat sorap:

– Indi men Gyzyly daga tarap gadam uraýyn. Bir-birine teşne bolan aşyk-magşuklar bardyr. Men olaryň işlerine hem ýardam bereýin – diýdi. Şaperi hoşwagt bolup, perilere:

– Hatamy tagt üstünde oturdyp, Gyzyly daga ýetirip gelin – diýip buýurdy. Periler ony, Gyzyly daga eltip, yzyna gaýdyp geldiler. Temim bilen Elken peri:

– Gyzyly dag bu ýerden örän uzakdadyr – diýip, ikisi bir tagtyň üstüne münüp, Hatamy bir-iki menzile çenli ugratdylar, soňra onuň bilen hoşlaşyp yzyna dolandylar.

Elkyssa, Hatam Gyzyly çölün içinden ýöräp barýardy. Onuň gulagyna ahy-nala bilen bir beýti gaýtalap aýdýan bir owaz geldi. Hatam:

– Meniň ýolum ýakyn boldy – diýip, Beýik Taňra alkyş-taryp aýdyp, onuň ýanyna bardy we ol bu beýti anyklady. Ol beýt şeýledi:

*Her kişi pygly-bedni¹ eýledi paş,
Kyldy ol öziğe ýaman ýoldaş.*

Hatam uly daragtyň şahasyndan asylan kapasanyň içinde bir adam ýyglaý, bu beýti gaýtalap oturandygyny gördi we oňa ýakyn baryp salam berdi. Ol salama jogap gaýtardy. Hatam:

– Eý, eziz adam! Seniň munça ahy-nala düşmegiňe näme sebäp boldy? Bu demir kapasanyň manysy nämendir? Maňa bu zatlary beýan edip ber – diýdi.

Ol adam ýene pygan çekip:

– Eý, juwan ýigit! Sen meni bir salym diňle! Men öz ahwalymy saňa aýdyp bereýin – diýip, söze başlady:

– Bu ýere ýakyn bolan bir şäher bar. Men biçäre ol şäherdendirin. Meniň adyma Hemrabaý diýýärler. Meniň atamnyň ady Ahmar baýdy we uly baýlaryň biridi. Ol hemişe söwdagärlik ederdi. Men bolsa hiç bir zadyň aladasynda bolman biperwaýlyk edip gezer ýörerdim. Atam maňa:

– Bu bolşuň bilen meniň baýlygym saňa asla nesip etmez – diýerdi.

Men onuň sözlerine hiç gulak gabartmazdym. Bir gün bolsa ol Beýik Taňrynyň takdyry bilen ahyret saparyna gitmekligiň ýüküni tutdy we bu ötegçi dünýäni taşlap, bakylyk ýurdunyň saraýyna tarap ýola düşdi. Onuň toplan köp dünýä maly maňa miras galdy. Men bir salym aýşy-eşretde döwran sürdüm we mes bolup ýaşadym. Atamnyň jemlän malyny gaýgy-gamsyz sowdum we ýeliň ugruna sowran ýaly edip, onuň soňuna çyk-dym. Onsoň meniň bar işim gedaýlyk etmek we dilegçilige meşgullanmak boldy. Men gündelik owkatymy zordan tapýardym.

---

¹ Pygly-bedni – bet işi, bozuk işi.

Bir gün men bazara bardym we ol ýerde bir mollanyň kitap açyp:

– Men kimiň öýünde hazyna gömlen bolsa, onyň başden bir bölegini almak şerti bilen tapyp bererin – diýen sözünü eşitdim. Men:

– Atam öýde hazyna gömüp goýan bolaýmasyn?! – diýen hyýaly göwnüme getirdim we ol mollanyň ýanyna baryp, onuň bu şerti bilen razylaşyandygymy aýtdym.

Şeýlelikde, men mollany yzma tirkäp, öýüme alyp geldim. Ol öýüň içini döküp-dörüp, çaksyz köp hazynany tapdy. Men bu tapynda örän şatlandym. Molla maňa:

– Eý, Hemrabaý! Indi sen wadaňy berjaý edip, bu hazynanyň başden birini maňa ber! – diýdi. Mende husytlyk duýgusy oýandy, onuň kanuny bölegini bermeklige gözüm gyýmady. Men oňa bu hazynanyň diňe ondan bir bölegini berdim we ony öýümden zorluk bilen çykaryp kowdum. Molla meniň bu etmişimden närazy bolup gitdi. Men bu hazynany hem az pursatda sowup ýokladym. Ýene meniň işim öňki ýaly gedaýlyk etmek boldy.

Bir gün men ol molla ýene sataşdym. Ol maňa mylaýymlyk bilen:

– Eý, Hemrabaý! Men saňa bir ylym öwredeýin, onsoň sen nirede hazyna gömlen bolsa, şony taparsyň we sen puly gaýgysyz sowup gezersiň – diýdi.

Mollanyň bu sözi meniň göwnüme hoş geldi we men oňa:

– Tizräk öwrediň! – diýip ýalbardym.

Molla:

– Men ony saňa sähra ýerde öwredeýin. Çünki, adamlaryň arasynda öwretsem, ol tilsimiň güýji bolmaýar – diýdi.

Men mollanyň bu sözüne güp ynandym we onuň şerti bilen razylaşdym.

Molla meni bu daragtyň aşagyna alyp geldi. Ol:

– Men ilki seniň gözüňe sürme tartaýyn. Goý, seniň gözüň ýiti bolsun! – diýdi.

Ol meniň gözlerime bir zat çaldy welin, gözlerimden suw gidip, kör boldum.

Men:

– Eý, molla! Seniň maňa eden bu işiň nähili tilsimdir? – diýdim.

Ol:

– Sen şu kapasanyň içine gir we şu beýti ahy-nala bilen okap ýygla. Bir gün bu ýere Hatam ibn Taý geler. Ol pylan ýerde ösýän otuň ýapragyndan alyp gelip, ony senin gözleriňe ýapgy edip daňar welin, senin gözleriň göreji ýene öňküsi ýaly bolar. Ýalançynyň çekjek jezasy, ine, şeýledir – diýip, meni kapasa salyp, bu daragtdan asdy we meni taşlap gitdi. Şol wagtdan bäri meniň ýagdaýym şu görüşiň ýalydyr – diýip, sözünü tamamlady.

Hatamyň onuň gözgyny halyna ýüregi gyýylyp rehim gel-di.

Ol:

– Eý, Hemrabaý! Sen hiç gam iýme! Bu ýagdaýyň bir alajy tapylar. Men Beýik Taňrynyň razylygy üçin şol otuň ýapragyndan alyp geleýin – diýip, Hemrabaýdan pata alyp ýola düşdi. Ol çölme-çöl, obama-oba aýlanyp, ol oty sorady.

Elkyssa, Hatam bir oba bardy. Obanyň adamlary ony gadyr bilen myhman aldylar. Olar ondan:

– Eý, eziz adam! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? – diýip soradylar. Hatam olara Hemrabaýyň başyndan geçiren wakasy-ny aýdyp berdi.

Ol:

– Men şol oty tapyp, onuň ýapraklaryndan alyp, ol biçäräniň gözlerine ýapgy ýapsam, onuň gözleri Hudaýtagalanyň emri bilen açylsa! – diýdi.

Bular:

– Eý, juwan ýigit ol ot Nurly çölde ösýär. Ýöne sen bu işiň haýyryndan geç. Ondan başga hem haýyrly işler köpdür. Sen şolaryň ugrunda bol. Çünki, ol çölde dürli zyýan beriji jandarlar köp. Seniň öz janyňa haýpyň gelsin! Ol ýerdäki içýandyr aždarhalar saňa ol otuň ýapragyndan almaga ýol bermezler – diýdiler.

Hatam olaryň bu sözünü kabul etmedi we Nurly çöle tarap ýola düşdi. Ol oňa ýetip, ýagdaýyň adamlaryň aýdyşyndan hem beterdigini gördi. Bu ýerde köp zyýanly jandarlar bardy. Ol Mahperiniň ýüzüginä agzyna saldy, Hüýr jyn şanyň hasasyny goluna aldy we öňe tarap ýöredi. Ol jandarlar Hatama haýbat atdylar. Olar hernäçe zäher dökseler hem Hatama hiç hili täsir ýetirip bilmediler. Hudaýtagala olaryň zyýanyndan Hatamy salamet saklady. Hatam ol otuň ýapragyndan ýygyp alyp, goltugyna salyp, Gyzyl çölün ýoluna düşdi. Ol az ýöräp, köp ýöräp, ol daragtyň düýbüne baryp ýetdi. Kapasadan Hemrabaýy çykardy. Ol alyp gelen ýapraklaryny ýapgy edip, onuň gözüne daňdy. Aradan bir-iki sagat geçdi. Hemrabaý gözünü açdy we älem-jahany öňküsi ýaly gördi. Ol Hatamyň gollaryny, aýaklaryny öpdi we oňa ýagşy dilegler etdi. Hatam oňa köp pullary we göwherleri berip:

– Eý, dogan! Sen indi öz watanyňa git. Seniň başyňdan geçiren wakalaryň saňa pent-nesihat bolsun. Mundan beýläk sen hiç haçan ýalan sözleme! – diýip, maslahat berdi.

Hemrabaý Hatam bilen hoşlaşyp, öz şäherine tarap ýola rowana boldy. Hatam bolsa, Husnabat şäherine ugrady. Ol gije-gündiz ýol ýöräp, köp muşakgatlar çekip, Husnabat şäherine ýetdi. Ol şazada Müniriň hüjresine baryp girdi. Olar hal-ahwal soraşdylar. Bu gije ötdi, daň atdy we gündiz geldi. Hatamyň gelendigi baradaky habary eşidip, Hüsniýe Melike enekesini Hatamyň yzyndyn iberdi. Eneke Hatamy myhmanhana alyp

geldi. Hal-ýagdaý soraşylandan soňra, Hatam depderini enekä berdi. Eneke ony Melikä peşgeş etdi. Melike bilen enekesi depderiň mazmuny bilen tanyşdylar. Olar Hatamyň bitiren işlerine:

– Berekella – diýdiler. Melike Banu pul, birnäçe göwher we bir hat bilen enekesini Hatamyň ýanyna ýollady. Eneke bu zatlary getirip Hatama berdi. Hatam bir gije-gündiz dem-dynç aldy, soňra ol Melikäniň hatyny okady: «Ilki Mähriban Taňrynyň, soňra Onuň pygamberiniň ady bilen! Siziň jogabyňyz dogry boldy. Indi biziň sizden haýyşymyz şudyr: Bir adamyň howlusynyň derwezesine şu beýt ýazypdyrlar:

*Rastlygy kim kylar yzhar¹,
Oňa ýar hemişe Birubar².*

Ol adam nähili dogrulyk edipdir. Ol adam nähili iş etmek bilen rahatlyk tapypdyr. Bu sözüň manysynyň dogry jogabyny tapyp habar ber. Wessalam, nama tamam.»

---

¹ Kylar yzhar – mälim eder.

² Birubar – Taňry.

HATAM TAÝYŇ DÖRDÜNJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINIŇ BEÝANY

Elkyssa, Hatam Husnyýe Melike Banuwyň hatynyň şertlerini berjaý etmeklik üçin ýol taýýarlygyny gördi. Ol Münir şazada bilen hoşlaşyp, ýola düşdi. Ol käte çölleri, kate sähralary, käte düzleri, käte daglary gezdi we özüne sataşan adamlardan gözleýän zady barada sorady. Emma hiç kim onuň soragynyň jogabyny aýdyp bilmedi. Aradan birnäçe wagt ötdi. Onuň ýoly bir çölün üstünden düşdi. Bu çölün ortasynda kenarynda her dürli agaçlar ösüp duran bir köl bardy. Onuň bir tarapynda bolsa örän uly bir daragt ösüpdür. Ýöne onuň her bir şahasynda kesilen bir baş asylyp goýlupdyr. Olaryň hemmesi peri ýüzli başlardy. Başlaryň ganlary ýere damyp durup, kölün suwuny gyzyl reňke öwürýärdi. Başlaryň hemmesinden ýokarda asylyp duran başa Hatamyň gözi düşdi. Ol munuň ýaly başy heniz görmändi. Ol baş beýleki başlardan iki esse belent ýerde zynjyr bilen baglanyp asylypdyr. Hatam ony görüp, ähli myrat-maksadyny unutdy. Onuň kalbynda gowga gopdy we aňyny aldyrdy. Hemme başlar Hatamy görüp, gaty gülüşdiler. Hatam bihuş bolup, ýykylyp galdy. Ol birnäçe wagtdan soň özüne gelse, agşamara bolupdyr. Hemme başlar daragtyň şahalaryndan düşüp, köle girip, gözden gaýyp boldular. Kölün bir ýanynda çadyrlar peýda boldy. Ol ýerde çyralar ýandy we meýlis esbaplary taýýar bolup durdy. Kölden perizatlar çykdylar. Olar oýnaşyp-gülüşip, her biri öz ýerine baryp oturdylar. Hatam bu perizatlaryň şol

kesik başlardygyny bildi. Olaryň arasynda bir peri näz-kereşme edip, hemmeden ýokarda tagtyň üstünde otyrды. Perilerden biri tagamdyr miweleri alyp gelip, Hatamyň önünde getirip goýdy. Ol:

– Eý, myhman! Siz şu tagamlardan iýip-için oturyň – diýdi.

Hatam:

– Bu tagtyň eýesiniň ady nämedir? Bu ýeriň ady nämedir? – diýip sorady.

Ol peri:

– Eger siz gije bu ýerde düşlesiniz, onda sorayan zatlaryňyzy bilersiňiz – diýip gitdi.

Elkyssa, birnäçe gün ötdi. Olar gijesi meýlis gurdular, gündizi daragtyň şahalaryndan asylyp durdular. Hatam tukat bolup, bu ýerde durjagyny ýa-da gitjegini bilmedi. Ahyry ol:

– Men bu syrda bihabar bolup gitmäýin – diýip, agşamara ol başlar bilen özüni köle taşlady. Ol gözünü açyp baksa, ýaşayşdan nam-nyşan bolmadyk bir çöle gözi düşdi. Hatam açsuwsuz hala düşdi. Ol näçe wagt ýörese hem hiç bir ýere ýetmedi. Ahyry ol teşnelikden ýaña ýykylyp galdy. Şol wagt Hydyr ata meňzeş Garyz atly bir kişi peýda boldy. Ol Hatama azkem suw berip:

– Eý, oglum! Sen bu işiň haýryndan geç. Öz işiňe meşgul bol. Bolmasa sen tä ajalyň gelýänçä bu daragtyň düýbünde galarsyň. Bu çölün adyna Çarusan diýerler. Sen goluňy maňa berip, gözüňi ýum – diýdi. Hatam oňa goluny berdi we gözünü ýumdy. Ol kişi:

– Indi gözüňi aç – diýdi. Hatam gözünü açyp seretse, özüni ol kölün we daragtyň ýanynda gördi. Ol öz-özüne:

– Men ol başy daragtyň üstünden düşürmesem bolmaz – diýip daragta dyrmaşdy. Ol daragtdan bir bethaýbat owaz çykyp, ol baş Hatamy aždarda deň kükregine çenli demine dartdy. Ol baş ony täzeden özüne çekdi. Hatam muňa çydap bil-

män, ysgyndan gaçdy. Hatama maslahat beren kişi peýda bolup, hasasy bilen daragty dürttdi. Daragt Hatamy birnäçe ädim ýere zyňyp taşlady. Garyz gözden gaýyp boldy. Agşam düşdi. Kesik başlar özlerini suwa taşladylar, Hatam hem özüni suwa taşlady. Ol kesik başlar ýaly gijäni meýlis etmek bilen, gündizini daragta asylmak bilen geçirdi. Aradan birnäçe gün ötdi. Ýene Garyz gelip ýetip, hasasy bilen daragty dürttdi. Hatam daragtdan ýere düşüp, öz aslyna geldi. Hatam Garyzyň aýagyna ýykylyp ýyglady. Garyz Hatama «Ismagzamy» ýat tutdurdy we oňa doganyň şertleriniň edeplerini öwrettdi. Ol:

– Sen «Ismagzamy» asla unutma! Ony agzyňdan düşürme. Ol seni bela-beterlerden gorap, öz penasynda saklar. Eger sen ony unutsaň, soňra puşman edersiş – diýdi.

HATAMYŇ SAM JADYGÖÝ BILEN IŞ SALYŞMAGYNYŇ BEÝANY

Garyz Hatama:

– Bu Melikäniň ady Zerrinpoşdyr. Ol Sam jadygöýüň gyzydyr. Sen baryp, Sam jadygöýi ýok etmeseň, maksadyňa ýetmersiň. Şu ýol bilen gitseň, öňünde Gyzył dag atly bir dag bardyr. Ol Sam jadygöýüň mekanydyr. Sen bu Ismagzam dogasyny hiç ýadyňdan çykarma – diýip, gözden gaýyp boldy. Hatam Beýik Taňra we «Ismagzamyň» bereketine bil baglap, ýol ýöredi. Ol bir belent daga baryp ýetdi we dagyň etegine gadam goýdy. Onuň aýaklary tä dyzyna çenli daşa gömüldi. Bu Sam jadygöýiň jadysydyr. Hatam «Ismagzamy» okap başlady. Daşlar onuň aýaklaryny goýberdiler. Hatam Gyzył daga çykyp, bir çeşmäniň başyny özüne mesgen tutundy. Ol gusul alyp päklen-di we «Ismagzamy» okamaga durdy. Bu doganyň bereketinden Sam jadygöýüň dagda eden jadyлары oňa kär etmedi. Hatam «Ismagzamy» yhlas bilen gaýtalady. Bu doganyň Sam jadygöýe täsiri ýetip başlady.

Ol:

– Bu nähili ajap güýç! – diýip kitap açyp gör-di. Ol ondan:
– Hatam ibn Taý gelipdir. Ol hemme jadyлары bozupdyr. Onuň bu ýere gelmegine Zerrinpoş gyzy Melike sebäp bolupdyr. Ol Melikä aşyk bolupdyr. Eger ondan oňürtmeseň, ol älem-jahany agdar-dün-der eder – diýip okady. Ol bir jady amaly-ny edip, bir gysym topraga dem urup, töwerege seçdi. Hatam

bir topar, perizat bilen Zerrinpoş Melikäniň seýkin basyp gel-ýändigni gördi. Zerrinpoş Melike Hatamyň ýanyna gelip, salam berdi. Hatam bihuş boldy we «Ismagzamy» okap bilmedi. Ol Hatamyň el-aýagyny baglap, Sam jadygöýüň ýanyna getirdi. Hatam huşuna gelende özüniň Sam jadygöýüň önünde durandygyny gördi. Sam jadygöý:

– Eý, Hatam! Sen Mahperiniň ýüzügin maňa ber. Men seni şu jadyňyň bendinden azat edeýin – diýdi.

Hatam:

– Ol ýüzük meniň janymyň içindedir. Ony hiç kim alyp bilmez. Ony almaklyga özümiň hem hetdim bolmaz – diýdi. Sam jadygöý:

– Muny oda taşlaň – diýip buýurdy. Jadygöýler ony oda taşladylar. Hatam Mahperiniň ýüzügin agzyna saldy we oduň içinde Hudaýtagalany ýat edip oturdy. Sam jadygöý kitap açyp Hatamyň köýmändigini bildi. Ol Hatamy täzedan öz ýanyna getirdi we onuň bendini açdy.

Hatam çeşmä gelip, gusul alyp, päklenmäge durdy. Oňa ýene bir jady gurnadylar. Bir topar periler bilen Zerrinpoş Melike peýdi boldy. Ol özüni bezäp, nâz-kereşme edip, Hatamyň ýanyna geldi. Ol:

– Atam seni jady bendiden açdy. Men seni ýene göreýin diýip geldim – diýdi. Hatam Zerrinpoş Melikäniň elinden tutmakçy boldy.

Ol:

– Eý, dostum! Sen maňa çyndan aşyk bolan bolsaň, onda maňa Mahperiniň ýüzügin bir gezek görkez. Men onuň nähili zatdygyny bir göreýin – diýdi. Hatam oňa ýüzügi görkezmäge maýyl boldy. Onuň gulagyna:

– Sen aldanyp galarsyň. Ýüzügi hiç kime görkezme – diýen bethaýbat owaz geldi.

Hatam bihuş boldy we bir sagatdan soň özüne geldi. Görse hiç bir jandardan nam-nyşan ýok. Ol gusul alyp, Allatagalyň atlaryny gaýtalamaga başslady. Sam jadygöý jady etmekçi boldy. Emma onuň jadysy ýöremedi. Ol jady amalyny etmeklik üçin şeytany çagyrdy. Şeytan onuň hyzmatyna häzir boldy. Sam jadygöý:

– Sen meni Hatam diýen beladan gutar! – diýip, arz etdi. Şeytan:

– Oňa meniň güýjüm ýetmeýär. Onuň agzynda «Ismagzam» bar, şeýle hem onda Mahperiniň ýüzügi bar. Men al salmak bilen ony şeytan etmäge¹ synanşaýyn – diýdi.

Sam kitap açyp gördi: Hatam yhtylam bolupdyr². Ol şol wagt jady okap, bir dem urdy. Tozanly ýel peýda boldy. Ol ýel Hatamy orap alyp, tozana bulady. Hatam özüni jadygöýüň önünde gördi.

Sam:

– Hatamy öldürip hem bolmaz, diri hem goýup bolmaz. Ol meniň goluma düşmeýär – diýdi.

Ol jady edip, bir dag peýda etdi. Hatamyň göwresini daşlara basdyryp goýdy. Diňe onuň kellesi daşlardan ýokarda durdy. Ol aç-suwsuz bolup galdy. Ol Allatagalany ýat edip ýatdy. Sam ony jady bilen saňsar etmekçi boldy. Emma onuň jadysy Hatama kär etmedi.

Hatam:

– Kim meni bu jadydan halas etse, men oňa Gyzyly dagyň patyşalygyny bererin – diýdi. Garawul perilerden Sertek atly biri jadyňyň syryny bilýärdi.

Ol:

– Bu işi men ederin – diýip, bir yşarat etdi.

---

¹ Şeytan etmek – düýşünde hapa bolmak.

² Yhtylam bolupdyr – düýşünde hapa bolupdyr.

Elkyssa, gije düşdi. Hemmeler uklady. Sertek jady assyrynlyk bilen gelip, Samyň eden jadysynyň garşysyny emel etdi we Hatamy alyp, çeşmä getirdi. Hatam tizden-tiz gusul alyp nejasatdan päklendi. Soňra ol garnyny doýurdy we teşneligini gandyrdy. Sertek jady hiç bir zatdan habarsyz bolan kişi bolup jaýyna baryp ýatdy.

Jadygöýler säher bilen turup Hatamyň gaýyp bolandygyny gördüler. Olar Samyň ýanyna:

– Dat bidat! – diýip bardylar. Sam kitap açyp, bu işi Sertek jady patyşalyk tamasy bilen edendigini bildi. Ol Sertege bakyp:

– Eý, haramzada! Sen uly jenaýat etdiň. Indi men seniň jezaňy bermesem bolmaz – diýip gazaplandy. Sertek jady gaçyp, Hatamyň ýanyna geldi we onuň aýagyna ýykylyp musulman boldy. Ol öň Samyň jadysynyň güýji bilen musulman däl. Sam jadygöý Sertege tarap bakyp, bir dem urdy. Sertegiň göwresi ot aldy. Sertek:

– Dat-bidat – diýip kömek sorady. Hatam Allatagalanyň atlaryny okap, dem saldy. Samyň jadysy çözüldi.

Sam hem jadygöýleri ýygnap, bir uly goşun taýýarlady. Ol Gyzyldagdan çykyp goşuny nyzama duruzdy. Ol her dürli jady etmeklige häzir bolup durdy. Hatam we Sertek jady:

– Indi Sam her hili jadyalary ulanar. Biz ägä bolup durmaly – diýdiler. Sam Hatama tarap bakyp bir jady etdi. Gara tupan peýda boldy, gök gürlledi, ýylдыrym çakdy, asmandan doly ýagdy. Sertek:

– Bu onuň jadysynyň eseridir – diýdi. Hatam Allatagalanyň atlaryny gaýtalap dem urdy. Ol şeýdip, Samyň leşgerini basdy we onuň jadysyny gaýtardy. Howa adaty halyna aýlandy. Sam ýene jady etdi. Hemme ýeri ot aldy. Sertek jady Hatama habar berdi. Ol: «Bu hem onuň eden jadysydyr» diýdi. Hatam ýene jady gaýtardy. Sam ýene başga bir görnüşli jady gurnady. Gözýetimde sansyz işler göründi. Sertek muny hem Hata-

ma habar berdi. Hatam «Ismagzamy» okady. Şirler gaýyp boldular. Birden Gyzył dagyň bir bölegi asmana göterildi. Sertek ýagdaýy Hatama duýdurdy. Hatam ýene «Ismagzamy» okap, Samyň jadysyny gaýtardy.

Elkyssa, Samyň etmedik jadysy, ulanmadyk usuly galmady. Emma onuň jadysy Hatama hiç hili täsir edip bilmedi. Ahyry ol jady edip howa göterildi we gaçyp gözden gaýyp boldy. Hatam Sertekden:

– Ol nirä gitdi? – diýip sorady.

Sertek:

– Ol Gumalak dagyndaky Amalak jadyňyň ýanyna gitdi. Eý, Hatam! Sen häzir bolup dur. Indi olar iki bolup gelerler – diýdi.

Hatam:

– Men bu iki haramzadanyň ikisini hem ýok etmesem bolmaz – diýip, Sertek bilen ýola düşdi.

Olar sansyz daragtlarda hetsiz-hasapsyz köp guşlar oturan bir bagy-bossana baryp ýetdiler. Sertek jady:

– Şu görünýän daragtyň, guşlaryň, wagşy haýwanlaryň hemmesi adamlardyr. Bu iş Amalak jadygöýiň jadysynyň netijesidir. Amalak jadygöý adamlary özüne tabyn etmekçi boldy. Ol özüne boýun bolmadyk adamlaryň hemmesiniň keşbini özgertdi. Amalak jadygöý olaryň birnäçesini daşa, birnäçesini guşa, birnäçesini daragta, birnäçesini haýwana öwürüp taşlady. Seniň gözüne görünýän şu daşlaryň, daragtlaryň hemmesi Amalagyň jadysynyň zory bilen suratyny üýtgeden adamlarydyr. Eger bir alajyny tapyp bulary aslyna getirilse, uly sogap iş bolardy – diýdi.

Hatam bir gije-gündiz Beýik Taňra ýalbaryp, «Ismagzamy» okap oturdy, dem urdy. Allatagalanyň gudraty bilen ol zatlaryň hemmesi adamlara aýlandy. Amalagyň jadysy täsirsiz boldy. Adamlar Hatama alkyş baryny aýtdylar. Olar uly leşger boldu-

lar we Gumalak dagyna tarap ýörüş etdiler. Ýolda bir suw derýa ýaly bolup göründi. Adamlar ol suwuň ýakasynda düşlediler. Hatam Sertekden:

– Bu suw näme? – diýip sorady.

Sertek:

– Bu hem Amalagyň edýän jadysydyr – diýdi. Hatam Allatagalanyň atlaryny gaýta-gaýta okamaklyga zor berdi. Bu jady hem peýdasyz, suw bolsa päk boldy. Olar bu suwdan ötüp, Gumalak dagynyň etegine baryp düşlediler. Amalak bu ýerde hem jady etdi. Hatam «Ismagzamy» okap, onuň bu jadysyny hem açdy.

HATAM BILEN AMALAK JADYGÖÝÜŇ WAKASYNYŇ BEÝANY

Sam jadygöý galan jadygöýlerini alyp, Amalak jadygöýüň ýanyna gaçyp geldi we ol Hatamyň üstünden oňa arz etdi. Oňa başyndan geçen wakalary başdan aýagyna çenli birme-bir beýan etdi. Amalak jady oňa teselli berip:

– Eý, Sam! Sen gam iýme! Eger seniň duşmanyň bir Hatam bolsa, biz ony tutup, özümize tabyn ederis – diýdi. Ol kitap açdy. Ol Hatamyň ýollardaky hemme jadylary peýdasyz edendigini we onuň bu gije Gumalak dagynyň eteginde düşländigini bildi.

Elkyssa, Amalak uzak-ýakyndaky jadygöýleri jemledi. Olaryň käbiri şir suratly, käbiri aždarha suratly janawerlere öwürülip, her hili haýwanlara münüp, sansyz leşger bolup, Gumalak dagyna tarap ýörüş etdiler. Olar söweş meýdanyna baryp jem bolup durdular we hatarlaryny düzdüler. Şol wagt Amalak bir jady etdi. Hetden aşa köp şirler peýda bolup, Hatamyň leşgerine tarap hüjüme geçdiler. Hatam «Ismagzamy» okap, dem urdy. Şirler özlerini Amalak tarapa urup, köp jadygöýleri heläk etdiler. Amalak ýene bir jady etdi. Älem-jahany ot aldy. Hatam «Ismagzamyň» bereketi bilen bu ody hem ýok etdi. Amalagyň leşgerini basdy. Amalak başga emel etdi. Dünýäni suw aldy. Ismagzamyň bereketinden suw Amalak tarapa akdy. Amalak ony gaýtardy.

Elkyssa, Amalagyň etmedik jadydysy galmady. Emma olaryň hemmesi täsirsiz boldy. Hatam Allatagala ýalbaryp, Onuň atlaryny gaýtalamaga zor berdi. Taňrynyň gudratyna jadygöýler garşy durup bilmediler. Guşlar uçup, haýwanlar ylgap gaçdylar. Hatam olaryň yzyndan dem urdy. Guşlaryň ganatlary, haýwanlaryň aýaklary köýüp galdy. Amalaga ybadat edýän jadygöýleriň hemmesi gara köýük boldy, Taňra ybadat edýän jadygöýler diri galdy. Amalak bilen Sam jadygöý gaçdylar. Hatam olaryň arkasyndan hem «Ismagzamy» okap, dem urdy. Olaryň öz göwrelerinden ot peýda bolup, kebelek ýaly bolup köýdüler. Olaryň külleri dowzahda mekan tutdular. Gyzyly dagy we Gumalak dagy bu jadygöýleriň şerinden aman boldular. Hatam Sertegi:

– Hemme jady kitaplaryny jemläp, bu ýere alyp gel – diýip buýurdy.

Iki jadygöýüň tagtynda bar bolan kitaplary ýygnap getirdiler we olary ýere gömdüler. Hatam Ismagzamy okap, dem urdy. Ol kitaplaryň hemmesi ýok boldy. Olardan almakçy bolan her bir kişi heläk boldy. Hatam ýene üç günläp Allatagalanyň gözeli atlaryny¹ okamaklyga zor berdi. Diri galan jadygöýleriň köňüllerinde saklanan jadylyk ylmy hem ýok boldy.

Hatam bu işlerden elini boşatdy. Ol Gyzyly dagynyň we Gumalak dagynyň adamlaryny jemledi we Sertegi olara patyşa belledi. Ol adamlara öwüt-nesihatlar berdi. Sertegi tagta mündürip oturtdy. Hatam bu ýerde üç-dört gün durdy, demini-dynjyny aldy. Soňra ol adamlar bilen hoşlaşyp, myrat-maksadynyň ýoluna düşdi. Ol birnäçe gün ýol ýöränden soňra kesik başlaryň mekanyna ýetdi. Emma ol kölüň hem, daragtyň hem başlaryň hem ýokdugyny gördi. Hatam muňa haýran galdy.

---

¹ Allatagalanyň gözeli atlary 99 sanydyr. Olardan başga «Alla» ady Ismagzamdyr, ýagny ol Taňrynyň iň uly adydyr. Şeýlelikde, bu atlaryň jemi ýüzdür.

ZERRINPOŞ MELIKE BILEN HATAMYŇ NIKALAŞMAGYNYŇ BEÝANY

Elkyssa, Hatam içinde ýeke kümüş derwezeli köşk bar bolan bir galany gördi. Ol onuň derwezebanlarynyň şol perisypat kesik baş gyzlardygyny bildi. Hatam olardan Zerrinpoş Melikäni sorady. Olar:

– Melike häzir döwletiň eýesidir. Indi biziň hemmämiz tilsimlerden gutulyp, aman bolduk – diýdiler.

Olar Melikä :

– Hatam geldi – diýip habar berdiler.

Melike wagty hoş bolup:

– Ony bu ýere alyp geliň – diýip buýurdy. Hatamy Zerrinpoş Melikäniň ýanyna eltdiler. Melike öz gapdalynda bir kürsüni goýdurup, onda Hatamy oturtdy. Ol Hatamy iýdirdi, içirdi. Soňra onuň hormatyna meýlis gurnadylar. Melike ondan atasynyň ýagdaýyny sorady. Hatam:

– Ataň Amalak jady bilen Sakara¹ myhmançylyga gitdi – diýdi. Melike atasynyň ölümüne gynandy. Hatam Melikä teselli berdi, Melikäni matamdan çykardy. Hatam:

– Indi yza ötdi², toý nobaty ýetdi–diýdi. Olar uly toý tutdular, görenler oňa höwes etdiler.

---

¹ Sakar – dowzahyň ýedi bölüminiň biriniň ady.

² Yza ötdi – ýas tutulýan günler geçdi diýen manyda.

Beýt

*Kyldylar turpaýy¹ mejlis ara
Etdiler bada neşabyn bala
Ortada raks² urup bazygär
Niçe gülruh, ajap hemme dilber.*

*Iki-iki bolup, hemme surur edip,
Iki oýnap, iki wurud aýtyp.
Nazy-nygmat zyýada heddiden,
Diýse bolgaý bu kasry huld birin.*

*Hatam şeýle bolup niçe hoş dil,
Dilberige berip ýene ýüz dil.
Diýdi: «Eý, janym örtgen mahwaş,
Sen üçin men bolup melamatkeş.*

*Galmady mende tab, mehjur men,
Ýadyň eýläp hemişe renjur men.
Imdi derdim alajny kylgyl»
Ne diýdim: «magnysyn okup bilgil.*

*Kyl terahhum maňa mynasypdyr,
Hassa köňlümni eýlegil mesrur.
Hüsniň olsun hemişe paýynda
Sen peşýe husn, özgeler bende»*

Elkyssa, bu meýlis gyzyşdy. Periler elinde bulgurlary tutup, päk şerap paýladylar. Zerrinpoş Melike:

---

¹ Turpaýy – geň, täsin; haýran galdyryjy.

² Raks – tans etmek.

– Eý, myhman ýigit! Sen bize başyňdan geçen wakalary be-ýan et. Seniň beýle sergezdan bolmagyňdan maksadyň näme?– diýip sorady. Hatam Melikäniň elindäki piýalany alyp içdi we tagzym bilen oturyp, öz hekaýasyny birme-bir aýdyp berdi. Ol Husnyýe Banuwyň ýedi sowalynyň jogabyny tapmaklyk üçin şunça sergezdançylyk edendigini gürrüň berdi. Soňra ol:

– Maňa Hatam ibn Taý şa Ýemeni diýerler. Men Hudaýtagalanyň ýolunda mätäç bendeler üçin janymy pida etdim– diýip, sözünü şu ýere çenli ýetirdi. Ol ýagşy dilegler etdi. Hemmeler oňa: «Berekella» diýdiler.

Bu gijäni Hatam olar bilen meýlisde geçirdi. Erte bilen Melikäniň üç-dört sany ýörite ygtyýary bolan hyzmatkärleri bilen oňa arzy-halyny aýtmaga bardy. Ol iki sany lagl-göwheri peşgeş berip, ol hyzmatkärleri Melikä söz aýtdyrmak üçin iberdi. Olar Melikäniň ýanyna baryp:

– Bu ýigit Keyan şalaryndan gelip çykýar. Ol Ýemen şasy eken. Ol sahy, görk-görmekde hem taýy ýok ýigit eken. Eger sen Hatamy kabul etseň, ol saňa söz aýdýar– diýdiler.

Melike razylyk berdi. Ol hyzmatkärler Hatama söýünji aýtdylar. Hatam bu habara şat bolup, ýene sowgat-peşgeş paýlady.

Elkyssa, olar bu gün öz adatlaryna görä, toý taýýarlygyny gördüler. Gül ýüzli periler toý lybasyny geýipdirler. Ol gije Melikäni Hatama nikaladylar we aşygy magşuga tabşyrdylar. Iki muştak tapyşdy. Olar birnäçe gün aýşy-eşretde boldular. Bir gün Hatam Melikä:

– Eý, janym, dilimiň şatlygy! Indi senden jogap bolsa, men Hudaýtagalanyň ýoluna gadam goýup, ol aşyklaryň hem işini hem tamam etsem! Olar maňa intizar bolup, garaşyp durmasyňlar!– diýip, arz etdi. Melike:

– Onuň ýaly bolsa meni Ýemeniň şasynyň köşgüne iberiň. Dünýä hadysasyz bolmaz. Onsoň siz öz işiňize meşgul bolsaňyz – diýdi.

Melikäniň sözi Hatamyň göwnüne jaý boldy. Ol bir hat ýazyp, bir-iki däne lagl-göwheri hem eline berip, birnäçe adamlar bilen Melikäni Taý şanyň ýanyna iberdi. Hatam olary ençe menzil ýola çenli ugratdy. Soňra ol onuň bilen hoşlaşyp öz ýoluna gadam goýdy.

Elkyssa, Zerrinpoş Melike beýikli-pesli çöl-sähralary gezip, Ýemen ýurduna baryp ýetdi we onuň habaryny Taý şa ýetirdi. Ol Melikäni hezzet-hormat bilen kabul etdi we ony ýörite onuň üçin taýyn edilen ýere ýerleşdirdi. Meluke Hatamyň hatyny we sowgat-peşgeşini Taý şa gowşurdy. Taý şa bu zatlara şat boldy.

HATAMYŇ ZERRINPOŞ MELIKE BILEN AÝRYLYŞANDAN SOŇ BAŞYNDAN GEÇIREN WAKALARYNYŇ BEÝANY

Hatam bu aýrylyşykdan soňra Beýik Taňra bil baglap daglary, düzleri we çölleri gezip, bir ýerde saklanman maksadyny gözläp köp gezdi. Ahyry ol Taňrynyň kazasy bilen Garym gadym diýen ýere baryp düşledi we bu köp adamly, owadan ýurtda adamlardan idegini sorap ýördi. Bir topar adamlaryň içinden biri:

– Şu ýakynda bir welaýat bar. Onda ýagşy adamlar köp. Olaryň arasynda Kühensal atly bir adam bolmaly. Sen bu soragyňy şol adamdan sora. Megerem, ol bu sowaly bilýän bolsa gerek – diýdi.

Hatam ondan ol welaýatyň ýolunyň salgysyny aldy, soňra ýola düşdi. Ol bu welaýatyň belent derwezeli bir şäherine bardy we onuň içine girdi. Bu şäheriň köçeleri gymmatbaha daşlar bilen bezelip goýlupdyr. Onuň owadanlygyny nazarda tutup oňa «şäherleriň gözeli» diýip at berse boljak. Onuň diwarlary göni salnypdyr. Bazarlary mata-marlakdan we dürli harytlardan doly. Saraýlary her hili mal-baýlykdan dykylyp doldurylypdyr. Hatam Hudaýtagala alkys taryp aýdyp, köçeleri synlap, ol Kühensalyň öýüni sorap tapdy. Hatam onuň howlysynyň uly derwezesiniň gymmatbaha daşlar bilen nagyşlanyp salynandy-

gy gördi. Derwezäniň önünde kürsilerde bolsa hyzmatkärler otýrlar. Ol derwezäniň ýokarsynda şu beýt ýazylyp goýlupdyr:

*Rastlygyny kim kylsa yzhar
Oňa ýardyr hemişe Birubar.*

Hatam Hudaýtagala şükür edip, şat bolup:

– Eý, keremli Taňry! Sen men bendä rehimdarlyk edip uzak ýolumy ýakyn etdiň! – diýip, Taňra alkys baryny aýtdy. Derwezäni saklaýan iki sany hyzmatkär ýetip gelip Hatamyň golaýaklaryny öpdüler we ony ugruna, goýmazdan myhmanhana alyp gitdiler. Şol wagt onuň önüne desterhan ýazyp, üstüne dürli-dümen tagamlary getirip goýdular. Hatam garnyny doýurdy, teşneligini gandyrdy. Myhmanhananyň bir tarapynda saraýa meňzeş bezelen bir jaý atlar üçin salnypdyr. Onuň beýleki tarapynda eýwanly köşge meňzeş jaýa dürli bezegli halylar düşelipdir. Hyzmatkär ýaşlar bolsa öz işlerine başagaý bolup ýörendiler. Hatam bu zatlary görüp haýran galdy. Şol wagt başga desterhan ýazylyp, onuň üstüne başgaça tagam çekildi. Bir adam gelip, Hatama:

– Hoş gelipsiň! – diýip, ýokary geçip oturdy. Hatam onuň sakgalynyň ýarysynyň ak, ýarysynyň bolsa garadygyny gördi. Ol ilki:

– Bu kişi Kühensalyň agtygy bolsa gerek – diýip güman etdi. Soňra onuň Kühensalyň özüdigini bildi. Hatam oňa hormat bilen ýagşy dilegler etdi. Ol Hatama bakyp:

– Eý, oglum! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň bu ýere sergezdançylyk edip gelmegiňden maksadyň nämedir? Seniň özüň haýsy ýurtdan bolarsyň?– diýdi.

Hatam oňa başyndan geçiren wakalaryny başyndan-aýagy-na çenli birin-birin beýan etdi. Soňra ol:

– Hüsniýe Banuwyň sowallarynyň birini siziň derwezäňiziň ýokarsynda ýazylygy durandygyny gördüm. Meniň sergezdançylyk etmegimiň sebäbi, şol sowalyň jogabyny gözlemekdir. Meniň özüm Ýemen ýurdundandyryn. Meniň atamyň adyna Taý Ýemeni öz adyma Hatam diýerler. Indi men biçäräni şol beýtiň syryndan habardar etseňiz, maňa uly ýagşylyk etdigiňiz bolar – diýip haýyş etdi.

KÜHENSALYŇ HATAMA AÝDAN SÖZLERINIŇ BEÝANY

Kühensal Hatamyň haýyşyny kabul etdi. Ol:

– Men ilki başda ýaman işleri ederdim. Ogurlyk etmek, humar oýnamak ýaly bozuk zatlara meşgul bolardym. Bir gün humar oýnap utuldym we garyp düşüp galdym. Men şonda öz-özüme: «Men indi patyşanyň hazynasyny uraýyn. Soňra men bu pälimden toba edeýin» diýip aýtdym. Bir gije men özümi taýýarlap, wagtyňy tapyp, şanyň köşgüne baryp, halkadyr ýüpleri ulanyp, hazyna jaýynyň üstüne çyktdym. Görsem hemme garawullar uklapdyr. Men hazyna jaýynyň içine girip, göterip bilen pullarymy bir däne göwheri alyp, baran ýolum bilen yzyma daşary çyktdym. Meniň ýolum bir jaýyň üstünden eltdi. On-da alty-ýedi sany ogry jemlenip, ogurlan zatlaryny paýlaşyp duran ekenler. Men tötänden olaryň üstlerinden bardym. Men:

– Harmanyňyza bereket – diýip, alyp gelen zatlarymy orta goýdum. Ogrular:

– Bu zatlar näme? Sen olary nireden aldyň? – diýip soradylar. Men olara eden işlerimi aýdyp berdim. Ogrular:

– Bu kişi ökde adam eken – diýip, meni bölüşige goşdular.

Olar göwheri görüp, öz dilleri bilen:

– Bu ýigidi ýoklasak, hemme zat özümize galar – diýip, maňa kast etmekçi boldular. Şol wagt bir gara eşikli adam bir tarapdan peýda bolup:

– Eý, melgunlar! – diýip, owaz etdi welin, ýer titräp gitdi. Ogrular gorkup, zatlaryny taşlap, gaçyp gitudiler. Ol haýbatly adam ýetip gelip maňa:

– Sen maňa dogrulyk bilen jogap ber. Ýalan sözleseň, tygdan ötersiň – diýip, Gyljyny depäme göterdi. Men oňa eden işlerimiň dogrusyny aýtdym. Ol:

– Sen dogry aýtdyň. Seniň dogruçyllygyň muzdyna bu mallary saňa berdim. Olar saňa halaldyr. Ýöne men saňa şeýle şert goýýaryn: Sen ýaman işleriňden toba etmeli we bu zatlary Taňrynyň ýoluna harçlamaly bolarsyň. Şonda seniň ömrüň uzyn bolar we sen asla garrylyk nyşanasyny görmersiň. Eger ýene ýaman işlere ýüz ursañ, wadaňa ters iş etseň, onda şu gyljyň başyňdan injekdigini biläý– diýip, gözden gaýyp boldy.

Men bu zatlaryň hemmesini öýüme alyp geldim. Men olara şu ymaratlary saldym, birnäçe gulam¹ we kenizek² tutundym, olary Hudaýyň razylygy üçin hyzmatlara buýurdym, açlara tagam, ýalaňaçlara geým berdim. Meniň bu işimiň owazasy şähere ýaýrap, patyşanyň ýanyna baryp: «Pylany ýaman kişidir. Ondan geň işler çykýar. Biziň gümanymyz: Ol biriniň malyny ogurlan bolmaly. Bolmasa onda munça baýlyk ýokdy» diýdiler.

Elkyssa, patyşa adam iberip, meni öz ýanyna getirtedi. Ol menden bu işiň syryny sorady. Ol:

– Sen köp harajatlar edýärmişiň. Sen munça dünýäni nireden aldyň? – diýdi. Men patyşanyň hazynasyndan ogurlap alandygymy, ogurlara sataşandygymy, gara eşikli adamyň maňa abaý-syýasat edip, toba getrendigimi, ol zatlary ýagşylyga sarp etmekligi nesihat berendigini soňra onuň gaýyp bolandygyny, ondan öňki eden ýaman işlerime çenli birme-bir dogrulyk bilen beýan etdim. Men patyşanyň hazynasyndan alan

---

¹ Gulam – erkek hyzmatkär.

² Kenizek – aýal hyzmatkär.

göwherimi patyşanyň özüne peşgeş berdim. Patyşa ony goluna alyp tanady. Ol bir salym oýlanyp, döwletiň wezir-wekillerine ýüzlenip:

– Munuň ýaly dogruçyl adam hiç ýerde bolmaz. Ol ölüm başyna gelse hem dogrusyny aýdýar. Ol: «Men ölerin» diýip gorkmaýar. Ol bu göwher bilen ýene dürli zatlary peşgeş berdi – diýdi.

Patyşa maňa bakyp:

– Eý, juwan ýigit! Sen ol tobaňy syndyrma, haýyr-yhsan işlerini etmegiňi taşlama. Eger seniň zatlaryň gutarsa maňa habar ber. Men saňa ýene şonça baýlyk bererin – diýdi. Kühensal ýene:

– Häzir meniň ömrüme sekiz ýüz ýyl bolupdyr. Ýene näçe ömrüm galan bolsa, men sahylyk ederin – diýip, hekaýasyny tamamlady.

Ol Hatamy ugurna goýmazdan baş-alty gün myhman aldy. Soňra ol:

– Eý, dogan! Ine, meniň derwezäme bu beýti ýazmagymyň sebäbiniň hekaýasy şeýledir – diýdi.

Elkyssa, Hatam Kühensal bilen hoşlaşyp Husnabat ýoluna tarap rowana boldy. Ol gije-gündiz çöl-beýewanlary gezip gel-ýärdi. Ol bir çeşmäniň başyna baryp, demini-dynjyny aldy. Onuň könlüne Zerrinpoş Melikäniň muhabbeti düşüp öz-özüne: «Men Ýemene baraýyn. Atam-enemi göreýin. Onsoň Zerrinpoş Melike bilen görüşip, Husnabada gitsem ýagşy bolar» diýdi.

Şol wagt bu ýerde bir erkek Boýtimar¹ iner we inen düýe ikisi adam ýaly sözleşdiler. Hatam olaryň gürrüňine gulak saldy. Inen düýe:

Eý, meniň ärim! Sen meni bu ýerde taşlap nirä barýarsyň – diýdi.

---

¹ Boýtimar – düýäniň, neriň ady.

Ner:

– Men Hudaýyň razylygy üçin haýyr işleri etmeklige barýaryn. Eger ölmesem, men ýene gaýdyp gelerin – diýdi.

Inen düýe:

Ol adam kimdir? Ol näme üçin pikir derýasyna gark bolup galypdyr? – diýip sorady.

Ner:

– Ol kişi Hatamdyr. Şu wagt onuň köňli bozulyp, haýyr ýoluny taşlap, hatyny ýadyna düşüpdür. Ol patyşanyň zekatçysynyň melikesiniň hekaýasyny eşitmändir – diýdi.

Inen düýe:

Ol hekaýat nähili? – diýip sorady.

BOÝTIMARYŇ SÖZLERINIŇ BEÝANY

Ner hekaýata başlady:

– Öten zamanda bir uly şäherde bir patyşa bar eken. Onuň at-owazasy, döwleti uludy. Ol ýurdunyň hemme hazynasyny zekatçysyna tabşyrypdyr. Onuň hazynasyndan edilen harajatlar onuň ygtyýaryndady. Taňrynyň kazasy bilen bir gün bir söwdagär gelip, ol zekatçy bilen aşna boldy. Bir gün ol söwdagär zekatça bir owadan gyzyň tarypyny edip berdi. Zekatçy oňa gaýybana aşyk boldy. Ol söwdagäre iki tyllany terezä goýup ölçäp berdi. Söwdagär oňa gyzy getirip berdi. Ol gyzyň görk-görmegi söwdagäriň taryplaýşyndan hem iki esse zyýadady. Ol gyzy gabanmaklykdan ýaňa nirede saklajagyny bilmedi.

Şäheriň bir parsah¹ daşynda gyrymsy agaçlaryň jeňňelligi bardy. Zekatçy ol gyzy bu ýerde saklamak üçin bir ymarat salmaklygy ýüregine düwdi we bu ýere ussalar, ýene köp kömekçi adamlary ýygnap getirdi. Olara jeňňelligiň ortasynda bir ymarat salmaklygy buýurdy. Zekatçy bu gurluşyga dünýäniň malyny sarp etdi we gulluk wezipesini öz bähbidine ulandy. Adamlar ol ýerden köşk ýaly edip bir ymarat saldylar, köşgüň daşyna beýik diwar aýladylar, uly derweze ýasadylar we onuň töweregine suw goýberip, köl ýaly etdiler. Köşge gämi bilen baraýmasaň, oňa ötüp girmekligiň başga alajy ýokdy. Zekatçy köşge barýan ýeke-täk ýol goýdurdy. Bu ýoly onuň özünden

---

¹ Parsah – takmynan 6 km.

başga bilýän adam ýokdy. Çarbagyň ortasynda daşdan bir howuz dikeldiler. Uly bir sandyk ýasap, oňa tylladan zynjyr berkitdiler, onuň beýleki ujuny bolsa daşa bagladylar.

Elkyssa, zekatçy melikesini üç ýüz kenizek bilen bu çarbagyň içine getirdi. Ol kenizekleriň ikiýüzi sazanda, ikiýüzi aýdymçy we ikiýüzi tansçydy. Melikäniň özi bolsa çañ¹ çalyardy. Ol howzuň dört tarapynda dört sany seki goýdurdy. Onuň üstüne dört reňkli çadyr dikdi. Sekileriň üstüne dürli reňkdäki düşekçeleri ýazdyrды we meýlis esbaplaryny taýýarlatdy. Zekatçy her gije bular bilen meýlis-şagalaň gurnady. Ol säher bolanda melikäni sandygyň içine, sandygy howzuň içine taşlap, derwezäni gulplap goýýardy. Şeýlelikde, ol gijesini aýşy-eşretde, gündizni bolsa gulluk wezipesinde geçirýärdi.

---

¹ Çañ – kirişli saz guraly. Arfa.

PATYŞANYŇ ZEKATÇYNYŇ ÇARBAGYNA BARMAGYNYŇ BEÝANY

Bir gün patyşa aw-şıkar etmek üçin sähra çykdy. Taňrynyň kazasy bilen ol awa gyzygyp, zekatçynyň çarbagynyň töweregindäki jeňňele düşdi.

Ol elguşyny awa saldy. Guş howada bir gezek aýlanyp, zekatçynyň çarbagyna tarap uçdy. Patyşa onuň yzyna düşdi. Patyşa azaşyp, esgerlerinden aýrylyp galdy. Onuň guşy baryp, zekatçynyň köşgüniň bir küňresine¹ gondy. Patyşa bir uly kö-lüň ortasynda galanyň bardygyny gördi. Ol guşuny çagyrdy. Emma guş onuň çakylygyna gelmedi. Patyşa guşuny taşlap gitmekligi özüne namys bildi. Ol nalaç bolup köle girdi we bir emel edip, galanyň derwezesiniň önüne geldi. Ol derwezäniň gulpuny gylyjyň ujy bilen açyp, galanyň içine girdi. Ol munuň ýaly ajaýyp ýeri henize çenli görmändi. Daşdan salynan how-zuň dört tarapyna dört sany çadyr dikilipdir. Meýlis etmeklik üçin hem zatlar taýýar edilip goýlupdyr. Emma bu ýerde hiç janly-jandar ýok. Patyşa hem ajygypdyr, hem suwsapdyr. Onuň ýanynda awlan iki sany towugy bardy. Ol çakmak dyşyny çakyp, uly ot ýakdy we towuklary kebab edip bişirdi. Ol horju-nyňdan tabak alyp, oňa salyp kebaby iýmekçi boldy. Baksa eli gara bolupdyr. Ol howzuň gyrasyna gelip goluny, ýuwmakçy

---

¹ Küňre – galanyň burçundaky diň.

boldy. Onuň gözüne bir tylla zynjyr göründi. Ol ony tutup çek-di. Onuň bir tarapy howzuň gyrasyndaky daşa baglanyp goý-lypdyr. Onsoň ol onuň beýleki ujuny tarty. Oňa bir agyr zat daňlypdyr. Patyşa zynjyrdan çekip ugrady. Bir sandyk peýda boldy. Zynjyr oňa berkidilen eken. Ol sandygy daşyň üstüne alyp goýup, haýranda bolup: «Bu sandygyň bir belasy bar bolsa gerek?! Meniň onuň bilen näme işim bar» diýip, kebabyň ýanyna bardy. Ol: «Eşiden adamlar aýp görerler» diýip ýene sandygyň ýanyna geldi. Ol biygytyýar bolup, sandygy açdy. Görse, sandygyň ýarysyna gymmatbaha düşekler salnyp goý-lupdyr. Olara aý ýaly gül ýüzli bir gözel gyz başyny goýup, uk-lap ýatyr. Ol gyz sandygyň şakyrdisyna oýandy we şa sypatly bir kişini gördi. Ol sandykdan çykyp, tagzym we nüz-kereşme etmeklik bilen şany çadyryň içine alyp gelip, kürsüde oturtdy. Ol gyz oňa:

– Hoş gelipsiňiz! – diýip, mylaýymlyk bilen bakdy. Şa or-nundan turup, kebaby alyp gelmekçi boldy. Ol gyz:

– Siz oturyň, kebabyň özi geler – diýip, bir tarapa bakyp, bir gezek elini çarpdy. Bir penjire açyldy. Iki sany peri ýüzli kenizek peýda boldy. Olaryň biri golunda desterhan, beýlekisi bolsa dürli dümen tagamlar alyp geldiler. Ol ýene bir tarapa ba-kyp, elini çarpdy. Ýene iki sany perisypat kenizek ellerinde çüýşeli şerap, saz gurallaryny alyp geldiler. Ol ýene başga tara-pa bakyp, elini çarpdy. Ýene bir sany şadyýan peri sypat keni-zek tans oýnap geldi. Olar ýagşy dilegler edip oturdylar. Tä gün ýarym bolýança meýlis we şagalaň boldy, iýlip içildi. Içi-len meýlerden hemmeleriniň ýüzleri oýnap güldi. Bu meýlisde periler bir-birleri bilen bäsleşdiler. Patyşa ol perileriň birden seýkin basyp, gaýyp bolandyklaryny gördi. Ol gyz ornundan turup, çadyryň perdelerini düşürdi. Ol: «Indi az salym dynç almaklygyň wagty boldy» diýip, patyşanyň boýnuna gol salyp, nüz-kereşme etdi.

Elkyssa, ikindi wagty boldy. Patyşa bilen ol gyz bu wagta çenli bile gülüp oýnaşdylar. Patyşa:

– Eý, Melikäm! Indi siz maňa jogap berseňiz. Men bir patyşa adam. Men leşgerlerime jogap berip, täzeden siziň hyzmatlaryňyzy görmek üçin gelsem–diýdi. Melike:

– Eý, patyşa! Ikimiziň aramyzdaky bu iş ýaşryn bolsun! – diýdi. Patyşanyň elinde gymmatbaha ýüzügi bardy. Ol ony Melikä berdi.

Melike:

– Eý, patyşa! Sandykda meniň başymyň astynda bir gutujyk bardyr. Şony maňa alyp beriň – diýdi. Patyşa ony alyp berdi. Gülruh¹ sandygy açyp, ýüzügi onuň içine taşlady. Patyşa bak-sa, sandygyň içi bu ýüzüğe meňzeş ýüzükden doludy. Patyşanyň beren ýüzügi olaryň arasyna goşulyp öwüşgin atdy. Patyşa muňa haýran galdy. Gülruh:

– Meniň ärim örän gabanjaň kişidir. Ol meni ahmal görýär. Meniň başyma her gün şunuň ýaly söwdalar düşýär. Men siziň ýaly patyşalardan nyşana alyp galýaryn. Köp patyşalar maňa ýüzük peşgeş berip, gelmäge wada berip gitdiler. Heniz olar gelenoklar. Meniň size bir arzym bar. Siz meni sandyga salyp, sandygy öňküsi ýaly howza taşlaň. Derwezäniň gupuny hem baglap soňra ýoluňyza gidiň. Ärim bu işleri bilmesin, goh-galmagal bolmasyn – diýip, wesýet etdi.

Patyşa Gülruhyň diýşi ýaly edip, öz ýoluna düşdi. Ol kölden ötdi, esgerlerini tapdy we öz köşgüne baryp dynç aldy.

Boýtymar:

– Aýal diýýäniň işi şunuň ýaly bolar. Men ençeme ýyl saňa hyzmat etdim. Indi men Hudaýtagalanyň razylygy üçin ylgaýyn. Men Hatam ýaly bolmaýyn– diýip, ýoluna rowan boldy.

---

¹ Gülruh –gül ýüzlü. Bu ýerde ol söz ol gyzyň ady hökmünde berilýär.

Hatam Boýtimardan şunuň ýaly öwüt-nesihatlary eşitdi we özüne gelip, şükür seždesini etdi. Ol beýle ýagdaýlardan habardardy boldy we şol wagt ýerinden turup, Husnabat tarapa ýola düşdi.

Ol pes-belentlerden ötüp, Husnabat şäherine ýetdi we baryp şazada Münir bilen görüşdi. Bu ikisi ol gije bu ýerde boldular. Ertesi ir bilen Melike Hatamyň habaryny eşitdi we enekesini onuň ýanyna iberdi. Eneke saraýa gelip, Hatamy görüp, şat boldy. Ol Melikäniň tabşyrygy bilen ondan köp zatlar sorady we Melikäniň adyndan bu ikisini gadyrlylyk bilen myhmançylyga çagyryp gitdi. Olar Melikäniň myhmanhanasyna bardylar. Eneke bilini guşap, üç güne çenli olara myhmandarlyk etdi. Soňra Hatam bilen şazada bir gijäni saraýda geçiripdir. Daň atdy. Eneke pul, gymmat baha daşlar bilen Melikeden bir hat alyp geldi. Ol Melikäniň tarapyndan habar getirip, öz jaýyna gitdi. Hatam haty alyp açdy we onuň mazmunyny okady: «Éý, maksat-myratlaryň soltany! Siz dördünji sowalyň jogabyny depdere dogry ýazypsyň. Biz size ýagşy dilegler etdik. Indi başınjy sowalyň jogabyny tapmaklyk üçin ýola gadam goýsaňyz, sowal şudur:

*Bar ilmiň kim jahanda Kuhy-nida¹,
Näge bu ism oňa bolar peýda.*

Ol dag nähili dagdyr? Onda owaz edýän kimdir? Onuň owaz etmeginiň sebäbi nämedir? Ol Kuhy-nida haýsy tarapdadyr? Bu sylaryň habaryny bize dogrulyk bilen ýetiriň. Wessalam, nama tamam!

---

¹ Kuhy -nida – owaz çykyp duran dag.

HATAM TAÝYŇ BÄŞINJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINİŇ BEÝANY

Elkyssa, Hatam Melikäniň haty bilen tanşyp, Şazada Münir bilen hoşlaşyp, çöl-beýewana tarap ýola düşdi. Ol Allatagala bil baglap, onuň rehmätinden we jomartlygyndan umyt edip, bilini mäkäm baglap ýöräp barýardy. Ol özüne sataşan her bir adamdan bu owaz barada sorýardy. Emma ony hiç kim bilmeýärdi. Ol bir tarapa bakyp ýöräp barýardy. Onuň gözüne bir çöl göründi. Bu ýerde sansyz köp adamlar Hatama tarap ýöräp gaýtdy. Hatam olaryň ýanyna ýakyn geldi. Olaryň hemmesi Hatamyň önüne tarap ylgadylar. Gelip, onuň el-aýagyny ogşadylar we togap eýläp, ony bir kürsüniň üstünde oturdylar. Onuň önüne desterhan ýazdylar, üstüne dürli-dümen tagamlary goýdular. Olar:

– Eý, eziz myhman! Sen tagama gol ursan, ondan soň biz agzymyzy açaly. Biz agzymyzy bekledik– diýdiler .

Hatam bu ýagdaýa haýran galdy. Ol iýip-içip garnyny doýurdy, teşneligini gandyrdy. Adamlar hem tagamlardan iýip doýdular. Şol wagtda olar bir tabydy alyp gelip, bir adamy göre goýdular. Hatam bu adamlardan:

– Bu nähili adatdyr?– diýip sorady. Olar:

– Bu adat biziň şähermiziň düzgünidir. Biz bir kişi ölse, tä bir ýolagçy gelýänçä, çöle gelip oturýarys. Ýolagçy duşsa biz agzymyzy açýarys we ölini topraga tabşyrýarys. Eger kyrk günläp ýolagçy sataşmasa hem, kyrk günläp oraza tutýarys.

Eger uzak wagtlap ýolagçy gelmese, bu ýagdaý öliniň betbagtlygynyň nyşanasy bolýar. Siz bu ölä ýedi gün bolanda bize sataşdyňyz– diýip, şatlanyp jogap berdiler.

Olar Hatamy ugruna goýmazdan, şähre alyp geldiler. Ony bir ýagşy jaýa eltdi we owadan gyzlardan oňa hyzmat etmek üçin goýdular. Olar Hatama näz kereşme bilen bakýardylar. Ol üç güne çenli olara gyýa göz bilen bakmady. Ol gyzlar ata-ene-lerine Hatamynyň ýagşy tarypyny etdiler.

Halaýyk Hatamdan başyndan geçen wakalary beýan etmekligini haýyş etdiler. Hatam olara Husnyýe Banuwyň Kuhy-nida baradaky sowalyňa çenli gürrüň berdi. Adamlaryň içinden bir goja adam turup:

– Biz mollalardan we jahankeşdelerden: « Kuhy-nida gündogar tarapdardyr. Ol örän daşdyr. Onuň ýollarynda bela-beterler köpdür. Oňa her kim ýetip bilmez. Kuhy-nidanyň eteginde bir uly we abadan şäher bardyr. Onuň adamlary güler ýüzlüdür. Olar hiç haçan kesellemeýärler we ölmeýärler» diýip eşidipdik – diýdi.

Hatam:

– Eý, ýagşy adamlar! Jomart Hudaýtagala meni bu ýere ýetiripdir. Eger Ol islese, meni ol şähre hem ýetirer. Siz maňa jogap beriň – diýip, olardan rugsat sorady. Olar Hatama jogap berdiler. Ol adamlar bilen hoşlaşyp ýola düşdi.

Ol ýolda köp geň-taň wakalary görüp, birnäçe mütdetden soň, uly we abadan bir welaýata gelip girdi. Ol töweregini synlap görüp, bu ýerde görüstanlygyň ýokdugyna göz ýetirdi. Hatam: «Megerem, Kuhy-nida şähri şu şäher bolsa gerek» diýip, güman etdi. Ol şäheriň adamlary ondan:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? – diýip soradylar. Hatam:

– Men Kuhy-nida şäherine barýaryn – diýdi. Olar:

– Onuň ýoly örän uzakdyr. Oňa ýetmek gümany bolmaz. Onuň ýolunda bela-beterler köpdür – diýdi.

Hatam olara:

– Nesip bolsa, Beýik Taňrynyň özi meni ol ýere ýetirer – diýdi.

Olardan biri Hatamy öýüne getirip, myhman aldy, onuň öňüne desterhan ýazyp, iým-içim goýdy. Öý eýesi ýene bir tagam alyp gelip:

– Eý, eziz myhman! Seniň bu ýere basan gadamyň bereketinden bir lezzetli et gola geldi. Gel, ony bile iýeli! – diýdi.

Hatam:

– Seniň munça taryplaýan bu tagamyň nämäniň etidir?– diýip sorady.

Ol:

– Bu adamyň etidir. Ol örän süýjidir– diýdi. Hatam:

– Siz adam etini iýip, Hudaýtagaladan gorkmaýarsyňyzmy?– diýdi. Ol:

– Biz adamhor däldiris. Ýöne bir kişi kesel bolsa, ony goýun ýaly soýup, etini bölüp, bişirip iýmek bu şäheriň adamlarynyň adatydyr. Bu sebäpden biziň şäherimizde görüstan ýokdur– diýdi. Hatam:

– Siziň adatyňyza Beýik Taňrynyň näleti bolsun!– diýip, bu şäherden çykyp, sährä ýoluna düşdi.

Hatam çöldür-sähralary köp gezdi we teşne boldy. Ol bir depä çykyp, çar-töweregini synlady uzakdan guşlar görüldi. Ol: «Elbetde, ol ýerde suw bardyr» diýip güman edip, şol ýere bardy we bir howuz gördi. Ol ondan suw içip, ýoluny dowam etdi.

Hatam birnäçe gün ýol ýöränden soňra, başy açyk, aýagy ýalaňaç, saç-sakallary ösgün adamlary bolan bir ýere baryp ýetdi. Ol adamlaryň odun ýygnap ýörendiklerini görüp, olardan:

– Siz oduny näme üçin ýygnaýarsyňyz?– diýip sorady. Olar:

– Biz hindi halkydyrys. Bu gün biziň birimiz öldi. Biz onuň jesedini oda ýakyp, köýdürýäris. Ol hatyny bilen bilelikde ýan-ýar?– diýdiler. Hatam:

– Diri adamy nädip oda köýdürýärsyňyz?– diýip sorady. Olar:

– Ölen adam bilen hatyn aşyk-magşukdyr. Olar ölenlerinde hem bile bir ýerde ölýärler – diýdiler. Hatam öz-özüne: «Elbetde, bu şähre girip bolmaz» diýip, sähra tarap ýola düşdi.

Hatam birnäçe gün ýol ýöräp, ýene bir şähre ýetdi. Ol bir ýere baryp, bir hindiden bir käse suw diledi. Ol hindi öýünden bir käse şerbet we bir käse süýt alyp çykdy we iki käsäni hem Hatama berdi. Hatam olary içip teňneligini gandyrdy. Hindi:

– Eý, myhman! Siz bize myhman boluň! – diýip, ony myhmanhanasyna getirdi. Aradan bir sagat ötenden soňra, bir tabakda süýtlaş alyp geldi. Hatam ony iýip, garnyny doýurdy we dynjyny aldy. Ol hindi:

– Eý, juwan ýigit! Üç-dört gün bizde myhman bol– diýip, oňa köp mähribanlyk etdi. Hatam hindiden:

– Siz ýagşy adam ekeniňiz. Emma dirini öli bilen bilelikde goşup, oda köýdürýärsiňiz. Bu nähili adatdyr?– diýip sorady. Hindi:

– Är-hatyn ikisi bir kişidir. Olaryň biri ölüp biri diri galsa, diri galan kişi äre hem çykyp, aýal hem alyp bilýär. Bu sebäpden olaryň ikisini hem bilelikde oda köýdürüp goýberýärler – diýdi.

Ertesi uly mertebeli hindiniň biri öldi. Hatam bu adata syn etmek üçin ol ýere bardy. Ölen kişiniň dört sany aýaly täze geýimleri geýip, hiç kime bakman ýöräp barýardy. Olar dogan-garyndaşlary bilen hem gepleşmeýärdiler. Hatam ol hatynlara:

– Eý, gül ýüzli aýallar! Siziň özüňizi diri wagtyňyzda oda girip köýdürmegiňiz nähili işdir? – diýip, sowal berdi. Olar:

– Biz saňa nämähremdiris¹. Utanç haýa etmän sen biz bilen sözleşjek bolýarsyň. Ärimiz ölendigi sebäpli biz ölüleriň hasabyndadyrys. Biziň ärimiziň jesedi bilen bile bir ýere barmagymyz ýagşydyr – diýip, jogap berdiler we olar ärleriniň jesedi bilen bilelikde oda girdiler.

Olaryň ikisi äriň iki goluny, beýleki ikisi bolsa äriň iki aýagyny tutdy. Hatam Mahperiniň ýüzüginini agzyna salyp, Hüýr jyn şanyň ýüzüginini barmagyna dakynyp, ol oduň içine girip oturdy. Jemagat ony saklajak bolup, köp synanyşdy, emma ol bu raýyndan gaýtmady. Ahyry olar odunyň dört tarapyndan otladylar. Ot tutaşdy, onuň içindäki öli-dirileriň göwreleri köýüp kül boldy we külleri howa tozap gitdi. Hatam ol külün içinden salamat çykyp, myhman bolan ýerine geldi. Öý eýesi:

– Eý, juwan ýigit! Sen niçik diri galyp bildiň? – diýip sorady Hatam:

– Meni Taňrym diri saklady – diýip, jogap berdi.

Hatam ol hindi bilen hoşlaşyp, sähra tarap ýola rowana boldy. Ol ençe wagtlap ýol ýöräp bir welaýata baryp ýetdi. Ol bu ýerde gowgalary belende galýan bir topar adamlara sataşdy. Olar tabyda diri adamy daňyp, görüstana tarap barýardylar. Ol diri adam dat-perýat edýärdi. Hatam olaryň birinden:

– Siziň edýän bu işiňiz nähili işdir? – diýip sorady. Ol kişi:

– Bu biziň şähermiziň adatydyr. Biz eger hatyny ölse äri bilen, äri ölse hatyny bilen goşup, göre salýarys. Bu ýigidiň «dat-bidat» diýip, gowga etmegi bikärdir we oňa peýda bermez – diýdi.

Hatam ol adama:

---

¹ Nämährem – ýat adam.

– Sen köp goh-galmagal etme! Men gije gelip, seni görden alaryn – diýip, teselli berdi. Adamlar öli aýal bilen diri adamy bir görde gömüp gtdiler.

Gije düşdi. Hatam garawullardan ötmegi başarmady we göre baryp bilmedi. Aradan üç gije ötdi. Dördünji gije garawullar ol göre saklamagy bes etdiler. Hatam göre açyp, ol adamy çykardy we ondan ötünç sorady. Ol onuň eline bir bölek pul berip, ýarym gije bolanda ony başga welaýata iberdi, özi çöle tarap ýola düşdi.

Hatam ýolda özüne duşýan geň-täsin zatlara tomaşa edip, ýol ýöräp baryardy. Ýolda oňa söwdagärler sataşdylar. Hatam olar bilen bir gije söhbetdeş boldy we olardan Kuhy-nidanyň ýoluny sorady. Olardan bir adam:

– Sen baş-alty gün ýol ýöräniňden soňra, iki sany ýola baryp ýetersiň. Sen olaryň çep tarapyndakysyndan ýöreme. Çünki, onda bela-beterler köpdür. Şonuň üçin sen sag tarapdaky ýola düş! – diýip, oňa ýoly salgy berdi.

Hatam ýol ýöräp, onuň salgy beren iki ýoluna baryp ýetdi. Ol bu ýere ýetýänçä gözleri ýadady we çep tarapdaky ýola düşüp gitdi. Ol birnäçe günläp ýöredi we bir tarapy dürli agaçlar, her hili otlar ösüp oturan tokaýlyk, beýleki tarapy bolsa soňsuz çöl bolan bir ýere baryp ýetdi. Ol Taňrynyň her hili gudratyny synlap tokaý bilen çölüň ortasyndan ýöräp, birnäçe wagtlap ýoluny dowam etdi. Bir gün ol tokaýdan sansyz köp dürli janawerleriň tizlik bilen çykyp gelyändiglerini gördi. Olar isle pil, isle şir, isle keýik, isle uçýan guşlar, isle ýöreýän haýwanlar bolsun, tapawudy ýok, bir-birine bakmaýarlar. Hatama hem seretmeýärdiler.

Hatam:

– Bu janawerleriň yzyndan gelyän bir bela bar bolsa gerek?! – diýip, bir belent daragtyň üstüne çykdy we çar tarapyňy gözledi. Ol haýbatly, gözleri ot ýaly ýanyp duran, gulak-

lary ýiti hanjar ýaly, gerdenindäki uzyn tüýleri tiken ýaly bir janaweriň ýöräp gelýändigini gördi. Ol daragtyň ýanyna gelip haýbat atdy, dyrnaklary bilen ýer dyrmalady we agaja dyrmaşyp, Hatama topuldy. Hatam onuň özüne topuljakdygyny çaklapdy. Ol Allatagalany ýatlap, hanjaryny çykaryp, oňa saldy we onuň dyrnaklaryny kesip goýberdi. Ol janawer ýere düşdi, soňra ýene Hatama hüjüm etdi. Hatam oňa täzededen hanjar urdy. Onun garnyndan tä kükregine çenli ýarylyp, içki goşlary dökülip, ýere ýykyldy. Onun içinden çykan zäherden tokaýa ot düşdi we oduň gyzgyny Hatamyň duran şahasyna ýetdi. Ol ýokary dyrmaşdy. Aradan iki sagat ötdi. Ot peseldi. Hatam ol janawerini garnynyň ýyrtylyp ölendigini we oduň ondan çykandygyny gördi. Ol daragtdan ýere düşüp, şükür seždesini etdi, Beýik Taňra alkyş baryny okady:

– Eý, Taňrym! Sen maňa abraý berdiň – diýdi. Ol onuň gulagyny we üç-dört dişini syndyryp alyp, ýola düşdi. Bir-iki günden soňra ol bir abadan şähre gelip girdi. Onuň bazarlary mallardan, harytlardan doludy. Emma onda adam neslinden hiç kim ýokdy. Hatam haýran bolup, çar tarapyny synlady. Ol belent derwezesi mäkäm berkedilen bir galany gördi. Hatam onuň derwezesiniň ýanyna bardy. Ýokardyn bir-iki adam:

– Eý, kişi! Ölmejek bolsaň, tizräk bir gapdala çekil! – diýip gygyrdy.

Hatam:

– Onuň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Derwezebanlar:

– Näçe wagtdan bäri bu welaýatyň üstüne bir bela düşdi. Oňa «Gara gulak» diýerler. Käbir kişiler oňa: «Otly käse» hem diýýärler. Ol janawer şol käsäni pyrlap başlaýar. Ol käsäniň degen ýeri ýanyp, köýýär. Ol bu welaýatda köp adamlary heläk etdi, galanlary bolsa çar tarapa gaçyp gitdiler. Patyşamyzyň oňa güýji ýetmedi. Ol her gün gelýär we gözüne görenen her bir

zady ýok edýär. Indi onuň geljek wagty ýakyn geldi. Içinde janyň bar bolsa, çaltrak ondan gaç – diýdiler.

Hatam:

– Ol janawer maňa pylan tokaýda sataşdy. Beýik Taňrynyň hemaýaty bilen men ony heläkledim – diýip, onuň gulagy bilen dişlerini görkezdi. Garawullar Hatamy patyşanyň ýanyna alyp geldiler we oňa ýagdaýy habar berdiler. Ol Hatamy gadyrly garşylady we ondan:

– Eý, juwan ýigit! Sen ol janaweri nähili öldürdiň? – diýip sorady. Hatam gören we eden işlerini beýan eýledi we ol janaweriň gulagyny hem dişlerini oňa peşgeş berdi. Patyşa bilen wezir-wekiller Hatamyň daşyndan üç mertebe aýlanyp, alkyş baryny aýtdylar.

Elkyssa, olar Hatamy üç-dört gün saklap myhman aldylar. Bu habary eşidişip, uzak-ýakyndan adamlar gelip, her kim öz öýüne baryp düşlediler. Olar Hatama ýagşy dilegler etdiler. Bir gün Hatam olardan Kuhy-nidanyň ýoluny sorap, jogap aldy. Patyşa Hatamyň eden işleri barada habardar edip, Kuhy-nidanyň patyşasyna bir haty depdere ýazdy we ol depderi onuň eline berdi. Ol bir serdary Hatamyň ýanyna goşuny bilen goşup:

– Myhmany Kuhy-nidanyň serhedine ýetirip geliň – diýip buýurdy. Ol serdar nökerleri bilen Hatama hemra bolup, birnäçe günläp ýol ýöräp, Kuhy-nidanyň serhedine ýetdi. Ondan son ol Hatam bilen hoşlaşyp yzyna dolandy.

Hatam ýene ençeme wagt ýöräp, abadan we hoş howaly bir şähre ýetdi. Derwezebanlar ony ugruna goýmazdan patyşalarynyň ýanyna alyp geldiler. Patyşa ony hormatlap myhman aldy. Ol:

– Eý, juwan ýigit! Sen haýsy ýerden gelip, nirä barýarsyň? Bu ýere hezreti Isgenderden¹ başga bir kişi gelen däldir – diýdi.

Hatam oňa başyndan aýagyna çenli gören wakalaryny birme-bir aýdyp berdi. Patyşa şat bolup, bir päkize jaýy Hatam üçin taýýarladyp, myhmandarlyk etdi. Hatam gündizlerine bu şäheri gezip, gijelerine myhmanhanada dynç aldy. Kuhy-nidanyň bir etegi bu şäheriň çetinde ýerleşýärdi. Hatam adamlardan Kuhy-nidany sorady. Olar:

– Eger sen bu ýerde bolsaň, ony özüň hem bilersiň – diýip, jogap berdiler.

---

¹ Hezreti Isgender – (Aleksandr Makedonskiý–biziň eýýamymyzdan ön 356-323) – Gündogarda Isgender Zülkarneýn ady bilen meşhur bolup, Makedoniýa patyşasy Filip ikinjiniň ogludyr. Isgender gadym dünýäniň meşhur basybalyjylaryndan biri bolup, biziň eramyzdan 336 ýyl ozal patyşalyk edipdir. Ol köp ýerleri: Eýrany, Hindistany, Arabystany we başga-da birnäçe ýurtlary basyp alýar. Gündogar halklarynyň, şol sanda türkmen halkynyň halk döredijiliginde we edebiýatynda hem Isgendere degişli köp sanly folklar eserlerine we rowaýatlara duş gelmek bolýar. Ol 33 ýaşynda ýogalýar.

KUHY-NIDANYŇ SYRLARYNYŇ BEÝANY

Hatam bu ýerde bir aý töweregi durdy. Ol Kuhy-nida barada hiç zat bilip-bilmedi. Bir gün adamlardan biri başga biriniň adyny tutup:

– Eý, pylanyň ogly pylany? Kuhy-nidadan haýbatdan doly owaz eşidildi. Eý, dogan! Men häzir bolup, seniň hyzmatyňa geldim – diýip, Kuhy-nida tarap sarsar ýeli¹ ýaly bolup ylgap gitdi. Galan adamlar gaýgy-gama düşüp, dileg edip, Taňra ýal-barmaga başladylar.

Hatam:

– Kuhy-nidanyň syry şudur – diýip, gitmekçi boldy. Şol wagt ýene bir owaz eşidildi.

Hatam: «Men Kuhy-nidanyň syryny has ýagşy bilmesem bolmaz» diýen pikirde durdy.

Ýene bir adam:

– Eý, pylanyň ogly pylany! – diýip, başga bir adamy çygyrdy. Ol kişi hiç kime bakman gidip barýardy. Hatam onuň yzından ylgady. Adamlar ony saklajak boldular. Emma saklap bilmediler. Hatam Kuhy-nidanyň üstüne çykyp barýardy. Ol adam hem şol tarapa ylgaýardy. Birden şäherler gözden gaýyp boldy. Olar örän hoş howaly, al-ýaşyl ösüp duran bagy-bossanly, güller açylyp, hoş yslyr ýaýrap duran bir ýere bardylar. Ol

---

¹ Sarsar ýeli – içinden geçip barýan güýçli sowuk ýel.

gülleriň içinde zülpleri boýy bilen deň, ýüpek parça güler ýüzli bir näzenin dilber bir kişä salam berip:

– Eý, wepadar ýar! Men size intizar bolup durun – diýip, ikisi gujaklaşyp görüşdiler. Hatam olara ýetýänçä, ol ikisi ýere ýykylyp ýok boldular. Hatam baryp ol ýerde, bu ikisiniň zynnyň hem galmandygyny gördi. Hatam haýran galyp, ahy-pygan tartdy.

Ol:

– Kuhy-nidanyň syry, munuň ýaly eken – diýip, başyny seždä goýup, Allatagala alkyş taryp aýtdy. Ol seždeden başyny göterip, Hudaýtagalany ýat edip, şähre tarap gadam goýdy. Ol birnäçe günläp, ýol ýöredi. Uzakdan bir derýa göründi. Hatam derýanyň ýanyna baryp seretse, onuň beýleki kenary görünmeýärdi. Bu ýerde gämi hem ýok, hiç bir jandar hem ýok. Ol ýene başyny seždä goýup, Allatagala ýalbaryp:

– Eý, Taňrym! Asmanlary ýerleri, hemme barlyklary, mahluklary ýaradan seniň özüňsiň! Men bolsa seniň ejiz bendäň Hatamdyryn. Maňa şu tolkun atyp duran derýadan geçmeklige özüň hemaýat et! – diýip, başyny göterdi. Derýanyň kenarynda bir gaýyk peýda boldy.

Hatam:

– Ýa, Alla! – diýip, oňa mündi. Ol ençe günläp, ol kenara tarap ýüzdi. Allatagala onuň her günki iým-içim rysgalyny ýetirdi. Ahyry onuň beýleki kenary göründi. Hatam kenara düşüp, demini dürsäp, öz ýoluna rowan boldy. Ol beýikli-pesli ýerleri synlap barýardy. Onuň önünde bir uly dag peýda boldy. Bu dagyň daragtlary gyzyly reňklidi. Hatam birnäçe günläp, ol dagy tomaşa edip ýöredi. Ol ýene bir uly derýa baryp ýetdi. Ondan ötmekligiň mümkinçiligi ýokdy. Ol ençe wagtlap derýanyň kenaryny ýakalap gitdi. Ol derýadan öter ýaly geçelge tapmady. Ol nala edip, Beýik Taňra ýalbardy. Ol ýerden başyny göterip baksa, derýanyň ýüzünde guşa meňzeş bir surat

aýlanyp dur. Hatam onuň üstüne mündi. Ol surat sarsar ýeli bilen iteklenýän ýaly gije-gündizi ýöredi. Onuň her günki tagam rysgaly ol ýerde peýda bolýardy. Hatam bu derýadan hem salamat geçdi. Ol Allatagala şükür etdi.

Hatam ýene ýola rowan boldy. ol süýt ýaly akyp gelýän Kümüş derýa ýetdi. Ol: «Suwdur» diýip, güman eýläp bir goly bilen suwdan aljak boldy welin, goly kümüş dek boldy. Hatam bu derýanyň kümüşdendigini bildi. Ol Allatagala ýalbaryp, başyny sezdä goýdy. Başyny göterip baksa, ýene başga bir jana-
weriň suratyna meňzeş zadyň durandygyny gördi. Ol oňa münüp, birnäçe günden soň kümüş derýadan hem ötdi. Ol Allatagala alkyş aýtdy we ýene ýoluny dowam etdi. Ol bir tarapy dag, beýleki tarapy derýa bolan ýere baryp ýetdi. Ol derýa bilen dagyň arasyndan ýöredi. Ol bu dagyň hemme daşlary lagl, altyn ýakut, kümüşdendi. Hatamyň bu daşlara höwesini gidip, olaryň her görnüşinden aldy. Ol öňe ýörese, olardan has gowy daşlar göründi. Ol öňki alan daşlaryny taşlap, bulardan aldy. Ol öňe ýörese, olardan ýagşy daşlary gördi. Ol öňki daşlary taşlap, bu daşlardan göterdi. Gepiň keltesi, onuň birnäçe günläp, işi şuna meňzeş boldy.

Bir gün ol uly çeşmä ýetdi. ol Hudaýtagala alkyş-taryp aýdyp, ol suwdan bir owuç içdi. Onuň gollary öňki durkuna geldi. Emma dyrnaklary kümüş ýaly bolup galdy. Bu wagat ol dynç almaklygy we uklamaklygy ýüregine düwdi. Birden çeşme tolkun atdy. Hatam muňa haýran galyp seretdi. Çeşmeden iki sany başy adamyňky ýaly, aýagy piliňki ýaly, dyrnaklary şiriňki ýaly, garagaş, garagöz, şirin söz zat peýda boldy. Hatam gylyjyny çykaryp olara haýbat atdy. Olar:

– Eý, Taňrynyň bendesi! Biz hem seniň ýaly Taňrynyň bendesidiris. Sen bizden gorkma. Biz saňa nesihat bereris – diýdiler.

Hatam gylyjyny gynyna saldy we olary diňledi. Olar:

– Eý, juwan ýigit! Sen ol alan daşlaryňy taşla. Eger olary taşlamasaň, seniň işleriň tamam bolman galar – diýdiler.

Hatam:

– Men kimiň daşlaryny alypdyryn? – diýdi.

Olar:

– Seniň pylan ýerden alan zatlaryň näme? – diýdiler.

Hatam:

– Men olary Taňrymyň ýerinden aldym. Hemme zatlar Taňrynyň ýaradan zatlarydyr – diýdi.

Ol ikisi:

– Seniň bu sözüň hakdyr. Emma olar adamdan başga mahluklaryň nesibesidir – diýdiler.

Hatam:

– Eýsem adam perzentlerinden hormatly mahluk hem bar-mydyr? – diýdi.

Olar:

– Beýik Taňrynyň ýanyndan adamzatdan hormatly mahluk ýokdur. Hudaýtagala oňa akyl nygmatyny eçilmek bilen hormatlady – diýdiler.

Hatam:

– Ol daşlar adamlara mynasyp dälmidir? – diýdi.

Olar:

– Daşlar ýeriň ýüzünde aýan hem gizlin ýagdaýda bolýarlar. Aýan daşlar perilere, jynlara, döwlere niýetlenilendir. Ynsana bolsa gizlin daşlar degişlidir. Çünki, ol akly bilen onuň ýaly daşlary tapýar. Şonuň üçin oňa gizlin daşlar laýykdyr – diýdiler.

Hatam:

– Men ol daşlaryň hemmesini almadym. Men olardan gar-daşlaryma görkezmek üçin aldym. Meniň olardan peýda görme-k maksadym ýok – diýdi.

Olar:

— Şeýle hem bolsa, sen olary taşlap git – diýdiler.

Hatam näälaç olaryň hemmesini taşlady.

Olar Hatama:

– Bizden nyşana bolsun – diýip, birnäçe däne lagl böleklerini berdiler.

Hatam:

– Ýol nirede? – diýip, olaryň özüne ýoluň salgysyny bermeklerini haýyş etdi.

Olar:

– Seniň ýoluňda ýene biri altyndan bolan, beýlekisi otndan bolan iki sany derýa bardyr. Bu derýalardan ötsen, onda sen maksat-myrazyňa ýetersiň – diýip, çeşmä girip gözden gaýyp boldular.

Elkyssa, Hatam bu çeşmäniň boýunda ýagşy dem-dynjyny aldy, soňra ýola düşdi. Ol birnäçe gün ýol ýöräp, bir derýa baryp ýetdi. Hatam ol wagt teşnedi. Ol derýanyň kenarynda öwüşgini gözüni gamaşdyryp duran merwerit¹ bardygyny gördi. Munuň ýaly ajaýyp daş patyşalarda hem ýokdur we ony hiç bir kişi gören däldir. Hatamyň oňa göwni gitdi. Bu wagt onuň ýadyna ol iki kişiniň nesihaty düşdi. Ol derýadan elini çekip, onuň kenarynda oturdy. Onuň suwy baldan şirin we süýtlen akdy. Hatam derýanyň suwundan içdi, ondan ötdi we ýola rowana boldy. Ol köl bolup ýatan ýene bir suwa ýetdi we ondan hem geçip ýoluny dowam etdi. Ol topragy we suwy altyn bolup duran bir ýere bardy. Bu ýerde göýä hemme zat tylladan ýasalan ýalydy. Hatam Beýik Taňrynyň gudratyny synlap barýardy. Oňa altyndan bir dag göründi. Ol bu daga köp muşakgat çekip ýetdi we onuň bulut bilen barabar bolup duran belent dagdygyny gördi.

---

¹ Merwerit – dür.

Elkyssa, ol kän jan çekip, Altyn dagyň üstüne çykyp töwe-regine tomaşa etdi. Soňra ol ýene ýola düşdi we suwlar akyp duran, serwi, arça, derek ýaly agaçlar ösüp duran bir uly meýdana baryp ýetdi. Ol onuň bir tarapynda dury suwly howzy, dikilen çadyrlary, beýleki tarapyndana bolsa eýwanly beýik köşgi gördi. Altyndan we kümüşden goýlan kerpiçler bu köşge özbo-luşly bir bezeg berýärdi. Atlas düşekçeler we gymmatbahaly halylyar düşelen köşgüň içinde desterhan ýazylyp, onuň üstüne dürli-dümen tagamlar goýlupdyr. Hatam ol tagamlardan iýip, garnyny doýurdy we suw içip teşneligini gandyrdy. Ony uky basmarlady we bir salym uklady. Ol ukudan oýanan wagty bir topar periler peýda boldy. Hatam perileriň kadasy bilen olara salam berdi, periler salama jogap gaýtardylar.

Olar:

– Eý, juwan ýigit! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Seniň bu ýere gelmekden näme maksadyň bar? – diýip soradylar.

Hatam:

– Men häzir Kuhy-nidadan gelyärim. Meniň adyma Hatam ibn Taý şa Ýemeni diýýärler – diýip, başyndan geçiren wakala-ryny beýan etdi. Periler onuň başarjaňlygyna «Berekella» diý-diler.

Hatam perilerden:

– Bu dagyň ady näme? Bu köşgüň eýesi kimdir? – diýip sorady. Periler:

– Bu dagyň ady Altyn dagdyr. Bu ýerden tä Kap dagyna çenli Süleýman alaýhyssalamyň Şahbal ibn Şahruha peşgeş be-ren ýeridir. Şahbal ibn Şahruhyň gözüniň nury bolan bir gyzy bardy. Onuň adyna Esma peri diýerdiler. Noşleb peri Esmanyň terbiýeçileriniň biridir. Esma Altyn dagy Noşleb perä peşgeş etdi. Bu dag tä Kap dagynyň çäklerine çenli onuň mülküdir. Bu çarbag bolsa Noş leb periniň ýörite mekanydyr. Ol häzir gelse gerek – diýdiler we ýerlerinden turdular. Şol wagat topar-topar

kepderiler peýda boldular. Olar ýerde togalandylar, bir silkinip, perilere öwrüldiler we ýerli-ýerine geçip özlerini dürsediler. Hatam olaryň hemmesinden ýokarda altyn tagtyň üstünde owadanlygy bilen özüne çekiji bir periniň oturandygyny gördi. Ony gören adam ýşk söwdasyna sataşyp, kalbyna aşyklyk gowgasy düşýärdi. Ol periniň näz-kereşmesinden Hatamyň kalbyna düşen uçgun ot bolup tutaşdy we ol özüni ýitirdi. Hatam özüni bu ýagdaýdan çykarmak üçin «Lä hawla»¹ okady we Beýik Taňryny taryplap, ýardam sorady.

Ol:

– Eý, yns-jynsy ýaradan Taňry! Sen munuň ýaly görkli bendeleri ýaradypsyň – diýip, Hudaýa şükür etdi. Hatam çalasynlyk bilen ornundan turup, edep tagzym bilen oňa salam berip ýagşy dilegler etdi. Şol wagt ortada desterhan ýazylyp, dürli-dümen naz-nygmatlar getirildi. Olar iýip-içenlerinden soň, saçak ýygnaýdy. Ondan soň Noşleb peri mähribanlyk bilen:

– Eý, juwan ýigit! Sen haýsy çemeniň gülüsiň we haýsy bossanyň bilbilisiň. Sen bu ýerik niçik düşdün? – diýip sorady.

Hatam:

– Men biçäre bende Ýemen topragyndan bolaryn. Meniň adyma Hatam ibn şa Taý Ýemeni diýerler – diýip, başyndan geçiren wakalarynyň hemmesini birin-birin gürrüň berdi. Ol Hüsniýe Banuwyň dört sowalynyň jogabyny tapyp, başınji sowalyň jogabyny gözläp Kuhy-nidadan gaýdyp gelýändigini aýtdy we:

– Beýik Taňry siziň ýurduňyza salamatlyk bersin – diýip, ýagşy dilegler etdi. Hatamyň bu gürrüňini eşidenler oňa:

---

¹ Lä hawla – howply ýagdaýa düşülende okalýan dilegleriň biri. Onuň doly görnüşi: «Lä hawla we lä kuwwata illä billähi-azym», ýagny «Beýik Taňrynyň güýç we kuwwaty hiç bir zatda ýokdur».

– Berekella! Seniň janyňa bereket! – diýip, alkyş okadylar. Noşleb peri uzakdan-ýakyndan perileri jemledi we Hatamyň hormatyna uly meýlis gurnady. Aradan bir hepde geçdi. Noşleb peri:

– Eý, Ýemen döwletiniň şazadasy! Eger sen tutuş ömrüňi bu ýerde geçirseň, bize ýagşy bolardy. Biz saňa guwanardyk – diýip, mährem sözledi.

Hatam ýerinden turup:

– Eý, ýagşyzadalaryň soltany! Men biçärä rugsat bolsa ýagşydyr. Çünki meniň ýoluma gözlerini dikip garaşýanlar bardyr. Eger men öz rahatlygymy gözlesem, günäkär bolaryn – diýip, jogap sorady.

Noşleb peri:

– Onuň ýaly bolsa rugsatdyr – diýdi. Ol Hatamy ýola ugratdy, ony öz döwletiniň araçäğine eltip hoşlady we yzyna dolandy.

Hatamyň ýeke özi ýola düşdi. Ol köp muşakgat görüp, Altyn derýasyna baryp ýetdi. Ol onuň beýleki kenaryna göz ýetmeýän uly derýadygyny gördi. Hatam ýene başyny seždä goýdy we Allatagala ýalbaryp, bu derýadan ötürmegini sorady. Ol seždeden başyna göterip görse, bir gaýyk derýanyň kenarynda dur. Ol Hudaýtagalany ýat edip, onuň üstüne münüp, oturdy. Ol gaýyk uçýan guş ýaly bolup ýüzüp barýardy.

Elkyssa, Hatam derýanyň beýleki kenaryna sag-salamat ötdi. Ol gaýykdan düşüp, gury ýere gadam basdy. Şol wagt gaýyk gözden ýitdi. Hatam Hudaýtagala şükür etdi, oňa alkyş aýtdy we onuň tarypyny ýetirdi.

Hatam ýene öz ýoluna rowana boldy. Ol ürgün çägeli çöle ýetdi. Wagt günorta boldy. Çöl günün yssysyndan ýaňa ot ýaly gyzdy. Hatamy teşnelik basmarlady. Onuň ysgyn-mydary gidip, huşuny ýitirip ýykyldy. Birden çeşmeden çykyp, Hatama iki bölek çörek we suw beren şol iki kişi peýda boldy. Olar

Hatamyň başyny dyzlaryna aldylar we onuň üstüne kölege etdiler. Hatam huşuna geldi. Olar Hatamy aç-suwsuzlykdan çykardylar.

Ol ikisi:

– Bu yssylyk ot derýasyndan gelýär. Sen gam iýme! – diýip, oňa bir ýüzük berdiler.

Olar:

– Indi saňa ot täsir etmez. Sen ot derýasyndan öteniňden soňra ony derýanyň kenarynda goýup git. Bolmasa, saňa ol ýüzügiň peýdasyndan zyýany köp bolar – diýip, gözden gaýyp boldular. Hatam Hudaýa köp şükür edip, ýola rowana boldy. Ol bu ýüzügi agzyna salyp, ýol ýöredi.

Elkyssa, ol ot derýasyna ýetdi. Bu derýanyň äpet tolkunlary möwç urup, kenara gelip ýetýärdi. Hatam başyny çäge sürtüp, Beýik Taňrydan amanlyk ýoluny diledi. Ol ahy-nala edip, başyny göterdi. Ol seredip görse, ot derýasynyň kenarynda gümmeze meňzeş bir zat peýda bolupdyr. Hatam onuň içine girdi. Ol zat gämi ýaly ýöredi. Her demde uly tolkunlar we geň tapanlar peýda bolýardy. Ol birnäçe gün bu ot derýasynyň içinde galdy. Onuň beýleki kenary asla görünmedi. Hatam ýene başyny seždä goýup, Beýik Taňrydan özüni bu derýadan sag-aman ötürmekligi diledi. Ol gümmez çalt ýüzüp ugrady.

Hatam gözünü ýumup:

– Indi men oduň içine gark bolaryn – diýdi. Gümmez derýanyň içine çümdi. Hatam huşuny ýitirdi we birnäçe wagtdan soň özüne gelip gözünü açdy. Ol derýadan hem, gümmezden hem nam-nyşan ýokdugyny we özüniň howpsuz ýerde durandygyny gördi. Ol bu ýerde demini dürsedi Allatagala şükür etdi we ýüzügi kenarda bir ýere goýup ýola düşdi.

Hatam bir-iki gün ýol ýöränden soňra, gözüne mähirli görünyň bir ýere ýetdi. Ol haýran galyp, ýöremekligini dowam etdirip barýardy. Ol bir daýhana sataşdy. Hatam onuň ýanyna

baryp salam berdi. Daýhan salama jogap gaýtardy. Bu daýhan tiz-tizden ýokary bakýardy.

Hatam:

– Siz tiz-tizden ýokary bakar ýaly mende näme alamat gördüňiz? – diýip sorady.

Daýhan:

– Münir atly bir şazada bar. Ol Hatama sabyrsyzlyk bilen, gözünü ýola dikip garaşýar. Indi Hatamyň gelmeklige wada beren wagty doldy. Ol Hudaýtagalanyň ýoluna girip gidipdi. Men sizi şol Münir şazadanyň garaşýan Hatamyna örän menžedýärin. Şonuň üçin men tiz-tizden asmana bakýaryn – diýdi.

Hatam ýyglap:

– Men şol Hatamdyryn – diýdi.

Daýhan özüni Hatamyň aýagyna taşlady.

Elkyssa, bu ikisi tanşyp oturdylar. Daýhan desterhanyň üstünde nan, gatyk, suw goýup, Hatamy hormatlap myhman aldy. Hatam daýhandan atasy Taý şanyň hal-ahwaly barada sorady. Ol onuň hal-ýagdaýyny aýdyp berdi. Hatam öz ahwaly barada Taý şa bir hat ýazyp, ony daýhana berdi. Ol ýene birnäçe däne göwher, lagl böleklerinden oňa peşgeş berip:

– Bu zatlar seniň ömrüňe ýeter. Sen olary satsaň baý bolar-syň – diýdi. Hatam daýhana ýagşy dilegler etdi we ol:

– Meniň hatymy Taý şa ýetir – diýdi. Soňra ol daýhan bilen hoşlaşyp Husnabat şäheriniň ýoluna tarap rowana boldy.

Daýhan Hatamyň hatyny Taý şa ýetirdi. Ol şat boldy, bu daýhana söýünji peşgeşini berdi we ony köşk emeldarlygyna belledi. Daýhan göwherleri satyp, uly baýlaryň hatarynda boldy. Taý şa Hatamyň ýagdaýyny bilip, Zerrinpoş Melikä habar berdi. Şa hem, Zerrinpoş Melike hem bu hoş habara şady-horram boldular.

Elkyssa, Hatam ýene birnäçe gün çöl-beýewanlary gezip, Husnabat şäherine ýetdi we Münir şazadanyň hüjresine gadam

goýdy. Ol şazada bilen gujaklaşyp görüşdi we bu gije dem-dynjyny aldy. Ertesi ir bilen Husnyýe Banu Hatamyň gelendigi baradaky habary eşitdi we enekesini onuň ýanyna iberdi. Eneke şazadanyň hüjresine geldi we Hatam bilen Melikäniň dilinden hal-ahwal soraşdy. Hatam bilen Münir şazada Melikäniň myhmanhanasyna bardylar. Eneke olary dürli-dümen tagamlar bilen üç günläp myhman aldy. Hatam Kuhy-nidanyň depderini enekä berdi, eneke bolsa ony Melikä gowşurdy. Melike Hatamyň gören wakalary barada okap, oňa: «Berekella» diýdi. Hatam bilen şazada bu gije dem-dynç aldylar. Gije ötdi we gündiz geldi. Melike enekesinden pul, peşgeş we bir hat iberdi. Eneke şazadanyň hüjresine geldi we bu zatlary Hatama tabşyrdy. Soňra ol Hatam bilen hoşlaşyp Melikäniň hyzmatyna bardy.

Hatam Melikäniň hatyny açyp okady. Onda şu beýt ýazylypdyr:

Alty boldy sowal aglamy¹

Habar «Badygird» hammamy²

«Eý, aşyk! Meniň baş sowalyma berlen jogaplar dogry boldy. Indi meniň altynjy sowalym şu beýtdir. Onuň manysy, Badygird atly hammam haýsy ýerde, we haýsy adam salypdyr. Oňa «Badygird» diýip at berilmeginiň sebäbi näme? Munuň ýaly heläkçilige eltýän hammam salmaklygyň sebäbi näme? Ine, şu altynjy sowalyň jogabyny tap. Wessalam-nama tamam»

---

¹ Agmaly – belli edileni, mälim bolany.

² Badygird hammamy – tupan turuzýan hammam.

HATAM TAÝYŇ ALTYNJY ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINIŇ BEÝANY

Elkyssa, Hatam Husnyýe Banuwyň hatynyň hökümi bilen tanşyp, şazada Müniri Hudaýa tabşyryp, onuň bilen hoşlaşyp, çöle tarap ýola düşdi. Ol ençe gün ýol ýöredi. Ol kalbynda Beýik Taňrydan amanylyk dileýärdi.

Bir gün Hatam adamlaryň gara lybas geýip, üýşüp ahy-nala edýän ýerine ýetdi. Hatam olaryň ýanyna baryp birinden hal-ahwallaryny sorady.

Ol:

– Biziň bir şazada ýigidimiz bardy. Ol diwana bolup özüni guýa taşlady. Onuň ölüdiginden ýa-da diridiginden biziň habarymyz ýok. Ine, birnäçe günden bäri şunuň ýaly ahy-nala edýäris – diýdi.

Hatam bu sözi eşidip gynandy. Ol öz-özüne: «Bu sözi eşitmesem ýagşy bolardy. Indi, onuň habaryny eşitdiň. Onuň bu syryny bilip ötmegim gerek» diýdi. Hatam patyşanyň ýanyna baryp:

– Men şol guýa girip, şazadanyň habaryny alyp çykaýyn – diýip, haýys etdi. Patyşa oňa rugsat berdi.

Hatam guýynyň ýanyna bardy. Adamlar Hatamyň biline ýüp baglap, guýa saldylar. Onuň aýagy ýere ýetdi we bilinden ýüpi çözdü.

Hatam bu ýerde suwlar akyp duran, her dürli reňkdäki güller açylan uly bossanyň bardygyny gördi. Altynan salnan eý-

wanly köşgüň içine atlas, ýüpek düşekler salnypdyr. Köşgüň her jaýynda perizatlar hyzmat edip dur. Hemme zatdan ýokarda altyn çaýylan iki sany tagt goýlupdyr. Olaryň birinde bir görmegeý ýigit, beýlekisinde bolsa galam gaşly bir perizat otyr. Meýlis söhbet giňden tutulypdyr. Hatam öňe tarap ýöredi. Ol periniň gözi Hatama düşdi.

Ol Hatamy görkezip:

– Bir görmegeý ýigit intizar bolup, garaşyp dur. Ony bu ýere alyp gelin – diýip buýurdy. Hatamy onuň ýanyna alyp geldiler. Perizat öz ýanyndan bir tagt goýdurdy, Hatama oňa geçip oturmagy tekliptdi. Hatam oňa geçip oturdy. Dessine onuň öňüne desterhan ýazdylar. Hatam iýip-içip, garnyny doýurdy, teşneligini gandyrdy. Ondan soň bolsa, desterhan ýygnaýdy.

Melike:

– Eý, juwan ýigit! Seniň bu ýere gadam goýmagyň sebäbi nämedir? Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Sen maňa özüňi tanat – diýdi.

Hatam:

– Men Ýemenden bolaryn. Meniň adyma Hatam ibn Taý şa Ýemeni diýerler. Men Hudaýtagalanyň razylygyny isläp, mätäç bendeler üçin janymy pida etdim – diýip, başyndan geçiren wakalarynyň hemmesini birme-bir beýan edip berdi. Ol Hüsniýe Banuwyň Badygird atly hammam baradaky sowalynyň jogabyny bilmek üçin ýola çykandygyna çenli aýtdy.

Hatam:

– Men ýolda şu şazadanyň ata-enesiniň ahy-pygan çekýändigini gördüm, olara ýüregim gyýlyp bu ýere düşüp we siziň hyzmatyňyza ýetişdim – diýdi. Soňra Hatam şazada bakyp:

– Siz bu ýerde rahatlykda otyrsyňyz ol biçäreler bolsa günlerini matamda geçirýärler. Seniň ata-eneň ýanyna barmaklygyň lazým – diýdi.

Şazada:

– Mende ygtyýar ýokdur – diýdi.

Melike:

– Gitse hem, galsa hem ygtyýar onuň özündedir. Çünki, onuň özi bu ýere öz aýagy bilen geldi. Ol haýsy wagt gitmek islese, şol wagt gidibersin – diýdi.

Şazada:

– Meniň Melikäm bu sözleri bilip aýdýar. Eger ol meniň könlüm üçin her hepdede bir gezek baryp, özüniň jemaly bilen gözümi rõwşen etmekligi wada berse, onda men bu ýerden giderin – diýdi.

Melike:

– Biziň kowmumyzda beýle wada bermeklik bolmaýar – diýdi.

Hatam:

– Alkada dagynda Elken peri Temim atly ýigide mähribanlyk edip, onuň nikasyňa girdi. Bir söz bilen aýdanyňda olar birbirini görmeseler oňmaýarlar. Olar bir-birinden asla aýrylyşmaýar – diýdi.

Melike:

– Bu sözi men hem eşidipdim. Ýöne bu ýigit ol ýerde maňa biwepalyk görkezer – diýdi.

Şazada:

– Bu niçik söz boldy. Men tagtyň, täjiň, atamyň, enemiň dogan garyndaşlarymyň mährinden ötüp, Melikäniň jemalyňa duşmaklyga umydygär bolup geldim – diýdi.

Ol ýene-de şuna meňzeş başga köp sözleri ara saldy.

Melike:

– Men eden işini ýüregi bilen eden kişini özüme dost bilýärin – diýdi.

Şazada:

– Melikām nāme iş buýrmaklygy islese, şony hem buýur-syn. Men onuň tarapyndan her hili iş bolsa hem ony etmeklige taýýardyryn – diýdi.

Melike:

– Eger onuň sözi çyn bolsa, onda ol gaýnap duran ýagyň içine girsin – diýdi.

Şazada:

– Baş üstüne! – diýip, bu işe taýýardygyny aýtdy.

Hatam:

– Eý, şazada! Sen bu işden gorkma! Mende bir ýüzük bar. Sen şony agzyňa salyp, gaýnap duran ýagyň içine gir. Sen ondan salamat çykarsyň – diýip, teselli berdi. Melike buýrup, ýag gaýnatdyrды. Şazada ýüzügi agzyna salyp, bileklerini çermedi. Ol eteklerini biline gaýtaryp, «Alla» diýip, özüni gaýnap duran ýagyň içine taşlamakçy bolan pursatynda Melike nāz-kereşme bilen onuň golundan tutup saklady.

Ol:

– Sen aşyklygyňy subut etdiň – diýdi. Olar täzedden meýlise gaýdyp geldiler. Şa periniň emri bilen perileriň adatyna görä toý-tomaşa tutuldy. Şazada we şa perä ýagşy dilegler aýdylyp, nika gyýyldy. Aşyk-magşuklar tapyşdy.

Hatam juwanlara ýagşy dilegler etdi. Aradan baş on gün ötdi. Hatam Şaperä:

– Indi şazada jogap bolsa, ol ata-enesini görse? – diýdi.

Melike:

– Ýagşy – diýip oňa rugsat berdi. Ol perilere buýryp bir tagt getirdi. Ol şazadanyň ata-enesine laýyk sowgatlary ýüpek lybaslary peşgeş berdi. Şazadany we Hatamy sowgatlar bilen tagtyň üstüne göterip mündürdiler we olary guýynyň agzyna çykaryp goýdular. Şazadanyň matamy toýa aýlandy. Şazada Hatamy ugruna goýman şähre alyp geldi. Şazada toý-tomaşa tutdy. Şa peri hepdede bir-iki gije gelýärdi. Hatam bularyň işinden

göwnirazy boldy. Ol şa bilen şazadadan gitmeklige rugsat diledi. Şa peri hem şol gije häzir boldy. Hatam hemmäniň özündenrazy bolmaklaryny diledi.

Ol şa ýüzlenip:

– Siz Badygird hammamynyň haýsy tarapdadygyny bilýärsiňizmi? – diýip sorady.

Şa:

– Men onuň günbatar bilen günortanyň arasynda ýerleşýändigini eşidipdim. Ol hammam hakynda şundan artyk hiç zat bilmeýärin – diýdi. Hatam olar bilen hoşlaşyp, ýola rowana boldy.

Hatam hiç bir ýerde saklanmazdan ýol ýöredi. Ol ýolda duşýan geň zatlara tomaşa edip gidip barşyna, bir oba baryp ýetdi. Ol bu ýerde bir pir adamyň öýüne myhman boldy. Ol pir oňa gadyr bilen myhmandarlyk etdi.

Ol pir:

– Eý, juwan ýigit, ýol bolsun! Sen nireden gelip, nirä barýarsyň? Sen haýsy ýurtdan bolarsyň? Ýol ýöremekden seniň maksadyň näme? – diýip sorady. Hatam oňa başyndan geçiren wakalaryny başdan aýagyna çenli gürrün berdi.

Ol pir:

– Eý, oglum! Seniň janyňa rehimiň gelsin! Sen başga haýyr işlere meşgul bol – diýip, Hatamy raýyndan gaýtarmakçy boldy.

Hatam:

– Henize çenli men giden ýolumdan yzyna gaýdan gezegim ýok. Indi hem Hudaýtagalanyň razylygy üçin tutan ýolumdan ýüz öwürmerin – diýdi.

Pir:

– Berekella, eý, oglum! Saňa we seniň ata-eneňe rehmet bolsun! Sen başga bir kişiniň işi üçin, öz rahatlygyny goýup, muşakgatly ýola giripsiň. Sen meni az-kem diňle! Men saňa

eşiden zadymy aýdyp bereýin. Badygird hammamy bu ýerden iki aýlyk ýoldur. Katgan diýen bir şäheriň eteginde daglyk bir ýeriň içinde gaty yssy bolan bir dere bardyr. Keýumers¹ atly patyşanyň hökümi bilen ol ýerde akyldarlar köp tilsim etdiler we ol tilsimleriň adyna «Badygird hammamy» diýip at berdiler. Ol zamandan tä şu wagta çenli hiç kim oňa girip çykyp bilmeýär. Ol giren adamdan habar hem bolmaýar. Katganyň şasy oňa garawul goýupdyr. Olar oňa girmäge hiç kimi goýbermeýärler – diýdi. Pir Hatamy Katganyň ýoluna saldy diýdi.

Ol ýene:

– Iki sany ýoluň aýrylýan ýeri geler. Sen sag tarapdaký ýoly bilen git. Onuň bela-beteri azrakdyr. Soň ýene iki sany ýol geler. Onuň çep tarapdakysy bilen ýöre. onuň kynçylygy azrakdyr. Sen meniň aýdan sözlerimi ýerine ýetir. Bolmasa soň puşman edersiň, ýöne bu puşmandan peýda tapmarsyň – diýip, hoşlaşyp öz öýüne gaýtdy.

Hatam: «Allahu ekber²» diýip, Beýik Taňra bil baglap, ýola rowana boldy. Ol birnäçe gün ýol ýöräp bir şähre gelip ýetdi. Ol adamlar şäheriň, daşyna seýil etmek üçin çykypdyrlar, çadyrlar dikipdirler, dürli-dümen naharlar taýýarlapdyrlar. Ýöne hemme adamlaryň ýüzünde şadyýanlyk alamatynyň ýokdugy duýulýardy. Hatam olaryň birinden:

– Toýa meňzeş bu tomaşa nämedir? – diýip sorady.

Ol adam:

– Bu welaýatyň başyna näçe wagt mundan öň bir bela inipdi. Aždarha sypatynda bir jandar her aýda bir gezek gelip, ýere bir togalanyp, bir görmegeý ýigide aýlanyp, yerinden turup, bi-ziň gyzlarymyzdan birini isläp, toý tutup, ony alyp gidýärdi.

---

¹ Keýumers – Eýranyň şalarynyň pişdadylar neberesiniň ady rowaýatalara giren birnji patyşasy. Ol döwler bilen uruşýar. Şonda onuň ogly Siýamek ölýär. Keýumers 30 ýyl patyşalyk edýär.

² Allahu ekber – Alla örän ulydyr.

Eger biz oňa gyz bermesek, dünýäni astyn-üstün ederdi. Bu gün onuň geljek günüdür. Bu toý onuň üçindir. Biz ol gyz alyp gidenden soň, matam tutýarys – diýdi.

Hatam az-kem oýlanyp: «Elbetde, beýle iş jynlaryň işidir» diýip, netije çykardy.

Ol adamlara ýüzlenip:

– Siz patyşaňyza aýdyň. Eger Allatagalanyň hemaýaty bolsa, men bu belany ýok ederin – diýdi.

Adamlar onuň bu habaryny patyşalaryna ýetirdiler. Patyşa Hatamy ýanyna alyp gelmekligi buýurdy. Adamlar ony patyşaňyň huzuryna alyp geldiler. Patyşa oňa hormat-hezzet edip, ony öz gapdalynda oturtdy. Patyşa Hatamdan ol beladan gutulmaklygyň alajyny sorady we ol:

– Siz bu aňdarhany ýok etseňiz, onda bize uly ýagşylyk etdigiňiz bolar – diýdi.

Hatam:

– Eger ol ýylan indi gelip sizden gyz sorasa, onda siz oňa: «Öň biziň pirimiz ýokdy. Ol bu gün biziň aramyza geldi. Ol bize: «Her kim bir kişä gyz berse, menden birugsat bermesin. Eger kim menden rugsatsyz gyz berse, men onuň jezasyny bererin» diýýär diýiň. Eger ýylan ýigit sizden: «Hany ol piriňiz?» diýse, onda oňa meni görkeziň. Ondan soň men öz etjek işimi bilýärim – diýdi.

Hemmeler, patyşa hem onuň bu teklibini kabul etdiler. Birnäçe wagtdan soň aňdarhanyň gelyänliginiň alamatlary peýda boldy. Hatam onuň minara ýaly uzyndygyny, burnundan otdur tüsse çykyp durandygyny gördi. Ol her hili owaz edip, çar tара bakyp, gygyryp ýakyn geldi. Ol demini sanap, bir salym durdy we adamlara dem urdy. Adamlar bihuş boldular. Aňdarha bir-iki gezek ýere togalanyp, görmegeý ýigit suratyna aýlandy we adamlaryň ýanyna geldi. Adamlar oňa hezzet-hormat etdiler. Ol öňki adatyňa görä, gyz diledi.

Olar:

– Biziň bir pirimiz bardy. Ol gaýyp bolupdy. Bu gün ol aramyza gelipdir. Ol bize: «Kim bir kişä gyz berse, menden birugsat bermesin, bolmasa men ol adamyň jezasyny bererin diýýär» – diýdiler.

Aždarha ýigit:

– Ol piriňiz hany? – diýdi.

Olar oňa Hatamy görkezdiler.

Aždarha:

– Munça hetden aşar ýaly sen kimsiň? Onuň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Hatam:

– Meniň atam-babam bu şäheriň hojasydy¹. Bu ýerde olardan birugsat hiç bir iş edilmezdi. Men ençe wagtdan bäri başga şäherlerde boldum. Indi bolsa men öz şäherime gaýdyp geldim. Bular öňki adat-düzgünini bozupdyrlar – diýdi.

Aždarha ýigit:

– Bularyň bozulan adat-düzgünü nähilidir? – diýip sorady.

Hatam:

– Meniň uly babamdan galan bir ýüzük bar. Ony bir jam şerbetde çaykap, ol şerbeti öýlenjek ýigide içirýäris. Onsoň onuň ömri şirin bolýar – diýdi.

Aždarha ýigit:

– Ol şerbeti taýýar ediň – diýdi. Hatam şerbet getirdi we Mahperiniň ýüzügini sellesinden çykaryp, şerbete çaykady. Ol şeýle niýet etdi:

– Şu jynyň bilýän ylmy ýadyndan çyksyn! – diýdi. Aždarha ýigit şerbeti bir gezekde demine dartdy. Onuň hemme bilýän emeli ýadyndan çykdy.

Hatam:

---

¹ Hoja – eýe manysynda.

– Ýene bir düzgünimiz galdy – diýdi.

Aždarha ýigit:

– Ol nähili düzgündür? – diýdi.

Hatam:

– Ýigidi bir humuň içine girizip, oňa ýene şerbet berýäris. Ondan soň biz oňa gyzy berýäris – diýdi.

Aždarha ýigit:

– Tiz boluň! – diýdi. Hatamyň buýrugy bilen bir hum getirdiler. Aždarha ýigit humuň içine girdi. Hatam jamdaky şerbete «Ismagzamy» okap, dem salyp:

– Ine, şu şerbeti içiň – diýdi. Aždarha ol şerbeti içdi. Ismagzamyň bereketinden humuň agzy berk ýapyldy.

Hatam:

– Eý, giýew! Indi, humdan çykyň we gyzlardan isläniňiziň birini saýlap alyň – diýdi.

Ol jyn Humdan şunça çykjak boldy, bolmady.

Hatam halaýyga:

– Bu ýere köp odun getiriň. Bu hum çig eken. Biz muny bişireliň – diýdi. Adamlar bu ýere örän köp odun daşadylar. Ol oduny Humuň dört tarapyna basdylar, soňra oduna ot berdiler. Odun şeýle bir uly ot bolup tutaşdy, jyn perýat edip gygyrды, emma onuň oňa peýdasy bolmady. Küýze hem, onuň içindäki jyn hem ýanyp kül boldy.

Hatam adamlara:

– Indi her kim öz işi bilen bolsun? Siz ol jyndan gutuldyňyz. Ol bela ýok boldy – diýdi.

Adamlar muňa begendiler. Her kim Hatama güýjüniň ýetendinden sylag-serpaý berdi.

Hatam bolsa:

– Maňa baýlyk derkar däl. Ony gowusy mätäçlere bereliň – diýip, bu sadakany garyp-gasarlara paýlady. Soňra ol bu adamlar bilen hoşlaşyp, öz ýoluna rowana boldy.

Ol birnäçe daglardan aşyp, bir sähra baryp ýetdi. Bu säh-rada ýylan-içýan köpdi. Ol Allatagalany ýat edip, muşakgat çe-kip bu sähradan ötdi. Ol müň aýak we kyrk aýak mahluklaryň mekany bolan bir tokaýa geldi. Her bir müň aýakly mahlugyň ululygy aždarha ýaly we her bir kyrk aýagyň ululygy şir ýaly-dy. Olar haýbatly arlap, Hatamy ara aldylar. Hatam Beýik Taň-rydan ejizlikden çykarmaklygyny diledi.

Onuň gulagyna:

– Mahperiniň ýüzüginu ýere taşla! – diýen owaz eşidildi. Ol şol wagt ýüzügi ýere taşlady. Allatagalanyň gudratyna ol mah-luklaryň biri ak, biri ýaşyl, biri gara, biri gyzyl reňkli boldy. Müň aýakly we kyrk aýakly mahluklar diwana bolup, bir-biri bilen jeň etdiler. Olaryň Hatam bilen işleri bolmady. Ahyry olar urşyp, ölüp gutardylar. Tokaý boşap galdy. Hatam Mahpe-riniň ýüzüginu ýerden galdyrdy we Allatagala alkyş taryp baryny aýdyp, ýoluny dowam etdi. Birnäçe günden soň, ol ýe-ne bir tokaýa baryp ýetdi. Bu tokaý içýanlaryň mekanydy. Ol içýanlar adam boýuna galyp, Hatama haýbat atdylar. Olaryň her biriniň ululygy goýun, geçi ýalydy. Hatam ýene Mahperi-niň ýüzüginu ýere taşlady. İçýanlar hem aždarhalar ýaly birnäçe reňkli boldular. İçýanlar bir-birleri bilen uruşmaga başladylar. Bir sagat geçip-geçmänka, olaryň hiç biri diri galmady. Tokaýa ot düşüp, olar ýanyp, kül boldular. Hatam ýerden Mahperiniň ýüzüginu göterdi. Ol başyny ýere goýup, Allatagala şükür sež-desini etdi, Oňa alykyş-taryp aýtdy. Soňra ol ýene ýoluny do-wam etdirdi. Ol ýolda özüne duşýan geň-taň wakalary synlap barýardy. Hatam şol ýöräp barşyna bir welaýata ýetdi. Bu welaýatyň patyşasy bir bela-beter bar bolan ýola: «Bu ýoldan hiç bir kişi ýöremesin» diýip, garawullar goýupdyr. Olar bir adamyň ýeke özüniň pyýada ýöräp gelýändigini gördüler. Ha-tam didebanlaryň ýanyna geldi.

Olar Hatamdan:

– Siz bu ýola niçik geldiňiz? – diýdiler.

Hatam:

– Men bu ýere Beýik Taňrynyň hemaýat bermegi bilen geldim. Kyrk aýakly, müň aýakly aždahalar we içýanlar heläk boldy. Olaryň tokaýlary ýanyp küle öwrüldi – diýdi.

Garawullar Hatamy patyşanyň ýanyna alyp geldiler. Ol patyşa başyndan geçiren wakalaryny gürrüň berdi. Patyşa Hatamy hezzet-hormat bilen ýagşy jaýda goýup, ol tokaýlara onuň habarynyň anygyna ýetmek üçin adam iberdi. Ol Hatamyň aýdan sözleriniň dogrudygyny bildi. Patyşa bu ýoluň howpunyň aradan aýrylandygyny jar çekdirdi. Şu wagtdan soň kerwenler bu ýoldan iki ýana gatnap başladylar.

Patyşa Hatamdan:

– Eý, juwan ýigit! Siz haýsy tarapdan gelýärsiňiz? Siziň beýle pyýada ýöremekligiňizden maksadyňyz näme? – diýip sorady.

Hatam:

– Men Ýemen welaýatyndan bolaryn. Meniň adym Hatam ibn Taý şa Ýemen diýerler. Häzir men Husnabat şäherinden gelýärim – diýip, bu sapardan maksadynyň Badygird hammamynyň ýerleşýän ýerini kesgitlemekdigini aýtdy. Patyşa oňa ýagşy dilegler etdi we ol:

– Eý, Hatam! Siz bu hyýalyň peýdasyndan geçiň. Siziň öz janyňyza haýpyňyz gelsin. Ol hammama giren adamlardan hiç bir habar-hatyr bolmaýar. Olaryň öli-diridigini hiç kim bilmeýär – diýip, köp ýalbardy.

Emma Hatam raýyndan gaýtmady. Patyşa onuň tutan işinden gaýtmajakdygyny anyk bilip, onuň ýanyna birnäçe adam goşup:

– Muny Badygird hammamynyň serhedine ýetirip geliň – diýip buýurdy.

Elkyssa, Hatam patyşa bilen hoşlaşyp ýola düşdi. Adamlar oňa ýolda birnäçe gün hemra boldular.

Olar:

– Biziň patyşamyzyň serhedi şu ýere çenlidir. Mundan beýledäki ýerler Katgan şasy Harys şanyň mülküne degişlidir – diýip, Hatamdan jogap alyp, öz mekanlaryna gaýtdylar.

Hatam: «Alla» diýip, Katgana tarap ýola düşdi. Ol muşak-gat çekip, ýadawlyk görüp Katgan şäherine baryp girdi. Ol bu ýerde bir hüjräni myhman jaý alyp, özüne dem-dynç berdi. Ertesi Katgan şäherine gezelenje çykdy. Ol öz ýany bilen iki merwerit bölegini aldy. Hatam şäheriň belent-pes ýerlerine tomaşa etdi. Ahyry ol patyşanyň ýanyna bardy we merweridi oňa peşgeş berdi. Harys patyşa munuň ýaly gymmatbaha merweridi heniz görmändi. Ol öz ýanyndan kürsi goýduryp, onda Hatamy oturttdy. Patyşa ony gadyr bilen myhman aldy. Iýmek-içmeklikden we bir-birine ýagşy dileg etmeklikden soň ol:

– Eý, juwan ýigit! Siz nireden gelip, nirä barýarsyňyz? Siziň munuň ýaly galandar bolup ýöremegiňizden näme maksadyňyz bar? – diýip sorady.

Hatam:

– Men biçäre Ýemenden bolaryn. Meniň adyma Hatam ibn Taý şa Ýemeni diýerler. Men Allatagalanyň razylygy üçin mätäç bendelere ýardam bermeklik üçin janyny pida etdim – diýdi. Ol şazada Munir Horezminiň, Hüsniýe Banuwyň sowallarynyň kyssasyny gürrüň berdi. Ol ýene özüniň baş sowalyň jogabyny tapyp, altynjy soragyňa jogabyny gözläp, Badygird hammamynyň syryny açmak üçin bu ýere gadam goýandygyny aýtdy.

Harys şa:

– Eý, Hatam! Siziň janyňyza haýpyňyz gelsin! Siz bu söwdanyň peýdasyndan ötüň. Çünki, ol hammama girenlerden häzire çenli yzyna çykan adam ýok. Olaryň ölüdigiňiň ýa-da

diridiginiň mälimi ýok. Dünýäde başga haýyr işler hem köpdür. Ýöne siz bu işiňizden ýüz döndüriň – diýip, köp ýalbardy.

Hatam:

– Eý, patyşa! Siz maňa rugsat beriň?! Meni bu ýere salamat ýetiren Beýik Taňrydan: «Ol hammamdan hem sag aman çykarar» diýen umydym bar. Onuň gudraty güýçlüdir – diýdi.

Harys patyşa Hatamyň ruhunyň belentdigini bildi. Ol nalaç bir hat ýazyp Hatama berdi.

Ol:

– Badygird hammamynyň garawulynyň adyna Saman Awar diýýärler. Ol hiç bir adamy hammama girmeklige goýmaýar – diýdi.

Patyşa baş-on sany adam goşup, Hatamy Saman Awaryň ýanyna iberdi.

Elkyssa, birnäçe günden soň Hatam Saman Awaryň ýanyna baryp, Harys patyşanyň hatyny gowşurdy. Saman Awar Harys patyşanyň ýazan hatyny okady. Onda: «Bu baran kişä Hatam diýýärler. Eger ugruny tapsaň, sen ony mylaýym sözler bilen yzyna gaýtar, bolmasa ony Hudaýtagala tabşyr» diýlip ýazylpdyr. Saman Awar Hatama köp nesihat berdi. Hatam onuň sözlerini kabul etmedi.

Elkyssa, Saman Awar Hatamy Badygird hammamynyň derwezesiniň agzyna eltdi. Hatam onuň dag ýaly belentdigini, arkasynda bir gümmeziň bardygyny gördi. Bu ymaratyň hemme ýerine altyn çäýlyp bezelipdir. Saman Awar Hatama hammamyň gulgyny açyp berdi we ol Hatama onuň içine girmekligi tekliptdi. Hatam: «Alla!» diýip, onuň içine gadam goýdy. Saman Awar onuň bilen hoşlaşyp, baş-on gadam ýöräp durdy. Hatam yzyna baksa, ol derwezeden hem, gümmezden hem hiç hili nam-nyşan ýokdugyny we bir sähranyň içidigini gördi. Ol özüniň uly tokaýyň içine girendigini bildi. Uzakdan bir adam görüldi. Hatam ol adamyň ýanyna baryp, demini dürsäp:

– Sen kimsiň? Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň? – diýip sorady.

Ol adam:

– Men hammamçydyryn – diýip, ýöräp başlady. Ýene ol derweze bilen gümmez peýda boldy. Hammamçy işigi açyp, Hatamy hammamyň içine alyp girdi. Onuň derwezesi mäkäm berkidilip galdy. Saman Awar bir howzuň ýanyna bardy.

Ol Hatama:

– Bu suwa girip gusul al – diýdi. Hatamyň ol suwa gireni hem şol welin, bir haýbatly ses çykdy. Ol huşuny ýitirdi. Ol özüne gelip baksa, ne howuz, ne gümmez, ne adam, ne derweze bar. Ol bir çölün içine düşüpdür. Ol tilsimler ýok bolupdyr. Ol her tarapa ýöräp gördi. Ahyry daşdan ýasalan uly gümmez gördi. Hatam baryp, onuň içine girdi. Ol töweregini synlady. Şol wagt birden uly suw peýda boldy. Ol suw kem-kemden köpelip gümmezi basdy. Hatam gulaçlap ýüzdi. Gümmeziň başynda halka meňzeş bir zat görüldi. Ol ony mäkäm tutdy. Ýene haýbatly ses çykdy. Hatam bihuş boldy. Ol özüne gelip baksa, özüniň sähranyň içindedigini gördi. Gümmezden hem, suwdan hem nam-nyşan ýok. Hatam bu ahwalata haýran galdy. Onuň haýranlygy dembe-dem artýardy. Ol sährada dürli miweler ýetişen, her dürli tagamlar bolan bossany gezdi. Hatam bu zatlardan näçe iýse hem doýup bilmedi. Birden bir tarapynda beýik bir gala görüldi. Hatam bu galanyň içine girip, ony synlady. Onuň diwarynyň belent künresinden bir kapasany asyp goýupdyrlar. Onuň içinde bir toty guş:

– Eý, Hatam! Hoş geldiňiz! Gadamyňyz düşümli bolsun! – diýip, mylaýymlyk bilen gepledi. Hatam haýran bolup, aňkarylyp galdy. Ol ýerde polat kürsi goýlupdyr. Onuň üstünde bolsa bir ýaý bilen üç sany oky bar. Ýene bir tagtada üç setir hat ýazylyp, onda: «Kimiň gadamy bu ýere düşse, bu keman bilen bu kapasadaky totyny ursa, tilsimlerden aman bolar, eger ol üç

gezek atyp, bir sapar hem urup bilnese, onda onuň özi daş bolar we tä kyýamat gününe çenli dursa gerekdir» diýilýär. Ýene bir hatda şeýle ýazylypdyr: «Bu Keýumersiň tilsimidir. Ol bir gün awa çykdy. Onuň goluna bir almaz düşdi. Ol bu almazyň şuglasynyň aýyň ýagtysy ýaly ýaldyrawukdygyny gör-di. Ol ony alyp göterdi. Onuň agramy üç ýüz mysгал¹ geldi. Ol haýran galyp ýene bir almaz aldy we danalary jemläp:

– Biz almazy näme ediris? – diýip, maslahat sorady.

Olar:

– Munuň ýaly agramy bar bolan nurana almazy hiç bir kişi görmedi. Biz hem beýle almaz baradaky gürrüňi hiç bir kişiniň dilinden eşitmedik – diýdiler.

Keýumers:

– Biz muny kişiniň goluna düşmez ýaly bir jaýda saklasak ýagşy bolar – diýip, oňa tilsim etdi. Onuň üstüne bir jaý bina edip, oňa «Badygird hammamy» diýip at berdi. Eger kimiň atan oky tota degse, şol almaz bölegi onuň goluna düşer».

Hatam kürsiniň töwereğine baksa, çensiz köp adamlar daşa öwrülip galypdyr. Hatam haýran galdy. Ol üç ok atmazdan gutulmagyň mümkinçiliginiň ýokdugyny bildi. Hatam Allatagala bil baglap, ýaýy eline aldy. Ol bir oky ýaýa salyp, Hudaýtagalany ýat edip, totynyň kükregini nyşana alyp atdy. Toty kapasanyň bir tarapyna bökdi. Ok oňa degmedi. Hatam dyzларыna çenli daşa öwrülendigini gördi. Ol Hudaýtagala ýalbaryp ýene bir ok atdy. Bu ok hem tota degmän geçdi. Onuň bilene çenli daşa aýlandy. Hatam özüni dürsäp, «Ismagzamy» diline alyp, «Allahu ekber» diýip, üçünji okuny taýýarlady. Ol ýaýy totynyň kükreginden nyşana alyp, Allatagalany kömege çagyryp atdy. Ok totynyň kükreginden parran geçdi. Kapasa bilen toty ýere düşdi. Bir bethaýbat owaz peýda boldy we ýyldyrym çak-

---

¹ Mysгал – agyrlık ölçegi, takmynan 5 gram.

dy. Hatam huşuny ýitirip ýykyldy. Ol birnäçe wagtdan soň, huşuna geldi we seredip görse ne bossan bar, ne gala bar, ne kapa bar, ne hem toty bar. Olardan hiç nam-nyşan galmandyr. Almaz bölegi ýerde öwşün atyp ýatyrdy. Toprak bolan adamlaryň käbirleri öz aslyna gelipdir, käbirleri toprak bolup galypdyr. Hatam almazyň bölegini alyp, adamlar bilen Saman Awarýň ýanyna geldi. Saman Awar şat bolup, Hatam bilen adamlara myhmandarlyk etdi. Ol bir hat ýazyp, ony Harys patyşa iberdi. Bu hatda ol patyşa Badygird hammamynyň tilsiminiň ýok bolandygyny habar berdi. Harys patyşa bu habara begenip, Saman Awara hat ýollady. Ol hat oňa gelip gowuşdy. Ol hatda: «Sen Hatam bilen adamlary meniň huzuryma iber» diýip ýazypdyr. Saman Awar olary Harys patyşanyň ýanyna alyp geldi. Patyşa olary gadyr bilen myhman aldy we olara sowgat-peşgeş etdi. Adamlaryň her biri öz ýoluna gitdi. Hatam almazyň bölegini patyşa sowgat bermekçi boldy. Patyşa ony almady. Soňra ol patyşa bilen hoşlaşyp Husnabadyň ýoluna düşdi. Ol ýoldaky aşnalarynda düşläp gidiberdi. Hatam belentlikleri, peslikleri aşyp, Husnabada ýetdi. Ol köşge girip, Münir şazadanyň hüjresinde düşledi. Olar mylakat bilen hal-ahwal soraşdylar we bu gijäni bile ötürdiler. Melike Hatamyň gelendigi baradaky habary eşitdi we ertesi ir bilen enekäni iberdi. Ir bilen eneke geldi. Ol bu ýerde Hatamy görüp, Melikäniň tabşyrygy bilen onuň habaryny we Melikäniň myhmany bolmaklygy teklipe edip gitdi. Hatam bilen şazada myhmanhana geldiler. Enekäniň baş bolmagy bilen olara üç gün myhmandarlyk etdiler. Hatam Badygird hammamynyň syry ýazylyan depdery we almazy sowgat hökmünde Melikä berdi. Hatam we şazada pul we peşgeş alyp, öz hüjrelerine gaýdyp geldiler we dem-dynçlaryny aldylar. Bu gije ötdi. Ertir ir bilen eneke hat bilen pul alyp gelip, Hatama berdi. Ol Hatama ýagşy dilegler edip, Melikäniň hyzmatyna gaýdyp geldi. Hatam haty okady.

Onda: «Eý, şa! Sen alty sowalyň şertlerini berjaý etdiň. Indi ýedinji sowala nobat ýetdi. Biziň hazynamyzda bir merwerid bar. Onuň agramyna deňlenip, kümüşden bir merwerid ýasaldy. Sen şoňa meňzeş hem daş, hem kümüş bolan merweridi tapyp gel.

Beýt

*Bu göwher dek birini peýda kyl,
Ýedi yklym gezip, muheýýa kyl¹.»*

diýip ýazylypdyr. Hatam oýlanyp, öz-özüne: «Men ýene bir syýahat etmeli boljak» diýdi.

---

¹ Muheýýa kyl – taýýar et.

HATAM TAÝYŇ ÝEDINJI ŞERT ÜÇIN SAPARA GITMEGINIŇ BEÝANY

Elkyssa, Hatam Melikäniň ýedinji sowalyndan habardar bolup, şazada bilen hoşlaşyp, çöl-beýewanlara tarap ýola düşdi. Ol birnäçe günläp ýol ýöredi.

Hatam haýsy tarapa ýörejegini bilmeyärdi. Hiç kimiň bu syrda habary ýokdy. Ol birnäçe günden soň bir uly daragtyň aşagynda düşläp, bu ýerde boldy. Onuň gözüne hiç uky gelmedi. Ol: «Eý, Allal!» diýip, Hudaýtagalany ýat edip, säher wagtyna çenli köp oýlandy. Ol naz-nygmat eçiliji Taňryny çagyryp, pygamberleri özüne şepagatçy tutunyp ýygлады. Birden iki sany guş uçup gelip, daragtyň şahasyna gondy. Olar Allatagalanyň ýeketäkliginiň waspyny edip saýraşdylar. Olaryň biri beýlekisinden:

– Bu başyny dyzyna goýup, pikir derýasyna gark bolup oturan adam kim? Onuň dünýä bilen höwesi ýok – diýip sorady.

Ol biri:

– Men ata-babalarymdan: «Pylan aýyň pylan günü bu daragtyň astyna Hatam atly bir ýigit gelip myhman bolar. Ol Lanyş¹ atly guşuň ýumurtgasynyň soragynda bolar» diýip eşidipdim. Ol biziň jemagatymyzdan nireden tapylar? Bu adam şol ýigit bolsa gerek?! – diýdi.

---

¹ Lanyş – rowaýatda gabat gelýän ördek sypatly guş.

Beýlekisi:

– Indi oňa Lanyş guşunyň hekaýasyny aýdyp bermek gerek. Ol guş biz biçäräniň aslydyr. Ol Kahraman diýen bir ýerde, deňiziň içinde ýerleşýän bir adada ýaşaýandyr. Lanyş guşlary her üç ýylda bir gezek ýumurtga guzlaýar. Onuň ýumurtgasy merweritdendi. Bir sebäp bilen onuň merwerit ýumurtga guzlamak häsiýeti ondan aýryldy. Onuň ýumurtgalarynyň biri perileriň şasy Kahraman patyşanyň goluna düşdi, ýene bir ýumurtgasy Şemgan patyşa ýetdi. Şemgan patyşa danalaryň hökümi bilen pylan sährada bir çeşmäniň başynda ýedi hazyna edip, bu ýumurtgany şol hazynalaryň birinde goýdy. Ol hazynalaryň ygtyýary onuň gyzynyň elindedir. Onuň golundan geçmän, hazynalardan başga adamlar hiç zat alyp bilmeýärler. Ol ony almakçy bolana ýylan-içýan ýaly zyýan berýär. Bu ýigit şol hazynany tapmak üçin ýola çykypdyr. Indi ol periniň gürrüni etsek, Kahraman şa dünýäden ötdi. Ol hazyna onuň aýalynyň elinde galdy. Melike Kahraman şadan göwreli bolupdy. Äri ölensoň, oňa töhmet atyp, ony çöle taşladyr. Birnäçe günden soňra oňa bir kerwen ýolugyp, kerwenbaşy Melikäni öz welaýatyna getirdi. Melike bir ogul dogdy. Ol oglan ösüp, ýigit çykdy. Taňrynyň kazasy bilen ol welaýata patyşa boldy. Ol merwerit oňa ýetdi.

Elkyssa, onuň başinji arkasynda ol merwerit Surh Kulaha, onuň ogly Mahýara miras galdy. Ol Berzeh adasyndadyr. Ol hemme döwlere patyşadyr. Ol örän ylymdardyr. Ol taryh kitaplaryny köp okady, başga ylymlary hem ürç edip öwrendi. Onuň Gülçähre atly bir gyzy bardy. Perileriň adamlaryň arasynda onuň owadanlygynyň owazasy ýaýrady. Kim oňa gudaçylyga söz aýdyp gelse, ol Lanyş guşunyň ýumurtgasynyň aslyny bilmekligi şert ederdi. Hiç kim onuň bu sowalynyň jogabyny aýdyp bilmän, alaçsyz bolup yzyna gaýdardy. Kim bu sowalyň jogabyny tapsa, Gülçähre bilen hazynany oňa berjekdi. Emma

Lanyş guşunyň zamanyndan tä bu wagta çenli bu syr gizlindi. Biz bu guşlaryň arasynda dilewarlarydyrys. Emma bu sözi sözlemeklige buýruk heniz berilmändi. Ýöne Hatam hudaýhon adamdyr. Biz bu merweridiň syryny oňa sogap üçin aýdyp berdik. Eger Hatam bu sözi unutmasa, onda ol Gülçährä bil baglap, ol merweridi alar – diýdi.

Beýleki guş:

– Hatam Kahraman derýasyna nähili ýeter? Ol adalarda döwler we jynlar köpdür – diýdi.

Beýleki guş:

– Biz bir silkinsek, perlerimizden birnäçesi ýere döküler. Eger olary Hatam alsa we gerek bolan wagtynda peri ýakyp, onuň külünü bedenine sürtse, ol döw suratynda bolar. Onsoň döwler oňa kast etmezler. Onuň dili hem döwleriň dili ýaly bolar. Eger oňa aslyna öwrülmeke gerek bolsa ak peri ýaksa, onuň külünü bedenine sürtse, ol aslyna geler, hem oňa hiç bir ýyrtyjy haýwan, wagşy guş ýakyn gelip bilmez. Eger ol Kahraman derýasyndan ötse, ondan aňyrsy Berzeh adasyna degişlidir. Onsoň onuň maksat-mydaryna ýol açylar – diýip, ol iki guş ganatlaryny kakdylar. Olardan birnäçe per ýere döküldi. Şol wagtdaň atdy. Ol guşlar öz günleri üçin uçup gitdiler. Hatam olaryň perlerini çöpläp alyp, ýola düşdi.

Ol guşlar gitjek wagtларыnda oňa:

– Gündogar bilen günortanyň ortasyndan ýol tutup ýöreseň, seniň barjak ýeriň ýakyn bolar – diýdiler.

Hatam çölleri we sähralary gezip barýardy.

Onuň gulagyna:

– Hudaýymyň bendesiniň biri meniň dadyma ýetişsed! – diýen ahy-nala gatyşykly bir owaz eşidildi.

Hatam:

– Men hem, ol hem Hudaýyň bir bendesidir. Men baryp, onuň halyndan habar soraýyn – diýip, ol owaz eden kişiniň

ýanyňa bardy. Görse, bir tilki başyna toprak saçyp ahy-pygan tartar.

Hatam oňa:

– Eý, Taňrynyň bendesi! Beýle agyly hala düşer ýaly saňa näme boldy? – diýip sorady.

Tilki:

– Meniň iki çagam bilen ärimi awçy tutup, ýesir edip alyp gitdi. Men olaryň aýralygyndan ýüregim gysyp ýyglaýaryn – diýip, ýene başyna toprak saçdy.

Hatam:

– Sen ol awçyny tanaýarsyňmy? Ol nirede? – diýip sorady.

Tilki:

– Bu ýakynda bir gyşlak bardyr. Ol awçy şol ýerdendir. Onuň ady pylanydyr – diýdi.

Hatam tilkä:

– Sen ony maňa uzakdan görkez, özüň bolsa gizlenip dur. Men onuň ýanyňa baryp, bu işiň bir alajyny taparyn – diýdi.

Tilki Hatamyň önüne düşüp, ol gyşlagy uzakdan görkezdi. Hatam gyşlaga bardy, ol awçynyň öýüni sorap tapdy we işigini kakdy. Awçy öýünden çykyp, Hatamy görüp:

– Siziň menlik işiňiz barmy? – diýip sorady.

Hatam:

– Howa meniň size işim düşdi. Meniň bir keselim bar. Tebipler maňa tilkiniň ganyny içmekligi maslahat berdiler. Eger size bir tilki düşen bolsa, ony maňa satyň – diýdi.

Awçy Hatamy myhmanhanasyna alyp girip, iki kiçi tilki bilen bir uly tilkini getirdi.

Hatam:

– Sadaka bolsun – diýip, awçynyň önüne pul goýdy. Awçy sat bolup ol puly aldy we tilkileri Hatama berdi. Hatam tilkileri alyp, ene tilkä eltip gowşurdy we:

– Baryň, indi siz öz mekanyňyza gidiň – diýdi. Ene tilki ene-de ýyglap başlady.

Hatam:

– Seniň başyňa ýene näme iş düşdi? – diýip sorady.

Ene tilki:

– Meniň ärim dünýäden ötüp barýar. Onsoň men ýyglaman kim ýyglasyn? Bu kesele alaç bar bolsa, onuň emini etsen? – diýdi.

Hatam:

– Onuň nähili alajy bardyr? – diýdi.

Tilki:

– Onuň alajy kyndyr. Onuň mende dermany ýokdur – diýdi.

Hatam:

– Ol niçik emdir? – diýip sorady.

Tilki:

– Eger sen bir ýere baryp, bir adamy getirsen, ony öldürsen we onuň ganyny agzyna damdyrsaň diri galar – diýdi.

Hatam:

– Seniň adama näme duşmanlygyň bar? Haýwan üçin adam hemme mahlukdan belentdir. Men adamy nähili öldüreýin? Eger adam derkar bolsa, isle obadan bolsun, isle her ýerden bolsun, taparyn – diýdi.

Tilki:

– Haýsy ýerden hem bolsa bolar – diýdi. Hatam hanjaryny çykaryp, çep goluna urdy. Gan zogdurylyp akdy.

Ol:

– Eý, tilki! Islesen, ine, meniň ganymy al – diýdi. Tilki ärini onuň ýanyna alyp geldi.

Hatam oňa:

– Agzyňy tut – diýdi. Ene tilkiniň äri gany doýup içdi we ol ysgynyna geldi.

Hatam elini daňdy we ýerinden turup:

– Indi menden razy bol – diýdi. Bu tilkileriň hemmesi Hatamyň aýagyna ýykyldylar we onuň bilen hoşlaşdylar.

Hatam ýola düşdi. Ol gündiz ýöräp, gije dynç alyp ýöredi we bir çöle baryp ýetdi. Howanyň yssysyndan ýaňa Hatamy teşnelik basmarlady. Şol wagt uzakdan onuň gözüne çeşme göründi. Hatam oňa ýakyn baryp görse, çeşme ýok. Ol ýerde bir ýylan halka ýaly bolup ýatyr eken. Ol Hatamyň gözüne çeşme bolup görünipdir. Ol ýoluny dowam etmäge hyýallandy.

Ol ýylan dile gelip:

– Eý, ýemenli ýigit! Sen näme üçin eglenmän gidip barýarsyň? – diýdi.

Hatam:

– Men teşne boldum we suw gözläp gelýärdim. Bu ýerden suw tapmadygym sebäpli gidip barýardym – diýdi.

Ýylan:

– Eý, gadyrdan, bu ýerde hemme zat bardyr. Sen maňa ýoldaş bol – diýip, ýöräp başlady. Hatam ýylanyň yzyndan ýöredi. Ýylan ony bir bagy-bossanlyga alyp getirdi. Hatam ony görüp şat boldy.

Hatam öz-özüne:

– Bu bagda hiç kim ýok. Kim ony päkize etdikä? – diýdi. Hatam bagyň içine girende beýle bagy perileriň mülkünde görendigi ýadyna düşdi. Bu ýerde miweli agaçlar, reňbe-reň güller bar, ýaplardan suwlar akyp dur. Hatam suw içip, teşneligini gandyrdy.

Ýylan:

– Sen bu ýerde garaşyp dur. Men ýene gelerin – diýdi.

Hatam önünde çuň howzuň salnyp goýulandygyny, onuň gyrasynda kürsüleriň bardygyny gördi. Ol kürsüleriň birine geçip oturdy. Ol birden perileriň ellerinde sandyjaklary göterip gelýändigini gördi. Olar onuň ýanyna gelip saklandylar.

Hatam:

– Siz kimsiňiz? – diýip sorady.

Olar:

– Biz sizi özüne ýoldaş edip, bu ýere getiren kişiniň hyzmatkärleridiris. Bu göwherleri ol saňa peşgeş iberdi – diýdiler. Hatam sandyjagy açyp ondaky göwherleriň gymmatbahalydygyny gördi.

Ol:

– Maňa göwher derkarar däl. Men olary aljak däl – diýdi.

Olar Hatama başga sandyjagy berdiler. Hatam ony açyp görüp, onda başga görnüş göwherleriň bardygyny gördi.

Ol:

– Eý, gülýüzli periler! Bu zatlar menin üçin hiç zatdyr, belki olar bir дәne arpa degmeýär. Men ýekedirin. Onsoň men munça göwheri näme edeýin? – diýdi.

Periler başga bir sandyjagy göterip geldiler we ony Hatama berdiler. Hatam ony açyp görse, onda tagam bar eken. Ol muňa begendi.

Şol wagt bir topar periler bilen bir mylaýym ýüzli uly peri çykdy.

Hatam:

– Bu mylakatly peri kimkä? – diýip, haýran galdy. Ol ýerinden turup oňa tagzym bilen salam berdi. Ol peri salam alyp, Hatamyň elinden tutup, kürsüde oturdyp:

– Sen meni tanamadyňmy? – diýdi.

Hatam:

– Men seni bir ýerde gören ýaly bolup durun – diýdi.

Ol peri:

– Men seni özüme ýoldaş edip, şu ýere getiren kişidirin – diýip, jogap berdi. Hatam:

— Seniň meni bu ýere getirmegiňe sebäp nämedir? – diýip sorady.

Ol:

– Bu syry tagam iýlip bolandan soňra aýdaýyn – diýdi. Desterhan ýazyldy, dürli-dümen iým-içimleri orta goýuldy. Hatam beýle bezelen desterhany Nuşleb periniň myhmançylygynda görendigini ýadyna saldy we ol öz-özüne: «Megerem, bular bir kowum perizatlar bolsa gerek» diýdi.

Nahar iýlip bolundy. Eller ýuwuldy. Bir topar periler hoş-boý ysly atyrlary getirdiler we olary Hatamyň öňüne goýdular. Hatam muňa haýran galdy.

Uly peri:

– Eý, juwan ýigit! Men perizadyň neslinden bolan Şems şadyryn. Hezreti Süleýman alahyssalam zamannda bir gün men bagda otyrdym. Men özüme: «Ertir men özümiň ähli taýpam bilen ynsanyň ýurduna baryp, hemme ynsany öldüreýin. Men olaryň mülküni alaýyn, çünki ynsana ajaýyp ýer berilipdir» diýdim we ähli taýpama: «Ertir men bir ýere gitmekligi isleýärin. Siziň hemmãiz bu ýörişe taýýar boluň» diýip buýurdym. Gije düşdi we men ukladym. Men ukudan oýanyp görsem, hemme kişi öz suratynda bolup durupdur. Emma perizatlaryň ganaty ýok. Men bolsa ýylan suratyna öwrülipdirin. Men gündiziň бүтін dowamynda ýere togalandym, emma peýda bolmady. Men gaýypdan: «Her kişi söz berip, ähdinden dänse, şunuň ýaly ýagdaý başyna düşer» diýen owaz eşitdim. Bir gije men: «Ýemenli ýigidiň ömründen otuz ýyl ötdi. Indi ol bu ýere geler. Sen onuň hyzmatyny et. Eger ol saňa ýagşy dileg etse, onda sen asyl suratyňa gelersiň» diýen owaz eşitdim. Häzir meniň ýylan suratyna geçenime segsen ýyl boldy. Otuz ýyldan bäri bolsa bu sährada men seniň ýoluňa garaýaryn. Bu gün men saňa ýolukdym. Men seniň şol ýemenli ýigitdigiňi bildim. Şonuň üçin men seniň hyzmatyňy etdim. Indi sen meniň we galanlaryň hakynda ýagşy dileg etseň!? – diýdi.

Ol peri:

– Hezreti Süleýman alayhyssalamyň ýanynda meniň babam gol gowşuryp: «Eger biziň kowmumyz adamzada azar berse, olaryň mülküne kast etse, biziň asyl suratymyz gitsin» diýip, äht baglaşypdyr. Meniň kelläme adamzada azar bermek hyýaly düşdi. Men bu pikirimden seniň ýanynda toba edýärin. Sen meniň hakyma ýagşy dileg et – diýdi. Hatam täze lybaslary geýdi we başyny seždä goýup dileg etdi. Onuň bu dilegi kabul boldy. Ol dileg edýän her bir pursatynda Taňrynyň adyny ýyg-ýygýdan gaýtalaýardy.

Hatamyň bu dileginden soň, hemme perizatlara ganat çykdy.

Periler Hatamdan:

– Seniň bu ýere gelmegiň sebäbi nämedir? Sen bize köp ýagşylyk etdiň. Biz hem saňa ýagşylyk edeli. Sen bize näme maksadyň bardygyny dogrulyk bilen aýt – diýdiler.

Hatam:

– Men Berzah adasyna barýaryn. Men ol ýerden kümüşden ýasalan merweridiň meňzeşini gözlejek – diýip, başyndan geçiren wakalaryny aýdyp berdi.

Şa peri:

– Sen dogry aýtdyň. Ol merweridiň taýy Berzah adasyndadyr – diýdi. Ol ýene:

— Berzah patyşa: «Kim bu merweridiň peýdasyny aýdyp berse, men oňa gyzymy berjek» diýip aýdypdyr. Emma sen ol ýere nähili ýetersiň? Ol ýer örän uzakdyr. Ynsanyň kowumyndan henize çenli oňa baryp ýeten kişi ýokdur. Ýöne sen şol ýere gitmekligi isleseň, men seniň ýanyaňa kişi goşup ibereýin – diýdi. Şa peri özüne tabyn bolan perilere ýüzlenip:

– Eý, ezizler! Bu juwan ýigit sebäpli siz bagtly bolduňyz. Ol bu wagt kynçylyga sataşdy. Siz oňa kömek edip, ony ýola salsaňyz?! – diýdi.

Olar:

– Ol nähili kyn işdir? Siz buýruň. Biz nähili kyn iş hem bolsa, ony berjaý ederis – diýdiler. Şems şa olara hemme hakykaty aýdyp berdi.

Olar:

– Berzah adasyna barmak kyndyr. Döwler bizi ol ýere eltmeýärler. Eger patyşanyň özi ol ýere baryp, döwler bilen jeň etse, biz ol ýere bararys – diýdiler.

Şems şa:

– Eger siz özüňize edilen ýagşylyga jogap bermeseňiz, ol rowa bolarmy? Siz özüňize asudalygy isleýärsiňiz. Emma ýagşylyk eden kişä asudalyk islemeýärsiňizmi? – diýdi. Olardan ýedi kişi yhlas kemerini billerine baglap:

– Eger bize patyşa kömek berse, biz bu ýigidi ol ýere ýetireris – diýdiler. Patyşa olaryň bu sözünü kabul etdi.

Olar Hatamy bir kürsüde oturdyp, kürsüni asmana göterip, şol tarapa uçdular. Periler üç gije-gündiz uçdular. Bu ýoluň arasynda döwleriň bir mekany bardy. Periler ýollaryny ýitirdiler. Olar Hatamyň kürsüsini bir daragtyň üstüne getirip goýdular.

Hatam:

– Üç gije-gündiz boldy, biz hiç zat iýmedik, şeýle hem biz ýadadyk – diýdiler.

Perileriň ikisi Hatamyň ýanynda galdylar, galanlary bolsa tagam gözlemek üçin ondan aýrylyşdylar.

Şol wagt bir topar döwler bu ýere aw etmäge çykypdyrlar. Olar iki perini we kürsüde oturan bir adamy gördüler. Birnäçe ýüz döw kürsüniň töwereğine üýşüp:

– Bu ýerde adamzat peýda bolupdyr – diýip, uly gowga turuzdylar.

Periler döwleri görüp, gorkdular we olar Hatamy goýup gaçmakçy boldular. Emma olar alaçsyz bolup, döwler bilen uruşdylar we döwleriň birnäçesini öldürdiler. Ahyry olar

ýeňildiler. Döwler Hatamy kürsüsi bilen göterip, öz mekanlaryna getirdiler.

Olar perilerden:

– Siz bu adamy nireden göterip geldiňiz we siz ony nirä alyp barýarsyňyz? – diýip soradylar.

Periler:

– Bu ýigit ýemenlidir. Siz oňa azar bermäň, bolmasa hemmäňiz heläk bolarsyňyz – diýdiler.

Döwler:

– Şems şa ençe zamandan bäri gaýyp bolupdy. Indi ol nireden peýda boldy? – diýdiler. Periler döwlere hemme wakalary başyndan ahyryna çenli gürrüň berdiler. Döwler başlaryny aşak salyp:

– Periler bilen bu adamy pylan ýerde gabap goýuň. Biz awdan gaýdyp baranymyzda ol adamy iýeris – diýdiler. Olar periler bilen Hatamy bir guýa taşladylar. Tagam gözläp giden periler daragtyň düýbüne geldiler. Olar bu ýerde bir näçe öli döwüň ýatandygyny gördüler we periler bilen Hatamdan nam-nyşan tapmadylar. Olar haýran galyp, bir-birlerine:

– Periler nirdekä? Bu döwleri kim öldürdikä? Döwler bu ýere gelip, olary alyp giden bolmaly. Şems şa habar ýetirmek gerek – diýdiler.

Taňrynyň kazasy bilen bir döw bu ýerde galypdy. Periler ondan:

– Sen kim we sen nireden? – diýip soradylar.

Döw:

– Men Makarnasyň döwlerinden bolaryn. Men bu ýerde ýaradar bolup galdym – diýip, olara döwler bilen perileriň arasynda bolup geçen jeň barada aýdyp berdi.

Periler bu sözi eşidip, ol döwi göterip:

– Biz muny Şems şa görkeziris – diýip, üç gije-gündiz säginmän uçup, Şems şanyň ýanyna baryp ýetdiler we kabulha-

nada garaşyp durdular. Olaryň habary Şems şanyň gulagyna ýetdi. Ol perilerden:

– Siz haýsy ýerdensiňiz? Siziň göwnüňize kim degdi. Gör-ýän weli, siz adamzada hemra bolana meňzeýärsiňiz. Siz meniň ýanyma geliň – diýdi. Olary patyşanyň ýanyna getirdiler.

Patyşa:

– Men sizi adamzada hemra edip iberdim. Siz kimden şikaýat edýärsiňiz. Ol ýemenli ýigidi nirede goýduňyz? – diýip sorady. Periler başlaryny ýere goýup:

– Biz ol ýigit bilen üç gije-gündiz ýol ýöredik. Ol ýigit aýykdy. Onsoň biz ony kürsüsi bilen daragtyň düýbüne düşürüp, iki sany perini oňa sakçy goýup tagamyň gözlegine gitdik. Biz yzymyza dolanyp gelenimizde olary goýan ýerimizden tapmadyk. Döwleriň birnäçesi daragtyň düýbünde ölüp galypdyr. Ol döwlerden biri ýaradar bolup, diri galypdyr. Biz ol döwden sorap, şol ýeriň Makarnas döwe degişlidigini bildik. Ol adamy tutup alyp gidipdir. Bir ýaradar döwi tutup, özümüz bilen bu ýere alyp geldik – diýdiler.

Patyşa:

– Ol döwi meniň ýanyma getir! – diýip buýurdy. Ol döwi patyşanyň huzuryna alyp geldiler.

Patyşa ondan:

– Makarnas heniz dirimi? Ol näme üçin bizi unudypdyr? – diýip sorady.

Döw:

– Köp wagtdan bäri sizden habar bolmady. Ol adamlardan we perilerden eşiden habarlaryna ynanmady. Şol gün ol aw-şikara çykypdy. Hatam bilen periler oňa duşdular. Ol olary tutup alyp gitdi – diýdi.

Patyşa leşger taýýarlamaklygy buýurdy. Otuz mün peri taýýar boldy. Bu leşgerler ýola düşdi we üç gije-gündizden soň, döwleriň mekanyna baryp ýetdiler. Döwlerden näme işe meş-

gul bolýandyklarynyň habaryny almaklyk üçin içaly iberdiler. Ol içaly Makarnas döwüň aw-şikara çykandygynyň habaryny getirdi. Şems şa hemme leşgerine onuň üstüne ýöriş etmekligi buýurdy.

Periler awa meşgul bolup ýören döwleriň üstlerine topuldylar. Döwler olaryň garşysyna durup bilmediler we gaçdylar. Periler Makarnasy tutdular we Şems şanyň huzuryna getirdiler. Şems şa:

– Eý, melgun! Sen Şems şany unutdyňmy? Sen meniň diridigimi bilmediňmi? Ol adamyň nirededigini tiz aýt! – diýdi.

Makarnas:

– Men ol adamy şu wagt ýýdim. Çünki, döw adam tapsa, ony diri goýmaýar – diýdi.

Patyşa:

– Eý, melgun! Süleýman alaýhyssalam nirededir? – diýdi.

Makarnas:

– Onuň dünýäden ötenine birnäçe wagt boldy – diýdi.

Patyşa:

– Odun ýygnaň – diýip buýurdy. Makarnasy we onuň leşgerini odunyň üstünde oturdylar.

Ol:

– Eger adamy iýen bolsaň, onda seniň jezaň şu otda köymek bolar. Men senin taýpaňy hem oda ýakyp ýok ederin – diýdi.

Makarnas öz-özüne:

– Men bularyň eline düşdüm. Eger men dogrusyny aýtmasam, bular meni öldürerler. Maňa özümi halas etmek gerek – diýdi we ol:

– Eger ol adamy size görkezsem, siz meni oda köydürmän, diri galdyrarsyňyzmy? – diýdi.

Patyşa:

– Eý, Makarnas! Sen meniň bilen bir jynsdandyrsyn¹. Meniň ol adamy hormatlaýyşym güýçlüdir. Eger sen ol adamy maňa salamat berseň, onda ikimiziň aramyzdan duşmançylyk aýrýlar. Onsoň men seni goýbererin – diýdi.

Makarnas:

– Eger sen Süleýman alaýhyssalamyň ady bilen² äht etseň, men saňa adamy bereýin – diýdi.

Şems şa:

– Men bu şerti kabul edýärim – diýdi.

Makarnas:

– Ol adam hem periler hem guýynyň içindedirler – diýdi.

Periler ol guýa tarap ýüwürdiler we olary guýydan çykaryp, Şems şanyň ýanyna alyp geldiler. Şems şa Hatamy tagtyň üstüne oturtdy we:

– Eý, Hatam! Men saňa ýoluňda azar berjek döwleriň köpdüğini aýdypdym. Emma sen maňa gulak salmadyň – diýdi.

Şol wagt desterhan getirip ýazdylar we üstüni dürli-dümen tagamlardan getirip doldurdylar. Olar bile oturyp naharlandylar. Ondan soň Şems şa perilere:

– Bu döwleri diri galdyrmak dünýäde ýaramaz işleriň peýda bolmagyna sebäp bolar. Şonuň üçin bu oduna ot beriň. Goý, bu döwler köýsün – diýdi. Oduny otladylar.

Makarnas:

– Sen Süleýman alaýhyssalamyň ady bilen eden ähdiňi bozýarsyňmy? – diýdi.

Şems şa:

---

¹ Rowaýatlarda aýdylşyna görä, Beýik Taňry perileri hem, döwleri hem, jynlary hem otdan ýaradypdyr.

² Rowaýatlara görä, perileriň, jynlaryň, döwleriň erki Süleýman pygamberiň elinde bolupdyr.

– Eý, nadan! Sen onuň ýanynda durup, adamlara azar ber-mejekdigiňi äht edipdiň. Sen ol ähdiňi bozup, ähdiýalanlyk et-diň – diýdi.

Ot tutaşdy. Döwleriň hemmesi ýanyp kül boldular.

Şems şa Hatama:

– Seniň ýene bize näme haýyşyň bar? – diýdi.

Hatam:

– Men saňa: Maňa Berzah adasyna barmaklyk we ol mer-weridi ele salmak gerek diýip aýdypdym – diýdi. Şems şa peri-lere garap:

– Sizden haýsyňyz bu hyzmaty bitirmäge taýýar? – diýip sorady. Hemmeden ýaşy uly bolan dört sany peri:

– Bu hyzmata bizi iber! – diýdiler. Şems şa olara bu hyz-maty etmekligi buýurdy.

Periler Hatamy tagta oturdyp, asmana uçdular. Olar on gije-gündiz ýol ýörediler we bir dagyň depesine baryp düşdüler. Olar bu ýerde Tuman adasynyň şazadasynyň Berzah adasynyň häkiminiň gyzyňa aşyk bolandygyny bildiler. Ol şazada bu da-gy mesgen tutunypdy. Şazada ol gyzyň ýşgyna düşüp, ahy-nala tartýardy. Onuň nalasy Hatamyň gulagyna eşidildi.

Ol:

– Eý, ezizler! Bu owaz näme? Bir kişi nala edýär. Oňa nä-me bolupdyr? Ony bilip, takykklamak gerek – diýip, ornundan turup, şazadanyň ýakynyna bardy.

Hatam:

– Eý, ýigit! Sen kimsiň we näme üçin sen bu ýerde ýygla-ýarsyň? – diýip sorady. Perizat nazaryny göterip, görse önünde bir adamzat dur.

Ol:

– Eý, adamzat! Sen bu ýere näme üçin geldin? Sen näme kär edýärsiň? Bu ýere seni kim getirdi? – diýip sorady.

Hatam:

– Men Lanyş guşuň merwerit ýumurtgasyny gözläp bu ýere geldim. Men: «Berzah şasynyň merweridiň syryny soraýandygyny, ýöne hiç kim onuň syryny bilmeýändigini eşitdim. Men ol merweridiň syrynyň jogabyny bermek isleýärin – diýdi.

Perizat:

– Biz perizatdyrys. Biz sowalyň jogabyny bermekden ejiz geldik. Onsoň, sen onuň jogabyny nähili berersiň? – diýdi.

Hatam:

– Sen bize bu daga çykyp ahy-nala etmegiň sebäbini aýt – diýdi.

Perizat:

– Men Tuman adasynyň patyşasynyň ogludyr. Meniň atamyň ady Mahruýdyr. Men bir gün mejlisde oturyp, Mahýaryň gyzynyň tarypyny eşitdim. Meniň kalbyma onuň yşgynyň heseri düşdi. Men Berzah adasyna bardym we habarymy aýtdym. Meni hormatlap myhman aldylar. Meýlis gurdular we ol merweridi alyp geldiler. Ony menin öňümde goýdular. Men onuň ýaly merweridi hiç haçan görmändim. Menden: «Sen şu merweridiň haýsy derýadandygyny aýt. Munuň peýdasy nähili? Munuň beýleki biri nirede?» diýip soradylar. Men bu sowalyň jogabyny aýdyp bilmedim. Meniň ata-babalarym hem bilmedi. Onsoň meni mejlisden çykardylar. Şol wagt onuň gyzy köşgüň depesine çykdy. Meniň nazarym onuň ýüzüne düşdi. Men özümden gitdim. Yşkyň oky menin ýüregime sünjüldi. Ýöne hiç bir alajy ýokdy. Men öz mülküme dolanyp gelmedim. Men bu dagy mesgen tutundym. Men gije-gündiz magşugymy küýsöp ýyglaýaryn. Meniň ne janym çykýar, ne hem magşugym goluma gelýär. Meniň nalam bu sebäpdendir – diýdi.

Hatam:

– Sen özüňi dürse! Men ol merweridi ele alaryn we Mahýaryň gyzyny saňa alyp bererin – diýdi.

Perizat gülüp:

– Sen näme aýdýarsyň? Meger sen meniň üstümden güljek bolýan gödekleriň birisiň?! – diýdi.

Hatam:

– Eý, perizat! Men ol merweridiň peýdasyny bilýärim. Ol merwerit sadapdan¹ дәl. Ol Lanyş guşunyň ýumurtgasydyr. Bu ada öň adamlaryň mekanydy. Sen gelip, maňa ýoldaş bol! – diýdi. Perizat onuň bu sözlerine ynandy we baryp Hatamyň aýagyna ýykyldy.

Dört peri bularyň ikisini hem kürsüde oturdyp, howa uçdy. Ýoluň ugrunda Mankal döwüň mekany bardy. Perizatlaryň ysy onuň damagyna degip döwlere:

– Perizat bir adamy kürsüde göterip gidip barýar. Olary tutup, meniň ýanyma getir! – diýip buýurdy. Döwler perileri tutup, kürsüleri bilen alyp geldiler.

Mankal:

– Eý, perizatlar! Dogryňyzy aýdyň. Siz bu adamy nirä alyp barýarsyňyz? Siz haýsy ýerden geldiňiz? – diýip sorady.

Olar:

– Biz Şems şanyň ýurdundandyrys – diýdiler.

Mankal:

– Köp wagtdan bäri Şems şa gaýypdyr we onuň ýurdy ýylanlandan doludyr – diýdi.

Olar:

– Biz ýylan suratyna öwrülipdik. Bu adamyň dilegi bilen aslymyza aýlandyk – diýdiler.

Mankal:

– Siz nirä barýarsyňyz? – diýdi.

Olar:

– Biz Berzah adasyna barýarys – diýdiler.

Mankal:

---

¹ Sadap – deňziň düýbünden alynýan balykgulak.

– Bu perizat kim? – diýdi.

Olar:

– Ol Mahrawar şazada – diýdiler.

Mahrawar:

– Eý, döw! Sen meni unutdyň. Men Mahruýyň ogly Mahrawardyryn. Mahruý Tuman adasynyň patyşasydyr – diýdi.

Mankal:

– Eý, şazada! Seniň adam bilen näme işiň bar? Sen muny maňa ber. Men saňa azar bermerin. Çünki, sen hezreti Süleýmanyň perizatlarynyň neslindensiň – diýdi.

Mankal döw Hatamy kürsiden aldy.

Mahrawar:

– Eý, Mankal! Süleýman alayhyssalamyň sözi seniň ýadyňa düşmeýärmi? Ol bize adamzada azar bermekligi gadagan edipdi diýdi.

Mankal:

– Indi hezreti Süleýman barmy?! Men ähdimi berjaý eder ýaly! Men bu adamy diri goýmaryn. Ençe zamandan bäri bir adam meniň goluma düşdi. Men ony iýerin – diýdi.

Mahrawar döwüň bu hyýalyndan ýüz döndermejekdigini bildi. Ol ony aldawa salmak isledi. Şonuň üçinem ol:

– Eý, Mankal! Bir adamy iýeniň bilen saňa näme boljak?! Men saňa onuň öwezine iki adam getirip bereýin. Eger sen menin sözüme ynansaň, bu adama mende galdyr. Meniň bu adam bilen bitirjek bir işim bar – diýdi.

Mankal:

– Eý, şazada! Sen bu adamy meniň ýanymda goýup git. Onsoň başga adamlary getirip, ony halas edip alyp gidäý – diýdi.

Mahrawar çykalga ýokdugyny bildi.

Ol:

– Men baş günden gaýdyp gelerin. Ýöne sen muny ýagşy ýerde sakla, oňa azar berme. Ol meniň dostumdyr. Eger sen muňa azar berseň, onda meniň saňa gaty gaharym geler – diýdi.

Mankal:

– Men ony senin göwnüňe ýaran jaýda goýaryn – diýdi.

Mahrawar:

– Sen ony bagy-bossanyňda sakla – diýdi.

Mankal ony bagda saklamaklygy döwlere buýurdy. Ol bagyň çar töweregine döwlerden garawul goýdy.

Mahrawar şazada ol dört perizat bilen bu ýerden çykdylar.

Olar oturyp:

– Eger biz: «Mülkümize baryp leşger alyp geleli» diýsek, onda ol uzakdadyr. Biz döwler uklandan soň, Hatamy alyp gaçyp, howa göterilip, tä daň atýança uçalyň. Şonda biz bu döwlerden uzakda bolarys – diýip, maslahat etdiler.

Döwler bagyň töweregini garawullap otyrdylar. Olar bagyň işigini mäkäm bagladylar we ýarym gijä çenli wagtlaryny oýalykda geçirdiler. Gijäniň ýarymyndan soň olaryň hemmesi ukladylar. Şondan soň Mahrawar bilen periler бага girip, Hatamy alyp gaçdylar. Olar ta daň atýança uçdular we döwlerden uzaklaşdylar.

Mankal döw ertesi ir bilen:

– Baryň, ol adamy meniň ýanyma alyp geliň – diýip buýurdy. Garawul döwler gelip, adamyň ol ýerde ýokdugyny gördüler. Mankal bu habary eşidip dergazap boldy.

Elkyssa, periler köp muşakgat çekip ýol ýörediler we olar Kahraman derýasynyň kenaryna baryp ýetdiler. Mankalyň hyzmatkärleri ol ýere baran eken. Ol perizatlaryň adamy alyp, derýanyň kenaryna düşendiklerini gördi. Mahrawar gylyjyny gynnyndan alyp, döwe saldy. Döwüň goly üzülip, ýere düşdi. Döwüň bir goly kesik bolup galdy.

Ol:

– Eý, perizat! Sen bir adam üçin meniň bir golumy kesdiň. Men hemme döwlere: «Adamy perizatlar alyp gitdiler» diýip habar ýetirerin – diýdi.

Mahrawar:

– Sen baryp Mankala adamy meniň alyp gaçandygymy aýt. Ýöne ol habardar bolsun. Eger ol adamyň dawasyny etse, onda men onuň ýurduny ýykan-ýumran ederin we sizi toprak bilen barabar ederin – diýdi.

Döw howa uçup gitdi. Perizatlar bir sähra baryp ýetdiler. Olar bu ýeriň döwlerden doludygyny gördüler. Perizatlar:

– Eý, ýigit! Biz seni bu ýere çenli ýetirdik. Biziň mundan aňry gitmäge hetdimiz bolmaz. Indi sen bize rugsat ber – diýdiler. Hatam kürsüni göterip gelýän dört sany perä rugsat berdi.

Mahrawar:

– Eý, ýigit! Men saňa hemra bolaryn. Göwnüňe gelen zady maňa buýurmaklyga seniň ygtyýaryň bardyr – diýdi.

Hatam:

– Men özüm sebäpli saňa zyýan ýetmekligini rowa görmeýärin. Ýöne men bu sähradan nähili ötmelidigini bilmeýärin – diýdi.

Mahrawar:

– Eý, eziz! Bu ýeri döwleriň araçägidir. Ondan salamat ötmeklige meniň tabym ýokdur. Döwler perizatları tutsalar, erkeklerini öldürýärler, urkaçylaryny aýal edinýärler. Bir gezek biz bu döwleriň üstüne leşger dartyp geldik. Döwler şonda bizden ýeňlip: «Mundan beýläk biz perizatlara azar bermeris. Emma biz adamy görsek diri goýmarys» diýip, ýaraşyga gelipdirler.

Hatam:

– Men döw suratynda bolsam, bu sähradan salamat öterinmi? – diýdi.

Perizat:

– Hawa, ötersiň. Ýöne sen döw suratyna niçik girersiň? – diýdi.

Hatam guşlardan alan perileriň gyzyly reňklisinden birini alyp köýdürdi, onuň külüni suw salyp bedenine sürtdi. Ol gara döwüň suratyna aýlandy. Mahrawar Hatamy ol şeýlede görüp haýran galdy. Ol:

– Eý, dogan! Bu perler haýsy guşuň ganatyndandyr? Sen olary nireden tapdyň? – diýdi.

Hatam:

– Eý, eziz! Men Şahabat şäherinden çykyp gaýtdym. Men ol merweridi nireden tapyp biljekdigim barada pikir etdim. Onsoň men bir daragtyň düýbüne baryp, başymy dyzyna goýup, gamgyn halda oturdym. Iki sany guş gelip, daragtyň şahasyna gondular. Olaryň urkaçysy: «Bu daragtyň aşagynda gamgyn halda oturan adam kim?» diýip sorady. Erkegi maňa tarap garap meniň hekaýatymy oňa başdan aýak aýdyp berdi. Olar maňa ýoluň salgysyny aýtdy we şu perlerini berdiler – diýip, başyndan geçen wakalaryny we iki guşuň eden gürrüňlerini beýan etdi.

Hatam:

– Eger şunuň ýaly bir zat bolmadyk bolsa, onda bu ýerlere nähili gelerdim – diýip, gürrüňini soňlady.

Mahrawar onuň bu sözlerini eşidip rahatlandy. Ol öz-özüne: «Meniň işimi bu ýigit bitirer» diýdi. Emma Hatam Merweridiň peýdasy hakyndaky guşlardan eşiden sözünü aýtmady. Çünki, ol: «Mahrawar ony häzir eşitse, onda ol meni taşlap, ol ýere menden öň barar, öz işini bitirer we men bolsa mahrum bolup galaryn. Indi bize ýoly dowam etmek gerek» diýip, ýerinden turdy we ýola düşdi. Mahrawar asmandan ýöredi. Hatam sähra tarap gadam goýdy. Şirler, gaplaňlar we başga her dürli haýwanlar Hatamy döw sypatynda görüp gaçdylar. Döwler bolsa ony öz döwlerindenlir diýip pikir etdiler.

Gündiz Hatam ýerden we Mahrawar asmandan ýol ýörediler. Gije gelse, olar birleşip, bir ýerde bolýardylar. Olar birnäçe gün şu tertipde ýol ýörediler.

Bir gün ol ikisi bir ýerde uklap ýatyrdylar. Olary gözläp döwler geldiler. Emma bir döw bilen perizady görüp, bulary tanaman bu ýerden gitmekçi boldular.

Bir döw:

– Biz bu ikisini tutup, patyşamyzyň ýanyna alyp baralyň – diýip, tekliptdi.

Beýleki döwler bolsa:

– Eý, ezizler! Bu biçärelere azar berer ýaly olardan size näme zyýan geldi. Bularyň birisi döw, beýlekisi perizat. Olaryň ikisi hem biziň kowumymyzdandyr. Megerm, bu ikisi bir iş üçin çykypdyrlar we gije düşensoň, olar uklap galandyrlar – diýdiler.

Bu wagt perizat oýandy we bularyň gürrüňlerini eşitdi.

Döwleriň biri:

– Baryp ol periden onuň haýsy perilerdendigini soralyň – diýdi.

Başga bir döw:

– Siziň olar bilen näme işiňiz bar? – diýdi.

Ýene bir döw:

– Ol peri Berzah ýurdundan bolaýmasyn? – diýdi.

Başga bir döw:

– Nireden bolanda siziň onuň bilen näme işiňiz bar – diýdi.

Ol bir döw:

– Patyşa bir gün: «Men köp wagtdan bäri Berzah patyşadan habar eşitmedim» diýdi. Sen beýle sözi aýtmaga patyşadan gorkmaýarmyň? Eger bir kişi: «Biri perizat, beýlekisi bolsa döw bolan iki kişi sährada uklap ýatan eken» diýip patyşa habar ýetirse, sen oňa näme jogap berersiň? Şonda biziň halymyz niçik bolar? – diýdi.

Birden Hatam hem oýandy. Ol döwleri gördi we döwleriň dilleri bilen:

– Eý, ezizler! Men uzak ýerden geldim we ýadap ukladym. Siz näme üçin maňa azar berýärsiňiz? – diýdi.

Döwler:

– Sen haýsy ýurtdan bolarsyň? – diýdiler.

Hatam:

– Siz Şems şanyň peýda bolup, Makarnas döwi oda köýdürendigini eşitmänmidiňiz? Ol adamzat üçin leşger bilen gelip, ol döwler bilen jeň etdi. Ol adam Berzah adasyna barýar eken. Şems şanyň perizatlary ony, bu sähra ýetirdiler. Olaryň özleri adamdan rugsat alyp yzlaryna gaýtdylar. Men biçäre özümden gorkup bu ýere gaçyp geldim. Siziň meniň bilen näme işiňiz bar? – diýdi.

Döwler:

– Bu perizat nireden? – diýdiler.

Hatam:

– Ol Tumanyň ýurdundan. Biz Şems şa peýda bolup, Makarnasy öldürdi diýip, habar ýetirmäge barýarys – diýdi.

Döwler:

– Onda siz bu ýerde dem-dynjyňyzy alyp duruň. Biz ol adamzady gözläli – diýdiler we olary goýup, Hatamyň gözlegine gitdiler.

Hatam Mahrawara:

– Tur, biz bu sähradan tizräk gideli – diýdi.

Gije geçip daň atdy. Olar gündiz hiç ýerde säginmän ýol ýörediler. Gije ukladylar. Üç günden soň olar bir uly derýa baryp ýetdiler. Perizat:

– Bu Kahraman derýasydyr – diýdi.

Hatam Kahraman derýasynyň görüp haýran galdy. Onuň suwunyň sesi belent asmana ýetýär, tolkuny sähra baryp urýar. Onuň içinde läheň balyklar ýüzüp ýör. Şir onuň kenarynda

lezzet bilen togalanýar. Bulardan başga dürli görnüşli jandarlar-
ryň käbiri derýanyň içinde ýüzýär, käbiri bolsa derýanyň kena-
rynda gezýär. Guşlar dürli owaz bilen saýraýar.

Hatam:

– Eý, eziz! Biz bu derýadan nähili geçeris? – diýdi.

Mahrawer:

– Bu derýa örän ulydyr. Mundan ötmek mümkinçiligi ýok-
dur. Ýedi günde hem derýanyň ol kenaryna geçip bolmaýar –
diýdi.

Hatam:

– Şeýle hem bolsa, bize Berzah adasyna barmak gerek –
diýdi.

Mahrawar:

– Eger sen bu ýerde birnäçe gün dursaň, men ondan geç-
mekligiň alajyny taparyn – diýdi.

Hatam:

– Ýagşy, men bu ýerde duraýyn – diýdi.

Mahrawer:

– Eý, dogan! Bu ýerden on parsah uzaklykda Ýazdan ýurdy
diýen ýer bar. Onuň patyşasy Şamhan perizatdyr. Onuň ýur-
dunda ganatly atlar bar. Bu derýadan diňe şol atlary münüp ge-
çip bolýar. Men şol ýere gidip, iki sany at getireýin. Bolmasa
biziň işimiz ugruna bolmaz – diýdi.

Mahrawar Hatamdan rugsat alyp, howa uçup, bir gije-gün-
dizde ol ýere baryp ýetdi we perizatlara sataşdy. Olar ony Şam-
hanyň ýanyna alyp bardylar.

Şamhan ondan:

– Seniň bu ýere gelmegiň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Ol:

– Eý, gadyrdan! Bize iki sany at gerek boldy. Sen bize kö-
mek etsen ýagşy bolardy – diýdi.

Şamhan:

– Sen nireden gelýärsiň? – diýdi.

Ol:

– Tuman ýurdundan – diýdi.

Şamhan:

– Men seni bir ýerde gören ýaly. Sen Tumanyň şazadasy bolsaň gerek?! – diýdi.

Mahrawar:

– Sen dogry aýtdyň. Men şol kişidirin. Emma men bir kyn-çylyga sataşdym. Eger sen maňa häzir iki at berip, hemaýat etseň, bu hyzmatyňy ömrüm ötyänçä unutmaryn – diýdi.

Şamhan ornundan turup, onuň bilen gujaklaşyp görüşdi, hemme perizatlar onuň aýagyna ýykyldy. Şamhan oňa iki sany ganatly at berdi.

Ol :

– Sen bu ýerde galyp, bir salym dem-dynjyňy al! – diýdi.

Mahrawar bu sözi kabul etmedi.

Ol:

– Men bu ýerde galsam biziň işimiz harap bolýar – diýdi.

Mahrawar iki sany aty alyp, Hatamyň ýanyna geldi.

Ol:

– Eý, Hatam! Tiz turup, ata mün! – diýdi. Olaryň hersi bir ata mündi.

Hatam:

– Eý, perizat! Bu atlar howada uçýarmy? – diýdi.

Mahrawar:

– Eý, dogan! Atyň jylawyny mäkäm tut! – diýdi.

Hatam atyň jylawyny mäkäm tutdy. Atlar ganatlaryny açyp howa uçdular. Olar asmanda guşa meňzeş bolup uçup barýardylar. Birnäçe gije-gündiz ýol ýörelenden soňra, ýoluň ýarysy geçildi. Hatamy açlyk we suwsuzlyk basmarlady.

Ol:

– Eý, perizat! Men aç-suwsuz boldum – diýdi. Perizat bir miwe berdi. Hatam onuň ýaly miwäni asla iýip görmändi. Ony iýenden soň, onuň açlygy we teşneligi aýryldy.

Olar ençe günden soň, derýanyň kenaryna geldiler. Ol ikisi atdan düşüp, ýere aýaklaryny goýdular.

Hatam:

– Biziň bu gelen adamyz Berzahmydyr? – diýip sorady.

Mahrawar:

– Bu kenar Kahraman derýasynyň ikinji kenarydyr diýip oýlama! Bu ýer Berzah adasynyň bir bölegidir. Berzah adasyna goşulyşýan köp adalar bar – diýdi.

Hatam ýene:

– Ol ýer bu ýerden ýene näçe günlük ýoldur? – diýip sorady.

Perizat:

– Ýene on günlük ýoldur – diýdi.

Hatam:

– Beýle bolsa bize ýöremek gerek – diýdi.

Perizat:

– Kabul etseň, men bir söz aýdaýyn – diýdi.

Hatam:

– Aýt – diýdi.

Perizat:

– Men mülküne baryp, öz leşgerimi alyp geleýin. Biz Mahýar adasyna leşger bilen gireli – diýdi.

Hatam:

– Eý, gadyrdan! Biz Mahýar bilen jeň etmäge gelmedik – diýdi.

Perizat:

– Men hem şonuň üçin aýdýaryn. Biziň ýeke özümüz bol-sak, habarymyzy Mahýara kim ýetirsin?! Nyzamly goşun bol-sa, onuň habary derrew baryp ýeter – diýdi.

Hatam:

– Men saňa bu adada näçe gün garaşmaly bolaryn? – diýdi.

Perizat:

– Bu adada adama azar berer ýaly bozuk kişiler ýok. Periler kowumy bozuk kişileri bu ýere getirmeyär we onuň ýalyny bu adada goýmaýarlar – diýdi.

Hatam:

– Men bu ýerde oturyp, näme iýerin? – diýdi.

Perizat:

– Eger aw-şıkar etmeklige keýpiň tutsa, onda bu ýerde aw köpdür. Eger miwe iýmekligi isleseň, bu görünýän daragtyň hemmesi miweli agaçlardyr – diýdi.

Perizat ýerinden turup, ata mündi we ol Hatamyň gözünden gaýyp boldy. Hatam ok-ýaýyny alyp, awa ugrady. Ol bir gäwmiş gördi we ony awlady. Ol odun ýygnady, çakmak çakyp ot ýakdy we eti duzlap kebab edip iýdi. Ol adanyň içini syn edip aýlandy, dürli miwelerden iýdi. Ol dürli reňkli ajaýyp gülleriniň arasynda gezelenç etdi. Atyny otluk ýerde örkledi.

Elkyssa, Mahrawar şazada Tuman adasyna baş günde baryp ýetdi. Adanyň perizatlary ony görüp, onuň ata-enesine habar ýetirdiler. Şazada ata-enesiniň ýanyna gelip, olaryň ýanaklaryndan öpdü. Ata-enesi onuň gelmegine şat boldular. Olar onuň ýoluna intizar bolup köp garaşypdyrlar.

Olar onuň hal-ýagdaýyny sorap:

– Indi bize aýt, sen öz maksadyňa ýetdiňmi? Mahýar Berzhynyň gyzyny goluňa aldyňmy ýa-da almadyň? – diýdiler.

Mahrawar şazada başyny aşak salyp:

– Eý, meniň gadyrdan atam, enem! Men siziň sözüňize gulak asman perişan hala düşdüm we saralyp soldum. Ýöne ýemenli Hatam ibn Taý atly adam duşup, maňa ýol görkezdi. Ol Şahabatdan Lanyş guşunyň merwerit ýumurtgasy üçin gelen eken. Ol maňa pylan sährada sataşdy. Men öz düşen ýagdaýy-

my aýdyp berdim. Ol maňa: «Mahýar Berzahynyň gyzyny saňa alyp bereýin» diýip äht baglaşdy – diýdi.

Ata-enesi gülüp:

– Eý, akmak! Heniz hem senden nadanlyk we gödeklik aýrylymandyr. Perizatlar onuň hötdesinden gelip bilmediler, onsoň adamzat bu işi nähili başarar?! Çünki, biziň syrlarymyzdan adamzadyň habar bolmaz. Ol hötdesinden gelip bilmejek işine baş urup, seni umydygär edipdir – diýdiler.

Mahrawar:

– Eý, meniň ata-enem! Ol adam bu işiň syryny bilýän eken. Oňa iki sany guş bu syryň beýanyňy başdan aýagyna çenli oňa aýdyp beripdir. Şonuň üçin hem ol bu ýere ýola çykypdyr – diýdi.

Ata-enesi:

– Beýle bolsa, seniň bu ýere gelmekligiň näme sebäp boldy? – diýdiler.

Mahrawar:

– Men leşger üçin geldim. Men öz leşgerimi ol ýere eltsem we dabara bilen Berzahyň şäherine girsem – diýdi.

Atasy oňa öz leşgerinden iki mün perizady hemra etdi we:

– Bar, ýoluň ak bolsun! – diýip, ogluny ýola ugratdy.

Mahrawar şazada leşgeri bilen iki günde Hatamyň ýanyna ýetip geldi we derýanyň kenarynda düşledi. Ol Hatamy görmedi. Ol haýran galdy we öz-özüne:

– Megerem, adamzat wadasyny bozup, ýeke özi giden bolsa gerek?! – diýdi.

Ol şu pikir bilen başagaýdy. Birden onuň gözi oda düşdi. Görse, Hatam bir daragtyň düýbünde otyr.

Hatam bolsa: «Bu gün Mahrawaryň wada beren günü» diýip, intizar bolup garaşyp otyrды.

Mahrawar:

– Eý, Hatam! Ýeriňden tur! – diýdi. Hatam başyny göterdi we leşgeri gördi.

Ol:

– Eý, Mahrawar! Bu leşger kimiňkidir? – diýip sorady.

Perizat:

– Elbetde, biziňkidir – diýip jogap berdi.

Mahrawar bu adada Hatamyň hormatyna meýlis gurnady. Olar hem, leşger hem iýip-içdiler. Sazandalar saz çaldylar, aý-dymçylar aýdym aýtdylar we tansçylar tans etdiler. Hemmeler şat boldular. Olar bu gije bu ýerde galdylar. Olar ertesi ir bilen Mahýaryň şäherine tarap ýola düşdüler we Berzah adasyna ýakyn bardylar. Berzah adasynyň hökümdaryna:

– Mahrawar perizadyň goşuny patyşalygyň çäklerine ýetdi. Olaryň bu ýere gelmeginiň maksady mälim däl – diýip, habar ýetirdiler. Patyşa dergazap bolup, serdaryny leşger bilen ol tarapa iberdi.

Ol:

– Ýoly saklaň – diýip buýurdy. Serdar sansyz goşuny bilen ýolda oturdy.

Mahrawara:

– Berzah uly goşun iberip, ýoly baglap goýupdyr – diýip, habar berdiler. Mahrawar öz ilçisini patyşanyň üstüne iberdi we ol:

– Biziň patyşa bilen uruş etmek maksadymyz ýok. Biz patyşanyň goýan şertini bitirmek üçin geldik – diýip matlabyny aýan etdi.

Patyşa:

– Onuň ýaly, gaýratyňyz bolsa göreli – diýdi

Elkyssa, Hatam perizadyň leşgeri bilen Berzah şäherine gelip girdi. Mahýar patyşa:

– Siziň bu şähre gelmegiňiziň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Mahrawar:

– Men özüm öň bir gezek bu iş bilen gelipdim. Emma şol sapar şerti berjaý edip bilmän gidipdim. Ine, şu ýigit maňa ýardam bermeklige razy boldy. Men ony özüm bilen patyşanyň goýan şertini bitirmek üçin alyp geldim – diýdi.

Mahýar Berzahy birnäçe günläp bu ikisini leşger bilen myhman aldy. Bir gün patyşa bularyň hormatyna meýlis gurnady. Mahrawar şazadany we Hatamy gadyr bilen kürside oturdylar. Iýip-içmekden soňra, Mahýar Berzahy Hatamdan:

– Seniň bu ýurda gelmekligiň sebäbi nämedir? – diýip sorady.

Hatam:

– Meniň maksadym şu habary size aýan etmekden ybaratdyr: Bir gyz bar. Ol Berzah söwdagäriň gyzydyr we merwerit ýumurtganyň jübüti onuň elindedir. Ol menden şol merwerit ýumurtganyň ikinji jübtüni tapmaklygy talap etdi – diýip, başyndan geçiren wakalaryny gürrüň berdi.

Mahýar patyşa:

– Onuň ikinji jübüti bu ýeriň niresindendigini bilýärsiňmi? – diýdi.

Hatam:

– Men ol Mahýar patyşanyň elinde diýip eşitdim – diýdi.

Mahýar patyşa:

– Ortada biziň şertimiz bar. Eger sen ol şerti bitirseň, onda men merweridi saňa bererin, gyzymy hem seniň ygtyýaryňa tabşyrarın – diýdi.

Hatam:

– Maňa merwerit gerek, gyzy başga birine beriň – diýdi.

Hatam merweridiň hakykatyny başdan aýak beýan etdi. Mahýar patyşa onuň gürrüni üns berip diňledi. Merweridiň hakykaty patyşa aýan boldy. Patyşa içeri girip merweridi alyp çykdy we gyzyny gelin bolmaklyga taýýarlady. Hatam merwe-

ridi görüp çaksyz şatlandy. Mahýar şa merweridi we gyzyny hyzmatkärleri bilen Hatamyň ygtyýaryna geçirdi.

Hatam:

– Eý, patyşa! Bu gyz Mahrawar şazada halaldyr. Men gyzy oňa berýärim. Şazada onuň yşgynda ýanyp-köýdi. Siz öz adatyňyz boýunsa, gyzy oňa dabara bilen nikalap beriň. Men bu merweridi HüsnBanuwa bagyş edýärim – diýdi.

Mahýar patyşa uly toý tutdy, gyzyny nikalap, Mahrawar şazada berdi. Aşyk-magşuk myrat-maksatlaryna ýetdiler. Mahýar bulary bir aýlap goýbermän saklady, soňra olara rugsat berdi.

Olar derýanyň kenaryna geldiler.

Hatam:

– Eý, Mahrawar! Indi sen öz mülküňe bar, men bolsa öz şäherime gideýin – diýdi.

Mahrawar:

– Ýol uzakdyr. Men seni leşger bilen Şems şanyň ýurduna yetireýin – diýdi.

Ol leşgerine:

– Sapar şaýyny tutuň – diýip buýurdy. Ol birnäçe serdary Hatamyň erkine berdi. Serdarlar leşgerlerini sapara taýýarladylar. Olar atlaryna atlandylar we ýola düşdüler. Birnäçe günden soň, olar Kahraman derýasyndan ötdüler we sähra ýakyn baryp düşdüler.

Döwlere:

– Perizatlaryň leşgeri gelipdir – diýip, habar boldy. Hemme döwler jem bolup, ýoluň başyna geldiler.

Mahrawar:

– Eý, ezizler! Biz we siz bir kowumdandyrys. Biz siz bilen uruş islemeýäris, siziň bolsa bize duşmançylygyňyz ýok. Men Şems şany gutlamak üçin barýaryn – diýdi.

Mahrawar şazada döwleriň serdaryny talap edip, onuň bilen duşuşdy. Ol Hatamy bir ýerde gizläp saklady we onuň bilen ylalaşyga geldi. Şeýlelikde, ol Hatamy döwlerden salamat geçirdi. Onuň leşgeri Şems şanyň araçägine baryp ýetdi.

Hatamyň we Mahrawaryň leşger bilen öz ýurduna gelendigini Şems şa habar ýetirdiler. Şems şa perizatlaryny jemläp, bularyň önünden çykmak üçin atlanyp, ýola çykdy. Ol baryp Hatam bilen gujaklaşyp görüşdi. Soňra ol Mahrawar şazada bilen duşuşdy.

Şems şa:

– Eý, dogan! Siziň maňa ýagşylygyňyz örän uludyr. Siz bu ýemenli ýigidi maňa sag-salamat ýetirdiňiz. Men bu adamzat üçin gije-üldiz pikirmedim – diýdi.

Şems şa Hatamy we Mahrawar şazadany leşgeri bilen öz bagyna getirip myhmandarlyk etdi. Ol gije-gündiz şatlyk meýlisini gurdy. Soňra ol Mahrawar şazada rugsat berdi. Mahrawar şazada hemmeler bilen hoşlaşyp öz ýurduna tarap ýola düşdi.

Şems şa Hatamy kürsä oturtdy we perizatlara:

– Muny öz mülküne ýetiriň – diýip buýurdy.

Hatam:

– Meniň öz mülkümde işim ýok. Meni Horasana, Şahabat şäherine ýetiriň – diýdi. Perizatlar kürsüniň gaşyna geldiler. Şems şa bilen Hatam ikisi hoşlaşdy. Perizatlar kürsüni göterip, asmana uçdular. Olar gije-gündiz ýol ýöreyärdiler. Olar diňe ýagşy ýerler gabat-gelende düşleýärdiler we dynçlaryny alýardylar. Soňra ýene howa göterilýärdiler. Olar şu usul bilen uçup, bir aýdan soň Şahabat şäherine ýetdiler. Hatam olara rugsat berdi we olar bilen hoşlaşdy. Perizatlar öz mekanyna tarap ýola düşdüler.

Hatam şähere tarapa ýöräp, oňa ýakyn geldi. Adamlar ony görüp, Husnye Banuwyň derwezesine girdiler. Hatam Husnye Banuwyň ýanyna bardy. Ol merweridi çykaryp, Husnye Banu-

wyň öňüne goýdy we başyndan geçiren wakalaryny oňa gürrüň berdi. Husnye Banu şat boldy we Hatama: «Berekella» diýdi.

Hatam:

– Eý, Husnye Banu indi sen öz wadaňy berjaý et! – diýdi.

Husnye Banu:

– Indi men seniň ygtyýaryňda boldum. Sen meni kime isleseň şoňa ber. Eger öz hyzmatyňda goýmagy isleseň, ony et – diýdi.

Hatam:

– Eý, Husnye Banu! Men seniň aýdan zatlaryňy berjaý etdim. Indi bolsa sen meniň sözümi berjaý et! Men özüm üçin muşakgatdyr külpetleri tartmadym. Men hemme kynçylyklary Münir şa üçin başymdan geçirdim. Şonuň üçin seniň ony kabul etmegiň gerek. Çünki ol köp wagtdan bári seniň yşkyňda ýanyp-köýdi – diýdi.

Husnye Banu:

– Eý, Hatam! Sen meniň atamyň ornundasyn. Seniň gyzyňa näme perman berseň, hem hakyň bardyr. Emma Münir şa meniň şäherimde we meniň ýanymda bolsun! – diýdi.

Münir şa Husnye Banuwyň bu sözünü kabul etdi. Münir şa şanyň geýimlerini geýdirdiler. Ol Husnye Banuny getirdip öz ýanyndan oturtdy. Husnye Banu perdäniň aňyrsyndan Münir şany görüp, kalby oňa tarap maýyl boldy. Onuň kalbynda yşk heseri oýnady. Ol ýerinden turup, hüjrä bardy.

Hatam hem ýerindenn turup, kerwensaraýa geldi. Ol toýuň şaýyny tutdy. Hüsn Banu bilen Münir şa ikisine nika gyýdylar.

Münir Şazada Husnye Banuwyň jemalyny görüp, özünden gitdi. Onuň ýüzüne gülap suwuny sepip özüne getirdiler. Aşyk-magşuk bir-birleriniň didarlaryna sataşdylar. Olar Hatama ýagşy dileg etdiler.

Hatam on iki ýyl, ýedi aý dokuz günün dowamynda ýedi syry açdy. Münir şa maksadyna ýetdi. Birnäçe günden soň, ol

jaýyndan çykyp Hatamyň aýagyna ýykyldy. Hatam Münir şany gujaklap mübärekleđi. Soňra Hatam öz ýurduna gitmeklik üçin Münir şadan rugsat aldy we Ýemen ýurduna tarap ýola düşdi.

Elkyssa, Hatam Ýemeniň araçäğine ýakyn geldi. Onuň gelýändigi baradaky habary Taý şa eşitdi. Ol oglunyň önünden çykyp garşy almak üçin birnäçe günlük ýola çykyp garaşyp durdy. Ataly-ogul duşuşdy. Olar gujaklaşyp görüşdiler we halýagdaý soraşdylar.

Taý şa birnäçe günläp toý tomaşa berdi. Zerrinpoş perini Hatama nikalap berdiler. Aşyk-magşuk bir-biriniň didaryna govuşdylar. Bu toýa Münir şa bilen Husnye Banu hem geldiler. Olar toý dabarasynda birnäçe günläp boldular. Soňra olar Hatamdan rugsat alyp, hoşlaşyp, öz ýurtlaryna dolandylar. Husnye Banu bilen Münir şa ömürlerini bir ýyl Ürgençde, bir ýyl Husnabatda ötürdiler.

Mundan soňra Hatama syýahata gitmeklik gerek bolmady. Ol ömri ötyänçä Ýemende hökümdarlyk sürdi we mätäç bende-lere haýyr-yhsan etdi.

Onuň ahyret saparyna özi bilen alyp giden azygy diňe so- gap boldy. Bu dünýäde bolsa ondan ýagşy at galdy.

BAÝLYK BILEN BAKY GALAN HUSYT ÝOK...

Türkmeniň gadymyýetden gaýdýan, aslyna çeken sahylyk, adyllyk, pespällik, halallyk we ejize ýardam bermeklik ýaly ajaýyp, milli häsiýetleri bar. Geçmişe belent sarpa goýýan Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy ata-babalarymyzdan nesilme-nesil geçip gelýän şol ajaýyp milli häsiýetleri özüne siňdiren beýik mirasyň ynsanperwerligiň älemgoşary kimiň her bir türkmeniň aňynda şinelemegi we öwşün atmagy üçin dyngysyz aladalanýar. Şonuň üçinem Beýik Serdarymyz özüniň Mukaddes Ruhnamasynda: «Türkmeniň ganynda ejize hossarlyk bar. Goý, ol tanyş bolsun, nätanyş bolsun, ezilýäni, ejizi görse, türkmen ähli zerur işini bir gapdala goýup, şol ejize, ezilýäne kömek-ýardam berer, hossar çykar. Bu türkmene mahsus häsiýet»¹ diýyp, ýörite belleýär. Beýik Serdarymyzyň hut şu ajaýyp sözleriniň manysyny sahylykda, jomartlykda we ejize ýardam bermekde nusga hökmünde geçmişde uly meşhurlyga eýe bolan Hatam Taýyň keşbunde görmek bolýar. Şonuň üçinem Beýik Serdarymyz: «Hatam Taý Muhammet pygamberiň zamanasyndan ozal ýaşap geçen taryhy şahs. Onuň jomartlygy baradaky hekaýat äleme dolýar. Hatam Taý sahy türkmen halkynyň sahylyk babatda buýsanjyna öwrülýär. Ol hatda dilegçä kellesini hem berip bilýän jomart kişi»² diýýär.

---

¹ Saparmyrat Türkmenbaşy. Ruhnama. Ikinji kitap. – Aşgabat, 2004, 287 sah.

² Şol ýerde, 286 sah.

Sahylar türkmen topagynda ýöne ýere döremändir. Sebäbi biziň topragymyzyň özi sahy bolupdyr. Bu barada eziz Serdarymyz: «Türkmen halky sahy, jomart tarhandöker halk, sebäbi ol jomart, sahy topragyň ogly!»¹ diýýär. Türkmen halkynyň sahylygy barada Beýik Serdarymyz ýene-de şeýle diýýär: «Sahylyk – türkmeniň ganynda bolan häsiýetdi. On dördünji asyrda Ürgenje (häzirki Köneürgenje) gelen jahankeşde alym: «Başga ýurtlarda her kim baýlyk toplap, emläk edinip, biri-biri bilen bäsleşse, bu ýerde myhman alyp, aş-nan berip, zyýarat kylyp jomartlyk etmekde bäsleşýärler» diýip ýazypdyr...»²

Beýik Serdarymyzyň waspyny edýän bu meşhur şahsyýet, bolan Hatam Taý bilen baglanyşykly golýazma nusgalarynyň bir topary Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan milli golýazmalar institutynyň golýazmalar hazynasynda saklanýar. Şonuň üçinem Hatam Taýa degişli golýazmalary bir ýere jemläp, ony neşir edip halka etirmekligiň özi Beýik Saparmyrat Türkmenbaşynyň milli mirasy öwrenmekdäki taglymatynyň amala aşyrylmagyna goşant bolar. Sebäbi Beýik Serdarymyzyň ýaş nesli terbiýelemekdäki taglymaty geçmiş mirasymyzy, taryhymyzy we halk döredijiligimizi hemme taraplaýyn öwrenmtkden we özleşdirmekden gözbaş alyp gaýdýar. Şonuň üçinem häzirki Türkmenbaşy zamanasynda ata-babalarymyzyň bize miras goýan ähli golýazmalaryny öwrenip, ony ýene-de halkyň özüne düşnükli dilde gaýtaryp bermek möhüm işdir.

Hatam Taý baradaky bu eseriň biziň şu günki günlerimize çenli doly gelip ýetmeginde ýazuwly edebiýatyň hyzmaty uly bolupdyr. Sebäbi bu eser kätipler tarapyndan golýazma nusgasyna geçirilip, kitap halyna getirilipdir. Halkyň şeýle eserlere bolan isleginiň barha artýandygy sebäpli bolsa, bu eser hem

---

¹ Şol ýerde, 286 sah.

² Şol ýerde, 286 sah.

beýleki birnäçe eserler bilen bir hatarda XIX asyryň birinji ýarymynda litografik (daşbasma) we tipografik usulynda köpeldilipdir. Bu bolsa «Hatamnama» eseriniň giň halk köpçüligine ýetirilmegine we ýaýramagyna mümkinçilik döredipdir.

«Hatamnama» eseri ilki araplarda döräp, şol ýurtlarda hem meşhur bolupdyr. Özüniň gözbaşyny arap edebiýatyndan alyp gaýdýan bu eser ilkinji gezek pars edebiýatynda ýörite işlenipdir. Merkezi Aziýa halklaryna bolsa onuň parsça nusgasy ýaýrapdyr. Bar bolan maglumatlara görä, bu eser «Hatamnama-sergüzeşt» ady bilen XVI asyrda, hatda ondan hem öň doly kitap görnüşinde ulanylypdyr. XVIII–XIX asyrlarda bolsa bu eser eýýäm hindi, urdu, özbek, türkmen diline terjime edilipdir.¹ Şeýlelikde, bu eseriň бүтін Gündogar halklarynyň halk döredijiligine ornaşmagynyň özi-de Gündogar halklarynyň edebiýatynyň taryhynda olaryň özara baglanyşygynyň we gatnaşygynyň bolandygyny görkezýär.

Türkmenbaşy adyndaky Türkmenistan Milli golýazmalar institutynyň hazynasynda bu eseriň onlarça nusgasy saklanýar. Olaryň köpüsi golýazma nusgalary bolsa-da, aglabasy XIX asyryň ahyrlarynda Daşkentde we Gazanda daşbasma usulynda çap edilen litografik nusgalarydyr. Olardan 412, 538, 5910, 5159, 4626, 3428, 1131 we ş.m. birnäçe bukjalary görmek bolýar.

Biz bu neşiri şol golýazmalar hazynasynda saklanýan we XIX asyryň ahyrynda daşbasma usulynda neşir edilen 538-nji hem-de 412-nji bukjalaryň esasynda taýýarladyk.

«Hatamnama» eseri folklor eseri bolup, onuň ýazarynyň kimdigi we ýazylan wagty belli däl. Emma eserdäki wakalar Oguz han eýýamynyň ahyry we Gorkut Ata eýýamynyň başynda bolup geçen wakalary ýatladýar. Bu bolsa onuň has irki dö-

---

¹ Ezizkulow J. Döwranow S. Sarguzaştı Hatam, Duşenbe 1967ý, 7 s.

würlerde dörändigini tassyklamaga esas berýär. Emma bu eseriň hakyky we doly manysynda gutarnykly eser hökmünde ýüze çykan döwrüni orta asyrlar diýip çaklamak boljak. Sebäbi bu eser beýlekilerden tapawutlylykda orta asyrlaryň musulman eserlerine mahsus bolan Hudaýa öwgi bilen başlanyp, soňundan bolsa Muhammet pygambere şöhratlandyрма waspy berilýär. Ondan soň bolsa Hatam Taýyň nesil şejeresi we beýleki wakalar hakynda gürrüň edilip başlanýar. Şeýle häsiýet bolsa, esasan, orta asyrlarda dörän eserlere mahsus bolupdyr.

Hatam Taý ömrüniň köp bölegini syýahatçylyk bilen geçiripdir. Ol özüniň syýahatlaryny esasan Arabystanda, Hindistanda, Merkezi Aziýada, Kawkazda hem-de Hytaý ýaly ýurtlarda geçiripdir.

Hatam Taý diňe bir sahylykda, jomartlykda ýa-da dilewarlykda meşhur bolman, eýsem, ol şahyrçylykda hem şöhrat gazanypdyr. Arap edebiýatlarynyň çeşmelerinde duş gelýän maglumatlara görä, yslam dininiň döremeginden öňki döwürde ýaşap geçen şahyrlaryň hatarynda Hatam Taýyň ady hem duş gelýär.

Hatam Taý özüniň goşgularynda-da esasan belent adamkärçilik, sahylyk, jomartlyk hem-de myhmansöýerlik barada gürrüň edýär. Mysal üçin:

Baýlyk geler-gider, diňe yzynda
Gep-gürrüň, söz hem-de ýatlama galar.

Eger bir gün sorap gelse dilegçi,
Baýlygyndan galdy diýsem azajyk.

Gursagy daralyp, alanda soňky demin,
Ýigidi baýlyk halas edip bilmez ölümden¹

diýmek bilen, baýlygyň mydamalyk zat däldigini, onuň gelibem, gidibem bilýändigini, şonuň üçinem eliňden gelse garyp-pukarlara ýagşylyk etmelidigini nygtaýar. Ol: «Eger bar zadynyň yok diýip, bermän goýberen garybyň açlygyndan ýaña gursagy daralyp, soňky demini alyp bilmän birden öläýse, sen oňa nähili çydam edip biljek?! Ölüm seniň hem başynda bardyr. Seniň özüňi hem baýlyk ölümden halas edip bilmez» diýýär. Ol baýlyk bilen janyňy satyn alyp bolmajakdygy baradaky pikire gaýta-gaýta ýüzlenýär:

Jomartlyk niýetin oňlamaz bir kes,
Bir Alla hakydyr, eşiden zadym.
Baylyk bilen baky galan husyt yok,
Eşitmersiň, hor galanyn jomardyň.²

– diýmek bilen, baýlyk toplamak bilen hiç wagt baky galyp bilmersiň, ýagny janyňy baýlyk bilen satyn alyp bilmersiň, şeýle hem sahylyk, jomartlyk edeniň bilen hem hiç wagt garyp galmarsyň diýen pikiri öňe sürýär.

Ýa-da:

Maňa baýlygyň zekaty wajyp boldumy owaldan,
Heý, sahy-jomart adama zekat düşermi gadyrdan³

---

¹ Reýhan Horezmi. Mertebeler we kemlikler. – Aşgabat, «Miras», 2004, 212 sah.

² Şol ýerde, 216 sah.

³ Şol ýerde, 212 sah.

– diýmek bilen, bolsa, sahy-jomart adamlara zekatyň düşmeýändigini, şonuň üçinem bar zadyňy adamlar bilen paýlaşyp, birek-biregi goldap kömek etmelidigini aýdyp, adamkärçiligiň belent nusgalaryny görkezýär. Şonuň üçinem ol sahylyk, jomartlyk bilen özüniň baýlygyny garyp-gasarlara paýlaýar. Olary gülerýüz bilen garşylap, myhmansöýerlik bilen kabul edýär.

Sahylyk, jomartlyk türkmeniň aslynda bolupdyr. Beýik Saparmyrat Türkmenbaşy hem sahylygyň, jomartlygyň nä derejede gadyr-gymmatynyň bardygyny beýan edip: «Jomart bol, çünki bereniň özüne galar, bermedigiň – ýitip gider. Özünde galýanlygynyň sebäbi – ömründe-de, öleniňden soňam jomart adyň galar, ýitip gidýänliginiň sebäbi – sende nämäniň bardygyny özüňden başga hiç kim bilmez, özüň bolsa, öňi-soňy ýiter gidersiň»¹ diýýär. Şu ýerde ýeri gelende eziz Serdarymyzyň gysgançlyk baradaky aýdan ajaýyp sözlerini hem ýatlap geçmeklik atykmaçlyk etmese gerek. Ol: «Gysgançlyk– imansyzlykdyr. Aslynda bar zat Allanyňkydyr, zat–baýlyk diňe wagtlaýyn seniňkidir. Gysgançlyk–zat hemişelik meniňki diýip dawa tutmak, Allanyň barlygyna şek ýetirmekdir. Jomartlyk – seniň özüňiňem seniň zadyňyňam Allatagalanyňkydygyny ykrar etmekdir»² diýýär. Şu ajaýyp sözlerden soň sahylygyň ýa-da jomartlygyň näderejede artykmaçdygyny düşündirmekliginiň zerurlygy ýok bolsa gerek.

Sahylyk barada gürrüň edilende, şu ýerde bir zada aýratyn üns bermek gerek. Hatam Taý ýaly meşhur sahy adamlar şol döwürde ýa-da ondan öňki we soňky döwürlerde bolupdyrmy? Eger bar bolan bolsa olar näme üçin Hatam Taý ýaly şeýle meşhurlyga eýe bolmandyr diýen soragyň ýüze çykmagy mümkin. Dogrudan-da, Hatam Taýyň hut öz ýaşap geçen zamana-

---

¹ Saparmyrat Türkmenbaşy. Ruhnama.- Aşgabat, 2004,284 sah.

².Şol ýerde.284 sah.

synda (jahlyýet döwründe) hem binäçe sahy adamlar ýaşap geçipdirler. Olardan Kagp ibn Mamet Iýady, Herim ibn Sinan Murry ýaly sahy adamlary aýtmak bolar.¹ Şonuň ýaly-da musulman dünýäsinde hem birnäçe belli sahyalaryň ýaşap geçendigi barada şeýle maglumatlar bar: «Musulman sahyalaryna Aly ibn Abu Talyp, onuň iki ogly Hasan we Hüseyin, Abdylla ibn Japar ibn Abu Talyp, Pygamberiň: «Püre-pür Talha» lakamyny beren adamy Talha ibn Ubaýdulla ibn Osman, Talha ibn Ubaýdulla ibn Halaf, Huzagy (ol «Talhalar talhasy» bolan adam), Sagt ibn Ubada, onuň ogly Kaýs ibn Sagt, Ubaýdulla ibn Apbas we Hatam Taýynyň ogly Adyý ibn Hatam Taýydyr».² Elbetde, sahylykda we jomartlykda bu adamlaryň atlary hem taryhda belli bir derejede yz galdyrypdyr. Emma, şeýle bolsa-da, olar edil Hatam Taý ýaly uly meşhurlyga eýe bolmandyrlar. Munuň özi hem Hatam Taýyň sahylyk, jomartlyk babatynda has artykmaçdygyny görkezýär. Şonuň üçinem alymlar ol barada şeýle diýipdirler: «Ilki Hatam hakda aýtsak, bu hakda günleriň ýaradyp bilmejek, aýlaryň we ýyllaryň gurşap bilmejek derejesinde ýagşy ýatlamalar galdy. Arapda-ajamda oňa degişli nakyllar döredi. Onuň aýdan sözlerini we nakyllaryny goşga geçirmek, şahyrlar üçin mertebä öwrüldi. Onuňky ýaly belent we ýagşy häsiýet başga hiç bir sahyda bolan däldir».³ Muny onuň sahylyk babatda aýdýan öz sözleri hem doly tassyklaýar. Ol: «Artykmaç zadyňy serpaý ýapmak sahylyk, jomartlyk däl, ujypsyz zadyny ilden gysganman paýlamak – ine, şu hakyky jomartlykdyr»⁴ diýýär.

---

¹ Reýhan Horezmi. Mertebeler we kemlikler. – Aşgabat, «Miras», 2004, 164 sah.

² Şol ýerde, 165 sah.

³ Şol ýerde, 164 sah.

⁴ Şol ýerde. 165 sah.

Hatam Taý baradaky bu eseriň türkmen aýdym saz-sungatynyň görnükli wekilleriniň biri bolan Gurt Ýakubyň dilinden ýazylyp alnan «Hatam Taý» atly dessan nusgasy hem bar. Bu dessan «Türkmen halk dessanlary» atly kitapda neşir hem edildi.¹ Ýöne ol eseriň türkmen okajylaryna doly ýetirilendigini aňlatmaýar. Sebäbi bu dessanda «Hatamnama» eseriniň ýazuwly çeşmesinde duş gelýän ýedi bölümiň diňe birindäki bar bolan wakalar hakynda gürrüň edilip, beýlekileri barada hiç hili maglumatlar ýok diýen ýaly. Emma «Hatamnama-türki» atly bu eseriň ýazuwly çeşmesi ýedi bölümden ybarat bolup, olaryň hersinde kyssa içinden kyssa geçmegi arkaly birnäçe wakalar beýan edilýär. Şonuň üsti bilen hem sahylyk, jomartlyk we mertlik ýaly ajaýyp häsiýetler bir ýere jemlenýär. Hut şu jähetden hem bu edebi ýadygärlik we onuň gahrymanynyň edermenligi sahylygyň we jomartlygyň nusgasy hökmünde beýleki eserler bilen bir hatarda irki döwürlerinden bäri türkmen edebiýatynyň taryhynda hem özüne mynasyp orun aldy. Nusgawy edebiýatymyzyň beýik sütünleri Döwletmämmet Azadynyň, Magtymguly Pyragynyň döredijiliginde sahylyk, jomartlyk, mertlik, ýaly häsiýetler sypatlandyrylanda Hatamyň keşbine salgylanylmagynyň özi hem muny doly derejede tassyklaýar. Mysal üçin:

Döwletmämmet Azady:

Soradym ol Jebraýyla kimdir bu tebab,
Diýdi Hatam Taý aradydyr der jowab,
Küfri birle dowzaha girdi dahy,
Eýledi otdan aman käri-sahy²

---

¹ Türkmen halk dessanlary, II j., – Aşgabat, «Türkmenistan», 1993. 41–72 sah.

² Döwletmämmet Azady. Saýlanan eserler, – Aşgabat, „Ylym“, 1982. 87 sah.

diýýän bolsa, Magtymguly Pyragy bu barada:

Özi Hatam bolup ýene baý bolsa,
Çar tarapdan myhman gelişin görüň¹

diýmek bilen, Hatam Taýyň näçe baý boldugyça onuň myhmandarlygynyň hem şonça esse artýandygyny aýdýar. Jomartlyk, mertlik sahylyk babatda Hatam Taýa salgylanmalara XIX asyr türkmen edebiýatynyň görnükli wekilleriniň döredijiliginde hem duş gelmek bolýar. Munuň özi geçmişde bu eseriň türkmen halkynyň öňdebaryjy adamlarynyň arasynda meşhur bolandygyny aňladýar. Mysal üçin, Seýdi özüniň «Döwrany bardyr» atly goşgusynda²:

Sahabatda Hatam Taýdan zyýada,
Diýen adam hergiz galmaz uýada,
Hyzmatyna her kim gelse pyýada,
At münüp, don geýip gitdigi bardyr —

diýýän, bolsa, bu pikiri Kätibi hem dowam etdirip şeýle diýýär:

Misli Hatam Taý kibi kysaň sahabat elmydam,
Menziliň ötürse gelip, barça senden hasy-aam.³

Hatam Taýyň nesliniň nusgawy edebiýatymyzda orun almagy diňe bir sahylygy, jomartlygy we mertligi görkezmek bilen bagly bolman, eýsem şahyrlaryň döreden köptaraply edebi keşpleri deňeşdirip ýüze çykarmak üçin hem möhüm ähmiýete eýe bolup durýar.

---

¹ Magtymguly, Şygyrlar, III j, Aşgabat, 1992. 137sah.

² Seýdi. Salanan eserler, —Aşgabat, «Türkmenistan» 1976.49sah.

³ Kätibi. Goşgular, —Aşgabat, TMGI, 1997. 136sah.

«Hatamnama» eseriniň başky «Giriş» bölümünde duş gelýän maglumatlara görä, Hatam Taýyň özi Muhammet pygamberiň ýaşap geçen döwründen 150 ýyl öň jahlyýet döwründe ýaşap geçen taryhy şahsyýet bolupdyr. Ol araplaryň «taýy» taýpasyndan bolup, onuň çyn ady Hatam ibn Abdylly ibn Sad ibn Taý bolupdyr. Ol sahylykda, jomartlykda özüni dünýä tanadan belli adam bolmak bilen, bu eserde hem dürli wakalaryň rowaýatlaryň üsti bilen onuň sahylygy, jomartlygy, mertligi, we edermenligi beýan edilýär. Şonuň üçinem bu şahsyýet gadymy döwürlerden bäri halkyň aňynda orun alan Lukman, Isa, Dawut, Süleýman, Isgender, Jemşit ýaly beýik şahsyýetler bilen bir hatarda uzak wagtlap ýaşap gelipdir. Şeýle hem sahylyk, jomartlyk we mertlik hakynda gürrüň edilnde ilki bilen Hatam Taýyň ady tutulypdyr.

«Hatamnama» eserinde dürli durmuşy wakalar bilen bir hatarda hyýaly wakalar, hadysalar hem beýan edilip, onda baş gahryman hökmünde başdanaýak Hatam Taý hereket edýär.

Bu kyssadaky esasy ýordum Horezm şasynyň ogly Munir şanyň Hoja Berzehiň gyzy Husnyýe Banuwa gaýybana aşyk bolmagy bilen başlanýar. Bu bolsa biziň nusgawy edebiýatymyzyň görnükli şahyrlary Şabendäniň «Gül – Bilbil», «Şabähram» we Magrupynyň «Seýpelmelek – Medhaljemal» eserlerini ýadyňa salýar. Emma Husnyýe Banu özüniň ýedi sowalyna jogap tapan adama durmuşa çykjakdygyny mälim edýär. Şol sowallaryň jogabyny tapmak üçin hem Munir şa köp kynçylyklara duçar bolup, agyr halda ýatyrka hem Hatam Taýa duş gelýär. Hatam Taý ony tanamasa-da onuň agyr halyna gynanyp, oňa kömege ýetişýär. Münir şanyň deregine şol ýedi sowalyň jogabyny tapmak we ýerine ýetirmek üçin hem ol eseriň başyndan tä ahyryna çenli esasy gahryman hökmünde hereket edýär.

Eserdäki wakalar ýarym durmuşy, ýarym hyýaly häsiýetde beýan edilýär. Onuň köp wakalarynda adaty durmuş wakalaryndan üýtgeşik, hatda ynanmasy kyn bolan wakalar hem beýan edilip, onda döwler, periler, jynlar we adatdan daşary gudratly güýçler gatnaşýar. Elbetde, bularyň ählisi-de onuň esasynda ýatýan ýordumlaryň tebigatyndan gelip çykýar. Muny biz Sam jadygöýüň Mahperiniň ýüzügin bermänligi üçin Hatam Taýy oda atanda onuň köýmändigini, ýa-da läheň balygyň içine girip diri çykmagy ýaly birnäçe wakalaryň üsti bilen hem göz ýetirýäris.

Eserde diňe bir ýokarky ýedi sowalyň jogaby bilen baglanyşykly wakalar, hekaýatlar barasynda gürrüň edilmän, eýsem hekaýa içinden hekaýa çykamagy eseriň has hem çeperleşmegine ýardam berýär. Bu bolsa «Müň bir gije» ertekiler toplumyny we «Deňizde ýüzen Sindibadyň hekaýatlary» atly hekaýalar toplumyny ýadyna salýar.

Şeýle hem bu hekaýatlaryň köpüsiniň türkmen ertekilerine we dessanlaryna meňzeş gelýän ýerlerine hem duş gelmek bolýar. Mysal üçin, «Gerdan şa we Husnyýe Banu barada» atly hekaýadaky Husnyýe Banuwyň penjiräniň önünde köçä seredip otyrka, Gerdan şanyň eziz görýän piriniň geçip barşyny, onuň bilen bile barýan iki ýüz adamyň altyn kerpiçi, iki ýüz adamyň bolsa kümüş kerpiçi göterip, onuň aýagynyň astynda goýuşlary «Melike» atly türkmen halk ertekisinde şol durşuna gaýtalanyp gelýär. Bu hekaýanyň ahyrynda Gerdan şanyň piriniň ogry bolup çykmagy we onuň ogrudygyny aýdanlygy üçin Husnyýe Banuny çöle taşlatmagy hem «Melike» ertekisinde duş gelýär.¹ Sonuň ýaly-da, Melikäniň çöle taşlanmagy we ol ýerde köşk gurmagy hem «Melike – Dilaram» dessanyny we beýleki birnäçe türkmen halk ertekilerini ýadyňa salýar.

---

¹ Türkmen halk ertekileri. – Aşgabat, 1980.112sah.

Eserde Hatamyň döwler, jynlar bilen iş salyşmagynda hy-ýaly-fantastik güýçleriň kesgitleýji rol oýnaýandygyna garamazdan, onda çuň mazmun, adalatly we parasatly pikirler bar. Sebäbi ol gerek ýerinde olar bilen uruşýar, gerek ýerinde bolsa olar bilen dostlaşyp, olaryň kömeginden peýdalanýar. Şeýdibem, ol adamkärçilik, dostluk, söýgi, adalat ýaly pikirleri öňe sürýär.

Hatam Taýyň her bir başlan işine berk ýapyşmagy, yhlaslygy, maksada okgunlylygy onuň ruhobelent adam bolandygyny görkezýär. Şonuň üçinem, ol her bir başlan işini ahyryna çenli dowam etdirip, ýeňiş bilen hem dolanyp gelýär. Ol her bir çykgynsyz ýagdaýdan baş alyp çykýar.

Bir gün Hatam Mahrawar peri bilen gaçyp barýarka, döwleriň mekanyna düşýär. Döwler bolsa periler bilen hem jet bolupdyrlar. Şonuň üçin bu ýagdaýdan Mahrawar periniň özi hem gorkýar. Şu pursatda Hatam çaltlyk bilen ugur tapýar. Ol döwlere bildirmezlik üçin guşlardan alan periniň birini köýdürüp, onuň külüni suwa salyp, bedenine sürtyär we döwe öwrülýär. Şeýdip hem ol döwlerden gutulýar.

Görnüşi ýaly, tüý tütetmek meselesi aslyýetinde köp eserlerde, dessanlarda we ertekilerde ýygy-ýygydan duş gelýär. Saçyň ýa-da tüýüň oda köýdürilmegi hakyndaky düşünjäniň asly gelip çykyşyny kesgitlemek kyn. Eýsem-de bolsa, bu hadysanyň gadymy döwürlerden bäri dowam edip gelýändigini, onuň haýsy hem bolsa bir ynanç bilen baglanyşygy bolmagynyň mümkindigini aýdyp, E. M. Meletinskiý: «Muny mifiki döwür bilen baglanyşykly öwrenmeli» diýýär.¹ Şeýle hem hyýaly eserlerde adamyň haýwana we beýleki janly-jandarlara öwrülme ýagdaýy soňky döwürlerde ýüze çykan düşünje däl. Ol

---

¹ Мелетинский Е. М. Герой волшебной сказки. — Москва, ИВЛ 1958. стр 8–9.

gadymy döwürlere degişli bolupdyr. Şonuň üçinem ol irki döwürlerden bäri ýazuwly edebiýatda-da, halk döredijiliginde öz mynasyp ornuny tapypdyr. Muny biz «Hatamnamada» Hatamyň döwe öwrülýän, Nyzamynyň «Ýedi gözeli» eserindäki Mahanyň münüp barýan atynyň aňdarma öwürilmegi, Hysrow Dehlewiniň «Sekiz behişti» eserindäki Hindistan patyşasynyň keyige, onuň weziriniň bolsa towuga öwrülýän wakalaryndan hem görýäris. Ýöne wakalaryň beýan edilişinde tapawutlar köp. «Hatamnama» eserinde Hatam diňe il-halky goldap, gerek ýerinde oňa kömek edýär, hatda ýamanlyk edene-de ýagşylyk edýär. Hatamyň bir çeşmäniň başynda dynç alyp otyrka onuň ýanyna bir it gelýär. Ol ite suw berip, onuň başyny sypalaýar. Onuň eline bir demir syh ilýär. Ol ony çekip aýyrýar. It adama öwrülýär. Ondan soň ol adam başyndan geçiren ähli wakalaryny Hatama gürrüň berýär. Şu ýerde Hatam: «Ýamanlyk edene ýagşylyk derkar» diýip, ärine ýamanlyk eden hatyna hem kömek edip, ony öňki kaddyna getirýär.

Şeýle hem, Gündogaryň ýazuwly edebiýatynda hem-de halk döredijilik eserlerinde köp duş gelýän wakalaryň biri-de ýylanlaryň adamlara öwürilmegidir we olara kömek etmegidir. «Hatamnama» eserinde Hatamyň iki sany urşup duran ýylanyň üstünden barýan we olara kömek berýän wakasyna duş gelmek bolýar. Şuňa meňzeş hadysa Şabendäniň «Gül – Bilbil» dessanynda hem görmek bolýar. Bilbil bilen Zeliliniň barýan ýolunda hem iki sany äpet ýylanyň urşup duran pursatlaryny we Bilbiliň olara kömek berýän wakasyna duş gelinýär.¹

Diýmek, ýokarky gysgaça deňeşdirmelerden görnüşi ýaly, «Hatamnama» eserindäki käbir wakalar göniňden-göni Gündogar edebiýatyndaky we türkmen dessanlarydyr ertekilerindäki bu wakalar bilen gabat gelýär. Munuň özi Gündogar halklary-

---

¹ Şabende. Gül – Bilbil, – Aşgabat, «Türkmenistan», 1963, 82sah.

nyň eserleri bilen türkmen edebiýatyň arasynda berk arabaglanyşygyň we ýakynlygynyň bardygyny görkezýär.

Şeýle hem eserde Hatam dürli görnüşli guşlar, haýwanlar we janly-jandarlar bilen iş salyşýar. Gerek ýerinde olara kömek edýär. Bir gün Hatam aç böriň keýik awlap barýanyyny görýär. Görse, keýigiň emjeginden süýt akyp dur. Muny gören Hatam onuň ýaş çagalarynyň bardygyny bilýär. Ol börä dürli haýbatlar atyp, keýigi boşadyp göýberýär. Böri bolsa dile gelip özüniň aç galandygyny aýdýar. Bu ýagdaýa gynanan Hatam oňa öz etinden kesip berýär. Eseriň başga bir ýerinde bolsa Hatam agyr halda ýatyrka bir şagalyň Mazenderan jeňňeline gidip, perisypat guşlaryň birini öldürip, onuň başyny Hatama getirip berip, ony ölümden halas edýär. Munuň özi bu eseriň içinde hyýaly wakalara uly orun berilýän-de bolsa, olarda hakyky wakalaryň, we durmuşy ýagdaýlaryň beýan edilýändigini görkezýär. Sebäbi hakyky mazmun, hyýaly wakalar bilen utgaşdyrylyp suratlandyrylýar. Şolaryň içine çeperçilik bilen siňdirilýär. Şeýlelik bilen hem adaty bolmadyk ýagdaýda hereket edýän gahrymanlaryň häsiýetlerinde adamkärçilik, tutanýerlilik, ynsanperwerlik ýaly ýokary adamkärçilikli duýgular beýan edilýär.

Eserde Hatam adaty bolmadyk şertlerde hereket edýän bolsa-da, onda ýokary adamkärçilikli ynsan duýgusy görünýär. Hatamdan her bir baran ýerinde «Sen kim?» diýip soranda, onuň: «Men Ýemen ýurdundan, meniň adym Hatam ibn Taý, şa Ýemen. Men Beýik Taňrynyň ýolunda mätäç bendeler üçin janymy pida etmäge taýýar» diýmeginiň özi hem onuň belent adamkärçilikli, ruhobelent, watansöýji adamdgyny tassyklaýar.

«Hatamnama» eserinde taryhy we etnografik maglumatlara hem köp duş gelmek bolýar. Şeýle-de, eserde şäher, ýer-ýurtatlary köp duş gelip, olar her ýurduň öz dāp-dessurlary bilen bilelikde suratlandyrylýar. Mysal üçin, Hatam Hindistana ba-

randa şeýle wakanyň şaýady bolýar: Hatam birnäçe gün ýol ýöränden soň, aýakýalaň, başaçyk, saçlary ösgün adamlaryň bolýan ýerine baryp ýetdi. Ol adamlaryň odun ýygyp ýörendiklerini görüp olardan:

– Siz oduny näme üçin ýygnaýarsyňyz? – diýip sorady.

Olar:

– Biz hindi halkydyrys. Bu gün biziň birimiz öldi. Biz onuň jesedini oda ýakyp köýdürýäris. Ol hatyny bilen bilelikde ýanýar – diýdiler.

Hatam:

– Diri adam niçik köýýär? – diýip sorady.

Olar:

– Ölen adam bilen hatyny aşyk-magşukdyr. Olar ölenlerinde hem bir ýerde ölýärler – diýdiler.

Şeýle hem bu eserde tebigat manzaralarynyň – peýzažlarynyň, owadan baglaryň, serhowuzlaryň we kepderi sypatynda uçup gelýän peri gyzlaryň häsiýetlerinde-de, hereketlerinde-de diňe bir türkmen dessanlarynda meňzeşlik bolman, eýsem, beýleki halklaryň eserlerinde-de meňzeşlik görmek bolýar. Mysal üçin, perileriň kepderi sypatynda uçup gelip, owadan serhowuzyň başyna gonup gyza öwrülmegi gyrgyzlaryň «Periler» atly ertekisinde we azerbaýjanlaryň «Şazada Mütalyp» atly ertekisinde hem görmek bolýar.

Bu eseriň bütün Gündogar halklarynyň ýazuwly edebiýatyna we halk döredijiligine ornaşmagynyň özi Gündogar halklarynyň edebiýatynyň taryhynda olaryň özara baglanyşygynyň gadymy kökleriniň bardygyny görkezýär.

Eserde halk döredijiliginiň çeperçilik serişdeleri hem giňden ýerlikli ulanylypdyr. Onda uzak asyrlaryň dowamynda halk tarapyndan döredilen baý mirasyň uly toplумы bar. Eseriň her bir ýordumynda köptaraply pikir-mazmun bar. Eserde diliň

taryhyny öwrenmek üçin gadymy türkmen sözleri köp duş gelýär.

«Hatamnama» eserini öwrenmek we ony giň okyjylar köpçüligine ýetirmek diňe bir onuň sahylygyny, jomartlygyny, yn-sanperwerligini we gaýduwsyzlygyny görkezmek üçin bähbitli bolman, eýsem, onda taryhy-etnografiýa degişli baý maglumatlar bilen bir hatarda biziň gadymy türkmen dilimizi gaýtadan dikeltmek üçin hem uly mümkinçilikler bar.

Gurbangül GUZUÇYÝEWA,
Türkmenistanyň Milli medeniýet
«Miras» merkezi

MAZMUNY

Gerdan şa we Husnyýe Banu hakynda hekaýat	15
Şazada Münir hakynda hekaýat	39
Hatam Taýyň birinji şert üçin sapara gitmeginiň beýany	47
Hatamyň Mahperä öýlenmeginiň beýany	53
Hatamyň aždahalara we jadygöýlere sataşmagynyň beýany .	55
Hatamyň tilsimlere bent bolmagynyň beýany	59
Hatam Taýyň ikinji şert üçin sapara gitmeginiň beýany	66
Hatamyň bir tilsime ýolukmagynyň beýany	88
Hatamyň ogrulara sataşyp talanmagynyň beýany	90
Hatama bir itiň satyşmagynyň beýany	92
Ýolda peýda bolan alamatlaryň beýany	98
Garawul perileriň wakasynyň beýany	100
Hatam Taýyň üçünji şert üçin sapara gitmeginiň beýany	109
Hatama Kämil Nowjuwanyň sataşmagynyň beýany	113
Hatamyň peri sypat guşy gözläp, Mazanderanyň jeňnelini gezmeginiň beýany	116
Hatamyň jynlaryň jemagatyna sataşmagynyň beýany	118
Hatamyň Kap dagyna baryp, ýüzügi getirmeginiň beýany ...	124
Hatam Taýyň dördünji şert üçin sapara gitmeginiň beýany ..	139

Hatamyň Sam jadygöý bilen iş çalyşmagynyň beýany	142
Hatam bilen Amalak jadygöýüň wakasynyň beýany	148
Zerrinpoş Melike bilen Hatamyň nikalaşmagynyň beýany ...	150
Hatamyň Zerrinpoş Melike bilen aýrylyşandan soň başyndan geçiren wakalarynyň beýany	154
Kuhensalyň Hatama aýdan sözleriniň beýany	157
Boýtimaryň sözleriniň beýany	161
Patyşanyň zekakkatçynyň çarbagyna barmagynyň beýany ...	163
Hatam Taýyň başinji şert üçin sapara gitmeginiň beýany	167
Kuhy-nidanyň syrlarynyň beýany	176
Hatam Taýyň altynjy şert üçin sapara gitmeginiň beýany	187
Hatam Taýyň ýedinji şert üçin sapara gitmeginiň beýany	204
<i>G.Guzuçýýewa. Baýlyk bilen baky galan husyt ýok...</i>	238

Hatamnama

Tehredaktor S. Abaýew
Çeperçilik redaktory A. Muhammedow
Sahabda A. Muhammedowyň çeken suraty
Korrektor Z. Abdyllyýewa

Çap etmäge rugsat edildi 09.03.2006 ý.

Ölçegi 60x84 ¹/₁₆.

Çap kagyzy 16.

Ofset kagyzy.

Ofset çap usuly.

Nusgasy 5 000 sany.

Bahasy ylalaşyk boýunça.

Sargyt №0000.

A-28016

Türkmenistanyň milli medeniýet «Miras» merkezi,
744000, Aşgabat, Beýik Saparmyrat Türkmenbaşı şaýoly, 18.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy,
744004, Aşgabat, 1995-nji (öňki Galkynyş) köçesi, 20.

Türkmenistanyň Metbugat merkezinde çap edildi.